

Др Драган Петровић

ГЕОПОЛИТИКА ФРАНЦУСКЕ

ГЕОПОЛИТИКА ФРАНЦУСКЕ
др Драган Петровић

Цветини и Наташи

ИНСТИТУТ ЗА МЕЂУНАРОДНУ ПОЛИТИКУ И ПРИВРЕДУ

Др Драган Петровић

ГЕОПОЛИТИКА
ФРАНЦУСКЕ

Београд, 2013.

др Драган Петровић
ГЕОПОЛИТИКА ФРАНЦУСКЕ

Издавач

Институт за међународну политику и привреду
Београд, Македонска 25

За издавача

Др Душко Димитријевић

Рецензенти

Проф. др Саша Кицошев

Проф. др Момчило Сакан

Проф. др Бојан Димитријевић

Компјутерска обрада и дизајн корица

Снежана Војковић

Штампа

Желнид, Београд

ISBN 978-86-7067-186-7

Објављивање монографије финансијски је подржало Министарство просвете и науке Републике Србије, у оквиру пројекта „Србија у савременим међународним односима: стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународно-економски, правни и безбедносни аспекти” број 179029, за период 2011–2014.

Садржај

Реч аутора	9
I) ТЕОРЕТСКО МЕТОДОЛОШКИ УВОД	13
II) ГЕОГРАФСКА АНАЛИЗА ФРАНЦУСКЕ	19
Типови тла	24
Климатски фактор	25
Хидрографија	30
Биљни и животињски свет	32
Становништво	33
Географске регије Француске	36
I) Централни масив	36
II) Долина Роне и Саоне	37
III) Алпи и Јура	37
IV) Медитерански југ	37
V) Пиринеји	38
VI) Аквитанска регија	38
VII) Армориканска регија	39
VIII) Париски басен	39
IX) Вогези и Алзас	41
Административна подела Француске	41

Француски прекоморски поседи данас	43
Француска на Атлантику	44
Француска у Средоземљу	48
Азурна обала	52
Корзика	59
III) ФРАНЦУСКА – ИСТОРИЈСКА АНАЛИЗА	65
Француска у светској политици	
– кратак преглед до данашњих дана	65
Период до почетка Новог века	65
Период Новог века	67
Период од Бечког конгреса до пораза од Прусије (1815. до 1871.)	70
Период од 1871-1914.	70
Показатељи развоја Француске у односу на друге светске силе за период Треће републике до почетка Првог светског рата	73
Период светских ратова	76
Спољнополитичка позиција Француске и владајућа политичка елита у периоду након Другог светског рата – Четврта и Пета република	85
Унутрашњополитичка ситуација у Француској током Четврте и настанка Пете републике	96
Питање француске улоге у изградњи Европске Уније	100
Период владавине Николе Саркозија	102
Француска у европској и светској историји и цивилизацији;	
Колонијално ширење њеног утицаја на друге континенте	106
Француска прекоморска – колонијална експанзија у Новом веку и Савременој историји	108
Француска у савременој светској политици	114
Француско искуство председничког система	115

Резиме анализе спољнополитичке позиције Француске кроз историју	141
Кратак аналитички преглед француско-српских односа кроз историју	147
IV) ДРУШТВЕНИ ПОЛОЖАЈ ФРАНЦУСКЕ	157
Привреда	157
Саобраћај	165
Новине, јавно мњење	165
Оружане снаге Француске	166
V) ФРАНЦУСКА УНУТРАШЊА ПОЛИТИЧКА СЦЕНА	168
VI) ФРАНЦУСКА НА РАСКРШЋУ – СПОЉНОПОЛИТИЧКА ПОЗИЦИЈА	180
Промене у геополитичком окружењу	180
Спољнополитичка позиција Француске	188
Француска и друге земље – анализа	210
Француска и Немачка	210
Француска и Велика Британија	214
Француска и Италија	222
Француска и Шпанија	225
Француска и Белгија	226
Француска и Швајцарска	227
Француска и Луксембург	228
Русија и Француска	229
Француска и САД	233
Француска и Канада	237

Француска и Кина	237
Француска и Јапан	238
Француска и земље Француске заједнице	239
Француско – српски савремени односи и перспективе	240
VII) ЗАВРШНО ПОГЛАВЉЕ	245
Предвиђања	245
Закључак	249
Резиме	255
Библиографија	257
Резиме на француском	265
Резиме на енглеском	267
Белешка о аутору	268
Прилог	273
Индекс	

Реч аутора

Рад *Геополитика Француске*, представља научну монографију рађену у складу са макронаучно-истраживачким пројектом Института за међународну политику и привреду у Београду, „Србија у савременим међународним односима: Стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним економским интегративним процесима – спољнополитички, међународни економски, правни и безбедносни аспекти“, финансираног на основу плана основних истраживања Министарства просвете и науке Републике Србије.

Геополитички приступ је погодан као мултидисциплинаран за темељну и вишеслојну анализу посебно појединих важних светских и континенталних регија, великих сила, поморских акваторија. У том правцу аутор овог рада је самостално и делом у сарадњи са другим научним истраживачима, већ обрадио неколико тематских целина у досадашњим истраживањима, где посебну пажњу заслужују научне монографије као заокружена истраживања.*

Научна монографија „Геополитика Француске“ се мултидисциплинарним приступом (географски, политиколошки, историјски, економски и социолошки) бави једном од најважнијих европских и светских сила. Ван постсовјетског простора, то је најпространија европска држава, са изузетно

* Драган Петровић, *Русија на почетку XXI века – геополитичка анализа*, Прометеј Нови Сад, Институт за политичке студије Београд, Нови Сад 2007;

Драган Петровић, *Геополитика постсовјетског простора*, Прометеј Нови Сад, Институт за међународну политику и привреду Београд, Нови Сад 2008;

Драган Петровић, Горан Николић, *Геополитика савремене Украјине*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009;

Драган Петровић, Драгомир Анђелковић, Горан Николић, *Геополитика Закавказја*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010;

Драган Петровић, *Геополитика Средоземља*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012;

повољним географским положајем и физичко-географским факторима као што је пре свега морфометријска структура рељефа и клима, широк излаз на Атлантук и на Медитеран. Француска има задовољавајућу структуру тла, природна богатства и хидрогафски потенцијал. Она нешто слабије стоји са енергетским потенцијалом, због чега се делом одлучила и за изградњу система нуклеарки. Посебна погодност Француске је и то, што је она једна од ретких западноевропских земаља која није пренасељена.

Посматрано историјски све до данашњих дана, Француска је једна од највећих европских и светских сила, што се још више односи на њен цивилизацијско-културни утицај. Након Другог светског рата њен утицај у светској политици и привреди нешто је мањи него у ранијим епохама, највише због општег пораста утицаја ваневропских сила. Међутим, Француска је задржала све елементе европске силе, где је посебно значајно водеће место, заједно са Немачком, у обликовању и управљању Европском унијом. У исто време она располаже и са неколико важних фактора који јој још увек дају и епитет светске силе – самостално нуклеарно оружје, стално место члана Савета безбедности ОУН, преостале прекоморске поседе и лидерство у интеграцијама и сарадњи независних држава бивших колонија и културно сродних земаља попут Француске заједнице и Франкофоније.

Структура рада је обликована у седам поглавља: Прво је теоретско-методолошки увод какав и приличи научним монографијама, где је презентирани предмет рада, значај, хипотезе, структура.

Друго поглавље представља географску анализу територије Француске (физичко-географски фактори), а потом је презентирани краћи преглед друштвено-географских фактора, као и регионализација земље.

У трећем поглављу је дата анализа историјске позиције Француске, која је током више векова егзистирала као једна од највећих и најзначајнијих европских и светских сила. У том правцу се презентирају фактори који су током различитих епоха условили позицију Француске у међународним односима, снагу њене државе и изградњу националног идентитета.

Четврто поглавље прати анализу структуре француског друштва, где је најважније стање привреде, запослених и социјална питања, медијска сцена Француске, култура.

У петом поглављу разматра се унутрашња политичка сцена Француске, док је тематика шестог поглавља међународна позиција земље у савременом свету. Следи седмо, Закључно поглавље. У ова три последња поглавља рада се посебно разматра однос Француске са другим великим

силама и суседним земљама, како традиционални, тако и у садашње време. У земљи постоје унутрашње поделе око даљњег привредног модела који треба преузети након велике светске (западне) економске кризе, али и привредне кризе у самој Француској, потом низу других друштвених и политичких питања. Уочљиво је да у оквиру друштвене и политичке елите, као и читавог француског друштва, не постоји консензус око даљњег спољнополитичког правца који земља треба да заузме и саме геополитичке позиције Француске у савременом свету, па се у раду разматрају три хипотетичка модела:

Традиционални модел Пете републике (предводништво у креацији ЕУ, сарадња, али не и пуно чланство са НАТО, узлазна сарадња са Истоком, посебно Русијом и акценат на самосталној позицији у међународним односима, док је владајући капиталистички привредни модел у земљи модификован значајним утицајем социјалне државе). Овде је позиционирано највише француских политичких странака и политичара упркос томе што међу њима постоје запажене разлике у концептима. У бирачком телу ово је модел са највише присталица и има своје традиционално укореење у Де Голу (десница) и Митерану (левица).

Други модел би био тесна сарадња са НАТО и САД, чији је протагониста био бивши председник Саркози, а ослонац у друштву чини домаћи и страни крупни капитал у Француској, као и мондијалистички кругови у земљи. Овај концепт се ослањао на неолиберални концепт капитализма (који је практично и теоретски пропао у свету закључно са 2008. годином и избијањем светске, заправо западне економске кризе). Крупан хендикеп овог геополитичког модела у Француској је то што тренутно нема ни једног истакнутог политичара и конкретну странку која се поглавито ослања на овај правац, потом што је крах неолиберализма појачао одијум према самом мондијализму у широким француским народним масама. Са друге стране, овај модел је зато фаворизован у медијској сфери и има утицаја у делу друштвене елите и глобалистичким полугама моћи које делују у Француској.

Трећи стратешки модел би био у виду дистанце према НАТО и атлантистичким структурама, задржавање само интересног односа према ЕУ где би у првом плану били национални интереси Француске и стопавање даљњег развоја наднационалних институција Уније, стратешка сарадња поред Немачке и са Русијом, уз поглавито ослонац на самосталне позиције у међународним односима. У политичкој елити овај концепт подржава Марин Ле Пен, а у модификованој, пре свега антиглобалистичкој верзији

део левице на челу са Меланшоном. Подржавају га пре свега шире народне масе нижих и делом средњих слојева, док је слабо заступљен у друштвеној елити и медијској и културној сфери земље.

Иако је Француска део западне цивилизације, а од 2009. поново и пуноправан члан НАТО, остаје неизвесно да ли ће, и у којој мери у будућности она заузети самосталнију улогу у односу на англосаксонске силе у свету који све брже иде ка мултиполаризму. Те поделе о будућој геополитичкој позицији Француске у мултиполарном свету постоје и на унутрашњо-политичкој сцени земље: на условно речено проглобалистичке снаге, и оне које су за самосталнију улогу Француске у међународним односима, односно за већи савез и приближавање са Немачком и евентуално Русијом и чак другим земљама БРИК. По питању енергената и природних ресурса Француска, као и Немачка су упућене на стратешку сарадњу са Русијом.

Француско – српски односи нису предмет истраживања овог рада, али су ипак на један прегледан начин презентирани, како са аспекта историјске анализе, тако и са аспекта савремености и посматрања перспективе њиховог даљњег развоја.

Геополитика Француске, представља наставак истраживања аутора овог рада на тему Француске, с тим да су до садашње научне монографије изучавале француско-српске (југословенске) односе,** и позицију савремене Француске,*** док се ова књига бави укупном геополитичком позицијом Француске. У том правцу „Геополитика Француске“ представља на неки начин синтетички рад.

Београд, јули, 2013.

Аутор

** Драган Петровић, *Културна политика француско-југословенских односа 1949-1959*, Институт за политичке студије, Београд, 2006; Драган Петровић, *Француско-југословенски односи у време Алжирског рата 1952-1964*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009; Драган Петровић, *Француско-српски односи 1800-2010*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011;

*** Драган Петровић, *Француска на раскришћу*, Институт за међународну политику и привреду; Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2011.

I

Теоретско методолошки увод

Предмет овог рада је геополитичка анализа Француске. Француска је велика европска сила, која је у исто време задржала и неке од прерогатива светске моћи. Она заузима важан географски положај у западној Европи, као територијално најпространија земља ван Постсовјетског простора (557 000 км кв), широким излазом на Атлантски океан, као и на Средоземно море, са веома повољном морфометријском структуром рељефа, као и климатским фактором. Равномерно је насељена (64 милиона становника, нешто преко 100 становника на км кв), међу ретким земљама западне и средње Европе које нису веома густо насељене. Примера ради Француска је територијално пространа приближно као Велика Британија и Италија заједно, а све три посматране земље имају готово подједнак број становника. Поред тога Француска је од некад моћног колонијалног царства задржала у свом поседу мали део прекоморских територија од којих неке имају статус департмана, или саставног дела националне територије, а остале статус несамосталних територија.

Француска је играла значајно место у међународној политици и сада се налази у једној врсти раскрснице у односу на даље могуће токове одређења својих геополитичких приоритета. У савременом свету који се налази у убрзаном процесу прелаза од монополарног ка мултиполарном, са економском кризом која је пре свега „западна криза“ и која убрзава тај процес, и сама Француска се налази на прекретници одређења свог даљњег спољнополитичког правца.

Дакле, у овом раду ће са једне стране бити анализирана француска унутрашњо-политичка ситуација, а са друге стране прати се и њена спољнополитичка позиција. Француска је значајна европска сила, још увек и светска сила по многим параметрима моћи, заједно са Немачком локомотива развоја Европске уније. У савременом свету који је у

превирању, став Француске је важан параметар, тако да све велике силе будно пазе куда ће се усмерити спољна политика Кеј Д Орсеја.

Рад је захваљујући свом предмету рада, мултидисциплинаран. Припада пре свега политичким и географским наукама. Географски приступ је у оквиру политичке географије, шире посматрано геополитике. Друго поглавље је апсолутно географско, пре свега у оквиру физичке географије. У делу рада о економији и друштвеним питањима, у највећем се ради о економској географији, демографији, географији насеља и неким другим географским дисциплинама друштвене географије. Такође ту се, у мањој мери преплиће и социолошки приступ посматрања важних социолошких показатеља структуре француског друштва. Рад припада и политичким наукама, пре свега области међународних односа, политичке историје и савремених политичких система. У оним деловима рада где се разматра међународна позиција Француске, пре свега је реч о међународним односима. Са друге стране, у оним деловима рада где се анализира унутрашњополитичка ситуација у Француској, посебно везано за функционисање институција система, реч је о области савременог политичког система, везаног за Француску као земљу. Треће поглавље је историјска анализа и оно у највећем припада политичкој историји.

Временски хоризонт рада се односи на историјску анализу у његовом трећем поглављу, и на савременост када је у питању остали део рада. Тежиште рада је у садашњости, где се анализира француска унутрашња друштвена и политичка сцена, њен положај у савременом свету. Географска анализа, посебно физичко-географских фактора није толико везана за временски хоризонт.

Просторни хоризонт је пре свега сама Француска, где је изузетак само део који се бави њеним међународним односима. Ту се улази и у односе саме Француске са међународним окружењем, а у исто време се и разматрају промене у међународном поретку последњих неколико година. Међутим, и овде је тежиште рада на самој Француској. Србија се спомиње само у контексту односа са Француском, како у историјској анализи, тако и у савремености. Уосталом, Француска је једна од најважнијих европских сила и креатора политике Европске уније, још увек светска сила, са традиционално пријатељским односима са Србима. Саркозијева политика је не само одступила у периоду када је био на власти од традиционалних постулата Пете републике, већ је направила

и велики дисконтинуитет у правцу свог већ довековног односа према српском питању, посебно у односу на проблем Косова и Метохије. То се посебно односи на период када је министар спољних послова Француске био Бернар Кушнер (2007-2010). Од доласка на власт Оланда, у ових годину дана видљив је тек минималан напредак тих односа, али у исто време нема видљивог погоршавања и изазова.

Рад има друштвени и научни значај. Друштвени значај је у објављивању истраживања као научне монографије, чиме би се стручно и шире јавно мњење пре свега на српском и југословенском простору додатно упознало са геополитиком Француске, где су на једном месту презентирани разноврсни подаци и анализе ове значајне европске и светске силе.

Научни значај би се могао сагледати у употпуњавању стручне и научне литературе у области међународних односа и савременог политичког система српских и југословенских простора о савременој Француској, где би посебну тежину имао њен садашњи и потенцијални однос према српском питању и политици на западном Балкану. У том правцу би се могао посматрати и друштвени циљ овог рада, а то је приближавање сазнања о Француској као значајној европској земљи, европској и светској сили, која је уз то традиционално имала пријатељски однос са Србима.

Када је реч пак о научном циљу рада он је диференциран као што је то често реч о научним радовима, па су у оквиру њега заступљени различити нивои научног сазнања. Тако је научна дескрипција, као научни циљ који у себи садржи најнижи ниво научног сазнања, иначе квантитативно најчешће заступљена у готово свим облицима научних радова друштвених наука, и у овом раду свеприсутна у његовом највећем делу. То се односи на презентирање чињеница у вези историјске анализе француске позиције у међународним односима, географској анализи и другим деловима рада.

Научна класификација је присутна у делу рада у којем је дошло до класификовања и неког облика стратификације или рангирања у оквиру историјске анализе међународне позиције Француске кроз историјске епохе, друштвених и политичких актера на унутрашњем плану и др.

Научно објашњење, као још виши ниво научног сазнања у односу на научну класификацију, и посебно у односу на научну дескрипцију, примењен је у деловима рада у којима су покушани да се објасне

посматрани политиколошки, а у мањој мери и географски и социолошки феномени, да им се да адекватно тумачење. То се односи на историјску анализу положаја Француске у међународним односима. Потом овај ниво научног сазнања се користи и у савременом периоду, попут рецимо објашњења противречности између појединих политичких програма истакнутих савремених француских политичких странака и политичара.

Најзад, у њему постоји и највиши ниво научног сазнања у оквиру прокламованих научних циљева, а то је научно предвиђање. Оно је заступљено превасходно у закључном делу рада, у подпоглављу које се бави предвиђањима основних токова у међународним односима и положаја Француске, те у исто време неких елементарних токова француског друштва и политичких кретања.

Структуру рада за коју смо се определили и која је условљена дефинисаним његовим предметом и општом хипотезом, као и прокламованим циљевима и значајем рада, одредили би смо на следећи начин. Прво поглавље је теоретско методолошки увод, какав и приличи научним радовима, где се одређује и дефинише предмет истраживања, хипотезе, структура рада, метод истраживања, извори и литература.

Друго поглавље је географска анализа Француске, како физичко-географских фактора, тако и у мањој мери, оних из области друштвене географије.

Треће поглавље је анализа позиције Француске кроз историју са политиколошког аспекта. Новији историјски периоди заузимају већи део анализе, а то се посебно односи на XX век, нарочито период Пете републике.

Четврто поглавље се односи на савременост и прати анализу структуре француског друштва, где је најважније стање привреде, запослених и социјална питања, медијска сцена Француске, култура.

У петом поглављу разматра се унутрашња политичка сцена Француске, док је тематика шестог поглавља међународна позиција земље у савременом свету.

Седмо, закључно поглавље се састоји из две мање подцелине. Прва је, предвиђање даљих стратешких кретања у савременом свету, укључујући и позицију Француске. Тако се посматрају и кретања француског друштва, положаја земље у међународном окружењу. Друга подцелина овог поглавља је сами закључак рада, чему треба додати и резиме.

Имајући у виду савременост теме, истраживања на задати предмет рада на српском језичком простору нису рађена, а вероватно је да ће у Француској у предстојећем периоду бити објављено више радова на ову и сличну тему. Определили смо се за шири приступ обради позиције савремене Француске са геополитичког аспекта.

Научна монографија „Геополитика Француске“ је синтеза нашег досадашњег рада у правцу вишегодишњег научног истраживања ове тематике. У том правцу до сада је објављен већи број научних чланака и анализа, укључујући и неколико научних монографија. Истраживање и недавно објављивање књиге аутора овог рада „Француско-српски односи 1800-2010“¹, као резултат вишегодишњег бављења Француском, значајно је помогла да се приђе изради и ове теме која се на један комплексан начин бави свеукупном анализом Француске. Овоме треба додати и научну монографију која је потом објављена „Француска на раскршћу“, која се највише бави њеном унутрашњо-политичком ситуацијом.² Поред тога у више својих других књига аутор овог рада се бавио Француском након Другог светског рата, а посебно Петом републиком и то „Француско-југословенски односи у време Алжирског рата 1952-1964“³, „Савремени свет 2006-2008“⁴, „Културна политика француско-југословенских односа 1949-1959“⁵ и у делу коауторске књиге „Савремени председнички системи“⁶ Француска позиција у савременим међународним односима третирана је и у научним монографијама „Ка мултиполарном светском поретку“⁷, а француска позиција у Средоземљу је као део обрађен у научној монографији „Геополитика Средоземља“.⁸ О Француској након

¹ Драган Петровић, *Француско-српски односи 1800-2010*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011.

² Драган Петровић, *Француска на раскршћу*, Институт за међународну политику и привреду; Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2011.

³ Драган Петровић, *Француско-југословенски односи у време Алжирског рата 1952-1964*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.

⁴ Драган Петровић, *Савремени свет 2006-2008*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2008.

⁵ Драган Петровић, *Културна политика француско-југословенских односа 1949-1959*, Институт за политичке студије, Београд, 2006.

⁶ Милош Кнежевић, Горан Буцак, Драган Петровић, *Савремени председнички системи*, Институт за политичке студије, Београд, 2005;

⁷ Драган Петровић, *Ка мултиполарном светском поретку*, Пешић и синови; Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2010.

Другог светског рата је на српском језичком подручју мало писано када су у питању научне монографије, то се нарочито односи на период Пете републике. У том правцу заслужује пажњу књига Вучине Васовића о савременим демократијама, где се у једном поглављу детаљно третира француски политички систем и његово функционисање, нарочито онај актуелни, дакле Пете републике. Иако је овде више акценат на постулатима политичког система, дати су и извесни осврти на модерна искуства француске демократије, што у недостатку других већих анализа савремене Француске, представља значајан рад унутрашњо-политичког живота Пете републике.⁹

У изради ове књиге коришћена је, поред резултата вишегодишњег истраживања на тему нововековне Француске, а имајући у виду савременост теме, и француска периодика, где су посебно значајни дневници *Монд*, *Либерасион*, *Фигаро*, месечник *Монд дипломатик*, те друга издања периодике која су се дотицала ове теме на српском и јужнословенском подручју, на енглеском и руском језику до које се могло доћи. Посебно место имају аналитички сајтови и електронска издања.

⁸ Драган Петровић, *Геополитика Средоземља*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012.

⁹ Вучина Васовић, *Савремене демократије*, Службени гласник, Београд, 2006, Одељак трећи, „Француски полупрезиденцијализам“, стр. 431-574.

II

Географска анализа Француске

Са својих 550 000 км кв, Француска је најпространија територијално европска земља ван постсовјетског простора, где су од ње веће Русија и Украјина. Интересантно је да је Француска приближно пространа као Италија и Велика Британија заједно, иако све ове три европске силе имају приближно једнак број становника. Из тога произилази да је Француска знатно мање насељена од ових земаља, тачније она је једна од ретких западноевропских земаља која није пренасељена. Има 61.000.000 ст. (2006.) и густину насељености 111,6 ст./km². Главни град је Париз (2,15 мил. ст., агломерација 11,37 мил. ст., 2006.).¹⁰ На северу и западу државе су низије, брежуљци и изоловане висоравни, у средишњем и југоисточном делу је Централни масив, на североистоку су Vogези и Ардени, на истоку су Алпи а на југу Пиринеји. Француској припада острво Корзика у Средоземном мору. Најдуже реке су: Лоара, Жиронда, Гарона, Сена (слив Атлантског океана), Рона, са притоком Саоном (слив Средоземног мора), Рајна са притокама Мозелом и Мезом (слив Северног мора). Реке су повезане бројним каналима (Рајна – Мајна, Сен Кантин, Рајна – Рона и Ду Миди). Највећа језера су: Женевско (дели са Швајцарском), Бурже и Анеси. Природну вегетацију у нижим деловима Француске чини листопадна шума, иако је она у нижим пределима искрчена. У планинским областима листопадне шуме прелазе у четинарске шуме јеле, смреке, бора и ариша. У средоземној области заступљене су макије и гариге. Шуме покривају 29 % територије.

Облик француске националне територије подсећа на хексагон – геометријско тело, са прилично правилним растојањима између иступених тачака. Тако би на крајњем западу био узет приближно град Брест у Бретањи, на крајњем северу град Денкерк, потом на истоку град

¹⁰ Geneviève Brame, *Chez vous en France*, La documentation Française, Paris, 2006. pp. 42-43.

Лаутербург у Лорену, јужну тачку хексагона, дакле на југоистоку чини Ментон на Азурној обали на граници са Италијом, потом следи као најјужнија тачка град Банјил на мору (на граници са Шпанијом и излазом на Медитеран) и најзад на југозападу у француском делу Баскије Ендеј на Атлантику. У овом хексагону, раздаљине су следеће: Између Бреста на крајњем западу и граничне линије са Немачком на истоку (нешто јужније од Лаутербурга) раздаљина је 950 км, док је идентична раздаљина од Денкерка на северу и шпанске границе на Пиринејима (нешто западније од Банјила на мору). Оваква правилност територије у геометријском смислу, где је готово подједнака раздаљина посматрано са севера на југ, и са запада на исток, допуњена је и осталим параметрима хексагона. Тако је раздаљина (наравно као и за остале овде наведене параметре у ваздушној правој линији) између Бреста и Денкерка 580 км, док је раздаљина са друге стране између Денкерка и Лаутербурга нешто мања и износи 450 км. Међутим, уколико уочимо ову неравномерност, можемо приметити да је са друге стране Брест најистуренија тачка на западу полуострва Бретање, и да је ван тог полуострва, правилност француске територије на западу приближно једнака површини и раздаљини на истоку. Правилност ове хексагоне је интересантнија ако додамо и то да замишљена линија од Денкерка као најсеверније тачке и границе са Шпанијом на Пиринејима на крајњем југу, пролази управо кроз Париз, близу кога се спаја и друга замишљена линија од Бреста до немачке границе, где обе ове линије (север-југ и запад-исток) обухватају по 950 км дужине. И следеће линије раздаљине овог хексагона су прилично равномерне. Тако је на западу ваздушна линија раздаљине између Бреста и Ендеја 600 км, а на истоку раздаљина између Лаутербурга и Мантона је 580 км ваздушне линије. Најзад на југу на западном правцу овог хексагона, раздаљина између Ендеја и Банјилиа на мору је 400 км у ваздушној линији, док је на његовом источном правцу раздаљина између Банјилиа на мору и Ментона 385 км, дакле врло приближно. Уколико се стиче, са правом утисак да је због истурености Бретање западни правац нешто наглашеији, баш као и северна целина хексагона, овоме се може додати острво Корзика на крајњем југоистоку, који долази као извесна геометријска и географска „противтежа“. Узгред раздаљина између Азурне обале и Корзике је око 170 км. Оваква компактност и заокруженост националне територије се и у теорији политичке географије сматра као предност, између осталог и из саобраћајног, па и безбедоносног аспекта. У саобраћајном смислу, овако релативно велику

простором земљу, лакше се може саобраћајно повезати и обићи него да има неправилан облик (пример Хрватске), а у безбедоносном њена национална територија има стратешку дубину у случају агресије непријатеља.

Француска у целини посматрано има изванредан географски положај, излази на два најважнија европска поморска правца: на западу у веома широком луку на Атлантски океан, и на свом јужном правцу на Медитеран. Када се говори о атлантском поморском правцу, ту се чак као засебна (под)целина може издвојити излаз на Ла Манш који Француска има на крајњем северу своје обале, рачунајући од већих лука Денкерк и Кале. Раздаљина између залива Гаскоњ на атлантском правцу и залива Лион на медитеранском правцу француске обале, је свега 360 км у ваздушној линији.¹¹

Укупна дужина француских континенталних граница је 5500 км. Око три петине отпада на природне границе: На североистоку то је река Рајна, следи Јура и на југоистоку то су Алпи. На југу то су Пиринеји. Француске границе у принципу заокружују француски народ у националном и језичком смислу, али не и увек. Тако на северу у односу на сложену структуру Белгије, као и на истоку са Швајцарском, која је такође мултинационална држава, а и према Луксембургу, са друге стране границе живи у највећем француска национална скупина, као компактна већина на ширем простору. Када су у питању границе са Шпанијом оне су закључене још 1659. године и од тада се нису мењале нити је било простора за деловање у том правцу било које од две суседне стране. Међутим, са обе стране границе не живе само Французи, односно Шпанци. У Шпанији живе уз границу са Француском на источном правцу већином Каталонци, док на западу у обе земље уз атлантску обалу живе као већински Баскијци. У односу на Немачку, границе су биле спорне по питању важних и привредно јаким провинција Алзас и Лорена, које су Французи изгубили у корист свог североисточног суседа након рата 1870-1871. Након победе Антанте коју је чинила и Француска на крају Првог светског рата, Французи добијају назад ове провинције, чиме су заокружене границе земље у савременој историји. Истина Француска, која је у XIX веку већ добила од Пијемонта приликом италијанског уједињења Ницу и Савоју, додатно је на крају Другог светског рата добила извесне корекције француско-италијанске границе у Алпима, али се ради

¹¹ *La geographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. pp. 6-7.

о симболичном простору па се ова територијална измена често не узима посебно битно у прилог анализи територијалног формирања данашње Француске.

Морфометријска структура рељефа је изузетно повољна: доминирају равнице и побрђа, пространства под висијом су релативно мала, и тако распоређена да не ометају саобраћај у земљи, као и са окружењем. У западном делу земље, који је окренут Атлантику доминирају равнице, а тек у дубини територије идући ка истоку се јављају побрђа. Планинске области се налазе претежно на граничним областима земље и то према југу, Пиринеји, на југоистоку Алпи и на истоку Јура. Нарочито су високи Алпи и Пиринеји, па на тај начин Француска има природне границе према југу и југоистоку. Када се томе додају планине Јура и река Рајна, која чини границу на североистоку, у том случају можемо констатовати да су јужне (тачније југозападне) и источне границе Француске омеђене природним баријерама. Овоме треба додати да према западу Француска излази на Атлантук, Ламанш и Северно море, док на југу (тачније југоистоку) има излаз на Медитеран. Преостаје северна граница Француске према Белгији, Луксембуру и део границе према Немачкој, где нема природних баријера и где је густа насељеност, развијен саобраћај и доминирају равнице и побрђа.

Центрани масив представљају простране, али не и посебно високе старе громадне планине. Сам назив овог масива је адекватан у односу на његов географски положај у земљи. Масив је окружен нижим пределима од којих се јасно разликује својом висином, литологијом и тектонском структуром. Највиша висина му је 1886 м, (масив Мон Дор, врх Санси), литологија је махом од кристаластих шкриљаца и вулканита, а тектонска структура одговара Херцинидима. Идући од југа према северу ређају се планине Централног масива: Косови, Виваре, Лионе, Божоле, Шароле, Маконе, Морван, Мааржери, Жеводан, Обрак, Веле, Форе, Оверњ, Кантал, Сезале, Мон Дор, и најсевернији је Мон Дом. Централни масив обухвата махом побрђа и планине до хиљаду две стотине метара надморске висине, изузев неколико планина које су изнад те висине. Међутим простор који обухвата Централни масив је прилично значајан. У југозападној Француској, практично само долина Роне раздваја Централни масив и подручје Алпа, тако да је то велики контраст у односу на највећи преостали део Француске где доминирају равнице и нижа побрђа. Пирнеји на југу Француске не заузимају велику површину, имајући у обзир да је половина овог планинског ланца на територији

Шпаније, а ту је и државица Андора. Највиши врх Пиринеја који припадају Француској је Пик де Ането са 3404 метра.

Када су у питању Алпи младе веначне планине, то је значајна површина југоисточне Француске, практично источно од велике долине Роне. Нарочито је изражена морфометријска висина источно од Гренобла, односно области источне Дофине, источног дела Провансе, и област Савоја. Поред обала Медитерана почињу Приморски и Провансалски Алпи, настављајући према северозападу и северу у планински венац као Котијски Алпи (Пелву 4102 м). Северно су Грајски Алпи (Гран Парадизо 4061 м), да би се венац продужио у највиши део Алпа Мон Блан (4807 м), који је део јужних Савојских Алпа, а на западу су Дофинске Алпе (највећи врх Лезектрен 4103 м) док се нешто северније пружају Савојске Алпе. Мон Блан је високопланинска регија површине око 120 км кв, где се налази и највиши врх Француске и Европе.¹²

Низијски предели Француске представљени су класичним равницама и басенима (завалама) широм земље, као што су: Фландријска низија (продужетак Низоземља), басен Сене (централни део заузима Париски басен), басен Лоаре, долина Рајне (Алзас), долина Роне и Саоне, басен Гароне (централни део заузима Аквитан, а уз Атлантук је Ланд), затим низијски део јужне Француске Русијон и нижи делови Лангдока)¹³. Заправо највећи део простора данашње Француске потпада под велику низију за коју географ Давидовић каже да овде „...низије се простиру до Ардена и Порајнских планина (насталих херцинском орогенезом), а у југозападној и западној Француској, до подножја Пиринеја (алпијска орогенеза) и Централног масива (херцинска орогенеза). Млађе веначне планине Алпа и Јура, попут Пиринеја на југу, чине границу ове регије на истоку.“¹⁴

У геополитичком смислу, Француска има све предизпопиције да буде поморска сила, нарочито имајући у виду широк излаз на Атлантук, а са друге стране заузима значајан део прибрежног копна, те је увек била окренута и ка континенту. Тачније кроз њену историју су постојале увек

¹² Давидовић Раде, *Регионална географија Европе*, Универзитет у Новом Саду, 2004, стр. 34,

¹³ Давидовић Раде, *Регионална географија Европе*, Универзитет у Новом Саду, 2004, стр. 89-90.

¹⁴ Давидовић Раде, *Регионална географија Европе*, Универзитет у Новом Саду, 2004, стр. 85.

полемике и дуалност окренутости поморству или континенталном масиву.

Типови тла

У северној Француској и на атлантском западу, распрострањена су подзоласта тла, кисела и не посебно повољна за аграр. Међутим у Париском бацелу, посебно у његовом источном делу се налазе мрка тла, која су некад била, а и сада су делом, под шумом. Њихов хумус се распада, и она представљају одлично обрадиво земљиште. Врло плодно хумусно земљиште представљају лесна тла која су распрострањена у централним равницама Париског басена, у Алзашкој равници и долини Роне. Такође земља црвеница у медитеранској регији Француске, је прилично плодна, али се налази на релативно малим уоквиреним подручјима. Најзад земљиште на планинама, посебно оштријим нагибима, без обзира на своју плодност теже је за експлоатацију, а често је и неупотребљиво за интензивни аграр. Може се проценити да врло сиромашна тла покривају скоро четвртину територије Француске. Она обухватају стрме планинске стране, кречњачке висоравни на југу, које су потпуно оголене (крашка област Кос на пример), силицијска земљишта великих терцијалних алувијалних акумулација у северној подгорини Пиринеја (висораван Ланмезан) и централни масив, јужно од Париског басена. Врло плодно земљиште је много мање распрострањено (око 15 % територије), лесна и плодна алувијална хумусна тла (Бос, Пикардија, Камбрези, Алзас), извесна лапоровита (Шароле) и нека алувијална тла. Према томе, око 55-60 % површине територије изискује систематску примену мелиорације земљишта у циљу повећавања пољопривредне продуктивности тла и приноса по хектару.¹⁵

Структура земљишта француске територије по могућности коришћења и антропогеним делатностима је следећа: на обрађивано земљишта за потребе аграра отпада око 37,5 % националне територије. На ливаде и пашњаке отпада око 13, 5 % националне територије, а на шуме близу 29 %. Најзад око 20 % територије отпада на разне типове насеља (градови, паланке, села, различити облици насеља), фабрике, саобраћајнице.¹⁶

¹⁵ *Општа енциклопедија Ларус*, том 3, Географија, Историја, Индустија и техника, Вук Караџић, Београд, 1973. стр. 62-63.

¹⁶ *La geographie de la France*, Nathan, Paris, 2003.p. 87.

Климатски фактор

Француска у целини посматрано има изузетно повољну климу за живот човека и практично готово све антропогене активности. Постоји више повољних фактора који одређују климу Француске, уз напомену, да на тако великом простору који је чини, постоји више климатских типова и запажених, мада не и екстремних разлика. Француска се простире од 42 до 51 степена северне географске ширине. Њена изразита предност је значајан утицај маритимних фактора на тако велику копнену масу која представља њена територија. Истина тај маритимни утицај није свуда једнак, далеко је више изражен у приморским деловима земље, али због тектонски великог утицаја Атлантика пре свега, он се простире макар индиректно на читаву Западну Европу, укључујући и сваки педаљ Француске. Поједностављено речено, како ЕвроАзија представља са аспекта физичке географије један континент, западни ветрови носе утицај атлантске маритимне масе ка унутрашњости, а утицај водене масе, конкретно Атлантика је веома благотворан са климатског аспекта, јер се вода два и по пута спорије загрева и хлади од копна. То конкретно значи да су простори уз веће водене површине невезано од других климатских фактора, лети мање топли, а зими мање хладни због утицаја водене масе, која више делује, што је њен утицај (габарит и близина) већи. Како се Француска налази на самом западном делу ЕвроАзије, погодности утицаја Атлантика на њу су куди камо више изражени, него када су у питању друге земље Европе, и посебно Азије. Томе доприноси и чињеница, да је Западна Европа релативно мала континентална маса окренута са запада Атлантику и прибрежним морима, уз то на свом јужном правцу окружена Средоземним морем (што посебно важи за Француску), а на северном Балтичким морем. Тако је рецимо најкраћи размак између Гаскоњског (Атлантик) и Лионског (Средоземље) залива у јужној Француској у ваздушној линији свега 360 км. Нарочито су западне области Француске под најнепосреднијим утицајем Атлантске климе, што добија на утицају имајући у обзир и морфометријску структуру земље, где постоји одсуство високих планина, па чак и планина уопште, изузев Алпа на југоистоку и Пиринеја на југу и југозападу, а у мањој мери можемо споменути и Јуру на истоку, а у унутрашњости земље, битнији је само Централни масив, као синтеза побрђа и ниских планина. Нарочито на западу према Атлантику нема значајнијих планина, па чак ни већих побрђа, што омогућава да Атлантска клима

дубоко продире у унутрашњост, рачунајући у измењеном облику, рецимо и сам Париз. Овде треба додати да и Голфска струја има извесног утицаја, посебно на северне обале и области атлантског приобаља, али индиректно због свог значаја и на знатно већи део француске територије посматрано у целини, пошто Голфска струја утиче на читаву Западну Европу у том правцу. Медитерански утицај се не ограничава само на приобаље, сем делимично када је у питању Азурна обала, имајући у виду простирање Алпа у непосредном залеђу. Нарочито је утицај медитеранске климе јак преко долине Роне ка унутрашности, али и у западном делу француског медитеранског приморја, где нема већих висија, па се рецимо у Аквитанији преплиће утицај тамо доминантне атлантске са медитеранском климом.

Имајући све претходно у виду у Француској, сем простора под планинама, практично изостаје било какав облик оштрије зиме. Свуда је просечна јануарска температура макар нешто изнад нуле (изузетак су планине где владају посебни услови, али и ту је важно напоменути да је само мали део Француске у морфометријском смислу под висијом и то углавном на самом југу у облику Алпа и Пирнија где у низијама ових масива влада медитеранска и измењена медитеранска клима, која је са порастом надморске висине коригована и измењена све до њеног преласка у тип планинске климе на вишим висинама). Иако смо констатовали да Атлантук има утицаја на практично читаву Француску, атлантска клима у пуном смислу доминира у западним деловима земље директно окренутим океану, а као варијетет се јавља и у подручју ширег оквира Париског басена. Ово је релативно блага клима, као и свака океанска са благим зимама и свежим летима. У односу на остале облике атлантске климе који постоје у Француској, због географске ширине овде температуре у оквиру посматраног феномена нису посебно високе. Тако Лил има просечну јануарску климу 2,9 Ц, а јулску 17,3 Ц. Број облачних дана у години је 74 што је међу највишим у земљи. Број дана у години када се појављује мраз је просечно 58, од чега је девет дана са апсолутним мразом. Број сунчаних сати у години је просечно 1641, што је такође међу најнижим у Француској.

Посматрано са севера на југ постоји на тлу западне Француске океанска клима типа Фламанске која је ограничена на ужи простор уз белгијску границу, углавном област Северни Па д Кале (Норд Па Д Кале).

Одатле гледано на југ, па све до приближно Нанта уз приобаље Атлантика, са ширим копненим залеђем доминира океанска клима типа Бретање. Ово је најкарактеристичнији облик атлантске океанске климе у Француској. Тако у Бресту просечна јануарска температура је чак 7,4 Ц, а јулска свега 16,8 Ц. Број дана у години када се појављује мраз је просечно свега 17, а уз то нема ни једног дана са апсолутним мразом. Број облачних дана у години је 58, док је број сунчаних сати 1757.

Океанска клима аквитанског типа обухвата читав атлантски приморски део јужно од океанске климе типа Бретање. Овде је само случај да у овај тип климе спада и веома дубоко копнено залеђе, на истоку све до Централног масива, а на југоистоку веома близу изласка на простор Медитерана. Овај тип океанске климе је још блажи и топлији од претходних. На пример Бордо као карактеристично место са океанском климом типа Аквитаније има јануарску просечну температуру од 5,9 Ц, а јулску од 21,2 Ц. Број дана у години када се појављује мраз је 41, од чега два дана са апсолутним мразем. Број облачних дана је 39, а број сунчаних сати у години 2076. У односу на Брест има више сунчаних сати и мање облачних дана, као и знатно већу јулску температуру, док је зима блажа у случају Бресга због чињенице да је под већим утицајем Атлантика као истурен део полуострва.

Најзад шира регија Париза има такође океанску климу, али нешто измењеног типа, са већим утицајем континента од претходно анализираних типова. Тако Париз има просечну јануарску температуру 3 Ц, а јулску 17,9 Ц. Број дана када се јавља мраз је 32, од чега шест са апсолутним мразем. Број облачних дана је 66, а број сунчаних сати годишње је 1814.

Када се једном речју сумира океански атлантски тип климе у Француској који се линеарно посматрано одликује благим зимама, свежијим летима, надпросечном влажношћу и јасним разликовањем сва четири годишња доба, између којих нема оштрих прелаза. Температурне разлике између најтоплијих и најхладнијих месеци током године, посматрано у просеку су релативно мале, ако их упоредимо са унутрашњошћу Европе и посебно Азије, па чак и ако их упоредимо са континенталнијим деловима саме Француске. Количина падавина у Бретањи је око 800 мм годишње, што није нешто изузетно много, али су кишни дани чести и киша често пада у мањим количинама, или чак у облику ситних капљица. Падавине су стога чак око 150 до 200 дана

годишње. Океанску климу квантитативно у свим њеним варијететима обухвата чак око две трећине територије Француске.

Варијетети океанске (атлантске) климе Француске су као што је напред наведено: фламански, париски и аквитански, док се тзв. Бретонски запараво сматра оригиналним класичним океанским (атлантским) типом климе у Француској. У односу на тај класични (бретонски) тип климе варијетети су изражени на следећи начин у најосновнијим цртама: фламански се одликује са зимама нешто више хладнијим и са кишовитијим летима. Аквитански се разликује по томе што има лета топлија и сушнија, пролећа кишнија и јесени сунчаније. Најзад париски тип океанске климе се одликује са нешто хладнијим зимама и топлијим летима. Разлике између просечних температура јануара и јула се повећавају у оквиру океанског типа, али и у контексту читаве Француске у правцу запад-исток, односно идући према истоку повећава се континенталност.

Читав североисточни део земље, са додатком у виду залиска ка средњем току Роне, има начелно умерено континенталну климу. Тако Стразбур, Мец, Нанси имају по око 1 Ц просечну јануарску температуру, а јулску око 19 Ц. Број дана са мразом је преко 70, од чега више од 15 са апсолутним мразем. Број облачних дана је преко 70, док је број сунчаних часова око 1600-1700. Нешто јужније су ти показатељи умекшанији, са мање наглашеном континенталношћу.

Најзад на самом југу, на релативно уском подручју уз Средоземно море, са већим залиском ка унутрашњости само уз делту и доњи ток Роне, налази се Медитеранска клима. Њене главне одлике су изузетна количина сунчаних часова у години, и преко 2800, благе зиме и топла лета, мали број дана са мразем, и непостојање, или пак изузетно мали број дана са апсолутним мразем. Такође мали број облачних дана годишње. Тако Марсеј има средњу јануарску климу 6 Ц, Монпеље 6,5 Ц, а Ајачио на Корзици 8,5 Ц. Број дана са појавом мраза просечно годишње у Марсеју је 29, Монпељеу 35 и Ајачиу свега 12. Од тога дана тоталног мраза у Марсеју и Монпељеу просечно има само по један годишње, а у Ајачиу нула. Облачних дана у Марсеју годишње просечно има 21, Монпељеу 31 и Ајачиу 23. Сунчаних сати годишње просечно има у Марсеју 2866, у Монпељеу 2709 и Ајачиу 2811.

Колико је у Француској, баш као и на читавом прсотору ЕвроАзије, важан фактор континенталности у одређењу просечне температуре

најбоље показује анализа 48 паралеле северне географске ширине која пролази кроз ову земљу. На крајњем западу, у Бретањи, у Бресту који се иначе налази на 4,29 Ц западне географске дужине, просечна јануарска температура је 7,2 Ц, у Паризу који се налази на истој географској ширини, а на 2,2 Ц источне географске дужине, просечна јануарска температура је 3 Ц, и најзад у Стразбуру који се налази такође на координатама од 48 степени северне географске ширине, а на 7,45 Ц источне географске дужине, просечна јануарска температура је 0,9 Ц. Са друге стране просечне јулске температуре Бреста су 16,8 Ц, Париза 17,9 Ц и Стразбура 19,2 . На тај начин годишње амплитуде најтоплијег и најхладнијег месеца кад је у питању Брест су 9,6 Ц, Париз 14,9 Ц и Стразбур 18,3 Ц, односно између Бреста и Стразбура дупло веће, иако су на истој географској ширини, само на различитим просторним удаљеностима на правцу запад-исток.¹⁷

Најзад на планинама, посебно оним високим егзистира планинска клима. Она је пре свега изражена на подручју Алпа, и на подручју обронака Пиринеја. Када је у питању Централни масив, овде се у главном ради о побрђима, на планине, посебно оне високе, отпада мали део ове области.

Када су у питању падавине оне су на тако великом простору као што је Француска неједначене. Највише су на планинском простору Алпа и Пиринеја где су преко 1200 мм, на вишим висинама и изнад 1500 мм годишње, па чак и преко 2000 мм. Такође, истина у мањој мери изражено у висијама Централног масива, као и мањим планинама у другим деловима земље. Тако су највише годишње падавине управо на планини ланца Вогеа у Алзасу – Балон д Алзас и износи 2400 мм годишње. Интересантно је да због утицаја Атлантика пре свега у Француској и нема области са мање од критичних 400-500 мм годишњег талога (падавина), колика је приближно граница неопходних падавина за европско поднебље. Постоје истина области са тим минимумом као што је углавном сама обала Медитерана, док и ту са порастом надморске висине расту приближно и падавине.

Ветрови у Француској дувају неједнаким интензитетом, бројем дана у години. Постоје различите врсте ветрова, укључујући и оне локалне. Уколико би смо посматрали само дане у години када дувају снажни ветрови (преко 57 км на час) онда би то за Париз и околину износило око

¹⁷ *La géographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. pp. 30-31.

35 до 40 дана, а ту је посебно јак локални ветар Бисе. У осталим областима Француске број дана са јаким ветром осцилира од око 25 до преко 100.

Бисе дува и у области североисточне Француске, Траверсе средишњим делом, на атлантској обали у њеном северном делу Норуа, а јужно од Бреста Сируа. Вандејом дува Галерн, а у области медитеранске обале Сироко, Мистрал, Марин, Трамонтана, Грел и др. Око Алпског подручја на граници са Италијом дува више ветрова, попут Леванта, Ломбарда, долином Роне Бурле и др. Посебно ветровита места су Тулон, Перпињан, део ушћа Роне, Брест и др. Мање ветровита подручја су Алзас и Лорен, подручје око Безансона, област између Вишија, Невера и Сентетијена, област јужне Француске уз обронке Пиринеја и др. Корзика такође важи као подручје са мало дана јаког ветра.

Хидрографија

Француска на својој територији има већи број река. Најдуже реке су: Лоара, Жиронда, Гарона, Сена (слив Атлантског океана), Рона, са притоком Саоном (слив Средоземног мора), Рајна са притокама Мозелом и Мезом (слив Северног мора). Реке су повезане бројним каналима (Рајна – Мајна, Сен Кантин, Рајна – Рона и Ду Миди).

Од француских река можемо издвојити четири велике које протичу читавом њеном територијом. То су Сена, Гарона и Лоара које се естуарима уливају у Атлантук, а Рона се преко ушћа улива у Медитеран. Ове четири реке обухватају својим сливом чак 63 % територије и запремају 70 % слатководних капацитета површинских вода у земљи.

Сена има дужину од 776 км, а њен слив обухвата 78000 км кв. Располаже са протоком воде од око 500 м кубних у секунди, бројним меандрима. Током године долази до осцилације запремине воде, која је највећа у зимском периоду, док се током лета смањује.

Лоара има дужину од чак 1012 км и то је најдужа француска река. Њен слив обухвата чак 115 120 км кв, а највећи проток воде јој је од 935 м кубних у секунди. Пошто протиче од Централног масива добија убрзање у свом даљем току, па се повремено излива и захтева стални надзор и регулацију. Такође има висок водостај у зимском периоду и његово опадање лети.

Гарона је дуга 575 км од чега 524 км у Француској (извире у Шпанији), а њен слив обухвата на француској територији 56 000 км кв. С обзиром

да је горњи ток у Пиринејима добија изузетно убрзање и постоје тешкоће у њеном регулисању. Улива се у облику широког и дугачког (72 км) естуара који се назива Жиронда у Атлантски океан.

Рона је најважнија француска река која припада медитеранском сливу. Дуга је 812 км од чега 520 км у Француској. Њен слив обухвата 97 800 км кв. Високи водостај има у пролеће, а најнижи крајем лета. Делта Роне обухвата чак 50 км дужине.

На естуарима и ушћима ових река развиле су се значајне француске луке. Тако је на естуару Сене лука Л Авр, на естуару Лоаре лука Нант, на естуару Жиронде лука Бордо, и на ширем простору ушћа Роне лука Марсеј.

Поред тога река Рајна са својом дужином од 1300 км, протиче дужином од 190 км на граници са Француском, односно немачко-француском границом.

Највећа језера су: Женевско (дели са Швајцарском), Бурже и Анеси. Женевско језеро је подељено између Швајцарске (347 км кв) и Француске (234 км кв). Притока и отока језера је река Рона. Највећа дубина му је у француском делу језера од 310 м. Језеро се истиче по својој провидности, које је највеће у Европи од 24 метра. Значајно је највише по свом развијеном туризму. Највећи градови са швајцарске стране су Лозана, Женева и Монтреј, а са француске Евијан и Тонон, на јужној обали језера.

Француска има широк излаз на Атлантски океан, укључујући и канал Ла Манш и Северно море. На свом јужном правцу има излаз на Медитеран, укључујући и велико острво Корзику. Укупна дужина француских обала је више од 6200 км, од чега на саме обале на копну 5500 км (остало су дужина обала острва).¹⁸

Националне воде обухватају 12 наутичких миља од обале (22 км). Поред тога тзв. економска зона обухвата чак 200 миља наутичких од обале (370 км). То је приближно нешто око 790 000 км кв.

Французи имају и ту привилегију да њихове прекоморске територије, департмани и са другим различитим статусима, такође уживају ове привилегије међународно прописане. У том правцу Француска, што у оквиру економске зоне мора своје метрополе (хексагон), што због ових прекоморскихседа, има, дакле као економску зону светских мора око

¹⁸ Geneviève Brame, *Chez vous en France*, La documentation Française, Paris, 2006. p. 25.

10 милиона км кв. Од њих на прекоморске поседе отпада 9 222 810 км кв, од чега на националне воде (22 наутичке миље од обале) отпада 112 805 км кв. На пример Нова Каледонија располаже са 19 058 км кв сувереног мора (22 миље од обале) и чак укупно са 2 105 000 км кв економске морске зоне. На пример мало острво Клипертон које се налази на Пацифику удаљено око 3000 километара од најближе обале Мексика, заузима као економску зону чак 430 000 км кв.¹⁹

Биљни и животињски свет

Шуме данас обухватају око 29 % француске територије, и то је значајно мањи удео него рецимо пре један век. То је око 16 милиона хектара површине (160 000 км кв). Годишње се посече око 35 милиона м кубних за привредне потребе и у правцу одстрањивања слабије квалитетних стабала и подмлађивања шуме. У исто време се плански засађују нова стабла и површине, тако да се овај однос територије под шумом одржава приближно у последњих пола века. Шуме доминирају у планинском подручју, дакле на подручју Алпа, Возгеза, Јуре пре свега. У подручју дела Провансе и Пиринеја распрострањене су медитеранске шуме. Најмање шума има у западним подручјима Француске, дакле у ширем атлантском залеђу, где је изузетак југозападна област јужно од ушћа Жиронде где су шуме распрострањене.

Обрађивање земљишта и гајење култура је добро организовано и на прилично великим површинама. Највеће површине су под пшеницом, далеко иза су оvas и раж. Пшеницом су највише посејане и дају велике приносе области северозапада земље, дакле област Норд д Кале, Пикардија, Шампања и шири Париски басен, а нешто мање приносе даје југозапад земље и Лорен. Културе кромпира, сунцокрета, шећерне репе, индустријског биља, поврћа и воћа су потом веома распрострањене. Производња шећерне репе се интензивно спроводи у северозападним регијама, Норд д Кале, Пикардија, Ардени и северни део Шампање, северни делови Париског басена. Поврће се највише гаји у области Норд Па д Кале, Пикардији и делу Париског басена, Бретањи и департаманима Манш, Мен е Лоар, Пиринеј Ориен, и ширем ушћу Роне. Воће и виноградарство је посебно развијено у јужним областима земље, посебно у Аквитанији, ушћу Роне, депарتمان Пиринеј Оријен и др. Виноградарство је развијено и у другим областима

¹⁹ *La geographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. p. 70.

Француске, које производе најразличитије типове вина, при чему је ова земља водећа у свету.²⁰

У шумским пределима Француске посебно, укључујући и националне паркове живи и данас велики број животињског света умереног и медитеранског поднебља.

Када су у питању домаће животиње, говедарство је посебно развијено у подручју Армориканске регије (Бретања, Вандеја, Нормандијско побрђе), тако да Француска располаже укупно са преко 20 милиона грла стоке, од чега око 4,5 милиона крава музара. Производња млека је око 220 милиона литара годишње, а само око 10 % се користи у свежем облику. Отприлике једна четвртина се прерађује потом за добијање путера и маслаца, а три четвртине за производњу различитих врста сирева, по чему је Француска на далеко позната.

Када су у питању узгој оваца, њих је преко 10 милиона грла. Области узгајања оваца су централне области земље, посебно Централни масив. Свињогојство је развијено (15 милиона грла), и то посебно Армориканска област и Норд Па д Кале. Живинарство (преко 320 милиона грла различите живине) је развијено посебно у Армориканској области.²¹

Становништво

Француска има близу 65 милиона становника, од чега близу два милиона у прекоморским департманима. Просечан век живота је доста висок, међу највишим у Европи и свету. Тако жене живе око 84 године у просеку, а мушкарци око 76 година. Интересантно је да је просек живота нешто мањи у северним регионима земље, осим Париског басена, а нешто дужи у јужним областима и Паризу. Још почетком XX века просечан животни век мушкараца је био у Француској око 45 година, а жена нешто испод 50.²² Када је у питању природни прираштај становништва, он је традиционално био за европске прилике низак баш у Француској. Међутим, последњих деценија долази до извесне корекције набоље. Заправо у читавој Европи долази до драстичног пада природног прираштаја, а у Француској је он око нуле. Међутим захваљујући највише

²⁰ *La géographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. pp. 88-89.

²¹ *La géographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. pp. 92-93.

²² France, *La documentation Française*, Ministère des Affaires étrangères, Paris, 2005, p. 65.

механичком прираштају (досељеницима) француско становништво се полако повећава.

У структури становништва Француске у последње три деценије долази до сталног смањења популације испод 20 година живота и до пораста становништва изнад 65 година, а у оквиру њега до пораста групације од преко 75 година. Тако је рецимо 1980. године у француској укупној популацији становништво до 19 година старости учествовало је са 30,6 %, а становништво од 60 и више година са 17 %. Године 1990. на ову младу популацију отпадало је свега 27,8 %, а на старију (од 60 и више година) 19 %. Најзад 2002. године на млади део популације (до 19 година) отпадало је свега 25,3 %, а на стари део популације чак 20,6 %. Данас су ове две сегментне групе становништва готово изједначене по броју, а још нешто пре 1980. године млада групација је била два пута бројнија од старе.²³

Уколико не рачунамо потомке у више генерација француског порекла којих свакако има у Латинској и Северној Америци, посебно у канадским провинцијама Квебек и Нови Бранзвик, америчкој Луџијани, Аргентини, Чилеу, Уругвају, Бразилу, Мексику, данас у свету има 2,3 милиона Француза емиграната, од чега више од 700 000 у САД и Канади, око 1,2 милиона у европским земљама.²⁴

Француска има нешто преко 100 становника на км кв (око 105), што је за западноевропске прилике мања насељеност. Примера ради Италија има близу 200 становника на км кв, Велика Британија 243, Немачка 231, Белгија 338, Холандија 388.²⁵ Са друге стране сама Француска посматрана по регионима и департманима је неједнако насељена. Најнасељенији су Ил д Франс и у оквиру њега посебно град Париз. Преко 200 становника на км кв имају и региони Норд Па д Кале и Алзас, департман Рона (Лион), Алп Маритим (Азурна обала), Рон Буш (Марсеј). Добро су насељени и сви департмани уз атлантску и медитеранску обалу (изузетак је Ланд у Аквитанији и Корзика), Пикардија и највећи део региона Рон д Алп, ван самих планинских висија, као и северни део Лорена. Најслабије су насељени средишњи делови замље и то посебно Централни масив, Бургоња, Шампања, највећи део региона Миди Пиринеј (ван саме

²³ France, *La documentation Française*, Ministère des Affaires étrangères, Paris, 2005, p. 67.

²⁴ Geneviève Brame, *Chez vous en France*, La documentation Française, Paris, 2006. p. 43.

²⁵ <http://www.egeografija.org/?p=92>.

области око Тулуза), регион Лимузен, континентални делови региона Аквитаније и Поанту-Шарент, као и већи део регије Центар.²⁶

По образовној структури приметан је у последњих пола века посебно изражен пораст високообразованих. Тако је почетком шездесетих било свега око 4 % запослених са факултетском дипломом, а 2000-их је тај удео порастао на преко 12 %.²⁷

Француска већ готово два века има изражен механички прираштај становништва, због сталног пораста и дотока миграната из различитих делова света. То је посебно било изражено, све до шездесетих година из колонија, где су мигранти углавном били из домицилних народа који су тамо живели. Томе треба додати миграције из источне Европе, Пиринејског полуострва, Италије и др. мотивисане махом економским мотивима, као и професионалним (стручно усавршавање и др.). У истом периоду етнички Французи нису тако масовно мигрирали у француске колоније (сем у Магреб, посебно Алжир) и Нови свет (САД, Канада, Аустралија и др.), попут Енглеца, Немаца, Италијана и других западноевропских народа. У периоду краја педесетих и почетком шездесетих највећи део француских и европеидних колониста из француских колонија које су добијале независност (посебно из Магреба) се масовно селио у Француску. Тада су посебно насељени од њихове стране француски Медитерански појас и јужна Француска у целини. После Првог светског рата многи Белгијанци, Пољаци, Италијани су се насељавали у Француској, а након Другог светског рата порасле су миграције из Шпаније и Португалије, делом мотивисане и из политичких разлога, као и због избегавања службе војног рока. Интересантно је да врло велики проценат емиграната из других земаља у Француској релативно брзо губи свој идентитет и прима француски, те се стапа у француски национ. Тако је рецимо по подацима из 2000. године било у Француској око 4,3 милиона странаца од којих је 1,5 милиона примило држављанство француско, а остали имали статус странаца. То је и један од разлога динамичног раста француског становништва последњих деценија. Са друге стране и природни прираштај је позитиван, супротно трендовима у највећем броју западноевропских земаља. Тако је рецимо 2002. у Француској рођено 796 000 деце, а умрло је исте године 550 000

²⁶ *La géographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. pp. 44-45.

²⁷ France, *La documentation Française*, Ministère des Affaires étrangères, Paris, 2005, p. 76.

људи, што је прираштај око 313 000, имајући у обзир да је исте године позитиван миграторни салдо износио 62 000 особа.²⁸

Географске регије Француске

Регионализација Француске се може извршити на основу више параметара од само физичкогеографских до искључиво економских, друштвеноекономских и по другим критеријумима. Регионализација која би објединила и физичкогеографске факторе и природне целине које у исто време садрже и економско-друштвене факторе врши поделу територије Француске на девет регија, и то:

1, Централни масив; 2. Долина Роне и Саоне; 3. Јура и Алпи; 4. Медитерански југ; 5. Пиринеји; 6. Аквитански басен; 7. Армориканска област; 8. Париски басен; 9. Вогези и Алзас;

1) Централни масив

Ово је средишња регија Француске, површине око 90 000 км кв, углавном саздана од побрђа и нижих планина. Средња висина овог простора је око 700 м, док је највиши врх Л Мон Доре од 1886. м. У оквиру ове регије издваја се пет области и то: Жеводан, Оверањ, Лимузен, Севени и Мон д Форез.

Жеводан је висоравна област, просечне висине надморске око 1000 м. Највећи град је Сент Етјен са око 200 000 становника. Развијенија је суседна регија Оверањ, која између осталог има вулканске купе, гејзире, бање. Најпознатија је Виши, иначе највећа француска бања са дугом традицијом, док је Клермон-Феран највећи град (око 150 000 становника).

Област Лимузен обухвата западни део Централног масива, са надморском висином од 800 до 1000 м. Ово је сточарски крај, и захваљујућим водним снагама, развијеном производњом хидроенергије. Највећи град је Лимож (око 140 000 становника).²⁹

²⁸ France, *La documentation Française*, Ministère des Affaires étrangères, Paris, 2005, p.65.

²⁹ Раде Давидовић, *Регионална географија Европе*, Универзитет у Новом Саду, ПМФ, Нови Сад, 2004. стр. 94-95.

Области Севени и Мон де Форез нису посебно развијене и имају просечну надморску висину сличну осталим регијама Централног басена. Севени располажу са крашким рељефом, укључујући бројне пећине. Мон де Форез има значајне резерве угља и нешто више плодног тла.

Укупна одлика Централног масива је да је то релативно за француске прилике заостала регија и слабије насељена, са слабо развијеним саобраћајем. Екстрактивна индустрија је развијена на бази експлоатације угља, док је од пољопривреде развијено углавном само сточарство.

II) Долина Роне и Саоне

Ова регија има две области, долину Роне и долину Саоне. У највећем ово је област побрђа и равница (уз саме долине река). Могућности развоја пољопривреде овде су разноврсније и потпуније. Од већих градова овде је Лион, један од већих француских градова (близу пола милиона становника) Ова регија има несразмерно развијенији саобраћај од Централног масива, и то углавном уз долине река, правцем њиховог тока. Најважнија саобраћајница је свакако Париз-Дижон-Лион-Марсељ.

III) Алпи и Јура

Ово је планинска регија Француске. Алпи су за француске прилике посебно изражена планинска регија високих планина, док област Јура представљају планине ниже и средње висине. Иако су овде на први поглед отежани услови живота, ради се о прилично привредно искоришћеној регији, са развијеном пољопривредом и туризмом. Гренобл је важан привредни и туристички центар (зимски туризам). У области Јуре је развијено сточарство и дрвна индустрија.

IV) Медитерански југ

Овде се налази чак пет области, и то Русијон, Лангедок, Делта Роне, Прованса, Азурна обала и Корзика.

Русијон је област крајњег југа Француске, између Пиринеја, Корбијера и Средоземља. Највећи центар је Перпињон. Ово је пољопривредно развијена регија, са великим количинама воде из оближњих река и извора. Обала је ниска и непогодна за пристаништа и рибарство.

Лангдок је област уз приморје Медитерана, све до делте Роне. Овде је посебно развијено виноградарство. У приобаљу које је плитко и песковито има више солана. Највећи центар је Монпеље.

Доњеронска низија представља наплавну низију уз делту Роне. Ово је изузетно развијена пољопривредна регија са топлим климом, где је једини хендикеп прилично јак ветар мистрал.

Прованса је претежно континентални део средоземног приморја источно од делте Роне. За привреду су важна налазишта боксита у области. Највећи град је Марсеј, са око милион становника, највећа француска лука и други по величини град. Док је Марсеј трговачка лука, Тулон је значајна војна лука. У области је развијен туризам, трговина, саобраћај, као и различите гране индустрије и пољопривреде.

Азурна обала је развијена туристичка област међународног значаја, док је Корзика највеће француско острво.

V) Пиринеји

Регија Пиринеја заузима релативно уску област уз планински ланац Пиринеја, од атлантских обала Баскије на западу, до област Русијона на истоку. Овде се издвајају три области, Западни Пиринеји, Централни Пиринеји и Источни Пиринеји. Све ове области су планинске, а релативно просечна привреда је надограђена туризмом и то планинског и балнеолошког типа. Известан хендикеп је што се област Пиринеја налази по страни од важних европских саобраћајница.

VI) Аквитанска регија

Аквитански басен се налази на југозападу Француске, између Атлантика, Пиринејског региона, Централног масива на истоку. Обухвата пет области, Гаскоњу, Ланмезан, Армањак, Шалоз и Ланд. Аквитанска регија нема посебно развијену индустрију, али је зато највећи део налазишта нафте и гаса у Француској сконцентрисан овде. Поред тога развијена је производња вина (коњак), риболов, туризам, поморство. Највећи градови регије су Бордо (преко 200 000 становника) и Тулуз (више од 350 000). Ово је ређе насељена регија у Француској, традиционално имиграциона.

VII) Армориканска регија

Ово је западна Француска, у чијем је средишту Бретања, а друге две области су Вандеја и Нормандијско побрђе. Регија је под снажним утицајем Атлантика, од чега су Бретања и Вандеја са директним и широким изласком на само море.

Бретања је највеће француско полуострво, чија је копнена граница приближно линијом од Нанта до залива Сен мало. Полуострво је дуго 250 км, а највећа ширина му је 180 км. Област има снажну пољопривреду и окренута је мору (рибарство и експлоатација плодова мора – алги, ракова и др, поморство, туризам). Најважнији градови су Нант (250 000 становника), где је развијена индустрија и са својим предграђем луком Сен Назер као путничка лука; Брест (са око 160 000 становника) најважнија атлантска ратна лука, слично Тулону на Медитерану; Рен (200 000) становника, административни центар Бретање, у унутрашњости полуострва. Интересантно је да су обалски делови Бретање и по пет пута гушће насељени од унутрашњости полуострва.

Област Вандеја, има слично становништво као и Бретања, дакле добрим делом келтског порекла. Привреда се базира на екстрактивној (угаљ) и текстилној индустрији, а ту је и туризам и рибарство.

Нормандијско побрђе је област која је прилично пасивна, захваљујући највише тлу које није погодно за обраду.

Армориканска област посматрано у целини, има извесну изолованост у односу на остатак Француске. То је делом последица физичкогеографских фактора (полуострвски положаја Бретање, побрђа која уоквирују област према истоку), а делом и због друштвено-географских фактора, као што је специфичан етнички и језички елеменат доброг дела становништва ове области. Током векова француска нација се интегрисала, француски језик је општеприхваћен, што важи и за ову регију, али одређене специфичности су остале.

VIII) Париски басен

Ово је најпространија регија у Француској, обухвата око 138 000 км кв, или око четвртине простора земље. Ово је економско и антропогеографско језгро државе. Индустрија је развијена, као и пољопривреда, чије потребе апсорбује сам Париз. Саобраћај је изузетно развијен. Регија обухвата пет

области и то: Нормандија, Фландрија и Пикардија; Шампања са Лореном и Бургоњом; Лоарска област и Ил д Франс (Централни део).

Нормандија је приморска област, где преовлађују побрђа и низије. Ово је надпросечно развијена област у Француској. Привреда се развија у три правца: пољопривреда, индустрија и везано за море. Пољопривреда је пре свега у аграру, воћу и поврћу, али и сточарству, производњи вина. Индустријска зона, веома снажна и модернизована, је смештена између Руана и Авра.

Бродоградилишта, рибарство, поморство и речно-поморска флота су посебно развијени у области. Главна поморска лука је Руан, затим Авр, док је Шербур истакнута војна лука.

Фландрија и Пикардија, обухватају простор северно од Париза, који има свега 12 000 км кв, што чини тек 2 % Француске територије, а ту живи чак 10 % популације. Ово је изузетно развијена привредно област. Густина становништва је око 300 становника на км кв, а око града Лила 1000 становника на км кв. Област има излаз на Ла Манш и Северно море, где су најважнија луке Денкерк, Кале и Булоњ. Практично све гране привреде су развијене.

Шампања са Лореном и Бургоњом чини источну фасаду Париског басена. Шампања је више низијска област, са житородним и виноградарским рејонима. Највећи град је Ремс (близу 200 000 становника).

Лорен представља побрђе са скромнијом пољопривредом, али богатим рударством. Поебно су значајна налазишта гвожђа.

Лоарска област чини јужни део и обод Париског басена. Превлађују низије око Лоаре и побрђа на пристанцима Централног масива. Климатске прилике су прелаз између атлантске и континенталне климе. Овде је развијена посебно индустрија, али и аграр. Најважнији градови су Орлеан, Ман, Тур.

Ил д Франс је простор који се налази у средини Париског басена, те се још назива и Централни део Париске завале. Ил д Франс се може поделити на пет целина: плато северно од Сене, долина Марне, долина Оаза, и на средишњу агломерацију Париз. Најважнија целина је Париз, не само за Ил д Франс, већ и за Француску. Значај Париза излази из оквира Француске, он је један од најважнијих градова Европе, па и света. Уже градско језгро премашује 2,2 милиона становника, док са ширим подручјем обухвата и преко девет милиона. Париз се налази у средишту

раскрснице најважнијих саобраћајница Француске – друмских, железничких, ваздушних, речно-каналских. Без обзира што је Француска пространа земља, Париз и Париска област, представљају њен најважнији део који има централизујућу улогу у земљи, можда много већу него највећи део других европских престоница. Гро културног и политичког живота Француске везан је за Париз, а ту су и велики део индустрије.

IX) Вогези и Алзас

Ово су све покрајине крајњег истока Француске, где преовлађује континентална клима. Развијена је пољопривреда, као и индустрија, посебно у Алзасу. Најважнији град је Стразбур (преко 250 000 становника) који је у исто време и седиште неколико институција при ЕУ (Комитет министара, Европски парламент и др.).

Административна подела Француске

Француска је административно подељена на 22 региона, уз још четири прекоморска.

- Алзас у свом саставу има два департмана: Ба Рајн и От Рајн. Површина Алзаса је 8300 км кв и има око 750 000 становника. Главни град је Стразбур.
- Аквитанија у свом саставу има департмане Дордоњ, Жиронд, Ланд, Ло е Гарон, Пиринеј-Атлантук. Површина је 41 300 км кв и има нешто преко 3 милиона становника. Главни град је Бордо.
- Оверењ у свом саставу има департмане Алие, Кантал, От Лоар, Пеј д Дом. Површина региона Оверењ је 26 000 км кв и има близу 300 000 становника. Главни град је Клермон-Феран.
- Бургоњ у свом саставу има департмане Кот д Ор, Ниевр, Саон е Лоар, Јон. Површине је 31600 км кв и има око 600 000 становника. Главни град је Дижон.
- Бретањ у свом саставу има департмане Коте д Армор, Финистер, Ил е Вилен, Морбиан. Површине је 27200 км кв и има око 3 милиона становника. Главни град је Рен.
- Сентр (Центар) у свом саставу има департмане Шер, Еур е Лоар, Индр, Индр е Лоар, Лоар е Шер, Лоаре. Површине је 39 000 км кв и има 2 430 000 становника. Главни град је Орлеан.

- Шампањ-Арден је регион који у свом саставу има департмане Арден, Обе, Марн, От-Марн. Површине је 25 500 км кв и има око 290 000 становника. Главни град је Шалон ен Шампањ.
- Корз је регион који у свом саставу има департмане Корз ду суд, и От Корз. Површине је 8500 км кв, са око 270 000 становника. Главни град је Ајачио.
- Франш-Комте је регион који у свом саставу има департмане Дуб, Јура, От-Саон, Теритоар д Белфор. Површина региона је 16 200 км кв и има нешто преко 1,1 милиона становника. Главни град је Безансон.
- Ил д Франс је регион који у свом саставу има департмане Пари, Сен е Марн, Ивелине, Есон, От д Сен, Сен Сент Дени, Вал д Марн и Вал д Ос. Има око 12 000 км кв и чак 11,5 милиона становника. Главни град је Париз.
- Лангдок-Русилон је регион који у свом саставу има департмане Од, Гар, Ерол, Лазер, Пиринеј-Оријентал. Има 27 400 км кв и око 2,5 милиона становника. Главни град је Монпеље.
- Лимузен је регион који у свом саставу има департмане Корез, Креуз, От-Виен. Има 17 000 км кв и око 700 000 становника. Главни град је Лимож.
- Лорен је регион који у свом саставу има департмане Мерт е Мсел, Мез, Мозел, Вогез. Има 23 500 км кв и око 2,3 милиона становника. Главни град је Мец.
- Миди-Пиринеј је регион који у свом саставу има департмане Ариеж, Авејрон, Гер, От-Гарон, Лот, От-Пиринеј, Тарн, Тарн е Гарон. Површина региона је 45 300 км кв и има 2,65 милиона становника. Главни град је Тулуз.
- Норд Па д Кале, је регион који у свом саставу има департмане Норд и Па д Кале. Има 12 400 км кв и око 4 милиона становника. Главни град је Лил.
- Баз-Норманди је регион који у свом саставу има департмане Калвадо, Манш и Орн. Има 17 600 км кв и 1,4 милиона становника. Главни град је Кан.
- От-Норманди (Висока Нормандија) је регион који у свом саставу има департмане Еур и Сен-Маритим. Површина је 12 300 км кв и има око 1,8 милиона становника. Главни град је Руен.

- Пеј д ла Луар је регион који у свом саставу има департмане Лоар-Атлантик, Мен е Лоар, Мајен, Сарт, Венде. Има 32 100 км кв и око 3,3 милиона становника. Главни град је Нант.
- Пикардија је регион који у свом саставу има департмане Езн, Оис, Сом. Површина је 19 400 км кв и има око 1,9 милиона км кв. Главни град је Амиен.
- Пуату-Шаренте је регион који у свом саставу има департмане Шарент, Шарент-Маритим, Д Севре, Виен. Површина је 19 400 км кв и има око 650 000 становника. Главни град је Поатие.
- Провенс-Алп Кот д Азур, у свом саставу има департмане Алп д От Провенс, От Алп, Алп Маритим, Буш ду Рон, Вар, Воклуз. Површина је 31 500 км кв, а број становника близу 4,7 милиона. Главни град је Марсеј.
- Рон-Алп регион у свом саставу има департмане Ен, Ардеш, Дром, Изер, Лоар, Рон, Савој, От Савој. Површина је 43 700 км кв, а број становника 5,8 милиона. Главни град је Лион.
- Прекоморски региони, који сви у свом саставу имају само по један департман, су Гваделуп, Мартиник, Ренион и Гвајана.
- Гваделуп има 1 700 км кв и 450 000 становника. Главни град је Баз-Тер.
- Мартиник има 1 100 км кв и око 400 000 становника. Главни град је Фор-д-Франс.
- Ренион има 2500 км кв и око 770 000 становника. Главни град је Сен-Дени.
- Гијана има 86 500 км кв и око 190 000 становника. Главни град је Кајена.³⁰

Француски прекоморски поседи данас

Француска по свом Уставу Пете републике из 1958. статус прекоморских региона и департмана, као саставним делом националне територије даје Гваделупу, Мартинику, Рениону, Гвајани и Алжиру. Заправо Алжир је имао статус прекоморског региона, састављеног од департмана северног приморског дела Алжира, Константина. Орана и

³⁰ Geneviève Brame, *Chez vous en France*, La documentation Française, Paris, 2006. pp. 55-59.

Алжира. Године 1962. дата је независност Алжиру, тиме што је путем референдума измењена и његова уставна позиција. Поред ова преостала четири региона, који у исти мах имају и статус департмана (сваки од ових региона има само по један департман), статус прекоморске територије има још неколико поседа: Нова Каледонија, Полинезија француска, острво Мајот, последње од четири Коморска острва, затим Сен Пјер и Микелон и земље аустралијског подручја и антарктичког подручја.

Када се анализира струкутра привредног сектора француских данашњих департмана прекоморских видимо да је она слична привредној структури саме Француске: примарни сектор је једноцифрен по уделу запослених у укупној привреди, секундарни је око 20-ак посто, а преко 70 % отпада на терцијални сектор. Тако Новоа Каледонија има 19 058 км кв, преко 200 хиљада становника, а најважнији привредни сектори су јој експлоатација никла и хрома. Гвајана је важна база за аероистраживања, а ту је и квалитетно дрво из тропских шума. Гваделуп, Мартиник и Ренион су значајни због тропских производа, туризма, Мартиник има и нешто налазишта нафте. Сличне могућности – егзотичне производе и туризам има и Полинезија француска.³¹

Француска на Атлантику

Француска на атлантском правцу располаже са импресивним делом обале. Предност ових простора се огледа и у томе, да је посматрано морфометријски реч превасходно о равницама, па је обалски појас несметано повезан са унутрашњошћу. По том питању се француска атлантска обала делимично разликује од француске медитеранске области, где су у залеђу Азурне обале, као и читавог приобаља источно од Марсеја присутна побрђа и висије, док је у централном платоу ширег ушћа Роне присутно и мочварно земљиште. Широки простор атлантског приморја Француске није посебно разуђен, изузимајући велико полуострво Бретању и знатно мање Корантен. Ушћа више великих река које се уливају у Атлантик имају естуарни карактер. Кад су у питању острва она највећа – Каналска припадају Британији, а друга мања налазе се фрагментарно разбацана, углавном уз обале Бетање и Вандеје. Обала Атлантика јужно од естуара Жиронде је упадно праволинијска, практично све до границе са Шпанијом.

³¹ *La géographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. pp.18-21.

У периоду епохе зрелог Средњег века, Француска је водила тзв. Стогодишњи рат са Енглеском, који је временом, од борби за династичко наслеђе поседовања лена на јужном ободу француског атлантског приморја, прерасло у свенародни отпор у односу на освајаче преко Ла Манша. Приобаље Атлантика је за Француску постало веома важан део земље након Великих географских открића, када изузетно добија на важности у односу на слабљење значаја Средоземља. Тада се и изграђују и развијају француске атлантске луке, попут Бреста, Нанта, Бордоа и др. Француска морнарица се развија у епохи Новог века и она постаје значајна у борбама за поморску превласт са Британијом, Шпанијом, Холандијом, Португалијом и другим поморским силама тог времена и у исто време као спона са француским прекоморским поседима, нарочито оним на Америчком континенту, као и у Африци и на простору Азије. Становништво приморских делова Француске се чешће одлучивало на миграције у француске колоније и Нови свет. То се посебно односи на протестанте који су имали своја важна упоришта у Ла Рошелу и другим утврђеним градовима на атлантској обали и у јужном делу земље, а који су временом, укључујући владавину Луја XIV све масовније били изложени притисцима за миграцију из земље. Важна одлика француске историје, је да је Француска релативно рано у највећем, заокружила своје националне границе, што се током низа столећа током Новог века, само периодично мењало, посебно случај Алзаса и Лорена. Тако је излаз на Атлантик, био у највећем заокружен већ током развијеног дела Средњег века, што је омогућавало Француској да изразито користи овај простор за прекоморску експанзију и изградњу морнарице, лука и поморске инфраструктуре, што јој је све помогло, да и поред тога што је имала јаку копнену војску, у исто време конкурише на мору једној Британији, Шпанији, Холандији и другим најјачим поморским силама тог времена.

Истина Енглеска је током значајног дела Средњег века располагала са делом поседа француске обале, углавном на јужном правцу, пре свега приближно од ушћа Жиронде на југ. Тако је у време смрти Филипа Августа 1223. ова област са широким залеђем копна припадала Енглеској. У следећем веку Енглези су задржали ову област, да би већ на почетку Стогодишњег рата је знатно проширили. Међутим у завршници Стогодишњег рата Французи су успели да поврате готово све своје поседе које су држали Енглези и да закључно са 1453. годином заокруже своју територију. Енглезима је остао само на северу Кале са околином.

Тако је Француска већ средином XV века поседовала готово читаву своју данашњи атлантску обалу, што је било веома важно пред епоху Великих географских открића, када је значај Атлантика избио у прави план. Током XVI века француска атлантска обала и уопште поморска политика добијају на значају, али не толико колико су у овом периоду се развиле атлантско приобале и прекоморска експанзија Енглеске, Шпаније, Португалије и Холандије. У периоду верских ратова, Француска ни изблиза међутим није страдала, попут Немачке, Холандије, Чешке и Словачке и неких других земаља, мада су штете биле евидентне и вишеструке жртве подношене. Међутим, временом ће се француски протестанти, хугеноти, све масовније се селити у прекоморске поседе, највише због различитих облика репресије коју су трпели. У географском смислу, они су највише били груписани на југу и југозападу земље, где им је најважнија тврђава била атлантска лука Ла Рошел. Током XVII века француски прекоморски поседе се нагло шире, то су области Квебека у Канади, део Кариба и у Јужној Америци само Кајена (део Гвајане). У Азији Француска поседује део индијског приморја, као и неке приобалне области у Африци. Изузетно дугачка атлантска обала Француске добија на значају, постаје све гушће насељена, али ни њене највеће луке немају ни изблиза положај међу водећим градовима земље, попут Париза, Марсеја, Лиона и др.

Након Вестфалског мира и цементирања даљње фрагментације Немачке, као и њене верске подељености, у епохи даљег наглог слабљења Шпаније и заокупљености источне и југоисточне Европе борбама са Турцима, Француска се нашла у ситуацији да јача своју моћ. Томе је допринела и висока централизација земље, њена величина и број становника. Она је као и у својој целокупној историји, разапета између окренутости Атлантику и светским морима, и са друге стране, захваљујући свом дубоком копненом залеђу, повољним комуникацијама са остоком континента, заинтересованости за континенталне прилике и борбама за премоћ у Европи. Под Лујем XIV Француска остварује своју премоћ у Европи која траје током друге половине XVII века до 1715. У следећој епохи XVIII века доминира Енглеска, али Француска и даље напредује, укључујући и развој индустрије и прекоморску експанзију. Крајем XVIII века и у периоду Наполеонових ратова Француска поново има доминацију у западној и средњој Европи, али на атлантском правцу она не може да се мери са Британијом. О томе сведочи и пораз у Седмогодишњем рату 1756-1763. када је изгубила највећи део својих ваневропских територија, посебно у Северној Америци и Индији, у корист Британије. Највећа пристаништа

Француске на атлантском правцу су Бордо и Нант, а тек током XIX века њима се придружује и Брест, у мањој мери и Кан. Брест и Шербур су са појавом пароброда постали значајни у вези трансатлантског саобраћаја, нарочито Шербур као главно француско пристаниште за прекоокеански путнички саобраћај, док је Брест постао и важна ратна лука. Са друге стране Авр је постао најважнија француска трговачка лука на Ламаншу и Атлантику. Када су у питању савремене ратне луке Француске, од четири пристаништа, три се налазе на атлантским обалама (Брест, Лоријан и Шербур), а само Тулон на Медитерану.³²

Француска и током XIX и XX века остаје значајна поморска сила која је располагала са колосалним колонијалним царством и где је атлантски поморски правац био веома важан. Због располагања са Магребом нешто расте утицај медитеранског правца, што је у међуратном периоду добило додатно на значају због потпадање Сирије и Либана као мандатних територија под суверенитет Париза. У споразуму између Француске и Британије 1904. којим се Лондон први пут веже директно за Антанту, стоји клаузула да ће у случају ратне опасности и самог сукоба, француска морнарица преузети да контролише и патролира медитеранским правцем, а британска атлантским између две силе, рачунајући и колоијалне поседе.

Де Гол међутим, није посебно ценио значај медитеранског правца, истичући значај атлантског као везу са светским морима. Пошто је Британија ставила под свој суверенитет најважније стратешке тачке у Средоземљу (Гибралтар, Суецки канал, Малта, Кипар), то је на неки начин француски утицај био сконцентрисан претежно у западном делу Медитерана.

Најважније атлантске луке савремене Француске по утовару и истовару терета су пре свега Авр, потом за трећину мање појединачно посматрано Денкерк, Кале, Нант (са Сент Лазаром). За приближно трећину бруто транспорта од њих мање има Руан, а иза њега вишеструко мање Бордо. Међутим, најважнија француска транспортна лука је Марсеј, која има за трећину већи транспорт од Авра, два и по пута већи од Денкерка, и готово три пута већи од Калеа и Нанта. Марсеј је трећа по величини оствареног транспорта терета лука Европе, иза Ротердама и Анверса.³³ Када је у питању транспорт путника ту је дошло до драстичног

³² *Опита енциклопедија Ларусс*, Том 3, Део Географија, стр. 74.

³³ *La geographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. pp. 133.

смањења промета, због пораста улоге ваздушног саобраћаја. Готово четири петине путничког поморског саобраћаја у Француској до пуштања у саобраћај подземног тунела, отпадало је на транспорт Ла Маншом, пре свега из Калеа, међутим од тада је и он вишеструко смањен.

Када је у питању рибарство на француском атлантском приморју сардине се највише лове на обалском подручју јужно од Бреста, све до границе са Шпанијом, с тим да се у јужним областима, нешто даље од овог приобалног подручја у дубљој води, лове и туне. Ракови се највише лове у ширем приобаљу Бретање. Од Нормандије па даље на север се највише лове харинге. Највише великих рибарских лука и центара за прераду рибе налази се на приморју јужно од Бреста до ушћа Жиронде. У нешто ређој концентрацији они се налазе и даље на север, посебно у Нормандији. Рибарске луке са највећим уловом рибе и ракова годишње су на атлантској обали Брест, потом Булоњ на мору, који се налази на Северном мору са по преко 65000 тона и са приближно сличном количином место Марен е Олеран на острвцету поред Ла Рошела. Место Лориен у Бретањи има близу 50 000 тона улова годишње, док преко 40000 тона има Шербур, а близу 40 000 тона имају места Конкарно и Л Гуилвинек, оба у Бретањи.³⁴

Француска у Средоземљу

Француска има ту изразиту предност, да поседује широк излаз и на Средоземно море и на Атлантски океан. Следеће, она је релативно рано формирала основ свог територијалног опсега, што јој је помогло да у континуитету, више векова, заузима важно место у европској, а потом и у светској историји. Још у периоду крсташких ратова француски великаши и њихове армије су одлазили у источни део Средоземног мора, пролазивши при том кроз различите јужноевропске и Средоземне регије. Након окончања Стогодишњег рата са Енглеском, који су Французи добили, долази до серије Великих географских открића, чиме расте француски интерес за атлантски правац и Нови свет. Француска морнарица временом постаје друга по важности у свету, иза Енглеске, али и даље Средоземно море има секундаран значај у односу на Атлантски океан. У периоду Наполеонових ратова, Француска остварује значајан продор и у Средоземљу, пошто привремено покоравала значајан део ове регије (јужну Европу у целини, привремено Египат..).

³⁴ *La géographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. p. 95.

Након Бечког конгреса 1815. Француска покушава етапно да ојача своју моћ. Године 1830. заузет је северни део Алжира, чиме је ударен темељ његовом владавином дугачком 132 године. Током следећих неколико деценија она ће проширивати ка унутрашњости и Сахари свој алжирски посед. У обалском делу, практично још 1830. године, поседнуте су области између планинског ланца Рифски Атлас на западу, а на истоку све до Туниса, што заправо представља приморје Алжира. У административном погледу, овај приморски предео је временом конституисан у три департмана – Алжир, Оран и Константин, који су као такви проглашени саставним делом француске националне територије, и овде је од почетка француске владавине дошло до масовног насељавања колона из метрополе и миграната из разних крајева јужне Европе. Највише се ради о мигрантима из Италије, Шпаније, Малте. Ово је био веома важан моменат у новијој историји Средоземља, пошто овако масовно насељавање европеидног становништва на простору Азије и Африке, је забележено само још у случају Јужне Африке (још од XVII века Холанђани – Бури, а потом и Енглези). За Француску је посебно значајан период почетка италијанских ратова за ослобођење и уједињење, где су званични Париз и Луј Бонапарта, подржавали ове процесе и чак се на почетку нашли заједно са Пијемонтом у рату са Аустријом 1860. За награду, према претходном интерном договору Пијемонт је Француској уступио Ницу и Савоју, чиме се француска граница коначно конституише у Средоземљу у данашњем облику. Поседовање Корзике је такође значајно за Француску, иако чисто географски посматрано, ово велико острво је ближе италијанском копну.

Након пораза од уједињене Немачке, Француска се у периоду од формирања Треће републике нашла у позицији да тражи обнову старе моћи и могућности потенцијалног реванша свом моћном североисточном суседу. Колонијална експанзија је био један од најважнијих праваца француске експанзије у тој епохи, а интерес за Средоземље је нагло порасло након прокопавања Суецког канала. Већ 1882. Француска долази у посед Туниса, што је заједно са Алжиром, представљало Француски Магреб, најважнији посед који је Париз имао. И у Тунису су се насељавали бројни колони, али не у оном броју и размерама што их је имао Алжир. Најзад, вишегодишње притиске Француска је крунисала проглашењем протектората над Мароком 1906. Томе је претходила велика Мароканска криза, јер је Немачка покушавала да се дочепа макар дела ових простора. Тек 1911. након тзв. Друге Мароканске кризе, Француска добија међународним уговором право на читав Мароко, осим северног уског обалског појаса који добија Шпанија

(Ел Риф), док сам град Тангер потпада под међународни кондомијум управе. Немачка за сагласност по том питању добија компензације у Француској Екваторијалној Африци. На тај начин је заокружен Француски Магриб, где се на читавом простору, наставља масовно насељавање колона из Француске и средоземних европских земаља. На тај начин се Магриб под Француском све више развија и ослања на близину метрополе. Број европских колона у Алжиру је достигао након Другог светског рата у једном тренутку број од преко 1,3 милиона, не рачунајући бројне трупе из метрополе које су ту биле стациониране, и које су у зениту Алжирског рата достигле и преко милион људи. Ван овог великог сукоба који је почео од 1. новембра 1954. француски војни контингент у Алжиру је варирао, већ према ситуацији у другим колонијама (у периоду рата у Индокини 1946-1954. битно је смањен због тога што је тамо послан највећи део француске армије), али се никада није спуштао испод сто хиљада војника. Дакле, тих преко милион колона стално насељених у Алжиру пореклом из Европе, чинило је преко 15 % целокупног становништва земље. Иако се све до почетка устанка 1954. године, нумерички повећавао број европеидних колона у Алжиру, њихов удео у становништву земље није заправо растао, због екстремно високог природног пораста муслиманског становништва (Арапа и Бербера) у том периоду.

У Тунису је 1950. године од три и по милиона целокупног становништва на Европљане отпадало око 400 хиљада (од њих 250 000 Француза, а преостали су углавном пореклом Италијани и Шпанци). У Француском Мароку је исте године од око осам и по милиона становника, на Европљане отпадало око 750 000 (од чега око 400 000 Француза, а остали су Шпанци, Италијани, Немци и други европски народи). Од око 1,2 милиона Европљана у Алжиру, око две трећине живи у осам највећих градова у земљи. У Казабланци Европљани представљају већину, а и у граду Тунису и Бизерти удео Европљана је врло висок. Са друге стране Арапи и Бербери су углавном сконцентрисани у руралним просторима и пределима који су мање подесни за живот, укључујући планинске пределе, унутрашњост, полупустиње и пустиње.

Након Првог светског рата, Француска добија Сирију и Либан као мандатне територије, па се њен утицај у Средоземном басену нагло повећава, нарочито у његовом источном делу. У Сирији и Либану се није насељавао тако велики број колона из метрополе као што је то био случај са Магрибом. Разлоге можемо тражити, у томе што су ове две земље биле релативно кратко у француском поседу (укупно непуне три деценије),

што нису имале статус класичних колонија, већ је француски посед над њима био од почетка орочен и у статусу начелне привремености – која није била додуше одређене временски. Најзад, нарочито у случају Сирије, то је земља са јаким националним осећањима становништва и тежњи за независност, па је француској армији у неколико наврата требало много напора још током двадесетих година, да сломи унутрашње побуне.

Други светски рат је уздрмао Француску, без обзира што се она на крају нашла у табору победника. У прекоморским поседима се развијао постепено антиколонијални покрет. Већ 1946. морала се признати независност Сирије и Либана, што је ослабило француску позицију у Средоземљу. Године 1954. букнуо је устанак у Алжиру, а и ситуација у Тунису и Мароку је била доста нестабилна. Током 1956. године Француска је дала независност Тунису и Мароку, а Четврта република је на крају и пала маја 1958. управо због Алжирског питања. Након готово осам година рата, званични Париз је 1962. године дао независност Алжиру. Де Гол је извео Француску из главне НАТО команде и трудио се да обнови моћ морнарице и других родова војске. Француска је претходно 1960. успела да добије самостално нуклеарно оружје. Де Гол је у француској концепцији морнарице велику предноста давао Атлантику и светским морима, на неки начин потцењујући значај Средоземног мора. Француска ратна морнарица је модернизована током педесетих и шездесетих година, она је потом добила и носач авиона и нуклеарне подморнице, а данас располаже и са супер модерним носачима хеликоптера и другог допунског наоружања класе Мистрал који сама производи. Важан фактор у посматрању француске улоге у Медитерану последњих деценија је и укупна политика Европске уније на овим просторима, где је улога Француске у њеном креирању веома значајна.³⁵

Француска је под председником Саркозијем покренула тзв. „Средоземну иницијативу“ која у сваком случају показује заинтересованост Париза за Медитеранску регију. Приликом агресије групе западних земаља на Либију 2011. године, Саркозијева Француска је имала истакнуто место, што одудара од прилично мирољубиве улоге Француске ранијих деценија, која је умела

³⁵ *The European Union and the Mediterranean: The Mediterranean's European Challenge*, Vol. V. European Documentation and Research Centre, University of Malta, 2004; *Mediterranee: Integration ou eclatement: Aspect culturel, economiques, juridiques et politiques*, ISPROM, Publisud, Paris, 1990; *The Barcelona Process: The Europe-Mediterranean partnership-2001 review*, Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2001.

да прави дистанцу у односу на америчку агресивност. Нова Оландова политика са једне стране представља уздржаност као по питању дистанце у односу на америчку политику у Авганистану и Ираку, а са друге стране по питању Сирије, Француска поново има своје учешће у дипломатском притиску на званични Дамаск.

На француском медитеранском подручју највише се лове сардине у непосредном приобаљу и нешто дубље ка пучини се лове туне, док се на простору североисточно од Ајачиа на Корзици, највише лове ракови. Квантитет улова рибе и ракова годишње на француском Медитерану заостаје за оним на атлантском правцу. Тако је водећа рибарска лука по улову на годишњем нивоу Сете источно од Монпељеа са преко 40 000 тона, а следи Мартик близу Марсеја са око 15 000 тона.³⁶

Салинитет мора уз француску обалу је виши него на њеним атлантским водама и износи око 37 грама соли на литар воде. На атлантским водама Француске овај салинитет износи свега 34,72 грама соли на литар воде.

Азурна обала

Азурна обала представља једну од пет француских географских медитеранских области, поред Русијона, Лангедока, Доњеронске низије и Провансе. Управо Азурна обала има најбоље предиспозиције за развој туризма, па је ова терцијална привредна област, најразвијенија привредна грана области. Она је позната по својим природним лепотама и благој суптропској клими, па је читава област добила назив по плаветнилу неба и мора, као и предивним пејзажима приобалних терена. У широј употреби назив Азурна обала је од краја XIX века, пошто је истоимену књигу објавио писац Стефан Лиежеар 1887. године.

У географском смислу ова област обухвата обално подручје између италијанске границе на истоку до Сен Тропеа на западу, праволинијске дужине правца југозапад – североисток око 100 км. Међутим по неким регионализацијама Азурна обала на западу обухвата простор све до Тулона.

Рељеф области Азурна обала је омеђен са севера обронцима венца Алпа – Преалпима, који се пружају од истока ка западу, уз благо повијање према југозападу. Уз саму обалу пружа се масив Мор-Естерел висок 616 до 780

³⁶ *La geographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. p. 95.

метара. Планинска баријера штити приобалне пределе од хладних ветрова. Геолошки састав је условио стварање залива. На простору где се у планинском залеђу јављају терени састављени од кристаластих шкриљаца (гнајсева и микашиста) под утицајем селективне ерозије образују се пространи овални заливи: Ијер, Борм, Сен Тропез, Сен Максим. На Азурној обали су ртови и затони усечени у седиментним стенама, чији се тектонски набори завршавају вертикалним одсецима на обали. Планине се постепено спуштају према мору те њихови огранци прстенасто залазе у море у облику полуострва и ртова, између залива. Два истакнута полуострва се налазе поред Нице (рт Фера) и Антиба (рт Антиб).

Клима је веома повољна и то је једна од најважнијих предности ових простора. Просечна годишња температура је око 15 Ц (Ница 15,3 Ц) што је понајвиши температурни просек у Француској. Јануарске просечне температуре су око 8 Ц (Ница 8,5 Ц). Сличне просечне температуре у јануару поседује црногорско приморје и дубровачка ривијера. Температура се у овом региону ретко спушта испод 0 Ц. Када су у питању падавине просечно годишње износе око 800 мм. Међутим у летњем периоду излучи се свега око 15 % годишњих падавина, а у зимском периоду до 20 %, па су главне туристичке сезоне (лето и зима), са мање падавина. Дужина сунчевог сјаја износи у местима Азурне обале преко 2500 часова годишње, у Ници чак 2884 сата. Близу трећине дана у години на простору Азурне обале нема никаквих ветрова, поред тога што је ова зона због структуре рељефа заштићена од хладних ветрова са севера.

Азурну обалу карактерише бистро море, јер морске струје суспендоване честице односе према Лангедоку. Бистро море има велику важност за купалишни туризам, поред пријатне температуре воде и ваздуха. У области постоји неколико река од којих су најважније реке Вар (која је најдужа на Азурној обали), Аржар и Пајон.

Вегетација области се одликује суптропским и медитеранским карактером. Биљке су махом зимзелелне и одржавају се током целе године, а бројни су и маслињаци који су овде аутохтона биљна култура, те постоје читаве шуме маслињака. Поред тога гаје се и агруми, посебно поморанце, смокве, палме, а посебно су развијене културе цвећа.

Током историје простор Азурне обале је привлачио пажњу различитих освајача, пошто је Медитеран у целини био колевка античких цивилизација, а затим и у следећим епохама имао посебну важност. Још у периоду Палеолита и Неолита забележено је присуство човека о чему

сведочи и чувена Грималдијева пећина. У периоду античке Грчке најважнија грчка насеобина у овом делу Медитерана је био Марсеј, а мања насеља су никла и на данашњем простору Азурне обале и из тог периода основан је првобитни град на подручју данашње Нице - Никаеа. У епохи старог Рима, простор Азурне обале је поседнут у периоду краја Пунских ратова, дакле крајем III и у потпуности током II века пре нове ере. Из римског периода сачувани су многи историјски споменици који и данас привлаче пажњу туриста и истраживача. Године 13 пре нове ере Римљани оснивају на падинама брда Цимиез град Цеменелеум недалеко од Никаеа. Ова два града битишу у следећим вековима да би у V веку Цеменелеум био напуштен у корист Никаеа, из које ће временом настати данашња Ница. Године 813. Сарацени уништавају овај град и привремено остварују своју власт на читаву источну Провансу. Следећих векова Ница се налази наизменично у рукама француских и италијанских обласних господара, да би 1388. године потпала под власт грофа од Савоје Амедеја VII, па је у следећим столећима била у саставу савојске државице. Захваљујући чињеници да је Авињон, град у долини Роне, који се налази недалеко од Азурне обале, постао седиште папа током XIV века, цела Прованса и медитеранско приобале су доживели литерарни и уметнички процват. Године 1543. одбијен је напад турске флоте на град, а симбол храбре одбране представља Катарина Сегиран. Монако је од краја XIII века до почетка XVI био у поседу породице Грималди, а после потпадања под француску власт, поново је доспео у руке Грималдијевих.

Преко савојских војвода Ница и део Азурне обале припадао је Савоји у делу Новог века, све до 1793. године када је припао Француској. После Наполеонових пораза 1814. и 1815. поново је припао Савоји. Најзад у оквиру ратова за уједињење Италије и француског ангажовања на страни Италијана, конкретно Пијемонта, Ница потпада поново под власт Француске, што је наишло на прихватање већинског становништва овог дела Азурне обале. Од тада ова област је у саставу Француске, где је једини изузетак кратак период Другог светског рата 1940-1943. године, када је била у саставу фашистичке Италије. Још од краја XIX века Азурна обала је постала омиљено одмаралиште монденског света, да би после Другог светског рата овде била остварена масовна туристичка посета која по свом економском добитку превазилази сва привредна остварења свих других области медитеранске Француске. Становништво ове области је битно увећано током почетка шездесетих година, када се на обале француског Средоземља слило више стотина хиљада избеглица из

Магреба, посебно Алжира који је добио независност половином 1962. године. Због изузетно високих цена стамбеног и грађевинског простора ове области, као и скупих услова живота, последње три-четири деценије популација области се веома мало увећала механичким прираштајем, за разлику од периода 1945-1975 године, када се увећала за готово 50 %.

У економском смислу ово је развијена област, највише захваљујући туризму. Туризам и туристички приноси Азурне обале премашују остале области француског Средоземља заједно, укључујући и Корзику. Туристички центар је Ница, тако да се рецимо од свих хотелских соба француског Медитерана близу трећине налази у овом граду. Пољопривреда је развијена, нарочито виноградарство, узгајање маслина, поморанџи и других агрума и воћа, поврће, а посебно место заузима узгајање цвећа. Цвеће се гаји где год постоји и мало плодног тла, тако да потискује друге културе због лукративности. Нарочито је развијено у низијама источно од Ијера, на брежуљкастом терену око Граса, Мантона и у околини Нице. Има случајева да се цвеће гаји у стакленим баштама површине око 15 ха, а у самој Ници постоји преко 300 продавница цвећа. Цвеће се продаје и на пијацама. Највеће фабрике парфема и тоалетних сапуна у Француској се налазе у овој области. Парфем се прави од цвећа и лишћа лаванде, јасмина, руже, менте, цвета поморанџе.

У досадашњем развоју туризма Азурне обале могли бисмо издвојити неколико историјских фаза. Прва је она настала током XIX века, која је везана превасходно за странце, најчешће Енглезе, који су посебно у зимском периоду долазили на Азурну обалу због климатских погодности, и из овог периода датира већи број ексклузивних вила, палата, хотела. Данашње главно туристичко шеталиште у Ници „Енглеско шеталиште“ датира из тог периода и добило је назив по бројним енглеским туристима још крајем XIX века.

Други период у развоју туризма Азурне обале датира након 1900. године, и трајао је све до Другог светског рата. Током овог периода поред страних туриста, долазе и бројни Французи, али буржоаског порекла, па је туристичка активност у целини припадала вишим слојевима. Повећао се број изграђених вила, хотела, увећана инфраструктура снабдевања, забаве, појачан саобраћај. За разлику од раније епохе, где је подједнако развијан и зимски и летњи туризам, сада је подигнут значај летње сезоне.

Трећа епоха настаје након Другог светског рата, и она значи развој масовног народног туризма, као последица економског просперитета

Француске, али и наглог повећавања средњег слоја и урбаног становништва земље у целини. Последњих деценија траје подфаза развоја туризма Азурне обале, комбинована са планинским туризмом околних области Провансе. Удаљеност од планинских и смучарских центара Подалпа попут Валберга и Беја до најближих одмаралишта на Азурној обали је око сат и по вожње аутомобилом, а ту су и хеликоптери и модерне жичаре који служе за транспорт.

Саобраћај на подручју Азурне обале је развијен, и то практично све његове гране, друмски и железнички, укључујући жичаре за туристичке потребе, ваздушни, рачунајући и хеликоптерски, поморски и чак речни.

На Азурној обали постоји двадесетак туристичких места. Најважнија места су Ница, Кан, Монако са Монте Карлом, потом Сент Тропе, Антиб, Ментон, Сент Рафаел, Сент Максим, који су у исто време градови на обали, док су места Фрежис и Грас по неколико километара удаљени од мора.

Највећи град и најважније туристичко место, је Ница са око 350 000 становника. Град се налази између долине реке Пајон и делте Вара. У структури данашњег града се могу издвојити две целине: стара и нова Ница. Стара Ница, се састоји из два дела: први део између реке Пајон и мора (југоисточни део града) и други део је Симијез – старо римско регионално средиште (северни део града). Посебну пажњу туриста изазивају остаци римског насеља, знаменити парк Колин д Шато, и кула Тур Беланд (из XVI века).

У старом делу Нице налазе се стамбени блокови у њима живи сиромашнији живаљ запослен у хотелијерству, лучким службама, транспорту и др. Нови део Нице простире се поред обале и сав је у функцији туризма. Издаја се чувено „енглеско шеталиште“, авенија чијом су једном страном поређени најелитнији хотели, а на другој страни је песковита плажа. Авенија је дуга око 5 км, дуж залива готово до саме делте реке Вар, где је подигнут и међународни аеродром.

Кан је град који се налази западно од ушћа реке Вара и југозападно од Нице. Данас има близу 300 000 житеља. Од средњег века, па све до XIX века Кан је био рибарско село. У XIX веку француски и страни богаташи саградили су овде викендице, тако да је ово и данас место састајања богатих, уосталом као практично и цела Азурна обала. Положај града је изванредан у односу на саобраћајнице, пошто се ту укрштају друмске и железничке везе на путу Италија-Француска (правац исток-запад) и саобраћајница Алпи-Азурна обала (правац север-југ). Аеродром у Ници

је удаљен од Кана само 10 км. У Канском заливу је уређена једна од најлуksузнијих лука за јахте у Француској, заштићена не само од ветрова с копна, него и са мора, јер се испред ње, на пучини, испречује острво Лерин. Велика туристичка вредност Кана је његова плажа Ла Кроазет, дуга два км, а широка око 20 м, састављена од финог порфичног песка. Недалека плажа Ла Напул је много већих димензија, дуга је 12 км, и широка 30 м. Са овим двама плажама присутим црвенкастим песком мало која медитеранска плажа може да се пореди. Кан је познат по филмском фестивалу, који је први пут одржан 1946. године, као и другим културним и уметничким фестивалима, који за собом повлаче и ексклузивни туризам, снобистичко-монденску и уметничку клијентелу.

Монако је патуљаста државица, окружена Француском, са којом делимично има повезан суверенитет. Обала Монака дуга је око 4 км, ширина територије од 350-1000 м, а површина свега око 2 км кв и око 36 000 становника. Око 40 хектара (0,4 км кв) је отргнуто од мора у последњих неколико деценија исушивањем. Некадашња три насеља Монако, Монте Карло и Кондамин срасла су у једну урбану целину. Ово је једна од најбогатијих држава света, по глави становника, финансијско и пословно средиште страног финансијског капитала. Извори прихода: луксузни и конгресни туризам, коцкарнице (Монте Карло), козметичка, фармацеутска, хемијска (пластичне масе), електронска, графичка и прехрамбена индустрија. Главне луке су четврти града Ла Кондамин и Фонвил. Аеродром у Ници је удаљен од Монака око 22 км. Овде се налази позната писта аутомобилске трке Формуле 1. Монако Вил, старо језгро Монака, делимично је опасан са зидинама и налази се на стеновитом полуострву.

Од знаменитости Монака могли би издвојити атрактиван Океанографски музеј са акваторијумом, Кнежеву палату (XVI-XVII век), Антрополошки музеј, те Међународни океанографски институт, ботаничку башту, Праисторијски музеј, катедралу Св. Николе (XIX век). У оквиру Ла Кондаминија, који се налази у најнижем и најравнијем делу државице Монако, се налазе канцеларије, трговине и пословне просторије. Изнад Кондамина амфитеатрално се издиже Монте Карло, где су изграђени најлуksузнији хотели. Цео предео је у цвећу, а читав простор је препун вишеспратница и веома збијен ради скученог и скупог простора. Импонзантно место заузима у свету чувена коцкарница „Казино“, по којој је град препознатљив. Поред коцкарнице овде је изграђено око педесет веома луksузних хотела.

Антиб је стари средњовековни град, опасан зидинама, који је и данас успео да сачува историјске грађевине из различитих периода. Читав данашњи град Антиб се састоји из три целине: Антиб, стари историјски део града, са обиљем аутентичних ресторана, кафеа, неколико позоришта и шик хотела; Жуан ле Пин, је средиште ноћног живота и клубова, коцкарница, па чак и ноћног шопинга и најзад Кеп д Антиб, рт са огромним шумовитим парком који је беспрекорно одржаван. Ту се налази неколико замкова који припадају милионерима, луксузне резиденције, као и један од најлепших хотела на свету Еден Рок.

У некадашњој тврђави данас су смештени Музеј модерне уметности, Музеј историје и археологије, и Музеј традиционалних заната и локалне културе. Најлепше и најстарије грађевине налазе се у историјском центру Антиба, средњовековном граду с уским улицама. Пажњу изазива Пикасов музеј у Антибу, који располаже са једном од најбољих колекција овог сликара – око 100 цртежа, слика, литографија и уља на папиру, као и предмета од керамике. Катедрала Нотр Дам д ла Плато д Антиб, је највећа црква у граду, први пут је зидана у XI веку, а садашња фасада је из XVIII века. Обала Антиба има чак 25 км пешчаних и шљунковитих плажа. У непосредној близини центра Антиба налази се Порт Вобан највећа марина на Азурној обали, где су преко године смештене јахте светских милионера.

У месту Жуан ле Пин недалеко од Антиба се сваке године одржава легендарни џез фестивал на светском нивоу. У месту Софиа Антиполи налази се мини силиконска долина – научно технолошки парк Француске која окупља око 1300 компанија и има 30 000 запослених. Од познатих компанија заступљене су Аир Франс, Американ Експрес, Хитачи и друге.

Град и туристички центар Ментон се налази веома близу границе са Италијом. Међу мноштвом културних споменика пажњу привлачи Бастион музеј који има велику колекцију Жана Коктоа. Околина града је позната по плантажама маслина и лимуна, а овде се сваке године одржава фестивал лимуна. Недалеко од Ментона налази се замак Рокбрун, који је међу јединственим у Француској, пошто потиче из периода Каролинга подигнут је у X веку.

Од других мањих места на Азурној обали споменимо Биот, који је у периоду ренесансе био локални центар за производњу грнчарије и производа од стакла. Данас се ту налази Музеј стакла и музеј француског сликара Фернана Лежеа. У месту Валури налази се Музеј Пикаса који је

ту живео од 1948. до 1955. године, а сваке године се овде одржава и међународно Биенале керамичке уметности. Градић Мужан који се налази око 10 км од мора, смештен је на брежуљку и представља остатак средњовековног насеља, где данас највећу пажњу изазива стари квартал Сике и веома лепо реконструисана главна улица Кроасет. Место Порт-Гримо представља „минијатурну Венецију Азорне обале“ јер уместо улица у појединим деловима има канале и море, а омања острва која га чине, спојена су симпатичним кратким мостовима.

Азурна обала представља једну од најважнијих светских туристичких области, зону високог туризма, где захваљујући природним погодностима, богатству културно-историјског наслеђа и изграђености инфраструктуре, туристичка сезона практично траје током читаве календарске године.³⁷

Корзика

Корзика је медитеранско острво које припада Француској држави. Површина острва је 8750 км², удаљено је од најближег француског копна 176 км, а италијанског свега 85 км, тако да географски више стреми Италији. Од француске обале, а најближа јој је туристички атрактивна Азурна обала, дели је Лигуриско море. На самом северу острва налази се издужено полуострво северно од луке Бастије дугачко око 30 км, а широко мање од 10 км, које се завршава најсевернијом тачком Корзике Корзиканским ртом. Најближе италијанско копно је у околини луке Пјомбино у провинцији Марема, но између Корзике и италијанског копна се налази читав архипелаг острва од којих је највеће Елба, а најближа Пјаноза и Каприја на свега тридесетак км од корзиканске обале (до острва Елбе има око 50 км ваздушне линије). Између самог југа Корзике и великог италијанског острва Сардиније се налази мореуз Бонифаћо ширине 4,5 до 7 км, а дужине око 10 км. Како су наведени делови француске и италијанске обале сама средишта туризма ових земаља, то у значајној мери помаже и самој Корзици да и она пронађе своје адекватно место као потенцијално једна од најатрактивнијих туристичких дестинација западног Медитерана. Корзика је смештена између 41 и 30 и 42 и 30 степени северне географске ширине, што је

³⁷ Драган Петровић, „Азурна обала“, Земља и људи, Српско географско друштво, Београд, Свеска бр. 61, 2011, стр. 79-86

приближно самом југу Србије или приморју Црне Горе. Међутим у односу на наведене области наше регије, Корзика има због маритимних средоземних утицаја, пре свега као острво, још повољније климатске ефекте, са посебно благим зимама и потпуним одсуством појаве мраза (просечна јануарска температура најхладнијег месеца јануара је приближно иста на црногорском приморју и Корзици око 8 до 9 степени Ц, с тиме да француско острво због већег маритимног утицаја има уједначеније зимске температуре и готово потпуно одсуство појаве мраза као климатског феномена).

Корзика има разноврсне физичко-географске и друштвено-економске карактеристике. Највећи део острва је планинске природе, док се највише на истоку налази узак појас низије. Источна приморска равница острва образована је од терцијарних и квартарних седимената. Ове низије су наплавног карактера и у њима становништво у прошлости није имало посебно користи пошто су ту била легла комараца и расадници маларије. Међутим после губитка Алжира 1962. године на овим просторима се настанило више француских колона повратника, који су ту подигли плантаже агрума. Јужни и западни део Корзике припада херцинским масивима. Кристаласте стене су терцијарним тектонским покретима издигнуте до висине од преко 2000 м. Тако се средишњим делом острва простире највиши сплет висије, где се на северном делу издвајају врх Монте Ђинто од 2710 м. надморске висине и нешто нижи врх Монте Ротондо са 2625 м. над. висине. На јужном делу острва висија је знатно нижа, осим усамљеног планинског врха Инкидин на 2136 м. надморске висине. У самом географском центру Корзике се налази превој Визавона између високих планина на северу и нешто ниже висије на јужном делу острва. Западне падине планина су много блажег пада него источне падине. Алпски део Корзике одговара североистоку острва. Терцијарне тектонске боре су наслагане једна преко друге на такав начин да имају комплексну структуру. Овде је привредни живот развијен у нижим крајевима. Култура винове лозе, маслине, бадема и кајсије раширена је у непосредној околини корзиканских села.

Клима Корзике је медитеранска са топлим, сушним и дугим летима и са благим зимама, са више падавина. Средње јануарске падавине су преко 100 мм. јулске испод 25 мм, док су у пролетњим и јесењим месецима просечно око 50 мм месечно, уз напомену да су јесење падавине нешто обилније него пролећне. Корзика је најтоплији део Француске, па је просечна температура најхладнијег месеца јануара око 9 Ц (на самом

северу острва 8 Ц). Летње температуре су високе, јулска просечна 23 Ц, док је због мартимних утицаја водене површине која се спорије загрева и хлади од копна, топлија јесен од пролећа (просечна температура априла је 13 Ц, а октобра 17 Ц).

Острво је обрасло шумом, а приобални делови макијом. Нарочито је развијена шума питомог кестена од којег становништво справља хлеб. Поред шуме овде се налазе и маслињаци (типична средоземна култура) затим винова лоза и воћњаци. Због конфигурације обале (нарочито западне) због маларичних обалних предела (источна обала) становништво слабије насељава приобалне пределе, већ тек појас од 200 – 400 м над морем. На острву се налази неколико река од којих су највеће Голо и Тавињоно. Западна обала Корзике је далеко више разуђена од источне, пошто се на њој налази више залива и мањих увала које су посебно атрактивне за наутички туризам. На крајњем северозападу се налази велики залив Сент Флоран, који се у историји често користио као поморска база за војне, али и цивилне сврхе.

Насењеност острва је слаба, најмања у Француској. Што је посебно интересантно број становника углавном стагнира у XX веку, тако да је сада око 300 000. Највећи градови су Ајачио са нешто преко 40 000 и Бастија са близу 60 000 житеља. Ајачио се налази на западној страни острва за коју смо већ напоменули да је атрактивнија и пожељнија за живот људи од источне. Поред Ајачио на западној обали се налази лука Калви на северу и сасвим на југу Бонифаћо, док су градови Сартен и Вико нешто удаљени од саме обале. На истоку острва се налази само градић лука Порто Векио од значајнијих насеља уз мале луке који се тек нешто брже развијају у последње време услед туризма Червионе, Соленцара и на месту античког насеља истоимено насеље Алерија. У средишњем делу острва издваја се град Корте на реци Тавињоно, и нешто јужније градић Цанца. Бастија се налази на веома повољном географском положају на северу острва, одакле воде најкраћи поморски путеви ка копну, укључујући и Азурну обалу, а најближи су јој острво Елба и италијанска лука Пјомбино.

Историја Корзике је везана за Медитеран који је био колевка европске цивилизације још у античком периоду. На Корзици су још стари Грци подигли своју колонију – луку Алалију између VI и VII века пре нове ере. Ова трговачка колонија је била створена од Грка Јонског порекла из Фокеје који су иначе на југу Француске и у Каталонији основали више сличних градова – лука од којих је најпознатија Масилија (на месту

данашњег Марсеја). Потом су Картагињани овладали Корзиком заокруживши тако фактички читав западни Медитеран у свом поседу. Међутим већ у време Првог пунског рата и победом над Картагињанима Рим заузима Корзику, Сардинију и Сицилију у другој половини трећег века пре нове ере. Тако се Корзика нашла у саставу Рима на самом почетку његовог ширења, оставши у његовом поседу следећих седам векова. Трагови римске цивилизације су веома видљиви на острву и представљају праву атракцију у туристичке сврхе. Вандали су средином V века нове ере овладали острвом, али су Византијци под Јустинијаном око 540. године завршили заузимање Италије, Шпаније, северне Африке, као и све западно медитеранске отоке рачунајући и Корзику. Тако је Византија на кратко поново овладала читавим Медитераном покушавајући да обнови Римско царство у целости. Следећа три века Корзика ће остати у поседу Византије, а онда ће острво бити освојено од Арабљана, да би од XI века доспело у руке италијанских државица прво Пизе, а потом Ђенове. Године 1755. забележен је устанак корзиканског родољуба Пасавела Паолиа који је ослободио скоро цело острво, да би 1768. Ђенова уступила Корзику Француској. Наполеон Бонапарта велики француски војсковођа и император је рођен управо на Корзици, што га је учинило најпознатијим корзиканцем у историји. У саставу Француске Корзика је остала до данас, као реалтивно неразвијена област која се тек последњих деценија нешто убрзаније развија у области туризма. У време алжирског рата острво је имало важну улогу као логистичка база, а после давању независности Алжиру 1962. године у таласу од преко милион алжирских Француза који су пребегли у Француску неколико десетина хиљада се привремено или стално настанило на Корзици. Тада су нешто гушће настањене равнице источне обале које су дотле због мочварног и маларичног земљишта биле слабо обрађене и уређене.

Привреда је слабије развијена на Корзици, па је ово традиционално миграционо подручје. Једини рудник који се експлоатише је налазиште азбеста, који се налази код рта Коризика на најсевернијој тачки острва. Услови за развој пољопривреде, нарочито земљорадње нису претерано повољни, пошто ораница има само на североистоку код Бастије и у мањој мери на висоравнима југозапада острва. Воћарство је нешто више развијено, захваљујући агрумима, маслинама, виновој лози и шумама кестена. Још од давних времена се на Корзици уз помоћ кестена и неких врста жита прави традиционални домаћи хлеб. Развијен је рибоов, нарочито на сарделе, а дуж западне обале острва се лови јастог који је на великој цени у француском

кулинарству. У Бастији, Бонифачу и Калвију се налазе фабрике за прераду рибе и других плодова мора (ракови, шкољке и др.). Најјача грана привреде је туризам. Корзика има једну од најдужих купалишних сезона у Европи, што је заслуга угодне медитеранске климе са веома благим зимама и пријатним прелазним годишњим добима, те изузетно дугим летом. Највећи приморски туристички центри су Лил Рус, Порто и Ајачио на западној обали, Порто Векио на источној, те још неколико мањих места у заливу Санте Флоран и околини Бастије. Поред уобичајених туристичких средишта са изграђеном инфраструктуром хотелијерсва, система забаве и урбаности многи Французи и странци купују мање дестинације на острву где унајмљују или праве сопствене објекте – виле, викендице и сл. У последње време су посебно на цени релативно пусти и еколошки веома очувани предели приморја или унутрашњости острва за одмор туриста, тако да због организованих чартер летова или чак употребом сопствених летилица, укључујући и хеликоптере многи Французи и странци долазе на краће одморе или чак викенде на острво током целе године. Поред купалишног туризма уобичајен је и боравак на планинама у централном делу острва. Посебну атракцију за туристе представљају бројни историјски споменици различитих епоха, ископине и археолошке збирке. У том смислу најпознатији је стари антички и средњовековни град – тврђава Филитоса недалеко од Сартена и античко насеље Алерија на источној обали. Крстарење бродићима, али и приватним јахтама по околним острвима и медитеранској акваторији је такође омиљена забава посетилаца.

У политичком смислу извесну нестабилност изазива тајна сепаратистичка организација која понекад изводи и одређене оружане демонстрације и инциденте. Са друге стране већина становника острва је за припадност француској држави, што добрим делом сепаратистички покрет чини неуспешним те је он принуђен да само повременим инцидентима скреће пажњу широј јавности на себе. Највеће штете од деловања терористичког крила сепаратистичког покрета управо трпи сама Корзика у виду негативног утицаја на потенцијални развој туризма. Француска држава додатно улаже у привреду и инфраструктуру острва, тако да се последњих година покушава поправити пре свега саобраћај. Стари системе железничких пруга се унапређује, поправља се путна мрежа, а на острву постоји више аеродрома, од којих онај у Бастији има интернационални значај. Развојем Европске уније, а нарочито њеног програма развоја регија, умањује се значај међудржавних граница, што се у случају Корзике афирмативно одражава на додатној сарадњи и

повезивању и са суседним италијанским регијама, попут Сардиније, Елбе и др. У исто време велики привредни и туристички значај за Корзику представља близина Азурне обале која је метрополско стециште европског и свегског, те културног и туристичког џет сета. Честе су туристичке туре из Нице, Марсеја, Тулона и других медитеранских градова Француске, за обилазак Корзике у различитом трајању, а ту су и крстарења јахтама, бродићима по Медитерану, где је ово велико француско острво обавезна дестинација.³⁸

³⁸ Драган Петровић, „Корзика“, Земља и људи, Српско географско друштво, Београд, Свеска бр. 56, 2006, стр. 83-88.

III

Француска – историјска анализа

Француска у светској политици – кратак преглед до данашњих дана

У овом поглављу рада, политиколошким приступом је вршена анализа позиције Француске у међународним односима кроз историју. Уместо дескриптивног историографског приступа, покушали смо политиколошким приступом да пратимо предмет анализе, а то је положај Француске у међународним односима праћен кроз историјске епохе (целине). Акцент је на тражењу главних узрока позиције Француске у различитим епохама, које су јој обезбеђивале снагу, или пак ограничавајуће могућности у међународним односима. Унутрашњи фактори се посматрају само у контексту значаја који су имали за позицију земље у међународном окружењу.

Период до почетка Новог века

Захваљујући својој величини и географском положају, као и чињеници да није мењала битно свој територијални обим и целовитост још од зрелог Средњег века, Француска је једна од најзначајнијих европских сила, а током већег дела историје имала је и једну од водећих планетарних улога. Њена партиципација у светској цивилизацији је чак и нешто већа. У том правцу, да би смо могли лакше да сагледамо данашњу улогу ове силе у Европи и свету, као и да антиципирамо који би то били њени интереси у предстојећем периоду, укратко ћемо се осврнути у главним цртама на историјски контекст.

Простор Француске није био директно обухваћен античким цивилизацијама које су настале превасходно у приобаљу Средоземља. То се односи на епохе старог Египта, старе Грчке³⁹, вишевековни период

³⁹ Изузетак је пар грчких колонија-градава на обали Азурне обале и ушћа Лоаре, од којих је најзначајнији Марсеј. Ове насеобине нису имале шири утицај на дубину копненог залеђа.

Хеленизма⁴⁰ и време старог Рима до периода првог века пре нове ере. Рим је успео да освоји део приобаља данашње Француске уз Медитеран, где је нарочити значај имала лука Марсеј. Међутим, тек је Цезар око половине првог века пре нове ере успео да покори Галију и да је укључи у управно-цивилизацијски систем Римског царства. То је имало изузетну важност за потоњи развој ових простора, пошто је и на простору Галије успостављена романска култура, што је уз потоње прихватање хришћанства постала важна одредница ових простора. У периоду раног Средњег века на простору данашње Француске успостављена је Франачка држава, а у следећим вековима и првобитни облици државности Француске. Француска је почела да заузима све важнију улогу у феудалној Европи, јер је уз сву расцепканост која је карактеристична за тадашње прилике, ипак имала краља у Паризу, који је са мање или више успеха постигао извесно наметање централне власти осталим регијама земље. Филип Лепи је успео да, за разлику од претходног историјског искуства немачких Хаунштефоваца, победи у свом надметању са римским папом (борба световне и духовне власти) и да га чак доведе из Рима у Авињон, где је било привремено седиште курије у периоду дужем од једног века. Средњовековну Француску је значајно исцрпео Стогодишњи рат са Енглеском, који се заправо водио за територијалну целовитост земље (1337-1453), пошто је енглески краљ претендовао на део француске територије до које је дошао наследством и крвним везама. Овај сукоб дужи од једног века, са друге стране је учврстио национални идентитет Француза, укључујући и национални мит и херојство једне Јованке Орлеанке.⁴¹ Победа Француза симболички је изражена у години када је на источном делу континента пао Цариград под турску власт и затворени водени и трговачки путеви Европе преко Средоземља са истоком. То са друге стране представља увертиру за следећи геополитички обрт, када након открића Новог света на западу, управо Француска постаје велика поморска и колонијална сила.

⁴⁰ Историјска епоха од освајања Александра Македонског у четвртном веку пре нове ере, до постепеног потпадања простора Блиског истока и источног Балкана под Римску власт, дакле око пола миленијума.

⁴¹ Едуар Пероа, Роже Дусе, Андре Латреј, *Историја Француске*, књига прва «Од најстаријих времена до 1774», Издавачко предузеће Просвета, Београд, 1961. стр. 254-258.

Један од веома важних фактора историјског раста Француске, је и чињеница да је за разлику од многих других европских нација, нису директно погађале периодичне најезде ваневропских освајача. Тако најезда Арабљана – Мавара која је просто збрисала простор Шпаније и Португалије у осмом веку, а ове народе довела у ситуације вишевековне борбе за ослобођење, није директно погодила Французе. То се односи и на продор монголско-татарски у XIII веку који је погодио највише руске просторе, као и за потоњу најезду Турака Османлија, која је највише погодила Балкан и средњу Европу. Неке од ових најезди (Арабљана и потом Турака) делом су погодиле и југ Италије, али не и Француску. Када је дошло до појаве реформације у XVI веку, верски ратови су захватили посебно немачке просторе, док је Француска иако погођена сукобима већинских католика са протестантском мањином, имала неупоредиво мање разарања и губитака.

Период Новог века

Највећи верски сукоб у Европи, Тридесетогодишњи рат 1618-1648. вођен између католика и протестаната није ни погодио директно Француску. Тадашњи француски канцелар, иначе католички кардинал Ришеље, у поодмаклој фази овог сукоба укључио је земљу у рат на страни протестаната, руководећи се тзв. државним разлогом. Односно Француска је била окружена земљама којима је на основу наследства руководила династија Хабсбурга (Шпанија, Аустрија, поседе у Италији, Низоземска), што је претило француском суверенитету, па је Ришеље увео земљу у велики рат на страну протестаната, да би се спречила победа католичке коалиције на челу са Хабсбурговцима. И током следећих деценија и векова француски владари су се водили резоном државног разлога, централизације државе, али су допуштали постепено просвећеност.⁴²

Француска има веома повољан географски положај у западној Европи. Поред тога што је најпространија западноевропска земља, поседује и широк излаз на Атлантски океан на свом западном правцу, али и на Средоземно море на југу. У морфометријској структури рељефа

⁴² Дугачка владавина Луја XIV од преко 50 година је најбољи пример те нововековне Француске. Едуар Пероа, Роже Дусе, Андре Латреј, *Историја Француске*, књига прва «Од најстаријих времена до 1774», Издавачко предузеће Просвета, Београд, 1961. стр. 451-547.

доминирају низије, што је уз веома повољне климатске факторе, важна физичкогеографска детерминанта благодети за развој практично свих антропогених делатности, како посматрано кроз историју, тако и у савремености. Климатски фактор Француске има ту предност да се налази на повољној географској ширини у подручју умерено-континенталне климе, али и са додатним предностима које носи близина Атлантика и западног обода континента.⁴³ Конституисање француске државне територије је у највећем завршено још током Средњег века. У томе је велика геополитичка разлика и предност за Француску у односу на више других суседних држава, а посебно у компарацији са Немачком и Италијом, које су се конституисале као формиране државе тек у другој половини XIX века. Све до тог периода Француска је имала огромну историјску предност да у односу на те суседне земље наступа као јединствена и добро организована централизована држава. Немачка и Италија су постојале само као географски појам, расцепкане на мноштво малих државица, од којих су тек неке веће имале шири регионални значај (Прусија, Баварска од немачких земаља, уз наравно Хабсбуршку монархију, Пијемонт, Млетачка република на простору Италије). Француска је била током највећег дела Новог века водећа континентална европска сила. У концерну великих сила Европе, спадале су пре свега поред ње и Британија, Русија, Прусија, Аустрија, док су рецимо Шпанија и Шведска изгубиле временом улогу сила, слично Турској која је етапно опадала и била третирана као ваневропска држава. Сукоб између већинских католика и протестаната који је изазвао велике буре током XVI века у Француској, окончан је током следећег столећа апсолутном победом првих. То је довело до јединства земље у религијском смислу, што је битна разлика у односу на низ суседних земаља код којих је становништво подељено између протестаната и католика (Немачка, Холандија и др.).

Након Великих географских открића и ометања од стране Турака блискоисточних трговачких путева, Француска као медитеранска сила, није доживела судбину поморских земаља Средоземља које су доживеле опадање своје моћи. Она је као земља са широким излазом на Атлантик постала колонијална сила и управила велику експанзију према Новом свету. Поред

⁴³ Због чињенице да се вода два и по пута спорије загрева и хлади од копна, предели уз велике водене површине умереног појаса зими примају више топлоте, а лети се расхлађују.

тога Француска развија колонијалну, политичку и трговачку експанзију према низу подручја Азије и Африке. Француска је у овом периоду водила низ колонијалних сукоба и имала велико ривалство са Британијом. Врхунац тих сукоба је био Седмогодишњи рат 1756-1763. који се завршио поразом Француске и значајним умањењем њених прекоморских поседа.⁴⁴ Она је практично избачена са северноамеричког копна и задржала је само скромне поседе у Индији. Међутим, француско колонијално царство се стабилизовало потом, а током XIX века доживело своје енормно ширење пре свега у Африци и у мањој мери Азији и другим континентима.

Француско друштво је доживело највеће потресе и измене у периоду краја XVIII и почетка XIX века. То је период буржоаске револуције који је поред низа преврата и унутрашњих врења, као трајнију тековину дао промену односа у структури француског друштва. Племство је практично изгубило своје привилегије, клер и црква су одвојени од државе, што је имало последицу убрзаног лаицизирања друштва. Убрзао се процес стварања нових слојева друштва на рачун до тадашњег бројно доминантног сељаштва. Грађанство, буржоазија, интелигенција и слободна занимања су у порасту, а велики број Француза, претежно из редова нижих слојева је одлазио да живи у француским колонијама широм света, посебно у Северној (Квебек) и Јужној Америци, а од 1830. нарочито у Алжиру. Наполеонова епоха је била нешто изразито ексцентрично у целокупној француској историји. Са једне стране Француска је у том периоду ширила републиканске и јакобинске идеје широм Европе, а са друге стране успостављена је вишегодишња француска хегемонија на континенту праћена бројним ратовима и сукобима. Никада пре и после тога у целокупној историји, Француска није тежила да овлада у војном смислу на читавом европском континенту: од обала Пиринеја и блокаде Енглеске на крајњем западу до покушаја инвазије Руског царства на истоку, од окупације Италије и стварања својих Илирских провинција на Балкану и напада на Египат на југу, до запоседања Низоземске, немачких земаља и Пољске на северу.⁴⁵

⁴⁴ Едуар Пероа, Роже Дусе, Андре Латреј, *Историја Француске*, књига прва «Од најстаријих времена до 1774», Издавачко предузеће Просвета, Београд, 1961. стр.588-593.

⁴⁵ Жорж Лефевр, Шарл Х. Путас, Морис Бомон, *Историја Француске*, књига друга, «Од 1774. до наших дана», Издавачко предузеће Просвета, Београд, 1961, стр. 130-212.

Период од Бечког конгреса до пораза од Прусије (1815. до 1871.)

Након коначног пораза Француске у Наполеоновим ратовима 1815. што је и утврђено великим Бечким мировним конгресом, земља се током следећих година нашла у једној врсти политичке изолације и чак надзора од осталих европских сила, а пре свега тзв. Велике алијансе (Русија, Аустрија, Прусија). Међутим, након поновног обарања реконструисаног монархизма 1830. и коначно 1848. на чело земље долази потомак Наполеона – Луј Бонапарта. Он влада прво као изабрани председник, а потом путем референдума добија и прерогативе императора. У том периоду Француска постепено покушава да избегне подређену међународну улогу наметнуту Бечким конгресом. Амбициозна спољна политика била је повезана и са колонијалном експанзијом, где је освајање Алжира започето 1830. године на његово приобаље, настављено следећих деценија ка унутрашњости, праћено насељавањем бројних колона. Алжир ће остати током следећег периода дужег од једног века, важан геополитички ослонац Француске, који ће своју улогу одиграти у обадва светска рата. Луј Бонапарта је успео увлачењем земље у Кримски рат 1853-1856. да извојује Париски мир, којим је прихваћен од других великих сила повратак Француске у концерна водећих европских земаља. Он је увукао Француску и у концепт италијанског уједињења који је земљи донео извесна територијална проширења (Савоја, Ница), али не и очекивани пораст утицаја. Кључна грешка Луја Бонапарте је у превиђању амбиције Прусије да изврши под својим жезлом до краја уједињење Немачке, што се завршило француско-немачким ратом и тешким поразом Француза.

Период од 1871-1914.

Француска се након уједињења Немачке и тешког војног пораза од ње, те губитком Алзаса и Лорена нашла у једној од најтежих геополитичких позиција у својој историји. Са једне стране уједињена Немачка је од свог западног суседа била већа и јача бројем становника, војно, економски, територијално, поред тога што је могла да рачуна на благонаклоност Аустро-Угарске, пошто су аустријски Немци тада остали по страни од свенемачког уједињења.⁴⁶ Француска је увела републиканско уређење и покушала да

⁴⁶ У оквиру стратегија уједињења немачког народа у једну државу постојао је све до остварења овог циља 1870. концепт Малог решења, који је водила (и потом реализовала) Прусија, и концепт Великог решења у који би била укључена и Аустро-Угарска, где би можда Хабсбуршка монархија чак била предводник овакве идеје.

мотивише што шире народне масе за обнову снаге земље и за реванш са Немачком, те повраћај Алзаса и Лорена. У том правцу тражен је моћан спољнополитички савезник који би могао пресудно да помогне да се немачка супериорност у будућем сукобу анулира. На Велику Британију која је водила своју класичну политику балансирања и одбијања уласка у априорне савезе на континенту, се није могло рачунати као на поузданог савезника. Традиционално добри односи са Русијом су помогли да се после дугих дипломатских припрема најзад успостави званичан савез са њом, тзв. „Срдачна антанта“ (*antante cordiale*). Између две земље је превазиђена идеолошка разлика, пошто је са једне стране Русија била монархија, а Француска једина република у тадашњој Европи. У перцепцији Русије превагнули су геополитички разлози, па претходно није обновљен Тројецарски савез са Немачком и Аустро-Угарском. Док је Бизмарков завет био да се Француска може успешно изоловати и држати под контролом, само у случају да у исто време званични Берлин према истоку држи коректан однос са Русијом, његови наследници у врху немачке политике су то бар за тренутак занемарили. То је довело до тога да је француска дипломатија формирањем савеза са Русијом постигла важан, можда кључни спољнополитички успех у припреми за реванш и повратак Француске у европски врх. Иако је у периоду од 1871. до 1914. Француска у епохи експанзије међународног империјализма извршила колонијално ширење као никада до тада у својој историји, она је чврсто држала курс припреме реванша у односу на Немачку. Развој француске индустрије и привреде у целини, хомогенизација друштва у прилог спољнополитичких циљева,

Проблем потенцијалног уједињења аустријских Немаца у свенемачку државу је био у томе, што је рецимо уједињена Немачка из 1870. године била етнички практично хомогена, док би улазак и Аустрије постављао питање каква би била даља судбина ненемачких етничких простора Монархије. Уколико би се из Аустро-Угарске са осталим Немцима у јединствену Немачку државу ујединили само они предели са већинским немачким етничким становништвом (Аустрија са Јужним Тиролом и Трстом, Судети) то би заиста створило моћну и етнички-национално хомогену свенемачку државу (истина за разлику од Бизмаркове Немачке са већинским протестантским покрајинама и становништвом, ово би била земља приближног баланса припадника две хришћанске конфесије). Међутим у том случају би остатак Монархије био изгубљен за Немачку и морао би добити независност, како Мађари, тако и остале националности и покрајине. Уколико би пак, и ови предели били предвиђени да уђу у свенемачку државу, она би радикално изменила своју структуру и од национално и етнички хомогене земље, постала конгломерат и империја различитих националности, док би посебно тешко питање било која би царска породица постала владајућа – пруска Хоенцера или аустријска Хабсбурга.

покушај превладавања социјалних супротности уз форсирање процеса модернизације на свим нивоима – основне су одлике француског друштва. Најважнији геополитички резултат у оквиру колонијалних освајања су били поседање у потпуности Северне Африке, односно Магреба – Марока, Алжира и Туниса. Овај најсевернији део афричког континента је најближи јужној Европи и самој Француској. Преко свог медитеранског подручја на југу, где је посебно важна Корзика која се налази на воденом путу ка Магребу, Француска је географски и саобраћајно блиска са својим северноафричким поседима. Алжир, односно његов обалски део је био проглашен за саставни део француске националне територије, стално досељавање колона је довело до тога да су они чинили готово седмину укупне популације земље. И у Тунису и Мароку је европеидно становништво било бројно, и до близу 10 % целе популације. Поред тога заузета је и цела Западна и највећи део екваторијалне Африке, а у Азији од важнијих поседа је била Индокина, као и низ других мањих територија широм света.

Француска је са друге стране и даље имала велики проблем у демографији, њено становништво је током више деценија готово стагнирало са близу 40 милиона становника, док су друге велике силе имале далеко већи природни прираштај. У дугачком периоду тзв. „Бел епох“ који је трајао све до 1914. године, постојало је више криза и затегнутости између блокова, али је сукоб избегнут све до 1914. године. Суштина француске спољне политике је била у томе да се са једне стране сукоб одгађа док привредно и војно земља не буде спремна за рат, а са друге стране желело се да поред Русије у Антанту буде увучена и Британија (која се двоумила и избегавала коначно опредељење, чак и након тога што је у периоду 1904-1907. уговорима са Француском, а потом Русијом формално ушла у савез). Поред тога покушавало се одвојити и Италију од Немачке и Аустро-Угарске. Француска је читав период од четврт века до почетка сукоба од формирања Антанте са Русијом, интензивно сарађивала са својим моћним источним савезником, што је између осталог значило и финансијску подршку у кредитима и улагањима.

Дакле од 1871. до 1914. Француска је успела да акумулира велику унутрашњу снагу и мобилизацију свих ресурса у прилог великог општенационалног циља спремања реванша за пораз од Немачке, повраћај Алзаса и Лорена и бар дела раније моћи у Европи и свету. Међутим, иако се у том великом општенационалном напору постигао резултат јачања привреде, војне снаге и изградње моћног колонијалног царства, и свет се убрзано мењао, па су се јавиле нове силе, а неке од

постојећих се брзо уздизале. Јачање САД као најјаче ваневропске силе, временом је добило такво убрзање, да је Америка почела да претиче по многим параметрима и европске велесиле попут Британије и Немачке. Русија се убрзано модернизовала и захваљујући својој величини и ресурсима и даље представљала важног такмаца за светско првенство међу силама. Јапан је показао јединствену брзину међу азијским земљама у прилог развоја привреде и војне снаге што је показао и сукоб са Русијом који је добио 1905. године, а потом и операције у Првом светском рату у којима је учествовао на Далеком истоку. Француски сусед Италија је напредовала и захваљујући бројности своје популације и са великом националном енергијом касно уједињене државе тражила своје место у европском поретку, али са још увек далеко мањим могућностима од водећих сила. Немачка, као највећи француски противник, напредовала је у овом периоду, можда чак више и обухватније од Француске, пре свега у привредном и војном смислу, а добила је и неколико колонија у Африци и Азији. Најзад Британија је представљала највећу светску поморску и колонијалну силу, иако је у привредном и војном погледу почела да заостаје у односу на најјаче такмаце.

Показатељи развоја Француске у односу на друге светске силе за период Треће републике до почетка Првог светског рата

Период последње четвртине XIX века и почетак XX века (до почетка Првог светског рата) је епоха у којој се развијене капиталистичке земље Европе налазе на врхунцу своје моћи. То је последњи период у историји када ће Европа бити неоспорни центар света у економском, војном и политичком виду, мада је било видљиво да их САД полако престижу по низу економских показатеља. Међутим тек ће Први и посебно Други светски рат политички и војни престиж, поред економског, пренети ка САД и у зачетку, неким другим деловима света. Одлика овог периода последњих деценија XIX и почетка XX века је прерастање владајућег капиталистичког система у свету у његову посебну фазу – империјализам. Масовна индустријска производња, нагли развој нових техничких достигнућа, укључујући она саобраћајна и везе, те јагма за колонијама одакле су се добијале јефтине сировине, јефтина радна снага и тржишта за своје производе, учинили су да је у империјалистичкој епохи надметање великих сила добило свој врхунац. Француска је имала неколико својих специфичних одлика развоја у односу на друге светске силе тог доба. Тако је она имала далеко мању стопу

природног прираштаја становништва, уз већ констатовани губитак 1871. године области Алазса и Лорена. Француска је уочи Првог светског рата имала само око 41 % градског становништва, колико рецимо и САД, док је Немачка имала 56 %, а Британија чак 78 %. Ово је делом последица простране (у односу на број становника, пошто је Француска мање насељена, односно густине насељености од већине других западноевропских земаља) и за пољопривреду и земљорадњу изузетно повољне структуре земље (рачунајући и климатске и хидрографске ефекте).⁴⁷

Када је пак у питању национални доходак у милијардама долара (обрачунат преко текућих цена) он је за Француску године 1880. износио 4,9 милијарди \$, године 1890. износио је 5,1 милијарди \$, године 1900. свега 5,8 милијарди \$, а године 1913. тај износ је био 7 милијарди \$. Овај показатељ указује на осетно заостајање Француске током посматраног периода, јер су је прстигле Русија, Немачка и Јапан, док је Британија која је 1880. године имала лагану предност (5,2 милијарде \$), године 1913. имала за више од 50 % већи износ (11 милијарди \$). САД су имале нешто већи износ 1880, да би он 1913. износио више него четири пута већу суму од Француске (31,2 милијарде \$). Заправо године 1913. Британија, Јапан, Немачка и Русија имају приближан износ оствареног националног дохотка, који је више него два пута мањи од износа које су достигле те године САД, а Француска је заостала за овом четворком са нешто преко 50 % остварене суме. Са друге стране када се анализира остварени друштвени производ по глави становника ту Француска је приближна (има лагану предност) у односу на Немце, заостаје нешто за Британијом и још израженије у односу на САД, а осетно одскаче у односу на Русију и Јапан. Међутим, како Француска заостаје демографски за овим силама, нарочито у односу на Русију и САД, па и на Немачку, укупна економска снага земље је у односу на ове силе осетно слабија.

Када се погледа удео који је Француска остварила у светској индустријској производњи, он је у првој половини осамдесетих година XIX века износио 8,6 %. Да би у последњем петогодишту (1896-1900.) опао на свега 7,1 %, а за годину 1913. досегао удео од само 6,4 % светске индустријске производње. Русија је ту негде била близу нешто испод

⁴⁷ Табеларни подаци из Сава Живанов, *Русија и раскол Европе*, односи између европских сила пред Први светски рат, од Берлинског конгреса до почетка рата (1878-1914.), Службени лист СЦГ, 2005, стр. 30-31.

Француске 1913. са 5,3 % (ранијих година је имала слабији салдо, што значи да је у узлету), док су САД, Британија и Немачка изнад.

Уколико се анализирају показатељи производње најважнијих производних компоненти привредног развоја тадашње тешке индустрије и енергетике водећих светских сила, и ту се констатује велико заостајање током посматраних деценија Француске. Рецимо производња ливеног гвожђа и челика по милионима тона. Француска је производила ливеног гвожђа године 1870. свега 1,2 милиона тона, године 1900. свега 2,7 милиона тона, и 1913. године свега 5,2 милиона тона. Примера ради Русија је производила године 1870. свега 0,4 милиона тона, да би се следећих година практично изједначила са Француском. Немачка је дакле 1870. године имала приближно исту производњу ливеног гвожђа као и Француска, да би следећих деценија (1900. и 1913.) имала више него три пута већу производњу од свог југозападног суседа. То у још драстичнијој размери важи за САД, која је 1913. године остварила производњу већу од Француске за шест пута. Разлика између Британије и Француске је нешто смањена у овом периоду, али је и даље 1913. године била тачно двоструко већа. Када је у питању производња челика, резултати су, бар што се тиче размера готово пресликани. Француска је производила године 1870. свега 0,1 милион тона челика, године 1900, свега 1,6 милиона тона и године 1913. свега 4,7 милиона, што је приближно као и Русија. Немачка, која је 1870 године имала подједнаку производњу челика као и Француска, године 1913. је премашивала њену производњу за више од три пута. САД, које су 1870. заостајале за Француском по производњи челика, године 1913. премашивале су француску производњу истог за више од шест пута. Британија је од почетка имала вишеструко већу производњу челика од Француске, што је године 1913. смањено на само (непуних) два пута више.

Када је у питању производња угља у милионама тона, ту Француска има године 1913. производњу приближно оној коју има Русија, а ове земље заостају вишеструко за Британијом и Немачком, и још упадљивије за САД.⁴⁸

Уколико компарирамо развој саобраћаја видимо да је ту ситуација нешто повољнија за Француску која по дужини својих железничких

⁴⁸ Волф, М. Б., Клут, В.С., Статистический справочник по экономической географии стран капиталистического мира, Москва, стр. 74, 109, 110, таб. 34, 58, 59; Сава Живанов, *Русија и раскол Европе*, односи између европских сила пред Први светски рат, од Берлинског конгреса до почетка рата (1878-1914.), Службени лист СЦГ, 2005, стр. 31.

пруга (године 1913. 40800 км дужине) премашује дупло Аустро-Угарску, има малу предност у односу на Британију, док је премашују Немачка и посебно Русија. Међутим, како је Русија колосална величином земља, Француска ту практично по густини железничке инфраструктуре заостаје битно једино иза Немачке. Када је пак у питању дужина путева ту Француска убедљиво предњачи са 576 000 км године 1913.⁴⁹

Период светских ратова

Период два светска рата, рачунајући и међуратни период, представља веома бурну епоху у историји Француске. Нуклеус сукоба, или макар један од његових највећих узрока, се може наћи у заоштренисти ривалства великих (пре свега империјалистичких) сила, где је француско-немачки конфликт у самом средишту тих противречности. Уједињена Немачка као закаснело формирана држава, тражила је своје место међу великим силама, укључујући и прерасподелу светске моћи и свој удео у колонијама, које су управо тада биле већ у рукама старих западноевропских сила, пре свега Британије и Француске. Немачка је са једне стране имала респектабилну моћ у елементима тзв. „тврде моћи“ (војна и економска снага, број становника и величина и квалитет територије, уз изванредан дефицит природних ресурса), а са друге стране имала је дефицит природних ресурса за своје индустријске потребе, потребу за несметаним приступима слободним тржиштима и јефтиним радном снагом. Немачка је при тадашњем владајућем схватању у коме су се налазиле њена елита и елите других великих сила (епоха империјализма) желела освајање колонија и добијање интересних зона у протекторатима ваневропског света. Са друге стране, Француска не само да није избегавала по сваку цену потенцијални сукоб са Немачком, где је Берлин желео да на светској позорници себи обезбеди прерасподелу удела моћи и приступ колонијама, већ је и званични Париз, али и читаво француско јавно мњење тражило реванш за пораз из 1871.

У светском рату уз огромна одрицања, људске и материјалне жртве, Француска се нашла, заједно са савезницима из Антанте (али на крају без Русије, која је због унутрашње револуције изашла из рата) на крају сукоба као победник, што је овековечио мировни уговор у Версају. Повраћени су

⁴⁹ Статистический ежегодник России 1914. год, Петроград, 1915, стр. 61; Россия 1913. год. Статистическо-домументални справочник Санкт-Петербург, 1995, стр. 23.

Алзас и Лорен, подељене са осталим силама победницама немачке колоније и блискоисточни делови Турске, створен нови поредак у Европи. САД су међутим заузеле након тога изолационистичку политику, Британија је веома ограничено била спремна да сарађује са Француском у контролисању и обуздавању поражене Немачке и очувању версајског поретка на континенту, док се Русија, односно СССР, захваљујући свом идеолошком предзнаку, нашла у извесној дистанци у односу на остале европске силе.

Француска стога као носилац и бранитељ новоуспостављеног версајског система у Европи и свету покушава да нађе други спољнополитички ослонац током двадесетих и тридесетих година у недостатку поузданог и моћног савезника какве је претходно имала у Антанти, пре свега Русију. Тај ослонац и потпора у одбрани версајског система је тражен у билатералним споразумима и савезима са низом држава мање и средње величине у источној и југоисточној Европи – Чехословачка, Југославија, Румунија, Пољска, Грчка. Ту су и два регионална савеза тих земаља ослоњена превасходно на Француску – Мала антанга и Балкански савез. Током периода између два светска рата Француска је први пут после 1870. године, дакле после пола века, повратила своју надмоћ у континенталном делу Европе. Истина ту се није рачунала Совјетска Русија, која се посебно у периоду двадесетих година нашла у позицији изолације од осталих капиталистичких сила. Позиција Француске је заправо била релативно ровита, пошто се стварала могућност постепене обнове Немачке и њене моћи, иако је она версајским одредбама била извесно ослабљена (губитак неких граничних области према суседима рачунајући и Алзас и Лорен, ограничење наоружања, укључујући и забрану развоја ваздухопловства, плаћање репарација и др.). После распада Аустро-Угарске, присаједињење републике Аустрије Немачкој се чинило као врло вероватан епилог у перспективи. Француска је могла да рачуна на подршку Британије као сигурну само по питању гаранција својих граница према Немачкој и граница Белгије. По осталим питањима Британија је заджала слободу избора и самосталну политику. Француска у недостатку поузданог савезника у виду неке од великих европских сила, покушава да придобије Италију, што је веома тежак задатак имајући у виду агресивну и антиверсајску политику фашистичке власти и њеног вође Мусолинија. Често је француска политика била принуђена да лавира и да чини одређена одступања и уступке у посредовању између европских држава у њиховим споровима.

Француска је поред повраћаја Алзаса и Лорена, добила и немачке колоније Камерун и Того, а од бивше Отоманске империје Сирију и

Либан. Тако се француско колонијално царство нашло на врхунцу моћи. Магреб је постао практично наставак метрополе, па је све мање подсећао на колонију, што се посебно односи на северни Алжир, већ рецимо пре на неки од енглеских белих доминиона. У самој Француској међутим последице светског рата су биле очигледне. Поред готово два милиона погинулих, више стотина хиљада људи је остало у инвалидном стању или у стању хроничних болести као последице рата, материјална разарања су била велика, што се посебно односи на северни, иначе привредно најразвијенији део земље, који је четири године био окупиран од Немаца. Земља се од једног од финансијских најјачих поверилаца, нашла под притиском отплате ратних дугова према САД и у мањој мери Британији. Поред тога, многе земље које су дуговале Француској позајмљена средства у виду ратних кредита, споро су и траљаво отплаћивали дугове. Светска економска криза настала у САД, прелила се почетком тридесетих и у Европу, где је са извесним закашњењем погодила и Француску. У Француској се појачала у овом периоду заоштреност између социјалних слојева, па се однос трења између левице и деснице у парламенту појачао и тиме смањивала шанса за национални консензус око спољне политике и државних приоритета.

Долазак нациста на власт у Немачкој 1933. године, отворило је нову епоху у међуратном односу снага на континенту. Француска је дотле примењивала политику хегемона у европским пословима, мада њена реална снага није могла да одговара таквој улози. САД, СССР, су пратично били по страни од европске политике двадесетих, као и поражена Немачка, а Француска је покушавала да придобије за своје подухвате Британију и Италију. У том периоду званични Париз је могао себи да дозволи такав луксуз, да држи на дистанци Совјетску Русију и да према њој примењује једну врсту „санитарног кордона“ источноевропских земаља, које су представљале и брану од ширења комунизма који је пропагирала Коминтерна и у исто време препреку јачању Немачке. Традиционалну политику сарадње и савезништва са Русијом, заменило је у том периоду неповерење и дистанца. Француска је гледала са непријатељством режим бољшевика у Москви и чак координирала концепт тзв. Пан Европе, који је требало да СССР држи у једној врсти изолације, ради спречавања ширења комунизма. Истина званична Москва се у својим наступима трудила (доста необудљиво) да покаже како политика СССР и Коминтерне није једно те исто, и да ту постоје два самостална субјекта. Од доласка нациста у Немачкој на власт почетком 1933. године, француска политика појачава свој, иначе приоритетни циљ

опструкције обнове немачке моћи. Сходно томе је на СССР све више гледала старим очима геополитичког пријатеља, а све мање као на идеолошки супротстављени бољшевички режим.

Током следећих година Француска је уложила велики напор да стекне ослонац у покушају да парира нацистичкој Немачкој у њеним ревизионистичким тежњама према версајском систему, паралелно са убрзаним и енормним економским и војним јачањем ове силе. Француска је у односу на Велику Британију вековима гајила ривалство, које је посебно остало уврежено у свести просечних Француза везано за стогодишњи рат који се водио искључиво на француском тлу и на жртву Јованке Орлеанке, потом на низ других сукоба, од седмогодишњег рата преко Наполеонове епохе, до рецимо догађаја новијих година, као што је геополитички сукоб код Фашоде. Са друге стране иако до последњег тренутка неизвесно, британско учешће остварено у Првом светском рату показало се драгоцено, а у Француској су знали да САД, сила која је у узлету, има традиционално најчвршће везе управо са Британијом. Традиционално, Британија се у читавај дугачкој епохи од почетка Новог века, држала резервисано према догађањима у остатку Европе, сматрајући да је од њега одељена Ла Маншом, те окренута светским морима, колонијалној експанзији. Дакле одбијала је да уђе у априорне савезе и блокове, играјући улогу балансера између супротстављених сила, стављајући се обично у погодном тренутку на страну слабије стране, покушавајући да одржи *статус кво* на континенту. У суштини, ту је долазио до изражаја британски страх да једна од европских сила, или страна у сукобу толико не ојача, да би након достизања хегемоније на европском континенту потенцијално планирала и да нападне саму Британију (укључујући можда и инвазију на њу, што би у крајњој линији било доста тешко због енглеске поморске супериорности). Овакав расплет догађаја дешавао се у свеевропској модерној историји веома ретко, попут Наполеоновог периода експанзије, затим Хитлеров победнички врхунац од средине 1940. Међутим Британија је између два светска рата, а посебно од тридесетих година све више одступала од спремности да се бране резултати версајског мировног уговора. Она је попустила у односу на Немачку, била је спремна и на друге уступке ревизионистичким земљама, а показала је крајњу непопустљивост у прилог стварне сарадње са Совјетском Русијом и њеним укључивањем у потенцијални савез против фашистичких сила.

Стога је Француска све више упирала поглед ка Совјетској Русији, са којом не само да су битно поправљени односи, већ је и склопљен војни пакт где је била укључена и Чехословачка. Покушаји француске

дипломатије да у овај концепт савеза укључи директно и друге земље Мале антанте, као и Пољску није дао тада резултата. Ове земље су све више показивале респект, па и страх у односу на нацистичку Немачку која је отворено кидисала на преостале важеће постулате версајског система у Европи. У сложеним међународним околностима тог времена, Италија је такође била заинтересована за директну експанзију и агресивне методе решавања својих амбиција, али се није попут Немачке тако директно испољавала у рушењу версајског система.⁵⁰

На унутрашњеполитичком плану, у Француској су се у међуратном периоду на власти смењивали коалиције састављене од републиканаца и радикала, с тиме да се средином тридесетих на власти нашао Национални фронт левице. Стање у француском друштву није било тако повољно као у деценијама пре Првог светског рата, када је постојао национални консензус најважнијих политичких субјеката око спољнополитичких и дела општедруштвених приоритета. Политичари који су изнели победу нације у Првом светском рату попут Поенкареа, или визионари попут Бријана, напустили су политичку сцену, а Лавал и Далајде су водили политику попустљивости према ревизионистичким силама. Леон Блум лидер левице није успевао да се искаже и као државник, па је земља дочекала почетак Другог светског рата са веома уситњеном политичком сценом и без истакнутих политичара који би могли остварити општеприхваћену државничку улогу. Демографија Француске се налазила на најнижем нивоу у протекла два века и природни прираштај је у односу на друге велике европске силе био најнижи, па се диспропорција између француских и немачких регрута у међуратном периоду повећавала. Стање у француској армији се није битно мењало, пошто је након Првог светског рата то била једна од водећих војски света, али су је ревизионистичке силе – Немачка, Јапан и Италија због енормних улагања у војску и милитаризације својих друштава, током тридесетих превазишле и почетак Другог светског рата дочекале супериорније по том питању.

Источна иницијатива Француске од средине тридесетих година ка утврђивању савезништва са Совјетском Русијом и другим земљама источне и југоистичне Европе у односу на надолazeћу немачку опасност дала је само

⁵⁰ Један од разлога је био и тај, што је Италија крај светског рата 1918. дочекала на страни победника, а друго што је у односу на нацистичку Немачку, поред присности идеологије и низа интереса, имала интерес у очувању независне Аустрије.

половичне резултате. Паралелно са тим Немачка је наставила да ниже успехе, па је поред даљег јачања своје армије, успела да уђе у Рајнску област марта 1936. године и да искористи неактивност и неодлучност француске политике и незаинтересованост званичног Лондона. Развој етиопске кризе, донео је Немачкој даље приближавање са Римом. Долазак Лавала на место министра спољних послова у периоду настанка Етиопске кризе, донело је поновно редефинистање тактике званичног Париза у покушају обуздавања Немачке. Овај, пут се покушао придобити Мусолини за сарадњу, па Француска није следила Лондон у прилог интензитета санкција према Италији. То не само да није донело очекивано приближавање званичних Рима и Париза како је очекивао Лавал, већ је Мусолини још више пришао Немачкој и дао јој кључну подршку за анексију Аустрије која је уследила марта 1938. Долазак потом Делбоса за министра спољних послова уместо Лавала, поново је оживело покушаје Кеј Д Орсеја да се Немачка заустави у даљњем плану спољнополитичке експанзије и рушења версајског система уређења Европе. Међутим, пре свега премијер Далајде је прихватио ново попуштање које ће уследити поводом Чехословачке кризе и потписати Минхенски споразум четири европске силе о њеном комадању (одвајању Судета). Кратковидост такве политике је била видљива читавом свету само пола године касније, у марту 1939. када је Хитлер супротно Минхенском споразуму и датој речи окупирао остатак Чешке, а Чехословачка престала да постоји као суверена држава. Тада је најзад чак и Велика Британија одлучила да нема више простора за попуштање Хитлеру.

Дакле међуратни период, Француска је започела као носилац и главни чувар версајског поретка у Европи и хегемон њеног континенталног дела. То је више био стицај околности него одраз реалне снаге Треће републике. Русија је због револуције и победе бољшевика третирана као земља парија у добром делу двадесетих година, а и касније је према њој заузимања извесна дистанца од већине капиталистичких држава, највише због коминтерновских начела о ширењу револуције по свету. САД су прогласиле изолационизам, кога ће се, бар кад је реч о европским пословима, доследно држати све до почетка Другог светског рата. Британија се показала као вероватни и начелни савезник, међутим не посебно поуздан и доследан. Она је имала у многоме друкчије спољнополитичке приоритете и стратегију у односу на Француску, пошто је тежила очувању сопствене позиције, без икакве спремности да улази у неспоразуме са Немачком. Лондон је чак тежио да искористи Немачку и нацисте да би их усмерио контра Совјетске Русије, која је суштински и даље остала енглески противник број један. Тек кад су

енглески лидери схватили да са Хитлером није могући поуздани договор, они су се одлучили да помогну Француску и стану у одбрану Европе од нацистичке агресије. Истина, Британија је гарантовала Локарном границе Француске и Белгије према Немачкој, што је била велика ствар за Француску у међуратном периоду.

У том правцу су макар донекле схватљиви потези француских влада и државника током тридесетих година, јер се нису усуђивали самостално да стану на пут Немачкој и Хитлеру, покушавајући да у том правцу добију адекватну помоћ других држава. Друштво народа се показало као мало ефикасна међународна организација, из које су ревизионистичке силе уосталом и самоиницијативно изашле током тридесетих година. Отуда је са једне стране Француска покушавала да добије што одрешенију помоћ земаља средње и мање величине са којима је била повезана у системе лабавих савеза. Са друге стране, поред начелне подршке Британије, која је највише материјализована у Локарно споразуму, покушавало се наћи каква-таква подршка других сила. Највише је у том правцу постигнуто склапањем пакта са Совјетском Русијом 1935. године, али је у време Чехословачке кризе пропуштена прилика да се заузме чвршћи став према Хитлеру, услед недостатка подршке Лондона и услед малодушности и неодлучности француских државника. Покушаји француске политике према Италији, да се она одвоји од Немачке, практично нису дали веће резултате, изузев тактичког потеза Мусолинија, да сачека, и да не уђе одмах у ратни сукоб 1939. године. У односу према САД, француска политика није могла много да учини, мада је почетком Другог светског рата, Вашингтон показао несумњиву наклоност према западним демократијама као зараћеним странама, али Рузвелт није могао ничим конкретно одговорити на вапајуће позиве француских државника за помоћ уочи капитулације земље пролећа 1940. године.

Француска је пропустила да благовремено предузме још радикалније мере у организацији и модернизацији своје армије, која се у ратним сукобима са немачком војском 1940. показала инфериорна, и то далеко више него што је то случај био у време трајања Првог светског рата. Такође ситуација у француском друштву и јавном мњењу није била на висини истих у време Првог светског рата. Тако се и у самој елити појавио и један слој дефетиста, што није био раније случај.

Током Другог светског рата у којем је Француска учествовала од самог почетка њену улогу можемо пратити у три фазе. Прва фаза је период од

почетка рата, дакле од почетка септембра 1939. до капитулације Француске јуна 1940. Друга фаза је период од средине 1940. до јуна 1944. када ће се савезници и снаге генерала Де Гола искрцати у Француској. Трећа фаза је до краја рата у Европи маја 1945.

Током прве фазе рата, званична Француска је заједно са Великом Британијом и другим савезничким државама водила борбе против Немачке. У самом финишу овог периода у рат се на страни Немачке укључила и Италија. Ратна дејства на немачко-француској граници нису заправо ни постојала током првих осам месеци рата, који су Немци искористили да већ у септембру муњевито на западу победе Пољску, а потом у априлу 1940. и Данску и Норвешку. Маја месеца кренула је велика немачка офанзива на западу, где су поред Француске нападнуте и Белгија, Холандија и Луксембург. Уз трупе ових земаља у борби против Немаца учествовао је и британски корпус. Међутим немачке трупе су користећи комбиновано авијацију, оклопно-моторизоване снаге и пешадију тешко поразиле савезничке армије, тако да је ова офанзива једна од најефикаснијих у историји ратовања. Напад је почео 10 маја, Луксембург је капитулирао сутрадан, Холандија за три дана, а Белгија 28 маја. Британски корпус се нашао у окружењу код Денкерка и уз губитке је транспортован бродовима за Британију. Француска је за следеће две седмице јуна била принуђена да капитулира, пошто су Немци заузели северни и западни део земље, укључујући и престоницу Париз. Уочи самог краја рата, Италија је објавила рат Француској. Немачкој је било важно да закључи примирје са Француском, по коме је она окупирала три петине француске територије, а то је северни део земље са Паризом и читаво приобаље Атлантика. На преосталом делу функционисала је марионетска држава са центром у Вишију. Оно што је још увек била највећа вредност Француске јесте њена флота и колоније. Немци су покушали да их бар пацификују да не би пали у руке Британије. Са друге стране генерал Де Гол је одбио да призна капитулацију и у Британији, а потом у делу колонија које су га следиле, наставља борбу против Немаца и Италијана.

У другој фази француског учешћа у Другом светском рату на страни савезника учествовао је само покрет Слободних Француза генерала Де Гола, који је деловао ван Француске, контролишући у почетку само колоније у Екваторијалној Африци.⁵¹ Међутим у периоду након октобра

⁵¹ Од марта 1941. заједно са Британцима заузеле су и Сирија и Либан, али снаге генерала Де Гола у следећим годинама ту нису имале самосталан, па чак ни пресудан утицај, већ заједно са њима и Британци, који су чак обећали Арапима скору независност.

1942. године када су савезници извршили десант на Магреб и заједно са Де Головим снагама преузели контролу над Алжиром и Мароком, а потом и над свим другим француским афричким колонијама (пре тога су уз британску помоћ већ овладали и француским колонијама Сирије и Либана, поседима на америчком континенту у Океанији, Индији). Ту се већ створио простор за формирање привремене француске владе у Алжиру и координирања сарадње са покретом отпора у поробљеној домовини. Велики број савезничких земаља и влада је признао ову владу Француске као њеног легитимног представника.

У трећој фази када је дошло до савезничке инвазије Нормандије и ослобађања земље где је значајан удео припао снагама Де Гола и покрета отпора у земљи закључно са августом месецом, Француска је поново конституисана као организована држава са великом мобилисаном армијом која је узела снажно учешће у завршних осам месеци Другог светског рата.

Други светски рат је Француској донео нова велика разарања и жртве, које су по обиму нешто мање него оне које је имала у Првом светском рату. Земља је начелно изашла као победница у њему, иако је заправо била принуђена да капитулира после само око десет месеци од почетка ратних дејстава. Ипак, она је смогла снаге да преко покрета генерала Де Гола настави своје учешће у рату, макар из удаљених колонија, с тиме да се од краја 1942. године овај покрет Слободних Француза, а потом и Привремена влада легитимишу као званични представници француског народа. Томе треба додати и славу и част Француске који је изнео покрет отпора у окупираној земљи читавим током немачке окупације.

Француска након завршетка рата није добила територијална проширења (добијена је мала исправка границе у односу на Италију), рачунајући ни колоније. Напротив, током и након овог ратног сукоба порастао је покрет отпора у њима, што је убрзо после тога резултирало притиском ка давању независности. Француска је из рата изашла несразмерно ослабљена у односу на две суперсиле које су се као такве издвојиле на планетарном нивоу. Поделе у француском друштву по политичком опредељењу и социјалним разликама постале су још видљивије на крају Треће републике, него у ранијим деценијама Бел епохе. Ипак чинило се да личност генерала Де Гола који је постао национални вођа, може да преброди разлике и странчарење. Формирањем Организације уједињених нација 1945. године, где је Француска добила место једног од пет сталних чланица Савета безбедности

са правом вета на све одлуке ОУН показало је да се она и даље рачуна као једна од водећих светских сила.

Спољнополитичка позиција Француске и владајућа политичка елита у периоду након Другог светског рата – Четврта и Пета република

Овде ћемо се бавити анализом спољнополитичке позиције Француске након Другог светског рата, пре свега стављањем у контекст са унутрашњо-политичким борбама и визијама њених водећих политичара тог доба. Заправо постоји извесна прожетост и повезаност спољнополитичких и унутрашњополитичких послова готово у свакој земљи. Са друге стране кад је у питању велика сила као Француска, где је утицај других сила на њена унутрашња дешавања релативно мали, постоји могућност да након унутрашњо-политичког надметања, странке и појединци који дођу до функције власти у Паризу, добијају простор реализације својих спољнополитичких визија и политичких програма. Међутим, заправо у стварности, у епохи након Другог светског рата, Француска није више била она доминантна европска сила, као у историјским периодима ранијих векова. Две суперсиле, а потом, од деведесетих, само САД, постају доминирајући играчи на светској позорници, где званични Париз још увек има свој значајан простор испољавања и заштите виталних интереса. Имајући у виду устројство француског политичког система у време трајања Четврте републике, дакле до 1958. године, пресудну улогу у креирању спољне политике су имале политичке странке које су могле да формирају владу и дају премијера. У Петој републици, доминантна је улога председника републике, па ћемо у периоду од 1958. године до данас, у средиште анализе вођења спољне политике Париза, ставити у фокус француске председнике и њихове концепте и опредељења.⁵²

Током прве две и по послератне деценије дошло је до великих промена у спољнополитичкој позицији Француске. Ове промене грубо се могу уоквирити 1958. годином, Де Головим доласком на власт и успостављањем Пете републике. Међутим, извесне промене биле су очигледне и у претходним годинама, када је још постојала Четврта република, а њихова концепција наслеђивала се највише у ставу социјалиста СФИО

⁵² Истина од 2002. је нешто умањена важност председника републике у политичком систему Француске, али је она и даље веома доминантна.

и њеног лидера Ги Молеа. Ставови Ги Молеа и социјалиста у спољној политици били су ближи Де Головој концепцији која ће тек доћи до изражаја, него што је то случај код осталих премијера и истакнутих личности и странака Четврте републике (на пример Бидоове странке МРП). Француска је рецимо почетком педесетих година имала прилично апстрактну слику о сопственом месту и стратешкој улози у свету после Другог светског рата. Тачније, Француска је имала превише текућих спољнополитичких, али и унутрашњо-политичких обавеза, да би се нашла у позицији да спроводи и чак донесе једну изграђену концепцију. Прво, исцрпљујући колонијални осмогодишњи рат у Индокини напрезао је снагу државе и усмеравао је на краткотрајну подршку других великих сила, а нарочито суперсиле САД-а. Очекујући финансијску – а у последњем делу рата и помоћ у војној опреми – од САД-а, Кеј д'Орсеј се није налазио у позицији да се озбиљно конфронтира са ставовима Вашингтона, тиме што би у пракси начињао теме од стратешког значаја у којима није постојао консензус двеју сила (Француске и САД-а). Француска је на различите начине добијала привредну помоћ од САД-а, а још су се осећале и последице Маршаловог плана, који је у првим послератним годинама много учинио да се разрушена земља опорави. Унутрашњо-политичка и шира друштвена ситуација у Француској била је таква да је отежавала спровођење једне снажне независне спољнополитичке стратегије. Слабост привреде и социјална структура становништва, те спорији привредни опоравак од предвиђаног, били су осетан хендикеп. Овоме треба додати и изразиту нестабилност политичког система, и брзе смене власти, што је отежавало спровођење дугорочне спољнополитичке концепције. Уситњеност партијског система у земљи и мноштво странака и лидера који су се смењивали у Парламенту и Влади, отежавала је постизање основног националног консензуса по најважнијим питањима. Овоме треба додати и изопштење комуниста из Владе после 1947, што је додатно негативно деловало на стабилност партијског система, недостатак националног консензуса и стабилност влада. Француска је стога отезала са указивањем на суштинска неслагања око питања концепције одбране и безбедности Европе, посебно Западне, што би је довело у гори однос са САД-ом, па и Британијом.

Опадање моћи Француске у односу на друге велике Западне силе, међутим, било је очигледно још током прве деценије после Другог светског рата, па је тако после повлачења из Индокине следио почетак рата у Алжиру, принудно давање независности Тунису и Мароку, као и

пораз на Суецу – све праћено даљим заоштравањем алжирског питања. Све ово поплочало је пут за могућност „великог реза“, односно изазвало је опште незадовољство у земљи које је поспешило атмосферу заокрета, изазвавши пад Четврте републике и Де Голов долазак на власт 1958. године. И поред свих мањикавости и краткорочних ефеката вршилаца власти Четврте републике, још средином педесетих година сазрела је укупна свест владајуће елите у Француској о неким будућим стратешким правцима спољне политике земље. То се пре свега односи на потребу реформе колонијалног царства – Француске уније, ка више демократској и лабавијој форми удруживања њених народа око Француске. Потом о потреби заузимања посебног места у безбедносном систему Запада, као и ослањања по том питању све више на сопствене снаге. У том правцу треба посматрати и настојања да се добије самостално нуклеарно оружје, потребу реформе копнених и ваздушних снага, као и најаву обнове морнарице. Дошли бисмо до закључка да су оба наведена потеза у правцу веће безбедносне самосталности, заправо била изведена из главне геополитичке премисе стицања што веће независности и моћи одлучивања у односу на супротстављене блокове. У Француској се, уз све дневне напетости и слабости последњих година Четврте републике, постепено уочавало да – упркос помоћи у два светска рата, Маршаловом плану, као и извесној и то неопходној улози у противтежи СССР-у и социјалистичком табору – САД све више постаје претња моћној независној француској позицији у Западном свету. Са друге стране, уз све идеолошке разлике, СССР је за многе политичке кругове у Француској и даље, бар само делом, остао Русија – стари, француској политици тако потребан тег за успостављање равнотеже у Европи. Међутим, фундаментална промена за француску спољну политику превасходно се одиграла током прве половине педесетих година, када је у Паризу постајало све јасније да Западна Немачка није више она традиционална претња „западно од Рајне“, већ значајна земља Запада „изван англосаксонског круга“, која има све више заједничких интереса са самом Француском. Истовремено, после трауматичне историјске епохе која је обухватила неколико генерација Француза (1870–1945), када се са Немачком ратовало укупно чак три пута и када је безмало сва енергија у међународним односима усмеравана на обезбеђење од неугодног суседа са североистока – убрзано сазрева свест о томе да побеђена и подељена Немачка не представља више озбиљну опасност. Трагика подељене Немачке лежала је у томе што се њена подељеност зацртавала услед

жестине међублоковских сукоба. Стога се бар у званичном Бону стално тражила могућност умекшавања односа суперсила и маштало о демилитаризованој Европи, ван доминације Вашингтона и Москве, или бар ван фронталног сучељавања њихових интереса. Иако је постојала идеолошка супротстављеност званичној Москви, владе у Бону улагале су посебан напор да задрже одређени мост сарадње са СССР-ом, јер се без воље ове суперсиле тешко могло замислити приближавање две подељене Немачке. Са друге стране, и Француска је била заинтересована за умекшавање блоковског сучељавања. Стога су сличне опције односа према блоковском сучељавању (прижељкивало се умекшавање тог односа), и сарадња па и савезништво са САД-ом – али уз задржавање индивидуалности у безбедносном смислу (ово посебно Француска, док је СР Немачка у потпуности приступила НАТО-у), те уз све идеолошке разлике – захтевали задржавање коректних односа са званичном Москвом. У том правцу је и приближавање односа двеју земаља постало брже после дефинитивног решавања спора око Сарске области (у корист Немачке). Изградња уједињеног европског тржишта, односно будуће Европске економске заједнице, започела је Римским споразумом 1957. године, чију су осовину чиниле управо Француска и СР Немачка.

До Суецке кризе, Француска је у будућим европским плановима као и у спољној политици уопште, озбиљно рачунала и на Велику Британију. Оно што је спајало ове две силе били су заједничка прошлост и савезништво у два светска рата. Потом, обе силе имале су своја колонијална царства која су се после Другог светског рата нашла пред огромним проблемима, прво у Азији, а потом и у Африци. Без обзира на стратешко партнерство Британије и САД-а, у Француској се рачунало с тим да ће званични Лондон имати разумевања да сарађује у стварању одређеног европског идентитета, економских и можда чак и политичких интеграција на Старом континенту. Отприлике до Суецке кризе Британија је у спољној политици, уз своју свеprisутну тенденцију савезништва са САД-ом, задржавала индивидуалитет и самосталност важнијих акција. Међутим, после пада Иднове Владе проузрокованог Суецким политичким неуспехом, већ следећа Макмиланова Влада је као своју главну одредницу узела уско савезништво и посебно стратешко партнерство са Вашингтоном, што су углавном задржали и следећи британски водећи политичари нашавши се на челу земље. Стога је већ Де Гол променио однос према Британији, и кроз њену политику у највећој мери посматрао утицај америчке суперсиле, или бар тесну координацију

са најважнијим ставовима Вашингтона. Зато се политички однос Де Голове спољнополитичке опције према САД-у делом преносио и на однос према Британији, па је тако у изградњи европске заједнице званични Лондон држан по страни.

Важну одредницу спољнополитичке позиције Француске представља и њен однос према Источном блоку, и посебно према СССР-у. Наиме, посматрано историјски Француска је у XIX веку изградила одличне односе са царском Русијом, нарочито стратешко савезништво непобитно утврђено крајем осамдесетих и почетком деведесетих година тог столећа, тзв. Срдачну антанту (*Entente cordiale*). Све до краја постојања царске Русије Романових овај савез био је главни спољнополитички ослонац Француске (Треће републике). Чак ни револуционарни преокрет у Русији и формирање СССР-а, који је привремено током двадесетих година XX века постао и држава – парија у међународним односима, није омео јасне интересе ових двеју великих сила да већ 1935. потпишу савезнички војни пакт (заједно са Чехословачком). После Другог светског рата у Француској је долазило до одређене дистанце по питању иницијативе САД-а и Британије за формирање војне алијансе уперене против источноевропских социјалистичких земаља, у првом реду СССР-а. Међутим, због тадашње зависности од Маршаловог плана, а потом и инерције у смислу да је у оба светска рата управо учешће САД-а и Британије знатно допринело укупној победи над Немачком, те уверењу да Немачка може и даље у будућности да буде претња Француској, владајући кругови у Паризу пристајали су да уђу у новоформирану војну алијансу НАТО, која је имала примарно антисовјетски став. У принципу, сем страха од ширења комунизма насилним подухватима, Француска није имала сувише дубоких противречности према званичном СССР-у. Већ описани однос несређености унутрашњополитичких, друштвених и колонијалних проблема Француске Четврте републике рефлектовао се и на попустљивост према америчкој политици у Европи и француској улози у НАТО-у. Већ након завршетка рата у Индокини, у званичном Паризу смелије се разматра спремност за успостављање дистанце према намерама САД-а да НАТО и своје војно присуство у Европи (у Западној Немачкој пре свега) искористи за наметање хегемоније и низа политичких притисака осталим западноевропским земљама. Што је веома важно – то би значило смањивање слободе Француској да се одреди према СССР-у у складу са сопственим интересима, који свакако нису били једноставни и унисони. Ги Моле као премијер и социјалисти

који су били на власти од 1955. до 1957. године, постепено су ишли ка изградњи заједничког економског тржишта са СР Немачком, Италијом и земљама Бенелукса. Истовремено, заузимали су извесну дистанцу према америчкој планетарној политици у односу на претходни период, те планирали комплетну реформу колонијалног царства – Француске уније. Такође се истовремено увелико радило и на добијању самосталног нуклеарног оружја.

Падом Четврте републике, Де Головим доласком на власт и формирањем Пете републике,⁵³ са свим променама које је она носила, започиње нова ера у француској политици према СССР-у. Ту се може видети умекшавање односа са овом суперсилом, паралелно са извесном дистанцом Француске према САД-у и НАТО-у, односно покушајем да се нађе сопствено место и улога у безбедносном систему Запада. Добијање самосталног нуклеарног оружја тај је политички правац само поспешило. Са друге стране, промена на челу СССР-а и долазак – уместо преминулог Стаљина – Никите Хрушчова, довели су до извесног „отопљавања“ не само совјетске политике, већ и укупне ситуације у свету. Сам Хрушчов показао је доста такта у односу на Француску по питању Алжира. Иако је лидер суперсиле која идеолошки подржава антиколонијализам, он сматра да Француска има легитимно право да задржи изванштан интегративни облик са овом територијом, којој свакако треба дати већу аутономију у односу на пређашње стање. СССР и источноевропске земље нису желели да признају независност Алжира пре примирја у Евијану, пролећа 1962. године. Сам Де Гол је поред свег свог антикомунистичког става, волео да указује на то да он у тадашњем СССР-у заправо у геополитичком смислу види Русију („La Russie“). Де Гол је дакле уважавао СССР, али далеко мање остале источноевропске социјалистичке земље, које је сматрао једном врстом земаља ограниченог суверенитета, практично сателитима званичне Москве. Према Кини осећао је уважавање као према најмногљуднијој држави света, која је на путу да добије нуклеарно оружје, али због њеног идеолошког смера није посебно развијао односе са њом. У Латинској Америци, захваљујући својим посебним везама (бројни исељеници, културне и у неким случајевима и историјске везе),

⁵³ О драматичним променама у унутрашњополитичкој сцени Француске крајем Четврте и почетком Пете републике, када су и ударени темељи Де Голове концепције, видети између осталог у - Duroselle Jean-Baptiste, *Histoire diplomatique de 1919. à nos jours*, Edition Dalloz, Paris 1993 pp 700-717; Такође у Jean-Jacques Chevallier, Gerard Conac, *Histoire des institutions et des regimes politiques de la France de 1789. a nos jours*, Dalloz, 8-e edition, Paris, 1991, pp. 595-640.

Француска је уживала изванредан углед. Постепеним давањем независности својим колонијама, она задржава свој утицај и посебно место на тим просторима (Француска заједница). Де Гол је нарочито развио, у односу на пређашње стање, добре односе са Канадом, а посебно са франкофонским Квебеком.

Платформу спољне политике Пете републике поставио је фактички Де Гол у периоду 1958-1969. У односу на тај сполнополитички образац његови наследници на месту председника државе, вршили су само извесне модификације. Тако је Жорж Помпиду у свом кратком мандату поред тога што је у принципу задржао основне постулате деголизма, заузето нешто већи опрез у односу на СССР, где је ионако Брежњев показивао недовољно спремности и разумевања за прављење стратешких договора са Паризом (Москва је ипак рачунала са Француском као са важним и самосталним субјектом Запада мимо Америке).⁵⁴ У исто време Помпиду наставља стратешку сарадњу са СР Немачком која има веома сложен карактер. Немачка је потребна као стратешки партнер Паризу, где би се позиција Француске оцртавала као лидерска у овој континенталној осовини западне Европе, а где су још и друге чланице Европске економске заједнице, а пре свега Италија и земље Бенелукса. То би била нека врста «трећег пола» у односу на суперсиле, или ипак прецизније речено, други пол Запада, ван англосаксонске доминације. Међутим у односу на сложену игру коју је са самосталном улогом Француске као стожера посебног «европског» пола у оквиру Запада успоставио Де Гол, Помпиду је показивао више интересовања за сарадњу са САД, иако до већих институционалних помака у том правцу није било. Наиме Помпиду је страховао од могућности да се САД потпуно повуку из Европе, чиме би сложена једначина Француске безбедности била

⁵⁴ Жорж-Анри Суту, *Неизвестан савез*, историја Европске заједнице, Клио, Београд, 2001., стр. 271. „Страховања Жоржа Помпидуа због дугорочних последица Остерполитик вероватно су у великој мери допринела уобличавању његове немачке, европске и западне политике. У приватним разговорима са новинарима септембра 1970. он је објаснио да страхује од нове независности Бона у односу на западне савезнике и све јачих репресивних средстава којима је сад располагала Москва у погледу СР Немачке. Страховао је од одласка америчких трупа из Европе (то је код њега била стална опсесија), што би могло водити немачко-совјетском споразуму. Немачка би тада могла да буде поновно уједињена, неутрализована, али са нуклеарним оружјем. Најгора могућа ситуација по Француску! Једина могућа одбрана била је да се Немачка укотви у солидној Западној Европи, тако да више не може да се одвоји од ње. У овом контексту треба сагледавати европску политику Жоржа Помпидуа: мудро створити одређену солидарност међу Европљанима ради развоја еволуције немачког питања, тако да оно не изађе из европског оквира и не доведе до немачко-совјетског заједништва.“

угрожена.⁵⁵ За разлику од Де Гола који је сматрао сарадњу са САД као краткорочну и изнуђену ситуацију у сложеној једначини односа са идеолошким противником у виду СССР, надајући се да ће временом доћи до умањења разлика између Истока и Запада и постепене сарадње Европе «од Атлантика до Урала», Помпиду је сматрао да је Америка онај тег који представља елемент реосигурања безбедоносне позиције Француске у блоковски подељеној Европи.⁵⁶ У пракси није дошло до видније промене позиције Француске у односу на блокове током непотпуног председничког мандата Помпидуа, а приближно слична ситуација је остала и после пуног седмогодишњег председничког мандата Жискара Дестена. Истина и Дестен је извршио извесне корекције спољнополитичке оријентације земље, минималним, али ипак евидентним повећањем кооперације са НАТО⁵⁷ и појачаном сарадњом са СР Немачком и даљом доградњом ЕЕЗ.⁵⁸ Сарадња са Вилијем Брантом није дала спектакуларне резултате, ни када је у питању Помпиду ни Дестен, делом и због тога што је немачки канцелар показао спремност већег приближавања ка Русији ради решавања немачког питања, јер без договора са Москвом немачко уједињење не би било могуће.⁵⁹ Са

⁵⁵ Жорж-Анри Суту, *Неизвестан савез*, историја Европске заједнице, Клио, Београд, 2001., део о Жоржу Помпидуу, стр. 264-293.

⁵⁶ Жорж-Анри Суту, *Неизвестан савез*, историја Европске заједнице, Клио, Београд, 2001. Стр. 270. цитат: „Помпиду се, изгледа ми, бојао могућих далекосежних последица: не толико од ланчане дестабилизације у Европи колико од појављивања једног суштинског споразума, једног облика немачко-совјетског договора. Као што је рекао Барзелу, шефу Хришћанско-демократске уније, 5 марта 1970: Логика немачке позиције била би у суштини Европа од Атлантика до Урала. Ово је прави начин да Западна и Источна Немачка живе заједно.. – Занимљиво у својим даљим предлозима Помпиду је формално одговарао Бон од овог циља. Европа од Атлантика до Урала више није била на дневном реду у Паризу откако је, по свему судећи, за СР Немачку сада постало могуће да је озбиљно сагледа!“

⁵⁷ Jean-Jacques Becker, avec la collaboration de Pascal Ory, *Crises et alternances 1974-2000*, nouvel histoire de la France contemporaine, éditions du Seuil, Paris 2002; Поглавље „Les relations avec les Etats-Unis“, pp 192-193. Наводи да је у односу на своје претходнике, а посебно Шарла Де Гола, Дестен учинио извесно приближавање атлантизму. p 192.

⁵⁸ Jean-Jacques Becker, avec la collaboration de Pascal Ory, *Crises et alternances 1974-2000*, *deo o Жискару Дестену, поднаслов, „La politique européenne p 191-192.* Наводи да је управо у овом периоду Дестен поспешно изградњу институција при ЕЕЗ.

⁵⁹ Овде наводимо цитат из Žorž-Anri Sutu, *Neizvestan savez*, istorija Evropske zajednice, Klio, Beograd, 2001., str. 268. „Ostpolitik, međutim, nije bila samo politika popuštanja. Bila je to u očima Bona dugoročna strategija za rešavanje nemačkog pitanja i ujedinjenja. U pogledu te strategije Pompidu je bio mnogo uzdržaniji. Bio je sasvim jasan kada je sreo Brežnjeva u

друге стране Француска и СР Немачка и даље по безбедоносном питању имају битну разлику пошто је Бон у НАТО савезу, али не и Париз. Дакле Француска се уз уочене корекције и под Помпидуом и под Дестеном држи самосталне безбедоносне политике ван Атлантског пакта, посебно у питању нуклеарног оружја, док је у оквиру конвенционалног наоружања имала вид сарадње са НАТО на простору СР Немачке.

Митеран је током своја два председничка мандата задржао, попут своја два претходника, основну базу деголистичке концепције. Ипак за разлику од Помпидуа и Дестена, Митеран је учинио већи отклон у односу на САД и НАТО и чак се приближио по многим питањима стратешкој сарадњи са Москвом, у чему је био најближи самом Де Голу. Француска у односу на Немачку задржава сложenu игру из претходног периода, али са мање оствареног резултата и са и даље евидентним « скривеним намерама » оба партнера. Немачка тежи својој што јачој улози у Европи, где јој САД дају веће могућности остварења својих стратешких интереса од Француске, укључујући и конвенционално наоружање и задржавање наде ка уједињењу у будућности са Источном Немачком. СР Немачка је током овог периода већ сасвим претекла Француску по постигнутим економским параметрима, што јој значајно повећава специфичну тежину у међународним односима. Вашингтон отшкрињује врата Бону у европској политици са наговештајима и надама Немаца да би могли у будућности да постану и светски субјект, док је Москва и даље остала пресудно важна политичарима СР Немачке у плановима приближавања са Источном Немачком. Митеранова Француска појачава своју сарадњу са Москвом, посебно од доласка на власт Горбачова. Геополитичка концепција Митерана је била слична његовим претходницима на месту председника Француске током Пете републике, а то је стратешка сарадња са СР Немачком и другим чланицама ЕЕЗ као посебан пол западне политике, али на такав начин да буде онемогућено уједињење две Немачке. САД и НАТО се држе на дистанци, али ипак толико довољно близу да Атлантски савез представља допуну (како је говорио Де Гол резерву) безбедосног система Француске у потенцијалном сукобу са идеолошким супротстављеним Истоком. Међутим у овом периоду

oktobru 1970: Francuska je za priznavanje DR Nemačke, svakako, ne treba lišiti Bon nade u ujedinjenje, ali Parizu se žuri. Čak je upozorio Sovjete da će dve Nemačke od sada hteti da razvijaju sopstvene veze. Dokle Sovjeti žele da se razvije ovaj proces? Očigledno da Pompidu nije želeo ujedinjenje Nemačke.“ Slično o tome se navodi i u Eric Rousssel, *Georges Pompidou, 1911-1974*, Paris, 1974, p 395.

отопљавања односа са СССР доласком Горбачова, Митеран је све више Русију видео као елелменат противтеже светског система у односу на тада све јачи САД. Жан-Жак Бекер, француски политиколог сматра да је Митеран дошавши на власт постепено еволуирао у све наглашенијем стратешком отварању и продубљивању сарадње са СССР у чему је био пресудан моменат доласка Горбачова на власт.⁶⁰ Тако је прва званична посета Москви Митерана као председника Француске септембра 1984. имала скроман учинак, да би јула 1986. његова следећа посета, овог пута Горбачову као шефу совјетске државе, имала далеко бољу атмосферу и учинак.⁶¹ Током следећих година односи са Москвом су се продубили до стратешке сарадње. О томе говори и Суту. Он цитира Режи Дебреа саветника председника Митерана који препоручује у тим годинама “да би се очувала равнотежа, Француска, једина средња сила која поседује светски капацитет, требало је да стане на чело Европе да би афирмисала њену независност, како наспрам Москве тако и наспрам Вашингтона.”⁶²

Митеран је дошао на власт у Француској, као председник републике 1981. године, и владао је све до 1995, дакле у два освојена мандата по седам година. У том периоду у Европи су се дешавали вишеструки процеси промена, а то се наглашено односило и на СФР Југославију. Те промене су се у оквиру поститоистичке СФРЈ одигравале постепено и ненаметљиво током деценије осамдесетих док су се приближно од 1990. године или чак нешто пре тога, могли сагледати процеси који ће на жалост од 1991. године довести и до грађанског рата и распада земље, закључно са првим месецима 1992. године.

⁶⁰ Жорж-Анри Суту, Бекер сматра да је Митеран у свом дугогодишњем периоду опозиционог деловања иако социјалиста, сматрао СССР више противником и да је уз сво балансирање био ближи атлантизму, или блаже речено да није имао пуно разумевање за политику Де Гола. Међутим током следећих година детанта његов однос према СССР се стално побољшавао, тако да је од осамдесетих година заузео наклоњенији став према Москви, што је кулминирало од 1985. када је на чело совјетске власти дошао Горбачов. Jean-Jacques Becker, avec la collaboration de Pascal Ory, *Crises et alternances 1974-2000*, pp 607-608.

⁶¹ Jean-Jacques Becker, avec la collaboration de Pascal Ory, *Crises et alternances 1974-2000, nouvel histoire de la France contemporaine*, éditions du Seuil, Paris 2002, поглавље, “La politique étrangère de Francois Mitterrand”, стр. 609.

⁶² Жорж-Анри Суту, *Неизвестан савез*, историја Европске заједнице, Клио, Београд, 2001., стр. 324. цитат. Суту наводи ове ставове као навод из Режеове књиге *Империја против Европе*.

Уједињење Немачке и можда неочекивано брзо рушење «берлинског зида», изненадило је и француску политику и пореметило дотадашњи однос снага у креирању Европске уније са Западном Немачком. Немачка сада уједињена, није више била «слабији равноправни партнер» званичном Паризу. Отуда се већ од краја 1989. године, у Кеј де Орсеју, са већим опрезом, али и уздржаношћу посматра однос са Немачком. У том контексту, турбуленције и затезање опште политичке ситуације у Југославији, није одговарало француској политици, управо у моментима када су се одиграле тектонске промене у Европи, и уједињење Немачке. Наиме, Француска је желела свакако да настави европске интеграционе процесе, али и да без већих турбуленција се успостави нови баланс снага у Европи, после уједињења Немачке, а потом и промене режима у источној Европи. Француска је суптилно тражила своје место у европској и светској политици у годинама уочи распада СФРЈ, односно 1989-1991.

Током деведесетих година француска позиција у међународним односима је битно друкчија у односу на протекле деценије, пошто нестаје биполаризам и настаје искључива доминација САД и настанак монополарног светског поретка. Током прве половине деведесетих када је председник био Митеран, француска политика је истрајавала на самосталној позицији у међународним односима, што је битно кориговано након 1995. године, када је Жак Ширак постао председник. Међутим, када су САД одлучиле да нападну Ирак почетком 2003. наишле су на одбијање Немачке и Француске, које су се у исто време у сарадњи извесно приближиле Путиновој Русији. Међутим, у Немачкој убрзо долази до промене власти, па уместо до тадашњег канцелара социјалдемократе Шредера долази десница и нова премијерка Ангела Меркел. Они показују веће разумевање за стратешку сарадњу са САД, али такође и са Русијом, задржавање водеће улоге заједно са Француском у вођству ЕУ. Ширак у то време предводи плејаду политичара који траже самосталну улогу Француске у спољној политици, по узору на Де Гола и Митерана, Тако Доменик Де Вилпен из владајуће неодеголистичке странке, који обавља прво функцију министра спољних послова, а потом и премијера развија спољнополитичку концепцију, стратешке сарадње са више центара моћи у савременом свету, покушавајући да разводни амерички притисак за апсолутном хегемонијом. Он у свом делу „Један други свет“ објављеном 2003. излаже геополитичку визију тог будућег света, који ће бити, по његовим прогнозама и анализама све више мултиполаран. Он се не либи да постави питање зашто и Русија не би

била прихваћена од стране ЕУ као важан стратешки партнер, укључујући и област безбедности.⁶³ И истакнути дипломата из редова Партије социјалиста, који је заузимао место министра спољних послова Ибер Ведрин указује у својим радовима и наступима неопходност смањења преобладајуће улоге и притиска Америке, на европске послове и најављује могућност обнављања мултиполаризма у средњем року.⁶⁴

Унутрашњополитичка ситуација у Француској током Четврте и настанка Пете републике

Током периода педесетих и почетка шездесетих година француски политички систем доживео је вишеструке промене, закључно са падом Четврте републике и успостављањем Пете 1958. године. У периоду Четврте републике, на снази је био парламентарно-председнички систем. Захваљујући ниском цензусу за улазак у парламент и чињеници да се са комунистима нису правиле коалиције, владе су се у Четвртој републици веома често мењале и на сваки начин биле нестабилне. Са друге стране, председничка функција имала је веома мале ингеренције, несразмерно мање од места премијера. Левица и десница биле су приближно једнаке, односно заједно са комунистима левица је била чак и јача. Левицу су превасходно чинили социјалисти, партија СФИО, веома утицајна у посматраном периоду Четврте републике. Ту су били и леви радикали и најзад комунисти, који су редовно пролазили цензус, али су остајали ван коалиционих договора за формирање влада. Десницу су чинили десни радикали, странка Жоржа Бидоа МРП, као и екстремна десница.

У време Пете републике, закључно са Уставом из 1958. године, долази до промене политичког система Француске, који прелази у председничко-парламентарни.⁶⁵ Функција председника републике постала је најдоминантнија у политичком систему Француске, а њу је обављао Шарл Де Гол, као

⁶³ Dominique De Villepin, *Un autre monde*, L'Herne, Paris, 2003, p. 487.

⁶⁴ Hubert Védrine, Dialogue avec Dominique Moisi, *Les cartes de la France a l'heure de la mondialisation*, Fayard.

⁶⁵ О политичком систему Француске IV и V Републике више у Вучина Васовић, *Савремене демократије*, Службени гласник, Београд, 2006, Одељак трећи, „Француски попупрезиденцијализам“, стр. 431-574; Кнежевић Милош, Буцак Горан, Петровић Драган, *Савремени председнички системи*, Институт за политичке студије, Београд, 2005, део Трећи, Драган Петровић, посебно поглавље, „Француски председнички системи“, стр. 190-245.

јединствена политичка фигура у новијој политичкој историји ове земље. Истовремено, функцију премијера и већину у владама тог периода Пете републике имала је деголистичка странка. На тај начин је десница имала апсолутну предност у овом периоду. Истина, део екстремне деснице се по неким политичким питањима – што је било актуелно највише у контексту Алжирског рата – одвојио, и чак дошао у сукоб са Де Голом и његовом странком. Левица се у периоду од успостављања Пете републике нашла у опозицији према владајућем деголистичком систему, али ово није било изразито наглашено. По питању Алжира дошло је готово до преклапања позиција, пошто се опозиција на левици опредељивала на промену позиције по овом питању, готово паралелно са владајућом групацијом.

Током Четврте републике на свим парламентарним изборима Комунистичка партија Француске (КПФ) је освајала нешто преко 25 % изашлог бирачког тела (1945. – 26,2 %; 1946. 25,9% на јунским изборима и чак 28,2 % на новембарским; 1951. – 26,9 %; 1956. – 25,9 %), чему треба додати и у просеку нешто преко 15 % за социјалисте (СФИО) и око 10 % за леве радикале, што значи да је левица имала премоћ у бирачком телу.⁶⁶ Са друге стране, након 1946. године у парламентарном животу Четврте републике КПФ више не учествује у саставу ни једне владе, односно све владе су прављене коалиционо, али без КПФ, што је додатно утицало на њихову нестабилност. Наиме иако су номинално припадали левици и КПФ и СФИО и леви радикали, између њих су постојале велике разлике у програмима, па СФИО и леви радикали нису сарађивали након 1946. у коалиционим владама више са КПФ. На изборима 1956. када су социјалисти узели власт и формирали владу на челу са Ги Молеом, леви радикали су такође као и СФИО, освојили нешто више од 15 % изашлог бирачког тела, исто толико је отпало на независне посланике, док су у опозицији између осталих били пужадисти и екстремна десница са свега освојених 12,8 % изашлог бирачког тела.⁶⁷

Међутим, од формирања Пете републике ситуација се мења, између осталог са пропорционалног прелази се на већински изборни систем, поред тога што председник републике добија највећу извршну власт по уставу. Тако за парламентарне изборе новембра 1958. партија деголиста

⁶⁶ Serge Berstein, Pierre Milza, Histoire du XX siecle, *Le monde entre guerre et paix* 1945-1973, tome 2, Hatier, Paris, 1996. pp-56-75, et 303-320.

⁶⁷ Serge Berstein, Pierre Milza, Histoire du XX siecle, *Le monde entre guerre et paix* 1945-1973, tome 2, Hatier, Paris, 1996. p. 319.

добија тек нешто више изашлих бирача у односу на КПФ (20,4 % према 19,2 %), али по новом већинском систему, који подразумева и други круг гласања, то доноси чак 198 посланичких места, а комунисти добијају тек 10. На следећим парламентарним изборима 1962. деголисти задржавају већину у парламенту, пошто у првом кругу гласања добијају 31,9 % изашлих бирача, а КПФ 21,7 %. Наиме овај начин гласања за посланике није одговарао комунистима, пошто су у првом кругу излазиле све политичке странке, а у другом кругу би се гласало за два најбоље пласирана кандидата у округу, где би често КПФ остајала без подршке осталих политичких странака, што им је доносило далеко мање мандата у односу на стварно учешће у бирачком телу. Социјалисти су остајали на својих приближно 15 % добијених гласова изашлих бирача, али им је у билансу добијених мандата припадао мањи скор. Током следећих парламентарних избора током шездесетих година деголисти су задржали већину и формирање влада, иако је заправо левица у збиру имала већи удео у бирачком телу првог круга, што јој због разједињености није доносило резултат. Током седамдесетих година, наставља се овај тренд, с тиме да комунисти освајају и даље нешто преко 20 %, колико приближно освајају и социјалисти. Са друге стране владајући деголисти улазе у коалиције са парламентарним групама независних посланика. Најзад 1981. године социјалисти побеђују убедљиво и формирају владу, док КПФ почиње да опада на свакој од следећих избора.⁶⁸ Специфичност политичког система Пете републике чини и превага утицаја председника републике. Тако Де Гол у периоду од 1958. до 1969. када је био на власти као председник републике у континуитету, у исто време има и већинску подршку своје странке која формира владу и даје премијера (први министар како то Французи називају). Тај тренд се наставља и са његовим наследником Помпидуом. Међутим током осамдесетих и деведесетих година долази у неколико наврата до кохабитације, односно функцију председника обавља један политичар, а већину у влади, и премијера даје друга политичка опција. То се десило рецимо за време првог председничког мандата социјалисте Франсоа Митерана када је на изборима парламентарним 1986. његова странка социјалиста остварила свој солидан резултат од око 32 % добијеног бирачког тела у првом кругу и 215 мандата од 550 колико броји Парламент (године 1981. чак 37,8 % и

⁶⁸ Serge Berstein, Pierre Milza, *Histoire du XX siècle, Vers la mondialisation et le debut du XX siècle, 1973 a nos jours*, Hatier, Paris, 2005. p-56.

284 мандата), али није желела да формира владу са комунистима или Националним фронтом. Тада је десница направила коалициону владу. Такође и 1993. године, за време другог председничког мандата Митерана десница поново формира владу (Едуар Баладир премијер), и у питању је кохабитација. Међутим већ на парламентарним изборима 1997. када је председник Жак Ширак вршио ту функцију, левица је однела убедљиву победу над десницом и формирала владу, па је опет у питању била кохабитација. Интересантно је да је у Француској и након пропасти социјалистичких-комунистичких државних уређења у Источној Европи и распада СССР 1989-1991, КПФ наставила да опстаје као парламентарна странка, што се односи и на изборе 2002. године, када је добила око 5 % изашлог бирачког тела, чему треба додати још око 1 % за револуционарне комунисте, који су изашли самостално.

У исто време на крајњем десном полу, након слома екстремне деснице и пужадиста у време решавања алжирске кризе, конституисала се током седмдесетих странка Национални фронт, која редовно осваја око 15 % изашлог бирачког тела (међутим због двокружног гласања за парламент, ова странка не успева увек да у њега уђе у том периоду).⁶⁹ Владајућа УМП, што је странка неодеголистичке традиције, успева редовно да освоји око трећине изашлог бирачког тела у првом кругу парламентарних избора, а у другом кругу углавном осваја део мандата који јој је довољан да формира владу (тако је било и 2002. и 2007. на парламентарним изборима, али не и 2012.). Када је формирана УМП 2002. године од дотадашњих неодеголиста Уније за демократију Француске и такође десне групације Покрета за републику, један део се одвојио и формирао странку центра. Од тог дела 2007. се одвојио један део који је на тадашњим председничким изборима подржао Николу Саркозија као кандидата, док је језгро ове групације образало Покрет за демократију на чијем је челу Франсоа Бајру – Mouvement democrate (MoDem). Насупрот томе Нови центар (Nouveau Centre) је близак владајућој структури, ушао је у владу Франсоа Филона у којој је имао и неколико министара, а лидер ове странке је Ерв Морин (Herve Morin).⁷⁰

⁶⁹ Serge Berstein, Pierre Milza, *Histoire du XX siecle, Vers la mondialisation et le debut du XX siecle*, 1973 a nos jours, Hatier, Paris, 2005. pp. 230-281.

⁷⁰ *L etat de la France, Edition 2009-2010*, societe, culture, economie, politique, territoires, Union europeenne, La decouverte, Paris 2009, pp. 220-226.

Питање француске улоге у изградњи Европске Уније

Од 1945, процес изградње Европе се стално налазио у средишту француске спољне политике. Три становишта су била заслужна за то што је овај велики пројекат постао приоритет: воља да се стане на крај конфликтима који су у два наврата у размаку од тридесет година поцепали европски континент и ослабили Француску; неопходност, у контексту хладног рата, да се осигура стабилност и да се загарантује безбедност демократским земљама западно од гвоздене завесе; и најзад, брига да се изгради један хомогени економски простор прилагођен модерним условима производње, који ће гарантовати просперитет европским народима.

Два Француза, одиграли су важну, иницијалну улогу израде пројекта европске изградње, Робер Шуман и Жан Моне. Европске интеграције су се зачеле у Западној Европи, њихов стуб је био (и остао) француско-немачки дует. Економско заједништво између тих држава, временом је проширивано и како се показало успешним, поспешивало је процес и политичког приближавања. Тако је 18. априла 1951. основана Европска заједница за угљ и челик (ЕЗУЧ), чије ће институције послужити као модел за развој европске изградње. 25. марта 1957, шест земаља чланица ЕЗУЧ-а, Немачка, Белгија, Француска, Италија, Луксембург, Холандија, потписују Римски уговор, успостављајући Европску економску заједницу (ЕЕЗ). Ове земље су се тада обавезале да ће повезати своје привреде тако што ће између себе укинути све царинске баријере и организовати заједничку пољопривредну политику (ЗПП).

Приликом ступања на дужност председника Републике 1958, генерал Де Гол потврђује своју вољу да настави на том путу. Током три деценије које су уследиле након потписивања уговора из Рима, како су се низали помаци тако је и Француска активно учествовала на изградњи Европе. За време Жоржа Помпидуа, 1. јануара 1971 доћи ће и до првог проширења Заједнице које ће заменити царинску унију. Тада су се Заједници придружила још три члана: Велика Британија, Данска и Ирска. Седамдесете године су обележиле важне политичке реформе, стварање Европског савета (састанци шефова држава или Влада) и избор чланова Европског парламента непосредним гласањем, као и успостављање Европског монетарног система (ЕМС) на иницијативу председника Валери Жискара д'Естена и немачког канцелара Хелмута Шмита. Током осамдесетих година долази до новог проширења: Грчка се прикључује

Европској заједници 1981, Шпанија и Португалија то чине 1986. Најзад, Франсоа Митеран, Хелмут Кол и Жак Делор, председник Комисије, дају подстицај усвајању Јединственог акта у фебруару 1986. Његов циљ је да се створи истинско велико европско тржиште које ће гарантовати слободан проток људи, роба и капитала као слободно пружање услуга на територији Европске заједнице. Од 1993. то је у најважнијем цртама и остварено. Након 2000.-те године Француска наставља да игра важну улогу у даљој изградњи институција ЕУ. Истина референдум о прихватању Европског устава маја 2005. у Француској дао је негативан резултат. Француска заједно са Немачком чини на неки начин стуб ЕУ, тзв. «Стару Европу», где неки виде још и Италију, па и Шпанију. У сваком случају Француска и даље игра једну од најважнијих улога у даљем креирању будућности ЕУ.⁷¹

Политиколог Васовић наводи пет фактора који су по њему кључни за опредељивање Француске да подржава ЕУ и у исто време буде један од њена два носећа стуба: Прво, то је био начин да се умање економски ривалитети међу западноевропским земљама. Друго, то је жеља већих западноевропских земаља да направе интеграциону форму, која ће их заједно учинити јачим и конкурентнијим на светском тржишту, сучељавања политичком и економском. Треће, Француска је тиме стекла углед, једног од инспиратора, утемељивача и промотера нове европске заједнице. Четврто, ту су економске погодности које Француска очекује од ЕУ, пре свега у домену пољопривреде (где земља добија замашне субвенције од ЕУ у том правцу, а у исто време користи тржиште ЕУ за пласман својих пољопривредних производа). Пето, то је жеља званичног Париза да што више веже за себе, и у исто време и контролише суптилно, даљи правац немачке политике.⁷²

Светска економска криза настала у рану јесен 2008. у САД проширила се убрзо на низ најразвијенијих држава западне Европе, укључујући и Француску. Међутим, Француска је до сада, захваљујући делом и сопственом програму суочавања са кризом, прошла нешто боље од већине других западних држава, али и даље трпи значајне губитке у привредној сфери. Тешкоће са којима се суочава ЕУ и одређивање њеног

⁷¹ О француској улози у формирању ЕУ и евроинтеграцијама, у највећем су коришћени подаци са сајта француске амбасаде у Београду.

⁷² Вучина Васовић, *Савремене демократије*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 552-553.

даљег пута, у многоме ће бити одређени и утицајем Француске, наравно у сарадњи са Немачком и другим земљама чланицама.

Период владавине Николе Саркозија

Почетком јесени 2007. године у складу с организацијом политичких институција у Француској, поднесен је заједнички стручни елаборат председнику републике за будући вишегодишњи период вођења спољне политике земље. У њему су учествовали читави тимови стручњака, као и све значајније политичке странке, а медијатор је био Ибер Ведрин. Иако овај елаборат не обавезује председника, у њему су, ипак, поцртани неки важни стратешки спољнополитички правци. Посебно је разрађен концепт даљег формирања самосталних европских оружаних снага, и то паралелно с НАТО, при чему су најважније земље управо Француска, Немачка и Британија. Наглашен је значај даљег развоја ЕУ, а указано је и на изузетну важност за Француску, нарочито с аспекта ресурса, добре сарадње с Русијом, као и са Кином. Питање је било тада шта ће од тога прихватити у пракси председник Саркози и министар спољних послова Кушнер.

Већ у првом шестомесечном периоду доласка Саркозија на власт приметне су велике промене у спољној политици. Константно ривалство Француске, а нарочито деголиста, према САД се замењује тада, благонаклоношћу и стратешком сарадњом. Традиционално добри односи са Русијом, доживљавају тада извесну кризу. У занимљивом чланку уредништва у Монду, почетком септембра, сагледавају се крупне промене у кратком року од доласка новог председника Француске. Највеће промене су, управо, по питању Ирана, где се заузима изузетно тврд став.⁷³ Слично је и по питању Косова и Метохије, где се, као и у случају Ирана, заузима став много ближи америчком, а долази до великог удаљавања од ставова Русије. Ипак, закључује уредништво Монда уочи тадашњег одласка Саркозија у Москву, интересни додир политике двају земаља (Француске и Русије) остају највиши по питању мале спремности званичног Париза да подржава ширење НАТО по постсовјетском простору, на чему инсистира САД. Овај став Кеј Д Орсеја се посебно цени у Москви, иако је јасно да је то

⁷³ Овде можемо додати и изненадну посету Кушнера Ираку током лета 2007. када је, поред извесних критика политици САД на овом простору, показао и извесно разумевање за њихове (америчке) тешкоће, што је велика промена у односу на вишегодишњу искључиву и радикалну критику Бушове политике по ирачком питању од стране званичне Француске.

најмршавији биланс за руске интересе у релацији две земље, бар у последњих педесет година, односно сигурно од формирања Пете републике. Овоме треба додати и одлучно супротставаљање Саркозија уласку Турске у ЕУ, што је дијаметрално супротно ставу САД. У сваком случају у том почетном периоду од неколико месеци, Саркози (и Кушнер) су драстично изменили спољнополитичку позицију Француске у односу на САД, односно Русију, тиме што су је примакли званичном Вашингтону, а одмакли од интереса и политике званичне Москве.⁷⁴

Међутим, током 2008. године долази до извесног балансирања спољнополитичке позиције званичне Француске у односу на велике силе попут САД и Русије. Иако се упадљиво залагао за неолиберални концепт, који нема традицију у Француској, Саркози после краха неолибералне доктрине у САД и свету почетком јесени те године, подржава концепт државног капитализма и интервенције у привреди. У исто време после победе руских снага над грузијским августа месеца, одлази на лице места лично да би посредовао у смиривању сукоба и успостављању мира, који практично диктира победничка (руска) страна. Крајем септембра, Саркози ће изненадити светску јавност изјавом да Европска унија (чија је председавајућа земља тада била управо Француска) заједно са Русијом треба да направи заједнички економски простор са међусобним визно-фискално- привредним олакшицама. У даљим билатералним односима са Русијом, Француска је током 2009. године показала партнерство и стратешку сарадњу, нарочито у области енергената. По питању односа ширења НАТО на исток, Француска заједно са Немачком није подржавала ширење алијансе ка Украјини (и Грузији). Међутим Саркози и Кушнер су увели Француску после више од четрдесет година одсуствовања у команду структуру НАТО током 2009. године.

Након настанака велике светске економске кризе, која је захватила пре свега западне земље 2008. године, долази до убрзавања процеса преласка монополарног светског поретка ка мултиполарном. Светска економска криза свој нуклеус и структуралне последице има у тзв. центру светског привредног система (како је савремени светски привредни систем дефинисао Валенштајн), који чине пре свега САД, а сасвим индиректно и Велика Британија, Јапан, а у мањој мери и друге западне развијене земље.

⁷⁴ Драган Петровић, *Савремени свет 2006-2008*, Нова српска политичка мистао, Београд, 2008, део „Првих шест месеци Саркозијевог председничког мандата на челу Француске“, стр. 91-104.

Крах неолибералног концепта у пракси и теорији знатно умањује тврду и меку моћ САД и неких других западних сила. Француска се овде налази у нешто лагоднијој позицији, јер њен привредни систем је ипак имао извесну аутономију и нешто другчији привредно – друштвени начин функционисања од оног у англосаксонским силама. Стога и последице и губици по привреду и престиж Француске у свету нису толико велики, као рецимо у САД и Британији. Саркози, је упркос свом идеолошком сврставању више ка САД него иједан председник Пете републике раније, успео у релативно кратком року да у пракси успостави извесну дистанцу у односу на класичне постулате неолиберализма, које је пре тога у својој предизборној кампањи, и првој години доласка на власт, заступао. Улазак Француске после готово пет деценија, поново под командну структуру НАТО, почетком 2009. представља далекосежан потез актуелне владајуће структуре земље. За предпоставити је да унутрашње политичке поделе у Француској где постоје са једне стране присталице већег везивања за САД и НАТО и са друге стране за националну независну политику, могу добити подстицај и подршку ка једној од страна, управо у даљем развоју међународне ситуације. Како се ситуација у свету мења, а мењаће се вероватно још више, ка мултиполаризму, за претпоставити је да ће то бити даљи подстицај оним снагама у земљи, које се залажу за већи ниво самосталне спољне политике и улоге Француске у свету. То је повезано и са тенденцијама померања светског привредног центра од Атлантика (посебно северног) ка Пацифичком региону (посебно источној Азији), као несумњивом тренду. Предвидив је и даљи процес јачања светске улоге сила БРИК, које имају колосалне природне ресурсе и привредни систем у експанзији. У том правцу је за очекивати да Француска побољшава интересно своје односе са овим силама, од којих је за њу, али и за земље западне и средње Европе посебно важна Русија. Уколико, српски фактор додатно искористи чињенице да је дугорочно посматрано, веома везан пријатељски за Русију, то се може позитивно одразити и на српско-француске односе.

Мање је предвидива судбина ЕУ. Вероватан је у неком облику опстанак ЕУ. Ту постоји неколико концепата. Први је опстанак и чак ширење постојеће ЕУ, где би она изнутра била неинституционално (дакле не *de jure*) диференцирана на тзв. „елитни клуб“, односно земље са кључним политичким и економским утицајем. Ту су свакако Немачка, Француска као мотори развоја ЕУ. Постоји и подваријанта институционалне поделе ЕУ где би „елитни клуб“ дао себи посебна права

(број посланика у европском парламенту, начин одлучивања, посебна права, нарочито она која произилазе из финансијског улагања у заједничке фондове и др.). Једна од опција би била формални, или што је вероватније, неформални облик растакања ЕУ. Нарочити изазов за јединство и снагу ЕУ је поред економског, покушај политичког и посебно војно-безбедоносног интегрисања, где око свега тога не постоји консензус чланица. Око тих питања не постоји често консензус ни у највећим чланицама ЕУ, а овде је реч о Француској. Нарочито Национални фронт, антиглобалистичка левица Меланшона, а у мањој мери и странка центра Франсоа Бајруа нису спремне на даље уступке државног суверенитета Француске у прилог јачања наднационалних структура у Бриселу. И у самој владајућој партији УМП, као и у Партији социјалиста постоје разлике око ових важних питања будућности. У Француској не постоји консензус око безбедоносног аспекта, пошто је дуго државна политика била стварање самосталних и европских оружаних снага ван или макар паралелно са НАТО, а Саркози је 2009. увео земљу у командну структуру Атлантског пакта. Дакле, стиче се утисак да постоји неколико отворених опција хипотетичког сценарија будуће позиције Француске у међународном окружењу, пре свега у оквиру ЕУ. Због важности Француске као једне од лидера ЕУ, и на овај начин будућност и устројство ЕУ је под питањем.

Како ресурси у будућем развоју економије имају све већи значај, услед њиховог дефицита и даљег смањења резерви, оне земље које њима располажу, а пре свега Русија, добијају посебну специфичну тежину у међународним односима. Отуда је даље приближавање великих европских земаља, пре свега Немачке и Француске које у исто време предводе ЕУ, и Русије (која и сама има систем интеграционих процеса на постсовјетском простору) вероватан процес. Како англоамеричка политика покушава да задржи пресудан утицај у западној и средњој Европи, те потисне Русију, Вашингтон је веома заинтересован да дистанцира Москву у односу на Париз и Берлин (као и званични Брисел).

Француска у европској и светској историји и цивилизацији; Колонијално ширење њеног утицаја на друге континенте

Француска је због свог географског положаја, величине, удела у политичкој, културној, економској и свеукупној улози у европској историји и цивилизацији један од најважнијих њених субјеката. У Старом веку, из разумљивих разлога, Француска као држава и чак Французи као народ у пуном смислу нису ни постојали, али је њен простор био веома значајан у оквиру Римског царства, док је само део њеног медитеранског приморја био претходно обухваћен у оквиру насеобина старогрчког света. У раном Средњем веку на њеним просторима је бивствовало Франачко царство, из чијег дела је настала и првобитна француска држава, у феудалном периоду. Развијена епоха Средњег века је донела све снажнију француску државу, истина у нормама које је у оно време представљала расцепкана феудална Европа, са пресудним папским духовним утицајем. Француски краљеви и великаши су учествовали у крсташким походима, али са друге стране Филип Лепи се усудио да заузме Ватикан и папу прогна у Авињон. Француска је у средњовековном периоду представљала значајну западноевропску државу тадашње феудалне Европе, али се мора имати на уму, да је у раној и делом и у развијеном периоду Средњег века, Источно Римско царство Византија наследила у највећем пропалу староримску државу, њену културу и цивилизацију. Византинцима је уз то старогрчка и хеленистичка цивилизација и наслеђе била важна база, а римско државно искуство и наслеђе представљало надградњу, па је Византија, нарочито у епохи раног Средњег века била најзначајнија европска сила и наразвијенија цивилизација, која је уз то све до друге половине XI века у свом саставу задржала и југ Италије. У том правцу на западу Европе у епохи раног Средњег века, новоформиране државе и народи настали смесом староседеоца, потомака римских освајача и бројним народима који су дошли са истока у Великој сеоби народа, са слабом централном државном управом и евидентним падом свеукупног цивилизацијског нивоа, заостајали су у многим показатељима за тада посебно моћном Византијом.

Француска је чвршће закорачила у европску историју након своје победе над Енглеском у тзв. Стогодишњем рату. Са једне стране обједињена је њена национална територија, где је посебно важно ослобођење читавог атлантског приморја, имајући у обзир да су Енглези дуго држали широки простор на југу од естурара Жиронде, као и сами северни приоблани део око Ла Манша.

У том периоду долази до важних промена у европском свету, али се стварају предуслови и за повезивање дотле удаљених делова планете, заправо европска цивилизација је вршила све веће продоре на друге континенте, укључујући и проналазак Новог света. Медитеран због турских освајања, пада Цариграда, али и проналаска Новог света и све већег значаја Атлантског правца, постепено губи на значају.⁷⁵ Француска дотле није имала ни изблиза у оквиру Медитерана тако истакнуту улогу, какву су имале италијанске поморске државе.

Откриће Новог света, даје Француској велику могућност прекоморске експанзије, која додуше није дошла тако брзо као што је то случај са Шпанијом и Португалијом, а потом и Холандијом. Француска дакле после окончања Стогодишњег рата постаје озбиљнији чинилац европске политике, док је њен значај нагло порастао након окончања Тридесетогодишњег рата 1648. године. Више је фактора утицало на стални пораст улоге и значаја Француске у европској, а потом и светској историји током касног Средњег и читавог периода Новог века. Француска је раније од већине других сила успела да у највећем заокружи своју националну територију, посебно када је реч о широком излазу на Атлантук, па и кад је у питању њен излаз на Медитеран. Француска пре свега због свог географског положаја није била директно изложена повременим најездама и експанзијама ваневропских народа, где је само делимичан изузетак продор Арабљана-Мавара након њиховог заузећа Пиринејског полуострва у VIII веку, што је осујећено победом Француза код Поатјеа над арабљанском војском. Изузетно је важан фактор то што је Француска успела да протера Енглезе са своје територије на крају Стогодишњег рата и обједини своју територију, што се посебно односи на атлантско приобаље. Тај процес је завршен у правом тренутку за Француску, уочи Великих географских открића, када је и она могла да преко свог широког излаза на Атлантук да се укључи у прекоморску експанзију. Као Медитеранску земљу, дакле, попут рецимо италијанских поморских држава, њу није радикално погодила постепена маргинализација овог важног подручја, као последица турских освајања и открића Новог света.

Потом Француску нису директно погодила турска освајања, што је веома редак случај у тадашњој хришћанској Европи. Турци су затворили источни трговачки пут, покорили највећи део Југоисточне Европе, али у односу на

⁷⁵ Видети више о паду значаја Медитерана након Великих географских открића и турских освајања Блиског истока и Југоисточне Европе у Драган Петровић, *Геополитика Средоземља*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012.

Француску нису имали директних војних сукоба нити озбиљног угрожавања њених интереса. Чак је озбиљан француски противник Хабсбуршка Монархија била тешко погођена продором Турака. Следећи важан фактор постепеног јачања Француске је изостанак озбиљних подела у њеном друштву везано за Реформацију. Истина та подела је настала, али су протестанти били неупоредиво малобројнији и слабији у односу на католике. Разичита ситуација је била у Немачкој која је на тај начин вишеструко подељена и чак деструисана у тешким верским сукобима, а нешто слично се десило и у Холандији, као и у неким земљама средње Европе (Чешка, Словачка и др.). Победа католика над протестантима, са друге стране је само учврстила француско национално јединство, за разлику од већег броја других европских народа, где је та подела остала израженија, мада је и она временом у Новом веку и савремености изгубила на значају.

Француска је успела временом да развије своја цивилизацијска достигнућа, пре свега своју културу, која ће постати веома значајна и у европским, па и светским размерама. Подељености у француском друштву довешће између осталог и до првог увођења републике у Европи, али и до победе буржоаских снага, смањења, а потом и укидања повластица и положаја племства, као и до широке културе и традиције уплива широких народних маса у политичка збивања и управљање земљом. Владавина и изразите повластице мањине, што све заједно ствара и подстиче друштвене напетости, тако својствене рецимо царској Русији, или Аустро-Угарској, овде нису биле толико изражене у XIX и XX веку.

Француска прекоморска – колонијална експанзија у Новом веку и Савременој историји

Француска је током XVII века снажно закорачила у светском поретку и у исто време начинила већи продор него икада раније у Европи. Успехом у Тридесетогодишњем рату, пошто се нашла на страни победничке протестантске коалиције која је успешно контрирала Хабсбурговцима, користећи у свом опредељењу резон државног разлога Француска у исто време постиже и одклон опасности од својих граница. У истом веку она на унутрашњем плану успева да под Лујем XIV учврсти централну власт, отклони опасност од протестантског расцепа (заправао њиховим сламањем), а на спољњем плану развија прекоморску експанзију и колонијална освајања (Индија, Амерички континент). Током XVIII века Француска наставља доминацију у Европи коју је успела да наметне још под

Лујем XIV коју потом преузима Енглеска. Концепција националне државе и резон дџа који је успостављен још у време кардинала Ришељеа била је водиља спољне политике Париза, као и највећег броја тадашњих држава. Након епохе апсолутистичких монархија долази период просвећених монархија, где је Француска била један од узора. Међутим, након буржоаске револуције у њој, она као републиканска земља, која се уз то још обрачунала са црквом, постаје фактички једина држава у Европи са републиканским уређењем и превагом либералних начела. Значајан део француске интелигенције тог доба, тзв. „енциклопедисти“ предвођени Волтером и њихове присталице, критиковале су теолошки начин мишљења и преко деизма у друштвеној мисли, али и свакодневном животу елите и грађанства направили нови корак дистанце према цркви.

Пораз од Британије у Седмогодишњем рату 1756-1763. довео је до тешких колонијалних губитака у значајном делу света, пре свега у Северној Америци и Индији у корист Велике Британије. Међутим, Француска је и поред свега задржала значајне колонијалне поседе у различитим деловима света, који су потом и повећавани.

У периоду након Француске буржоаске револуције, она постаје важан субјекат тадашње светске и европске политике. Епоха Наполеона Бонапарте је донела, нови, додуше кратак период доминације Француске на старом континенту, што је окончано Наполеоновим поразом и успостављањем Бечким конгресом 1815. Новог поретка у Европи.

Током следећих деценија XIX века Француска је поново имала стални пораст своје улоге и снаге у Европи све до 1870-1871. када се због тешког пораза у рату са уједињеном Немачком поново нашла бачена на колена, да би се у преостале три деценије до краја столећа поново постепено уздизала. Управо та два датума у XIX веку су означавала нокауте Француске, али на неједнаком нивоу односа снага и последицама. Године 1815. окончана је апсолутна француска превласт као последица више од две деценије непрекидних Наполеонових ратова у којима је он фактички успео да покори читаву Европу, сем Британије на крајњем западу, и на крајњем истоку Русије, иако му је пошло за руком да чак заузме привремено Москву. Године 1871, Француска је поражена од уједињене Немачке, а дотле је имала привидну и лагану превласт у Европи, изражену политички и културно, док је у војном смислу у периоду 1815-1870. забележила тек неколико осредњих војних успеха. То су победе у савезничком блоку више земаља против Русије у Кримском рату 1853-1856, потом заједно са Пијемонтом победа над

Аустријом у рату 1860, а од неколико колонијалних подухвата пажњу изазива освајање обалског дела Алжира 1830. па надаље следећих година у више етапа и унутрашњост земље. Након пораза 1871. Француска је изгубила Алзас и Лорен и постала европска сила другог реда. У следећим годинама и деценијама до краја XIX века она је полако пролазила кроз фазе опоравка, од дипломатске изолованости у односу на остале водеће силе Европе током седамдесетих, до пораста своје унутрашње снаге и корака у колонијалну експанзију осамдесетих, до чврстог савеза са Русијом и озбиљним корацима напред током деведесетих година.

Француска је нарочито од XVIII века развила своју колонијалну експанзију по свим континентима, где је успоставила своје најважније колоније у Северној Америци (Квебек, а потом и други делови Канаде, да би од средине века овладала највећим делом САД уз реку Мисисипи и Мисури, све до Мексичког залива и Карипског мора), Карибском подручју (Хаити, Гваделуп, Мартиник) и заузела Гвајану у Јужној Америци. У Азији је успела да освоји део обалског појаса Индије, и да се учврсти на ушћу реке Меконг у Индокини. Заузела је у Африци неколико мањих поседа од којих је можда најзначајнији био Сенегал. Међутим након пораза у Седмогодишњем рату са Британијом 1756-1763. изгубила је своје најважније тадашње колоније и то своје поседе на данашњим просторима које заузимају САД (Лујзијану, средњи запад и друге), своје поседе у Канади, као и најзначајније делове својих поседа у Индији, где су још само преостали неки обалски градови са околином. Француска ће потом дати независност својој колонији на Хаитију. То је дакле био период осеке француског колонијализма након окончања Седмогодишњег рата. Међутим, у периоду освајања обалског дела Алжира 1830. поново се убрзава колонијална експанзија Француза. Алжир, није био обична колонија и он је ускоро постао важан посед, фактички наставак националне територије на јужној обали Медитерана, где се убрзано повећавао број колона из метрополе и других европских земаља, а током следећих година и деценија Французи су заузимали и простор Алжира јужно од планинског венца Атлас, продирали су и у Сахарско подручје. Француска је поред задржаних градова лука у Индији, где су најважнији Пондшери и Махан успела да добије и луку Куангчоу у Кини за свој посед, а њена колонија у Индокини се стално повећавала на остатак Вијетнама, потом на Камбоџу и најзад и на Лаос.

Након 1871. године постојала је идејна и политичка подела у француском друштву и политици у односу на даљњу колонијалну експанзију. Једни су сматрали да је она пожељна у правцу ширења

колонијалних поседа, што је тада уосталом постао општи тренд у Европи и свету, јер је свет зашао у период империјализма. Колоније су доносиле важне сировине неопходне за даљи развој привреде, посебно индустрије. Оне су доносиле и јефтину радну снагу, као и тржишта за пласман својих производа. Са друге стране постојали су и противници даљих колонијалних освајања, који су указивали да то одвлачи пажњу и снаге националне од главног циља: реванша Немачкој за пораз од 1871. и повраћај Алзаса и Лорена. Управо у овом историјском периоду Империјализма, европске силе су успеле да разграбе највећи део дотле још неколонијализованих простора Азије, Океаније и практично читав афрички континент. Француска је важан успех постигла 1882. када је освојила од Турске Тунис и тако поред Алжира проширила свој Магриб. Дотле издвојене факторије и поседи у Гвинејском заливу, постепено су повезивани, а потом је заузета и унутрашњост, укључујући и највећи део Сахаре који се нашао у француским рукама. Како су и простори Екваторијалне Африке повезивани, Француска је почетком XX века држала у свом поседу највећи део Западне и значајан део Екваторијалне Африке, чему треба додати и Магриб, а на истоку, острво Мадагаскар, Коморска и Ренион острво, те на улазу у Црвено море, део Сомалије са центром у Џибутију. Посед у Индокини је заокружен, тако што су читав Вијетнам, Камбоџа и Лаос представљали француске колоније. У Океанији су држани многи острвски архипелази, где су најважнији поседи Нова Каледонија, Француска Полинезија, Тахити, значајан део Микронезије. У Америкама, француски поседи су сведени на два оствца у Канади – Сен Пјер и Микелон, потом у Малим Антилима Гваделуп и Мартиник поред неких мањих острва, и најзад у Јужној Америци француски део Гвајане, са центром у Кајени. Француска је покушала крајем XIX века да запоседне и Сијам (Тајланд), заузме читав Судан и тако избије на Црвено Море и држи Африку у целости у парвцу запад-исток, и то где је овај континент најшири, у његовом северном сахарском делу. Међутим у оба случаја се испречила Велика Британија. У случају Судана, чак је претио да избије сукоб између две земље, па се Француска повукла 1898, док је око Сијама постигнут договор са Британијом, да он остане независна држава и једна врста тампон зоне између поседа две силе. Антанта која је фактички формирана француско-руским савезом 1891. а потом следећих година учвршћивана, добила је прилику почетком XX века да се прошири и на Велику Британију. Иако је Лондон прилично неискрено и са рачуном пришао свом споразуму прво са Француском 1904, а потом још

неискреније и лабавије и са Русијом 1907. управо су колонијални споразуми о подели сфера утицаја између ових великих сила, кључно помогли да се и Британија макар приближи као придружени члан Антанти. То је помогло између осталог Француској да у две Мароканске кризе 1906. и 1911. надвиси свог ривала Немачку и дође до највећег дела Марока (северни приобални део мароканског излаза на Медитеран узела је Шпанија), чиме је Магреб у француским рукама био заокружен.

Почетком XX века Француска се на основу конституисања Антате и пре свега чврстог савеза са самом Русијом котирала као јак фактор у међународним односима. Њено ривалство са Немачком и Централним силама је било евидентно и то је представљало сталну претњу опстанка светског мира. Колонијално царство са којим је Француска располагала на свим меридијанима, а изнад свега Магреб у којем је живео велики број колона и који је географски ослоњен на саму Француску, чинили су је посебно значајном силом на светском нивоу. Са друге стране САД су све убедљивије престижале европске западне силе по индустријској производњи и уопште по снази привреде. Царска Русија је захваљујући својим ресурсима, величини територије и броју становника, природним богатствима брже напредовала од западноевропских земаља. У том правцу и Француска овог периода, сконцентрисана на своје ривалство и жељу за реваншом у односу на Немачку, упркос поправљању своје међународне позиције захваљујући Антанти, снажењу колонијалног царства и великом улагању у војску и морнарицу, ипак по показатељима привредног напретка извесно заостаје за другим светским силама. Томе треба додати и стагнацију у демографском погледу, где друге силе имају готово листом већи прираштај становништва од Француза.

Први светски рат је донео победу Француској, територијално проширење повраћајем Алзаса и Лорена од Немачке, те проширење колонијалног царства добијањем мандатних територија од бивших немачких колонија и на рачун распаднуте Отоманске империје на Блиском истоку. Француска је ојачала свој ионако колосалан део Африке добитком бивших немачких колонија Камерун и Того као мандатних територија, док су на Блиском истоку добијене као мандатне територије од распаднуте Турске Сирија и Либан. Са друге стране у Првом светском рату Француска је изгубила готово два милиона становника који су погинули и значајан број рањених, уз велика ратна разарања посебно северног дела земље. Нови Версајски систем у Европи имао је Француску као свог кључног заштитника. Са једне стране САД су поново заузеле дистанцу и изолационизам у односу

на догађања у Европи, Русија је због победе бољевика постала чак парија у односу на западне земље, а Британије је играла вишеструку игру у односу на Версајски систем и само се делимично (преко Локарна који је гарантовао источне границе Француске и Белгије према Немачкој) могла ангажовати у прилог подршке француској политици обуздавања поновног јачања Немачке на континенту.

Француска је стога у недостатку поузданог снажног партнера у правцу покушаја обуздавања Немачке у међуратном периоду се ослонила на више земаља средње снаге које су се налазиле у источној Европи и Балкану са којима је склопила низ билатералних пактова, укључујући и формирање Мале антнате, а потом током тридесетих и Балканског савеза. У том правцу Француска је након Првог светског рата последњи пут у својој досадашњој историји била носиоц владајућег европског система (Версајског), иако реално по својој моћи није тада била водећа европска, а посебно не и светска сила.

Од доласка на власт нациста у Немачкој француски систем у Европи слаби, да би се већ у другој половини тридесетих почео рушити. Француски пораз крајем пролећа 1940, означио је нову епоху односа у Европи где Париз није имао више улогу у самом врху европског поретка ни након Другог светског рата. Не треба са друге стране заборавити одлучност и борбу Де Гола у светском сукобу и чињеници да су Фрацузи на крају рата били једна од победничких сила која је чак добила на управу једну од окупационих зона у Западној Немачкој. Након Другог светског рата Француска постаје једна од пет сталних чланица Савета безбедности ОУН и то са правом вета.

У годинама Четврте републике земља се исцрпљује у колонијалним ратовима, прво осмогодишњег који води у Индокини, а после и у Алжиру. Земља губи корак економски у поређењу са већином других великих сила, док је политички систем неефикасан са нестабилним и променљивим владама. Крахом Четврте републике и доласком Де Гола ситуација се нешто поправља, али се признала независност Алжира што је праћено масовном миграцијом Европеидног становништва из њега у Француску. Француска ипак долази до самосталног нуклеарног оружја, удара темеље Европске економске заједнице, где заједно са СР Немачком игра водећу улогу. Де Гол извлачи Француску из пуног чланства у НАТО и покушава да изгради „Трећи пут“ ван два идеолошки и геополитички супротстављена блока.

Француска у савременој светској политици

Током седамдесетих и осамдестих Француска уз извесне корекције задржава своју специфичну улогу у односу на блокове, а да при том бива и даље са СР Немачком један од два носећа стуба ЕЕЗ. Након рушења Варшавског уговора, СССР и биполаризма у целини, Француска покушава да изгради своје место у међународном поретку. Ту улогу посебно покушава да пронађе председник Митеран, да би његов наследник Ширак у своја два мандата прихватио нешто подређенију улогу Француске у односу на САД, али је ипак задржао њену самосталност у међународним односима. Петогодишњи мандат председника Саркозија у том правцу представља период пуног приближавања америчкој политици, што је између осталог манифестовано поновним уласком Француске у пуно чланство НАТО 2009. одакле ју је још извео Де Гол шездесетих година.

Постепени прелазак светског система од монополарног ка мултиполарном, што је посебно потенциран процес од настанка светске (западне) економске кризе затиче Француску још потпуно не опредељену ка свом даљем геополитичком опредељењу. Захваљујући својој историји, она је играла углавном самосталну улогу у међународним односима, мада глобализацијски трендови испољени након другог светског рата потенцирају усложњавање односа у свету и извесно смањење улоге националне државе. Захваљујући свом геополитичком положају Француска има дуалну улогу: са једне стране има изразито широк излаз на Атлантски океан (рачунајући и Ла Манш и Северно море) као и на Медитеран, а са друге стране захваљујући свом територијалном пространству и географском положају (хексагон) значајну дубину простирања на континенталном делу Западне Европе. Француска је током своје историје била значајна копнена сила, и са друге стране имала и моћну морнарицу. У односу на атлантистичке снаге – англосаксонске силе имала је периоде сарадње и савезништва, као и периоде сукоба. У односу на силе континенталног дела Европе и Евроазије, попут Русије и Немачке имала је такође различита историјска искуства, али је са Русијом чешће била савезник, а са Немачком, нарочито у новијој историји противник. Због свог положаја, величине територије, повољних климатских и морфометријских структура Француска је изузетно значајна европска, и у највећем дуго кроз историју, а делом и сада, и светска сила.

У периоду преласка светског поретка ка мултиполаризму, и Француска има своје додатне адуте да поред тога што је једна од најважнијих европских сила, буде и даље светска сила. У том правцу ти

адути би могли бити следећи: располагање самосталним нуклеарним оружјем;; сталном место чланства у Савету Безбедности ОУН са правом вета; задржавање преко департмана и прекоморскихседа још увек неколикоседа у Латинској Америци, Индијском океану, Океанији и још неким другим областима, чему треба додати Француску заједницу (окупљала је на културном, економском и ширем плану сарадње бивше француске колоније) и Франкофонију (окупља на културном плану више земаља света и то не само бивше колоније – пример Румуније, Бугарске и др.). Најзад Француска има у оквиру Европске уније заједно са Немачком водећу улогу њеном креирању и управљању.

Француско искуство председничког система

Француска је прва модерна европска република почевши од буржоаске револуције крајем XVIII века. Иако је у XIX веку дошло до Прве и Друге рестаурације, а затим и до привременог обнављања царства под Наполеоном III, Француска је кроз својих пет Република практично презентовала у пракси републиканска начела у тадашњој, претежно монархистичкој Европи. После Првог светског рата ситуација се у Европи мења и највећи број држава старог континента постају републике што је до данашњих дана само учвршћено. Два су појма повезана са институцијом председника, а то је републиканско уређење државе и демократија (мада посебно ова друга није увек пратећи елемент председничког система, пошто су у пракси запамћени и ауторитарни па чак и тоталитарни режими који су имали институцију председника државе).

Француз Луј Бонапарта, потомак Наполеона Бонапарте је имао ретку улогу у историји да је био и изабрани председник државе, а потом и монарх. Француска је под његовом владавином прошла пут од Друге Републике до царства. Институција председника републике уведена је у оквиру Друге Републике која је формирана после 1848. године, односно после пада Друге рестаурације и укидања монархије. Већ за време Друге рестаурације, почевши од 1830. године умањена су нека права краља и повећана улога парламента те проширено бирачко право. Од Друге републике долази до даљњег проширења бирачког права, а председник републике и Скупштина бирају се на четири године општим и непосредним правом гласа. Законодавна иницијатива припада обома,

док је влада коју именује председник одговорна пред Скупштином. Ова, за оно време веома либерална одређења у тадашњој Европи, као и институционално прецизирана улога председника републике, нису дуго у пракси трајала у Француској, односно веома брзо су коригована. Децембра 1851. Луј Бонапарта или принц-председник предлаже нацији измену устава, највише у домену позиције председника. После одобрења плебисцитом, председник републике пошто бива изабран на десет година општим и непосредним правом гласа, стварно влада министрима које сам именује и који су само пред њим одговорни. Председнику припада законодавна иницијатива, коју врши преко Државног савета, састављеног од чиновника. Савет припрема законе а изгласава их Законодавно тело (изабрано на пет година општим правом гласа, али уз коришћење званичних кандидација) и слободно потврђује председник републике, док конзервативни сенат бива у прилици да проверава њихову сагласност са уставом.⁷⁶ Овако велика овлашћења председника републике које је добио Луј Бонапарта називају се некада «бонапартизмом». Он је већ 1852. године путем плебисцита преобраћен у наследног цара, чиме је укинута Друга Република и уведено Друго Царство, а тиме је привремено укинута и функција председника републике.

У време Треће Републике која је проглашена 1871. године, по уставним решењима, која су дограђена на основу уставних закона из 1875. године оба дома (Скупштина и Сенат) спојена у Конгрес, под председништвом председника Сената – бирају на седам година председника републике. Дакле политичари су ти који су бирали председника републике, а не народ. Председник није никако могао бити члан било које породице која је икада седела на француском престолу, није имао право законодавног вета, номинално је имао право да именује све функционере, имао је искључиво право помиловања, могао да распусти Доњи дом по препоруци Сената или да одгоди парламентарно заседање на месец дана.⁷⁷ После првог председника Тјера који је био принуђен да поднесе оставку, Мак-Махон је као председник републике (и ројалиста по убеђењу) користио своја председничка овлашћења распуштајући Скупштину 1877. и расписујући нове изборе. На тим парламентарним изборима на којима су победили републиканци, као и на председничким од јануара 1879. године на којима је изабран Жил Греви победила је

⁷⁶ Подаци из Општа енциклопедија *Larousse*, Вук Караџић, Београд 1971, том I, стр.. 361

⁷⁷ Џон Робертс, *Европа 1880-1940*, Клио, Београд 2002, стр. 166.

демократска републиканска опција у којој ће функција председника републике заузимати истакнуто и уставом прописано место.

Трећа Република је показала своју дуговечност пошто је пропала тек услед ратног пораза са Немачком (додуше привременог) 1940. године, а уставом из 1946. је формирана Четврта Република. За разлику од ранијих уставних решења када је функција председника републике имала различиту, али никада не подређену улогу, у периоду Четврте Републике функција председника је била далеко мања него икада раније. Два представничка дома – Народна скупштина и Савет републике (чији се чланови називају сенаторима) окупљају се у конгрес у Версају – под председништвом председника Народне скупштине – да би изабрали на седам година председника републике. Овај одређује личност која ће вршити дужност председника Савета министара. Председник републике председава Уставном одбору и Вишем савету магистратуре. Он проглашава законе, али може претходно да захтева други претрес у Народној скупштини. Он чува записнике са седница министарског савета. Сваки акт председника мора потписати неки министар. Надлежност председника републике је сужена у односу на устав из 1875. године. Председник Савета предлаже председнику републике састав министара који их прихвата. Но после реформе из 1954. године премијер (председник Савета) подноси Народној скупштини да обичном већином прихвата листу министара, а не више председнику републике. За време трајања Четврте Републике место председника републике држала су два политичара Винсент Ориол (Vincent Auriol) који је изабран 1946. и вршио је ту дужност до краја мандата од седам година до 1953. године. Те године је изабран Рене Коти (Rene Coty) који је због пада Четврте Републике пролећа 1958. године, вршио ту дужност свега око пет година. Обадва председника су бирана у парламенту после више кругова поновљених гласања између више кандидата из различитих странака и политичких група.⁷⁸

У пракси француске владе за време Четврте Републике биле су врло нестабилне и мењале су се често, што је заједно са умањеном улогом председника републике водило нестабилности политичког система земље. Француски историчар Артур Конт (Arthur Conte) је израчунао да су за време трајања Треће Републике (од тренутка доношења устава, дакле од 1875. године ван периода од 1871-1875.) све до Првог светског рата

⁷⁸ Arthur Conte *Les Presidents de la V Republique*, Le Pre aux clerics, Paris 1985, Vincent Auriol str. 29-39 i Rene Coty pp 39-55.

1914. године просечне владе трајале око 9 месеци. У међуратном периоду, од 1918. до 1940. такође у време трајања Треће Републике, просечне владе су трајале 6 месеци. У време трајања Четврте Републике од 1946. до 1958. просечни век трајања једне владе износио је свега 5 месеци.⁷⁹ Де Гол се повукао са политичке сцене земље још приликом доношења устава Четврте Републике 1946. године, пошто је са једне стране завршена његова ратна мисија (и то веома успешно), а са друге стране он није био задовољан неким политичким решењима новог устава укључујући и скромна овлашћења за шефа државе (председника републике). Социјалисти су дали првог председника републике Винсента Ориола. Он је два пута користио у пракси законску могућност да захтева други претрес у Народној скупштини (док за време Треће Републике то право није коришћено) и то 1947. и 1949. године⁸⁰. Низ питања спољашње и унутрашње природе је исцрпљивало политику и политичаре Четврте Републике. То су пре свега реални економски проблеми, затим дуготрајан колонијални рат у Индокини 1946-1954, који се завршио неуспехом код Диен Бијен Фуа. Женевским споразумом Француска се повлачи из Индокине, а у Северној Африци је већ имала извесне немире у Мароку и Тунису. Када је почетком јесени те 1954. Мендес-Франс председник владе склопио споразум са туниским политичарима који су представљали већинско домаће арапско муслиманско становништво о прелазној аутономији за земљу која и даље остаје под француском влашћу чинило се да се ситуација извесно смирује. Уколико је Француска одмах после Другог светског рата морала признати независност Сирије и Либана, те повући војску из њих 1946. године, то је доживљено као неминовност пошто се ради о Мандатним територијама које су добијене 1918. од Турске и које су морале да добију независност што се више није могло пролонгирати. Индокина (Вијетнам, Лаос, Камбоџа) су сем Северног Вијетнама добиле владе које су под утицајем Француске, тако да су у Паризу и поред тешког пораза од северовијетнамаца оличеном у Виентиану – војном националном покрету, могли да условно прихвате повлачење из Индокине.

У Мароку је после неколико година изгнанства Мендес-Франс дозволио повратак мароканског султана, прво у Француску а потом и у

⁷⁹ Arthur Conte *Les Presidents de la V Republique*, Le Pre auh clerc, Paris 1985, pp. 107

⁸⁰ Подаци из *Општа енциклопедија Larousse*, Том I Вук Караџић 1971, стр. 361, такође у првом делу о IV Републици у Arthur Conte *Les presidents de la V Republique*, Pre aux clerks, Paris 1985.

Мароко. На путу је био и политички споразум са Мароканцима о прелазној аутономији каква је управо потписана са Бургибом умереним арапским политичким вођом странке Неодестур у Тунису. Веома важно је и то да је Мендес-Франс први од француских политичара озбиљно развијао пројекат концепта о давању широке аутономије за све француске колоније које нису у рангу департмана.⁸¹ То су углавном бројни и пространи колонијални поседи француске Црне Африке са статусом Прекоморске територије по важећем уставу. Мендес-Франс као предводник радикала, у ствари је лично припадао левим радикалима, те имао добре односе са социјалистима (СФИО) што му је омогућавало и добре односе са председником државе. У његовом политичком деловању на унутрашњем плану је било низ социјалних програма и покушај модернизације индустрије.⁸² Такође полако се тих година напушта традиционална политика у Европи према Немачкој, која се види као главна опасност још од шездесетих година XIX века. Плебисцит у Сару који ће уследити развејаће једну од последњих горућих тема између Западне Немачке и Француске (плебисцит је огромном већином етничких Немаца омогућио интеграцију Сара у Западну Немачку чиме су се дефинитивно профилисале границе између два суседа). Отуда се пројекат Европског заједничког тржишта, односно Европска економска заједница, све више указује као реалност у политичким плановима француских политичара средином педесетих година XX века. Код Мендеса-Франса дистанцирање од политике САД није се развило толико у политичком концепту као што ће то бити код владајућих социјалиста партије СФИО од 1955. предвођеним будућим премијером и партијским лидером Ги Молеом (Guy Mollet). Међутим свим овим водећим француским политичарима и државницима педесетих рачунајући потом и Де Гола и V Републику, било је заједничко стварање постепеног партнерства са Западном Немачком, што ће довести до формирања Европске економске заједнице.

⁸¹ Статус департмана имали су по уставу из 1946. године Алжир – који је сматран саставним делом француске националне територије и неколико острвских и приобалних мањихседа у Карибима, Пацифику и Индијском океану са великим бројем Француза који су ту живели и по више столећа – дакле ради се о веома старим француским поседима који су интегрисани у француски правни и културни систем.

⁸² Pierre Mendès-France *Regard sur la V République 1958-1978.*, Entretiens avec Francois Lanzenberg, Fayard, Paris 1983. p. 59.

Овако сложене политичке заокрете и дугорочне стратегије француске Четврте Републике веома тешко су могли да испуњавају политичари који су се често мењали, будући да је Мендес-Франс морао да напусти позицију премијера, да су постојале битне разлике у виђењима како унутрашње тако и спољашње политике међу водећим француским странкама и да је чак и у оквиру радикала постојало фундаменталних разлика у политичком концепту. Слично ће се догодити и са краткотрајном владом Едгара Фора која у свом кратком мандату неће моћи да спроведе ништа битније из свог политичког концепта већ је само морала да се забавља текућим проблемима од којих је алжирски проблем (оружана побуна у Алжиру је избила при крају владе Мендеса-Франса 1 новембра 1954.) сигурно највећи. Чини нам се да иако је Мендес-Франс током 1954. извесно оклевао да озбиљније приступи почетку реализације концепта европског тржишта да је низ остварених резултата у спољној и унутрашњој политици могло да буде позитиван улог за сређивање ситуације у Француској, први пут од формирања Четврте Републике почетком 1946. године. На жалост изненадна оружана побуна у Алжиру од 1 новембра 1954. године изненадила је све. Алжир је био саставни део Француске, у континуитету од 1830. године и у њему је живело готово милион и по Европљана. После смиривања путем реформи ситуације у Мароку и Тунису, те после напуштања Индокине после осам година рата, нико није очекивао немире баш у Алжиру – тачније то је било последње место у Француској Уније где би се тада очекивао неки проблем.

Релативно смеле реформе Мендеса у унутрашњој и спољној политици, које су ионако наилазиле на револт деснице затечене су овим великим изазовом у Алжиру. То је ускоро (током 1955. године) довело до његовог (Мендесовог) политичког пада. Како је и Форова влада пала већ крајем исте календарске године (1955.) на власт су дошли амбициозни социјалисти предвођени лидером Ги Молеом. Они су остали на власти близу две године и добрим делом су реализовали основне концепте своје политике од извесних социјалних реформи које су бар започели, до формирања ЕЕЗ 1957. у Риму, преко одређених реформи са колонијама (дате су независности Мароку и Тунису 1956. године). Међутим и ова је влада пала због Алжира – побуна се распламсала, а поход на Суец од јесени 1956. је својим лошим исходом уздрмао француски међународни положај као и позицију у Алжиру. Додатно због пада Ентони Идна и нове спољнополитичке усмерености новог британског премијера Макмилана ка стратешком партнерству са САД, француска је спољна

политика изгубила најзад у европском пројекту могућност британског партнерства, те се ова визија дефинитивно свела само на осовину Париз-Бон. Влада Ги Молеа је покушала да после релативно успешне посете југословенског председника Тита Паризу у мају 1956. године, да у неутралној ФНР Југославији нађе благонаклоног преговарача посредника са Египтом и Насером по питању Алжира и Привремене алжирске владе ПАВ у Каиру.⁸³ Међутим ту је следило велико разочарење за Французе.⁸⁴ Тито који је изврсно сарађивао са Мендес-Франсом, а затим Ги Молеом, тешко разочарава ове припаднике француске левице потпуно се и пристрасно ставивши на страну побуњених Алжираца и ФЛН.⁸⁵ Уследио је током 1957. пад владе Ги Молеа у којој је министар спољних послова био Пино (Pineau) и који су формирали те године заједно са представницима СР Немачке, Италије и три државе Бенелукса Европско тржиште у Риму, те ударили темеље ЕЕЗ и касније ЕУ што је савременицима остало мање упечатљиво од тадашњих жртава и сукоба у Алжиру. Као дугорочан учинак социјалиста можемо подвести и доношење фебруара 1957. године закона о постепеном давању све шире аутономије за француске колоније Црне Африке.⁸⁶ Гајарова влада је ушла у фронтални сукоб у Алжиру са припадницима ФЛН (односно оружани део ФЛН се називао АЛН). Тако је већ почетком 1958. године запленила југословенски теретни брод «Словенију» са товаром оружја за побуњенике, а затим бомбардовала одреде АЛН на територији независног Туниса у Сакиеу што је изазвало међународну пажњу.⁸⁷

Алжирско питање је постајало све мање француски унутрашњи проблем, а све више предмет којим се бавила међународна дипломатија.⁸⁸

⁸³ Архив СМИП, фасцикла Француска, година 1956, извештај амбасадора Југославије у Паризу др Алеша Беблера за СМИП у Београд од 11 маја.

⁸⁴ О догађајима везаним за француско-југословенске односе у контексту алжирског рата видети опширно у Драган Петровић, *Француско-југословенски односи у време Алжирског рата 1952-1964*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.

⁸⁵ Архив СМИП, фасцикла Француска, година 1956, Друго одељење, документ „Односи са Француском“, такође документ СМИП, „Питање франкофилства“.

⁸⁶ *Општа енциклопедија Larousse*, Том III, Историја, 1973, стр. 670.

⁸⁷ Архив СМИП, фасцикла Француска, година 1958, извештај амбасадора ФНРЈ у Паризу Увалића за СМИП у Београд од 19. 20. 21 и 22 јануара 1958, као и депеше које му је СМИП слао поводом тога у истом временском периоду.

⁸⁸ Архив СМИП, фасцикла Француска, година 1958, телеграм амбасадора ФНРЈу Француској Увалића од 1 марта за СМИП (Београд) из Париза.

Незадовољство међу Европљанима који живе у Алжиру, такође француске деснице уопште, као и највећег дела војске лошим расплетом алжирског проблема, чинио је ситуацију у француском политичком систему веома лошом још од краја 1954, а готово несносном од јесени 1956. године и неуспеха код Суеца. Парламентарни систем је све више западао у ћорсокак, делимично и због честих министарских криза (од 1946-1958. за време Четврте Републике било их је двадесет)⁸⁹ проузрокованим делом већинским пропорционалним изборним системом са незнатним цензусом, као и са низом лоших законских решења у функционисању извршне власти. У стварности, пошто по уставу из 1946. године председник републике формално именује председника Савета (у ствари премијера) улога овог првог остаје симболична пошто једино премијер води владу и комуницира са Народном скупштином. Распуштање француске Народне скупштине коју је извршио Едгар Фор крајем 1955. што је супротно француским парламентарним традицијама, уздрмало је већ тада, иначе постојеће поверење јавног мњења у ефикасност партијског система. Даљи пад франка током педесетих је заустављен само америчким кредитима, а рат у Алжиру је све више исцрпљивао финансијске могућности државе за предвиђене унутрашње социјалне реформе.⁹⁰ Неучествовање комуниста у партиципацији са другим партијама на власти чинило је већину влада нестабилним у парламенту. Да би се постигла каква-таква већинска влада улазило се у краткорочне компромисе по низу питања са мањим политичким партијама што је отупљивало могућност «офанзивне политике» и реформског курса које су покушавали спроводити умерени левичари на власти после 1952. године када су социјалисти и леви радикали чинили окосницу већине влада. Католичка десница оличена у странци МРП чије су вође Бидо (Bideau) и Р. Шуман, имала је посебне стратешке погледе у односу на већински умерени политички центар, нарочито по питању колонија и неких унутрашњих социјалних реформи, али је имала иницијативу и сарадњу по питању европских интеграција. Председник републике Рене Коти (Rene Coty) у општој кризи политичког система која је настала у пролеће 1958. године и која је прерасла у општедржавну кризу није имао превише законских могућности да интервенише.⁹¹ Када се Пјер Пфилимен нашао у озбиљним тешкоћама да састави нову владу почетком маја и када је у Алжиру војска

⁸⁹ Податак из *Општа енциклопедија Larousse*, Том 1, 1971, стр. 361.

⁹⁰ Pierre Mendes-France, *Regard sur la V Republique 1958-1978.*, 1983, p. 86.

⁹¹ Arthur Conte *Les Presidents de la V Republique*, Le Pre aux clerics, Paris 1985, pp. 48-49.

подржана од Француза и осталих тамошњих Европљана, француске деснице и општефранцуског јавног мњења прогласила пуч од 13 маја, председник републике Р. Коти је поверио власт Де Голу како би избегао грађански рат.⁹² То је био крај Четврте Републике и фактички последњи потез који је предузео њен тадашњи председник Коти, који је са овлашћењима које је имао по уставу могао да има само врло ограничене могућности деловања на политичкој сцени. Већ у Петој Републици положај председника републике ће се битно изменити и ова функција ће добити највишу улогу у политичком систему као и у стварној политици Француске све до данашњих дана (пошто је и даље на снази устав из 1958. године).

Основна карактеристика француског парламентаризма до успостављања Пете Републике 1958. огледала се у веома нестабилној извршној власти и лако смењивим владама што је уз остале, напред описане околности, доприносило општој нестабилности француског политичког система. Вероватно је позитивно правна сложеност процедуре измене тадашњег постојећег устава Француске из 1946. године отежавала раније замисли и покушаје да се дође до новог устава државе који би садржавао повољнија решења у оквиру извршне власти и пре 1958. године. Легендарни Де Гол, који се већ дванаест година налазио повучен од јавног политичког живота на свом породичном имању у Коломбеу, могао је да добије адекватну политичку улогу највише у случају знатног повећања ингеренција председника републике која је њему највише одговарала. Истина и функција председника Савета (или једноставније названо премијера или председника владе) нудила је велика овлашћења још по претходном уставу и носиоци ове функције су реално били најмоћнији политичари у земљи у том тренутку. Међутим у пракси Четврте Републике реалне слабости читавог система огледале су се у релативовању предности политичке функције премијера. Прво нестабилност и лака смењивост влада узроковале су у пракси инпровизације у случају пада владе, тако да највећи број министара задржава своје функције и евентуално добија нове ресоре осим позиције премијера и министра унутрашњих послова. У периоду Четврте Републике готово ниједан премијер није саставио целе две календарске године на тој функцији. Друго што је веома важно, сама личност Де Гола се својим дотадашњим држањем у јавности знатно издигла изнад дневне политике,

⁹² De Gaulle Charle, *Memoires despoire*, tome I, Le renouveau 1958-1962, Plon Paris 1970.; Toucharo Jean *Le gaullisme 1940-1969*, Editions du Senil, Paris 1975; такође A. Conte, 1985, p. 49.

где се тражило низ компромиса и странчарења, што славном генералу сигурно није одговарало.

Де Гол је пристао да се одазове позиву председника републике Котиа да се политички ангажује пролећа 1958. године схватајући у потпуности сложеност ситуације у којој се земља нашла. Општа атмосфера у земљи, низ међусобно повезаних проблема, велика харизма генерала Де Гола који је на кључна места у влади поставио већ познате и прихваћене националне личности, а своје блиске сараднике (Кув де Мурвил, Мишел Дебре, и др.) помогли су да се сложеност процедуре промене устава из 1946. испуни. Он се у ту сврху користио низом расписаних референдума свих пунолетних грађана републике, што је форма одлучивања коју је Де Гол од тада, па до свог силаска са власти 1969. године широко употребљавао. Ако су за француску републику, нарочито током трајања Треће Републике, (када су још крајем XIX века постојале одређене политичке борбе да се разбију остаци монархистичких покрета и одржи републиканско уређење државе са још свежим негативним искуством председниковања Луја Бонапарте), јака председничка функција будила осећања сумње у реинкарнацију монархизма, онда су догађаји кризе власти током трајања Четврте Републике произвели управо супротан ефекат. Јавно мњење је било већ годинама заморено страначким борбама, нестабилним владама што је у суочавању са реалним проблемима нације дугорочног, па и средњорочног профила (социјална питања од недовољне запослености до стамбене кризе, незавршена модернизација индустрије и изнад свега тешки и исцрпљујући колонијални ратови у Индокини 1946-1954. и тада већ четворогодишњи у Алжиру, даљи европски и светски спољнополитички правац Француске у области економских интеграцији и у погледу националне безбедности и др.) изискивало само тактичке импровизације представника извршне власти и пребацивање «врућег кромпира» после истека свог кратког а иначе дужином неизвесног мандата где није било пожељно да се сувише «таласа». Тако се рецимо и у таквим питањима као што је наоружање и модернизација војске више улагало у краткорочне инвестиције побољшавања лаког и артиљеријског наоружања. Француска авијација, на пример, и поред чињенице да је била једна од најбољих у Европи па и свету није за своје крајње ефектне типове борбених авиона имала средства за серијску производњу. Слично томе флота је већ била делом застарела и зрела за обнављање и модернизацију.⁹³ За озбиљније планирање у оквиру

⁹³ Подаци о стању француских оружаних снага и њиховог наоружања и опреме из Архива СМИП, фасцикла Француска, година 1957-1960.

националне стратегије од економије до наоружања недостајали су политичари који ће дуже бити и размишљати на водећим положајима од шест месеци до годину и по колико су најчешће имали своје мандате за вођство државе на премијерским положајима Плевен, Фор, Мендес-Франс, Гајар, Ги Моле и други француски политичари педесетих година XX века. У исто време улога председника републике је била далеко скромнијих ингеренција и политичке улоге.

Дакле, само тако радикална политичка, а делом и друштвена ситуација у Француској је могла да доведе до тако одлучног мобилизовања свих друштвених и политичких снага да се стварна власт пребаци, и уставним и законским ингеренцијама, на једног човека од националног поверења који је имао да реши управо напред споменута сложена питања – пре свега да реши алжирски проблем и да из основа организује нов политички живот земље. Пошто постојећа уставна решења из 1946. нису омогућавала такве ингеренције, а делом су и сама већ била евидентирана као неефикасна у сфери извршне власти сазрела је идеја о новом уставу којим би се ова питања повољно реализовала. Познато је већ из политичког искуства крајем Другог светског рата, закључно са почетком 1946. године да Де Гол није волео странчарење и да је упорно и код доношења устава из те године тражио «маневарски простор» за већа овлашћења инокосног органа пре свега у улози председника републике, а мањим делом и за премијера. Иако би такво решење можда било мање демократско од оног које је на крају усвојено, комплексност политичке ситуације током трајања Четврте Републике је указивала да и решење са минималним овлашћењима за председника републике није најсрећније у пракси. Де Гол је посебно морао да води рачуна о реформи Француске Уније (у ствари француског колонијалног царства по уставу из 1946. године где су ове територије по степену важности и нивоу аутономије биле подељене у четири групе) и о постепеном давању све веће аутономије свим поседима осим департаманима. После дугачке турнеје обиласка свих француских колонија у Африци током августа и септембра где је контактирао са предствницима домородачких лидера о преуређењу ових поседа и начину доношења новог устава, укључујући и честе боравке у Алжиру, долази до расписивања референдума 28 септембра у Француској и свим њеним поседима у свету о прихватању новог устава. Три су важна фактора узета у обзир приликом доношења новог устава 1958. године. Прво законским решењима требало је добити у пракси политички систем где ће се обезбедити ауторитет и стабилност владе, што је значило њено мање подређивање скупштинским свакодневицама. Друго знатно су повећане

ингеренције председника републике у чему се макар посредно имало у виду да ће ову функцију сигурно првих година обављати генерал Де Гол «за кога је искуство показало да није склон да из дана у дан расправља са члановима скупштине».⁹⁴ Треће требало је изразити новим установама нове реформске односе са признавањем далеко више аутономије за француске поседе (сем департамана) које ће се у будућности кретати ка независности. У Француској, Алжиру и свим француским поседима у свету на референдумима је прихваћен нови устав демократским изјашњавањима пунолетних грађана, сем у Гвинеји где су домороци предвођени својим лидером леве оријентације Се Ку Туреом изгласали моменталну независност коју су одмах добили. У свим осталим поседима у свету добијање веће аутономије, партијско и парламентарно организовање је изазвало симпатије међу домаћим становништвом и повећало спремност да се са Француском остане у тако формираној Заједници још онолико времена колики је заједнички интерес свих страна. У сваком случају избегнути су неспоразуми и побуне, сукоби какви су већ постојали годинама у Алжиру и даљи опстанак ових територија у Француској Заједници је добио демократски карактер што је ојачало позицију Француске у односу на међународно окружење. То се осетило у међународним релацијама нарочито по питању француских интереса у, Алжиру где је званични Париз добио већи маневарски простор.

Политичко-извршна власт по уставу из 1958. године (устав је проглашен 4 октобра исте 1958. године) поверена је председнику републике и председнику владе уз садејство чланова владе. Међутим у стварности фактички власт је била у рукама председника републике, односно како је већ 1958. године писао професор права Прело (PreLOT): «Политичка снага председника владе биће дакле првенствено снага оног који га одабира, а то је председник републике од кога ће, као што му сам назив казује («први министар») бити завистан.» Даље говорећи о томе да *де јуре* није изричито прецизирано уставом да председник републике може сам да смени премијера професор Прело наводи: «Али је очигледно да председник владе не би ни тренутка могао остати на свом положају ако би председник републике, који се са њим не слаже, одбио да чини овај или онај од аката од којих држава живи а чији је он неопходан аутор или коаутор. Политичкоизвршна власт само је изражавање у овом случају председничке власти. Тачније би било рећи да председник републике има у својим рукама политичку власт, а да је председник владе њена извршна

⁹⁴ Цитат из, *Општа енциклопедија Larousse*, Том I, део Уставно право, 1971, стр. 362.

власт.»⁹⁵ По члану 6 француског устава председник републике се бира општим и непосредним правом гласа на период од седам година. «Председник је највиши службеник републике. Он је јемац националне независности, неповредивости територије, поштовања уговора и независности судске власти. Он бди над поштовањем устава.» (чланови 5. и 64. устава Француске) Редовна овлашћења председника републике су врло велика. Председник републике именује председника владе и разрешава га дужности кад му овај поднесе оставку владе. Он именује такође једну трећину чланова Уставног савета, као и председника тог тела. Он може да упути Уставном савету на одлуку сваки закон који парламент изгласа и сваки међународни уговор. За те акте није му потребан премапотпис министра (члан 19). На предлог председника владе он именује министре чијем Савету председава. Председник републике закључује и ратификује уговоре, проглашава законе, поставља највише службенике цивилне и војне управе, поставља амбасадоре, врши помиловања, може да распусти Народну скупштину уз поједина ограничења у року у односу на последње изборе. Ово последње не може да врши привремени председник републике. Такође може да изнесе пред бираче Француске сваки законски предлог (члан 11).⁹⁶

Овако велика овлашћења генерал Де Гол је *de jure* почео да користи од децембра 1958. када је и званично проглашен за председника републике Француске. На изборима за парламент од новембра месеца он и у скупштини има солидну већину, од чега су најборјнији његови следбеници окупљени у новој деголистичкој партији — Унији за нову републику (УНР).

Користећи своја председничка овлашћења Де Гол је именовао нове високе војне команданте од којих је генерал Шал (Challe) постављен за главнокомандујућег у Алжиру. Генерал Де Гол је у француској армији имао велики број својих ратних другова међу командним кадром, али је спремност готово целокупног војног кадра да се брани француски Алжир по сваку цену била веома изражена до фанатизма. Са друге стране Де Гол је као политичар имао дубоко изражену тактичку компоненту у комуникацији са људима, а своје потезе је вукао на основу дубоко промишљених и дугорочних стратешких поставки. Отуда, је схватао

⁹⁵ *Општа енциклопедија Larousse*, Том I, део Уставно право, 1971, стр. 363.

⁹⁶ Цитат из дела устава Француске V Републике донесеног 1958. из *Општа енциклопедија Larousse*, Том I, део Уставно право, 1971, стр. 363.

дубоку комплексност алжирског питања где са једне стране има земљу која је већ 130 година део Француске; у којој живи око милион и по Француза и натурализованих Француза европског порекла; где се стално налази и армија од преко осам стотина хиљада француских војника; где су подигнути многи објекти и инфраструктура коју је градило више француских генерација (саобраћајна инфраструктура, градови, индустрија и др.); где су откривена управо тих година и велика налазишта нафте уз постојеће фосфате и плодну земљу са системом наводњавања у приобалном делу Алжира; где се крије и безбедоносни стратешки интерес за Француску; да, као што је то био случај у рату са Немачком 1870-71, а много више у обадва светска рата Алжир представља «резервну отаџбину» одакле у случају европског рата Француској стиже стална помоћ у ресурсима и људству те служи као база за даљи нуклеус отпора француском непријатељу као што је то рецимо било у периоду 1942-1944. када је овде деловала Привремена француска влада на челу са управо генералом Де Голом. Најзад један слој домородаца муслимана се интегрисао на разне начине већ традиционално са Француском и њеном културом, стекао готово националне француске одреднице и био спреман да брани француски Алжир и у будућности. Томе треба додати да је између арапске већине и берберске мањине у оквиру муслиманског становништва постојала одређана супротност, а поред Европљана који су чинили око 15 % становништва и већинских муслимана постојало је и неколико процената Јевреја. Са друге стране Де Гол је и те како био свестан чињенице да су муслимани у Алжиру у фази националног формирања, да имају изузетно велики наталитет, да их у самој Француској на раду има близу пола милиона и да се ФЛН и ту инфлиртирао што је већ резултирало низом диверзија и активирањем експлозивних направа по Француској. Де Гол је такође знао да упркос победама на војном пољу супериорне француске војске, муслимански покрет ФЛН и њен војни део АЛН може у будућности стално иницирати немире, атентате и диверзије, укључујући тероризам, те демографском прогресијом обесмислити сваки покушај значајнијег учешћа Француза у популацији Алжира. Због ратних прилика мало се ко усељавао од Европљана у Алжир, неки су се исељавали, а неки су и страдали за ових неколико година у сукобима. Иако су муслиманске жртве биле приближно 10 : 1 у односу на Французе, Алжирци су имали огроман природни прираштај што на дуге стазе води њиховој апсолутној бројачаној превласти. Репресалије француске војске све више повећавају проценат муслимана који су за ФЛН. Отуда је Де Гол

од средине 1958. када је преузео власт у Петој Републици и изјавио маси окупљених Европљана-Француза на алжирском тргу Форум «*Je vous compris*» (ја вас разумем) постепено мењао током следећих година своју почетну спремност да безрезевно брани француски Алжир.⁹⁷ Постепено је добијала на тежини његова визија о европској интеграцији суверених држава у оквиру европске економске уније где би осовину чиниле Западна Немачка и Француска. Имицу модерних европских културних нација остаци колонијализма не би одговарали, нарочито ако би то било праћено ратним сукобом и сталним људским жртвама. Овоме треба додати да је Де Гол на међународном плану могао тада да рачуна по питању Алжира на безрезевну подршку осталих партнера из ЕЗ, пре свега СР Немачке и Италије. Супротно неким претпоставкама, због стратешких тежњи да Француска изађе из НАТО што је био процес у току, СССР са Хрушчовим на челу, није форсирао независност Алжира већ је имао разумевања за француске интересе у њему и предпостављао је само давање одређене аутономије и ништа више. САД је са једне стране давала ранијих година материјалну подршку Француској укључујући и војну. Међутим по питању Алжира САД су заузеле неутралан став и нису помагале Француску војно као када је био у питању други део рата у Индокини 1950-1954. Кенеди је чак давао суптилну подршку Алжирцима касније када је дошао на власт, али се тада и Де Гол дефинитивно преломио да води Алжир ка независности. Кина је под Мао Це Тунгом давала подршку ФЛН сво време алжирске кризе као и група арапских држава, а од средине 1959. после почетног респекта према Де Голу то почиње отворено да чини и ФНР Југославија као једина европска држава тих година. Имајући све ово напред у виду Де Гол је поставио генерала Шала за главнокомандујућег у Алжиру уместо генерала Масија који је био један од вођа пучиста маја 1958. године који су оборили Четврту Републику и до краја одан десници. Тако је Де Гол користио и систем «унапређења» многих цивилних и војних лица на положајима у Алжиру и Француској и премештао их на можда виша места у хијерархији, али их је склањао од реалног утицаја на ток ствари везано за алжирско питање. По правилу су то била лица која су припадала кругу пучиста од маја 1958. године или одани до фанатизма идеји француског Алжира. Генерал Шал је добивши

⁹⁷ О Де Головом односу према Алжиру више у De Gaulle Charle *Memoires despoire*, tome I, «Le renouveau 1958-1962», Plon, Paris 1980; Jean Daniel *De Gaulle et l'Algerie*, Avant propos de Jean Lacoutre, Seuil, L'histoire immediate, Paris 1986; Alaine Peyrefitte de L academie Francaise *Cest De Gaulle*, editions de fallois Fayard, Paris 1987.

велика појачања у људству и техници, изградио према суседним независним државама Тунису и Мароку систем фортификација да би спречио улаз делова трупа побуњеника АЛН («Шалова фортификациона линија»). Шал је серијом офанзивних акција у којима су коришћени комбиновано сви родови војске, а нарочито хеликоптерске јединице, већ до половине 1959. разбио све битније формације побуњеника у Алжиру и принудио их до краја рата да воде само повремене герилске операције мањих размера, као и изоловане диверзије и атентате по градовима. Француска морнарица је вршила успешну блокаду обале Алжира у садејству са авијацијом, штитећи од потенцијалног дотура оружја и опреме из иностранства за остатке побуњеника у земљи. Де Гол је потписао споразум са Тунисом и Мароком о повлачењу француске војске из ових, од 1956. године независних држава, изузимајући луку Бизерту која је остала до даљег у француском поседу, али је начелно и над њом признат туниски суверенитет. Економским планом «Констаттин» Де Гол је почео да улаже економски у Алжир као стратешки концепт за придобијање «треће силе», односно ширег слоја муслиманског алжирског становништва како би се лакше нашао компромис по питању даље будућности ове земље. Наиме Де Гол није желео да прихвати концепт интеграционизма који му је натурала француска десница, односно коначног и потпуног уједињења Алжира са Француском што би отежало маневарску позицију за компромис са муслиманским масама. Не само да је странка деснице МРП предвођена Бидом тражила интеграцију већ је и у деголистичкој УНР то тражило десно крило са Сустелом бившим генералним гувернером Алжира. Лево крило у партији УНР које је предводио Мишеле (Michellet) млади министар правде у влади Пете Републике тражило је компромис са Арапима и противило се концепту интегралиста што је неформално подржавао и сам Де Гол. Средњу линију у странци УНР заступао је премијер Мишел Дебре.⁹⁸ Како су и социјалисти, па чак и КПФ (комунисти) били за давање само аутономије за Алжир који би даље остао део Француске, Де Гол је био први Француз од утицаја који је у септембру 1959. споменуо да је спреман у будућности под одређеним условима да да право свим Алжирцима за «autodetermination» (самоизјашњавање). До почетка 1960. многи су ову изјаву тумачили као општу фразу, међутим после интервенције

⁹⁸ Подаци из Архив СМИП, фасцикла Француска, година 1958. из низа телеграма амбасадора ФНРЈ Увалића за СМИП током јесени 1958. године.

угушивања демонстрација и постављених барикада од стране дела Европљана у главном граду Алжиру јануара-фебруара 1960. године који су негодовали против оваквог његовог става, (где су пале и људске жртве и међу полицијом и међу демонстрантима), постало је јасно да Де Гол иде на компромис са побуњеним муслиманима.

Огромна председничка овлашћења са којима је располагао давала су му могућност да сам предњачи у даљим понудама компромиса у односу на побуњене муслимане Алжира, далеко више него што су то били спремни остали француски политичари. Оно што је нарочито важно Де Гол није имао у тим покушајима решења алжирског питања само де јуре велику власт као председник републике, већ и велики морални и политички кредо као национални јунак из Другог светског рата. Најзад он је имао сталну подршку бирачког тела, како он сам лично пошто је изабран за председника републике 1958, тако и његова УНР на парламентарним изборима као и низ пројеката које је у међувремену дао на референдум и који су као такви добили подршку грађана, укључујући наравно и устав из 1958. године. Управо тај устав из 1958. године је добио подршку бирача не само у Француској, већ и у Алжиру, али и другим поседима Француске у свету, пре свега од домородачког становништва. Чињеница да су управо домороци у свим случајевима (сем споменуте Гвинеје) демократским изјашњавањем прихватили Де Голову понуду да уз добијену аутономију остану још део Француске Заједнице, у ствари као аутономне колоније под врховном влашћу Француске, учврстио је Де Гол политички и морални престиж и у Француској и у њеним поседима у оквиру Заједнице и у широј међународној јавности. У даљем току решавања алжирске кризе током 1960. године кључни моменат који је дефинитивно превагнуо код Де Гола да прихвати референдум по питању независности као решење постојећег стања је његова посета Алжиру децембра 1960. године (после ће се испоставити да је то била његова последња посета Алжиру у коме је претходно боравио много пута, а за време Другог светског рата тамо је провео две године 1942-1944. на челу Привремене владе Француске). Том приликом су милионске масе алжирских муслимана у градовима, отворено демонстрирале у прилог ФЛН, услед чега је долазило до жестоких и крвавих сукоба са војском, полицијом и Европљанима у Алжиру, а биланс су стотине мртвих. Оно што је веома важно током те посете за Де Гола је манифестовање отвореног става милионских муслиманских маса по питању жеље за независношћу и то од оних урбаних маса које су дотле биле неопредељене и ћутљиве и са којима је Француска макар потајно рачунала. Де Гол је већ од почетка 1961. године

покренуо преговоре са представницима Привремене алжирске владе и представницима ФЛН на неутралном терену у Швајцарској о модалитетима прекида ватре и политичког решења сукоба. Иако је институција председника републике имала огромна овлашћења, иако је Де Гол као личност уживао симпатије већине Француза, а његова политичка странка УНР имала са коалиционим партнерима већину у парламенту, незадовољство у француском народу и посебно армији изазвала је вест о спремности да се преговара о давању независности Алжира који је саставни део француске територије и као департман се не може отуђити без посебне промене устава. Нарочито је била незадовољна француска армија која је већ извојевала чинило се тада одлучну победу над снагама АЛН на терену тако да је даљи сукоб претворен у тињајући и ниског интензитета. Иако је и у Француској део народа, нарочито онај окупљен око политичке деснице био незадовољан могућношћу да Алжир може добити независност, управо је међу Французима у самом Алжиру то схваћено као атак на њихов опстанак на вековном тлу. Формирана је уз њихову сагласност, заједно са делом армије, тајна организација ОАС са циљем да борбеним дејствима, атентатима, а и самим тероризмом покуша да дејствује у правцу опстанка француског Алжира. Како је председник републике предводио акцију ка споразуму са ФЛН и највероватнијом независношћу Алжира као исходом тако се Де Гол организацији ОАС и њеним симпатизерима учинио као главни противник и мета деловања. Велико искушење за Де Гола је био пуч који је против њега извршила француска армија у Алжиру од 22 до 25 априла 1961. године. Главномандујући генерал Шал, подржан од генерала Зелера, Салана и Жуана као најважнијих команданата у Алжиру прогласио је пуч 22 априла, тако да је постојало двовлашће В Републике између председника републике Де Гола са једне стране и армије у Алжиру и читавог француског Алжира са друге стране. Де Гол се обратио нацији преко првог канала националне телевизије од 20 часова што је био кључни моменат за придобијање широког јавног мњења метрополе да се супротставе покушају пучиста да путем авијације једрилица и падобранаца изврше десант на Париз и преузму потпуну власт и у Француској пошто су то већ постигли у Алжиру. Хиљаде људи, обичних грађана је дошетало на аеродроме у Паризу да би својим телима спречили очекивани десант француске авијације из Алжира која је била у рукама пучиста. Ономогућени да преузму ситуацију у Паризу пучисти су почели да оклевају, а затим су се повукли у илегалу, у крило организације ОАС или су делом похватани већ тада. Де Гол је потом спровео «чистке» у војсци и администрацији и наставио преговоре са ФЛН. Какав је карактер

имао генерал Де Гол показује и епизода у јуну месецу исте године са Бизертом. Наиме властодршци Туниса су помислили да су француска власт и Де Гол тада у кризи заузети чистком у армији и да се изненада, без даљих преговора са Кеј д Орсејем може заузети лука Бизерта коју су још као базу држали Французи. На њихово изненађење Де Гол је одговорио жестоко, послао падобранце у Бизерту и нанео тежак пораз снагама Туниса са којима је садејствовао и део снага АЛН у Тунису. Тунижани су молили за примирје и то је поново била ефектна демонстрација снаге француске армије над Арапима. Де Гол је читавом свету показао да његова одлука о најави давања Алжирцима референдума о независности није резултат слабости Француске, поготову не њене војне силе, већ пре свега манифестација њене воље ка демократији и правди коју управо он предводи као председник републике и херој из Другог светског рата. Снагу националног поноса Де Гол је манифестовао потом према политичком вођству Југославије када је прекинуо де јуре односе са овом државом на нивоу амбасадора и свео је до даљњег на нижи ниво. То је учињено када је ФНРЈ признала де јуре ПАВ септембра 1961. године као прва европска држава. Амбасадори ове две државе су повучени почетком 1962. године. Ти односи ће бити убрзо обновљени на нивоу амбасадора убрзо пошто је Алжир добио независност почетком јула месеца 1962. године после спроведеног референдума.

Де Гол је своја ванредна овлашћења за пресудне одлуке које је доносио за време алжирског рата, црпео из члана 16 који омогућава таква решења у стању нужде. О томе се у Лароуссе енциклопедији каже следеће: «Када су установе Републике, независност земље, целина територије или извршење међународних обавеза нације озбиљно и непосредно угрожени и када је прекинуто редовно функционисања јавних уставних власти председник републике преузима мере које околности захтевају, пошто се званично консултује са председником владе, председником једне и друге скупштине и са Уставним саветом. О тим мерама он обавештава нацију поруком. Оне треба да буду инспирисане жељом да се уставним јавним властима у најкраћем року обезбеде средства за обављање њихових дужности; о њима се тражи мишљење Уставног савета. За време вршења изузетних овлашћења, парламент се без икаквог позивања окупља сам у заседање, а Народна скупштина не може бити распуштена (члан 16). То је признање оног што се у штампи назива стањем нужде. За време вршења изузетних овлашћења председник републике располаже – и то он сам – неограниченом влашћу, али, ако би је злоупотребио, парламент, који стално заседа, могао би да га оптужи и изведе на суђење пред

Високим судом. Ванредна овлашћења употребљена су 1961. у време алжирског рата; у току пет месеци истовремено су биле проглашаване одлуке које је доносио председник републике на основу члана 16 и закони које је усвајао праламент у оквиру редовних одредаба.»⁹⁹ Дакле преузимајући на себе историјску одговорност у правцу убрзавања тока сазревања свести међу Французима у Француској о неминовности давања права на референдум о независности Алжирцима, Де Гол је и онако веома велика председничка овлашћења увећао преузимањем на основу члана 16 нова додатна, фактички неограничена. Истина он је по овом члану користио максимално увећана овлашћења председника републике само током пет месеци средишњег дела 1961. календарске године после неуспешног пуча (неуспешног само гледајући по крајњем исходу) армије у Алжиру. Чим се ситуација нешто смирила и «чистке» у војном и цивилном сектору дале повољнију слику за даљи ток «реформи» по питању Алжира Де Гол је напустио *de jure* ванредна овлашћења која се узимају само у стању нужде по члану 16.

Постојало је више мишљења у стручним и научним круговима, међу правницима и политиколозима, а посебно у лаичком ширем јавном мњењу да је Де Гол овом приликом прекорачио уставна овлашћења и доста широко тумачио члан 16. Донекле је прагматски посматрано било илузорно очекивати да би парламент у коме је деголовска УНР заједно са коалиционим партнерима имала апсолутну већину сходно резултатима избора од новембра 1958. био спреман да у случају евентуалних злоупотреба председничке власти од стране председника Де Гола покрене законски механизам о његовом извођењу пред Високи суд. Посебно је био горак укус јавног мњења који се у пракси уверио да су високи војни официри масовно одбијали да прихвате оне положаје са којих су смењени претходни официри због процењене политичке неподобности поводом става о Алжиру од стране политичког врха Француске. Тако су неке значајне функције остале месецима непопуњне због «недостатка кадрова» који би их тада прихватили. Суђење генералу Салану у пролеће 1962. године претворено је у праве манифестације подршке њему и концепту француског Алжира. Тако је он осуђен на минималну затворску казну од судија и пороте иако је претходно спровео државни удар. По изрицању пресуде препуна сала и околина суднице је певала Марсељезу, а присутни су били високи активни официри армије као и политичари деснице који

⁹⁹ *Опита енциклопедија Larousse*, Том I, део Уставно право, 1971, стр. 363-364 цитат.

се нису слагали са Де Голом.¹⁰⁰ Штампана је све то пратила. Преко милион Француза и других Европљана у Алжиру је отворено устало против политике Де Гола, и то листом готово сви без изузетка. Разликовали су се само по начину манифестовања свог незадовољства политиком председника републике. Неки од њих су се активно укључили у тајну милитантну организацију ОАС која је непрестано деловала и то не само бацањем летака, писањем парола и дељењем билтена већ и правим терористичким акцијама против Арапа и ФЛН, али све више и против оних Француза у Француској и Алжиру који су подржавали Де Голов концепт давања право на референдум (на том референдуму би сигурно муслимани као многобројнији прегласали све Европљане и мали део муслимана који су подржавали статус кво у Алжиру – овога су били сви свесни па је право на референдум фактички идентификовано у јавности са правом на независност). Дакле почетком 1962. године политика председника републике по питању Алжира је доспела у одређену критичну фазу. Посебно је већ тада на њега покушано неколико атентата од ОАС (сви без резултата), али је све то заједно утицало да сходно својим демократским принципима седамдесет двогодишњи председник затражи нову проверу своје политике путем референдума грађана. Са аспекта легалитета можда би овај референдум изгледао и сувишан, али са аспекта легитимитета би он вероватно био потребан. Наиме Де Гол је у време када је изгласан устав, а он постао председник републике, те његова политичка странка добила већину у парламенту, наступао са сасвим другим плановима за Алжир у јавном мњењу. Он је тада само говорио о француском Алжиру и остављао евентуално неку могућност за договор о некој минималној аутономији са муслиманским политичким представницима који нису учествовали у побуни. Како је Де Гол за скоро четири године колико је прошло од тада (до почетка 1962. године) радикално изменио свој став, дошавши најзад до позиције спремности за расписивања референдума о независности Алжира, то је настала и потреба да се о томе провери подршка бирачког тела. Де Гол је одлучио да током 1962. године изнесе на референдумско изјашњавање закон о извесном проширењу ингеренција председника републике и о праву да се он уместо у Националној скупштини бира непосредно на општем гласању целокупног бирачког тела. Већ у пролеће 1962. спроведен је референдум

¹⁰⁰ Архив СМИП, фасцикла Француска, година 1962., из извештаја отправника послова ФНРЈ у Паризу током марта и априла 1962. године.

међу грађанима Француске о питању сагласности за споразум са ФЛН по питању Алжира који је добио потребну подршку. То је дало додатну моралну потпору председнику републике Де Голу да спроведе по питању Алжира, своју визију до краја. Ипак можемо рећи да Евијански споразум, егзодус преко милион Француза и других Европљана из Алжира, недобијање база на коришћење за потребе Француске и сл. није примљено најбоље у Француској и да се стекао утисак да је за француску страну било могуће добијање и повољнијих решења по питању Алжира. О томе је блиски сарадник Де Гола Ален Перефит указао у својим наканадним књигама и радовима.¹⁰¹ Управо због тога је велики успех за Де Гола и његову даљу позицију председника републике био важан референдум одржан 28 октобра те исте 1962. године о проширењу председничких овлашћења. На том референдуму Де Гол је добио извесна проширења прерогатива за председничку функцију као и то да се за ову функцију кандидати бирају непосредно и то у два изборна круга. У други круг би ушла два најбоље пласирана кандидата. Тиме је са једне стране Де Гол додатно утврдио своју функцију националног вође међу Французима (током августа на њега је био извршен поново атентат од стране ОАС који за мало није успео). По својим великим председничким овлашћењима овај вид извршне власти у Француској је током Пете Републике, укључујући и ове допуне из јесени 1962. године постао веома налик на председнички систем у САД.

Дошли би до закључка да је председнички систем у Француској током Пете Републике добио веома велике ингеренције, које су добрим делом резултат и сплета историјских околности. Највеће земље света имају председнички или полупредседнички систем, делом и због потребе да се колосалном територијом и ресурсима, системом одбране, због промтности начина одлучивања, одлучује по појединим питањима на инокосан начин или путем ужих тела (нпр. Председништво). То ипак није у тој мери случај са Француском, која је далеко просторно мања од рецимо САД, Русије (раније СССР), Кине и др. Француска национална територија није потенцијално угрожена ни рецимо јаким сепаратизмима и другим

¹⁰¹ *Alaine Peyrefitte de L academie Francaise, Cest De Gaulle*, Editions de fallois, Fayard, Paris 1987.

¹⁰² Кад је реч о потенцијалним сепаратизмима у Француској, евидентан је онај у Корзици, док су сепаратизми рецимо у француском делу Баскије и Бретањи углавном немилитантни и везани за мањи део становништва тих области.

опасностима, који би у појединим тренуцима изискивали брзе и ефикасне мере одлучивања инокосног органа, или ужег круга људи.¹⁰² У Француској је јак председнички систем дошао делом због неефикасности делимичног премијерског система који је дотле постојао и где је место председника републике било реално, али је имало мале ингеренције што је нарочито дошло до изражаја у Четвртој Републици. Стога је реакција јавног мњења, политичких групација и законодаваца била нешто наглашенија у прилог промовисања контра решења за уочене недостатке до 1958 .године. То се може сматрати извесном инерцијом у односу на револт према претходном стању и стога је та атмосфера сигурно погодовала да се донесе у новом уставу решења за председнички систем са нешто већим ингеренцијама за председника републике него што би до тога дошло у «нормалнијим» приликама.

Друго пошто је на ту функцију силом прилика долазио управо легендарни Де Гол отуда је и то доста утицало да су председничке ингеренције биле заиста велике већ у старту, дакле по уставу из 1958. године. Једном речју иако се по уставу одређивало место председничке функције за дужи временски интервал ипак се имало у виду ко ће одмах заузети ту функцију, што раније никада није био случај.

Треће, такође изузетно важно, Француска је имала веома акутан проблем који је и оборио напосле Четврту Републику, а то је питање Алжира које смо већ анализирали у његовој комплексности. Како је то питање већ годинама делило нацију по различитим шавовима (на десницу и левицу, затим на Французе у Алжиру и оне у Француској, на милитантне кругове нарочито око армије и оне друге и тд.) то је претило да изазове грађански рат. Било каква одлука по овом питању би изазвала велики део незадовољника у нацији што су каснији догађаји и потврдили. Отуда је било пожељно да постоји једна личност с великим ингеренцијама која би имала правно-институционално јасно дефинисан ауторитет и политичку и уставну моћ коју би могла да користи у прилог решењу проблема (да «пресече»), а да у исто време има толико моћи да обузда или умири незадовољне елементе укључујући и право на одлуке које би зауставиле и казнилe милитантне облике излива незадовољства или атака на насилну и вануставну промену власти (на различите облике насиља или покушај пуча).

Де Гол је поново изабран за председника републике, овога пута је биран на непосредан начин од бирачког тела крајем 1965. године када је

¹⁰³ Arthur Conte *Les Presidents de la V Republique*, Le Pre aux clerics, Paris 1985, p. 130.

имао већ 75 година. То би значило да би на крају мандата кроз седам година први председник Пете Републике имао чак 82 године.¹⁰³ Тако би се можда и десило да стари председник није 1969. године расписао на основу члана 11 нови референдум, овај пут о новој административној подели и реконструисању Сената. Референдум је одржан 27 априла 1969. године, а 52,41 % гласача је било против предложених реформи, а генерал Де Гол је консеквентно тој бирачкој вољи поднео оставку и повукао се из политичког живота.

Следећи председник републике је био Жорж Помпиду близак сарадник генерала Де Гола за његовог живота. После су се на месту председника републике током седамдесетих и осамдесетих смењивали Жискаар Дестен и Франсоа Митеран. Франсоа Митеран је био први француски политичар левице који је вршио функцију председника V Републике. У време његовог другог мандата долази до интересантног случаја у политичком животу Француске када је десница имала већину у парламенту и када је премијер био Жак Ширак. Тај случај кохабитације власти поновио се и у време следећег председничког мандата када је председник републике постао управо Жак Ширак.¹⁰⁴ На основу његове погрешне процене односа снага на политичком окружењу Француске 1997. он је распустио Скупштину због чињенице да је десница тада имала само тесну већину и расписао нове парламентарне изборе на којима је победила левица.¹⁰⁵ Последњих година долази до извесне тенденције да се нешто смање тако висока овлашћења председника републике у Француској, па он тако од 2002. године нема више седам година у једном мандату већ пет. Овде би смо цитирали Владимира Првуловића који прецизно наводи данашњу позицију и даље велика овлашћења са којима располаже председник републике у Француској: «Председник републике је стварни арбитар свега што се догађа у политичком животу ове земље. Он је председник Министарског савета, иако је званични председник владе вођа политичке партије која је победила на изборима и коме он поверава мандат за састав владе. Извршна власт је, на неки начин, подељена између председника републике и владе... Председник републике је врховни заповедник француске армије, поседује знатну законодавну иницијативу, одлучује о рату и миру и ангажовању француске

¹⁰⁴ Више о томе у Jean-Jacques Becker avec la collaboration de Pascal Ory *Crises et alternances 1974-2000.*, Nouvelle edition de nouvelle histoire de la France contemporaine, Paris 2002.

¹⁰⁵ Gilles Martinet *Les Cles de la V Republique, De Gaulle, Pompidou, Giscard d Estaing, Mitterrand, Chirac*, Editions du seuil, Paris 2002, p. 39.

војске у кризним ситуацијама, даје сагласност и потписује указ о проглашењу закона усвојених у Националној скупштини, или је оспорава и отпочиње поступак за оцену уставности пред Уставним судом чијег председника и тројицу чланова сам бира, потписује међудржавне споразуме и прописе Европске уније, даје мандат за састав владе шефу пратије која победи на изборима, поставља и именује министре са листе коју предложи мандатар, именује амбасадоре Француске у другим земљама, формира посебна саветодавна тела која му помажу у вршењу власти у одређеним областима (на пример, ЦСА – Врховни савет за аудиовизуелне медије, који чине три представника које именује председник републике, три које именује Национална скупштина и три које именује Сенат и сл.), одлучује о унапређењима у војсци и полицији, именује префекте департмана, додељује награде, одликовања и титуле Легије части, врховни је заповедник и посебног рода војних снага – Легије странаца и др. Председник републике има велике ингеренције у конципирању и спровођењу спољне политике, а што је француска специфичност, једном годишње се састаје са свим француским амбасадорима у свету и даје им смернице за рад у наредном периоду. Учествује на свим најважнијим међународним скуповима или самитима ЕУ (са или без председника Владе, што је посебно важно у периоду кохабитације, када се могу испољити разлике и нијансе у концепцији спољне политике, где онда председник републике има последњу реч). Једном речју, ниједна одлука француске владе не може бити спроведена уколико претходно председник Републике није дао сагласност да се то изврши.»¹⁰⁶ Из наведеног видимо да председник републике има заиста велика овлашћења и да у кохабитацији на власти са премијером он има доминантнију позицију. Кохабитација између председника републике и премијера са различитим политичким опредељењем (са деснице и левице) трајала је до 2002. године када је десница победила на парламентарним изборима и место премијера заузео поново представник деснице. На месту председника републике 2007. изабран је Никола Саркози, који је имао само један мандат као представник тада владајуће УМП, да би 2012. социјалисти комплетно преузели власт, пошто је за председника изабран Франсоа Оланд, а Партија социјалиста добила већину у парламенту и формирала владу.

Француски председнички систем је настао као такав први у Европи још у време формирања Друге Републике половином XIX века. Међутим први

¹⁰⁶ Владимир Првуловић, *Компаративни политички системи*, Мегатренд, Београд, 2002, стр. 45-46 цитат.

изабрани председник Луј Бонапарта је преко организације референдума добио подршку бирача да његова функција председника републике прерасте у наследну монархијску чиме је нестала и Друга Република и успостављено Друго Царство. Интересантно је да је и његов претходник Наполеон Бонапарта такође од првог конзула у Првој Републици постао император у Првом Царству. Стога се председнички систем и у законодавству и у пракси обликује у време оформљења Треће Републике. И тада је Француска била једина република у монархистичкој Европи те су њена искуства била пионирска и као таква ударила темеље дефинисању позиције председника републике (треба узети у обзир и искуство САД по том питању још од краја XVIII века). У међуратном периоду значајан део европских држава постају такође републике, што се вишеструко увећава после Другог светског рата. Француска управо у време Четврте Републике 1946-1958. има политички систем са најмањим овлашћењима за председника републике у својој модерној историји, што је делимично и узрок сталним сменама владе и нестабилним политичким системом у целини. Темељи великим овлашћењима председника републике у Француској (већим него у било којем ранијем периоду пре 1958. године) ударени су у Петој Републици и везани су пре свега за личност њеног првог председника и националног хероја генерала Де Гола. Године 1962. функција председника републике је проширена и коначно обликована пре свега у чињеници да је од тада избор за ову функцију у оквиру непосредног изјашњавања бирачког тела и да мандат траје седам година. Овако велики прерогативи су делом и последица низа фактора од којих су по нама најзначајнији да је правно регулисање ове функције било према личности славног Де Гола. Друго да је заплет алжирске драме условио потребу концентрације велике извршне власти у рукама једног појединца ради пренебрегавања сукоба и чак грађанског рата услед подељености у врху власти око овог важног националног питања. Треће да је наступила инерција у француском јавном мњењу због предходног лошег искуства Четврте Републике са слабо израженом функцијом председника републике и иначе лошим искуствима у функционисању власти преко нестабилних влада. Таква свест у Француској при крају Четврте Републике је погодовала доношењу уставних промена у виду повећавања ингеренција председника републике.

После Де Гола, његови наследници на месту председника републике у Француској су током следећих деценија користили исте ингеренције које су већ конституисане законски за време његовог живота. Жорж Помпиду, Жискар Дестен, Франсоа Митеран, Жак Ширак су поседовали

личну харизму и престиж вредан респекта који се ипак индивидуално није могао мерити са највећом историјском личношћу Француске XX века генералом Де Голом. Делимично преношење неких националних ингеренција на Европску Унију, нарочито од почетка деведесетих година XX века је делом условило и извесне измене у уставној позицији председника републике Француске, који се између осталог, од 2002. године бира на период од свега пет година. Даљи пут Француске у међународним односима у будућности ће сигурно утицати и на уставну позицију председника републике. Односно уколико Француска не буде даље преносила неким новим споразумима нове националне ингеренције на Европску Унију (а нарочито ако дође до супротног процеса што се теоретски не може искључити) отуда ће и функција председника републике задржати у главним цртама данашње, још увек веома велике ингеренције. У сваком случају француски (полу)председнички систем, нарочито онај у Петој Републици, се може посматрати као изванредан образац које су користиле и неке друге државе света, а у научној литератури се може посматрати као онај који председнику републике даје врло висока овлашћења, сличним, али ипак уочљиво мањим у поређењу са оним у САД или од деведесетих година у Русији. Као таквог било би га веома тешко у истој форми применити у неким другим, нарочито доста мањим државама, имајући у обзир све особености које су утицале да се он у таквом облику развије у Француској током Пете Републике. Томе треба додати и оне особености које у односу на већину осталих држава у свету има Француска, као велика, економски високо развијена земља, нуклеарна сила и при томе стална чланица Савета Безбедности ОУН.

Резиме анализе спољнополитичке позиције Француске кроз историју

Француска је током историје играла истакнуту улогу у Европи, а од Новог века и на планетарном нивоу. Поред великог значаја које је заузимала у политичкој, економској и војној историји света, што је овде била преваходно тема, она је у области културе заузела једно од водећих места планетарног ранга. У периоду Средњег века она је имала ту геополитичку предност у односу на више других великих европских сила, да је релативно рано, још од периода развијеног дела Средњег века, у највећем обухватала садашње границе, и имала за феудално доба, релативно високо остварену централну управу земље и признатог

суверена. Стогодишњи рат са Енглеском, који је вођен искључиво на територији Француске је добијен и једна од његових последица је учвршћивање националне свести Француза. Овоме треба додати да Француска због свог географског положаја није била мета напада ваневропских освајача (Турака, Арабљана, монголско-татарског освајача) чиме су биле изложене рубне области Европе. Католичанство и доминација црквеног живота над профаним током раног Средњег века је била изражена као и другде у Европи, међутим у каснијим епохама, ту се више него другде, развила самостална интелектуална и духовна свест, имуна на црквене догме и доминацију папства. Тако је краљ Филип Лепи чак прогнао папе из Рима у Авињон, препород Хуманизма и ренесансе је био веома доминантан на овим просторима, док најзад француска буржоаска револуција није учинила крајњи раскид са теолошким начином мишљења код већег дела друштвене елите. Овоме треба додати релативно повољну околност да је Француска иако захваћена покретом реформације, а потом и верских сукоба, ипак била поштеђена тако крвавих верских ратова као што су их имале пре свега Немачка, па и Холандија или Чешка.

Као медитеранска земља Француска је имала посебног утицаја на развој историје на овом подручју које је у Старом веку, и већем делу Средњег века представљало средиште светске цивилизације. Међутим, након турског овладавања источним Средоземљем и затварањем трговачких путева са истоком, те посебно после Великих географских открића, улога Средоземља опада. Француска има ту сретну околност да има и широк излаз на Атлантик, па је заједно са Енглеском, Холандијом, Шпанијом постала велика поморска и трговачка светска сила, те власник мноштва колонија на подручју Новог света.

Током већег дела Новог века Француска је као члан концерна великих сила, учествовала у више великих сукоба и коалиција, како у Европи, тако и у сукобима који су се одвијали у колонијама. Са брзим слабљењем Шпаније, још у XVI веку, она се издваја као водећа континентална сила у западном и средишњем делу Европе, а после Енглеске, друга по снази поморска и колонијална сила света. Нарочито је у правцу даље централизације Француске, изградње институција њеног државног система и успостављања њене међународне моћи био важан учинак Луја XIV.

Француска буржоаска револуција започета 1789. године, отворила је епоху нестабилности, реформи и модернизације, Наполеонових ратова и

великих друштвених и политичких промена за следеће генерације Француза, али у мањој мери, читаве Европе, па и света. У периоду Наполеона, Француска се нашла пред уникатном ситуацијом у својој историји, где је са једне стране ширено по Европи схватање јакобинаца и републиканства, а са друге стране остварена војно политичка хегемонија. Практично само у периоду Наполеона, Француска је остварила и тежила апсолутној међународној хегемонији, што је завршено са његовим поразом и резултатима Бечког конгреса 1815. Његовим одлукама Француска је у читавом следећем периоду од неколико деценија, стављена у положај подређене земље, а Европом је управљао концерн великих сила, тзв. Велика алијанса. На унутрашњем плану, долази до уплива ширих слојева становништва у политичка и друштвена кретања, пошто су црква и племићки слој доживели знатно умањење својих привилегија.

Француска у следећем периоду успева да полако појачава своју снагу и да се постепено подиже. Ту је важан фактор био од дугорочног значаја, освајање Алжира 1830. Алжир није био обична колонија, он је због своје близине, географског положаја, и бројне популације Француза која се тамо трајно населила, постао фактички продужени део Француске територије, на другој страни Медитерана. Луј Бонапарта је успео да извесно подигне углед Француске у међународним односима, али је пораз који је доживљен од уједињене Немачке 1871. коначно упропастио његов рад и довео Француску у најтежу геополитичку позицију у последњих неколико векова.

У претходним периодима Новог века, Француска је имала ту погодност у међународним односима, да је била рано успостављена историјски држава са највећим делом своје територије који је био потпуно неспоран за суседе, са успостављеним језичким, религијским и културним јединством нације, као једна од најпространијих земаља са бројним становништвом и високим степеном оствареног цивилизацијског и економског просперитета. Овоме треба додати и то да поред тога што је била земља са снажном и бројном копненом војском (након Русије најбројнију на континенту), да је имала после Енглеске најјачу морнарицу и колонијално царство на свету. Њена престоница Париз је постала једна од културних престоница света.

Након 1871. године, Француска се нашла подређена у односу на суседну уједињену Немачку која јој је одузела богате покрајине Алзас и Лорен и од ње била супериорнија демографски, војно, територијално и економски. Да би остварила реванш француска нација и њена елита су се хомогенизовали и покушали да између осталог за остварења свог реванша према Немачкој,

придобију неку од великих сила, са којом би у савезу могли да надокнаде своју инфериорност у односу на североисточног суседа. Са Русијом су и раније успостављани повољни односи, а после више покушаја око 1890 је формиран чврст војно-политички савез Антанта. Француска је поред тога успела да догради моћно колонијално царство, где је посебан значај имао Магреб, пошто су уз проширени Алжир, освојени Мароко и Тунис. У Првом светском рату, уз много жртава остварена је победа Антанте, упркос чињеници да је Русија због револуције напустила рат пре његовог краја. Значајан допринос победи дала је Велика Британија која се придружила Антанти, а при крају рата и када је изашла из њега Русија, на страну Антанте су ушле дотле неутралне Сједињене америчке државе.

Између два светска рата, Француска је после дужег периода поновно успоставила номиналну доминацију у Европи као бранитељ версајског поретка, иако је било и других јачих држава на свету које су стицајем околности тада биле у другачијој улози и другом плану. Повративши версајским миром Алзас и Лорен, те добивши као плен и нове колоније, Француска се нашла на врхунцу моћи, али са више уочљивих слабих тачака. Између осталог, демографски она је имала већ више од једног века најслабији наталитет у западној Европи, што је само погоршало њену инфериорност по том питању у односу на Немце. У недостатку других великих сила као поузданих савезника створен је систем савеза у источној и југоисточној Европи, где су чланице биле мање и државе средње величине. Међутим доласком нациста на власт у Немачкој, француска политика почиње да узмиче, а са њом и њени савезници. Велика Британија је номинално била француски савезник, али традиционално није желела да се обавезује чврстим гаранцијама, а имала је своје посебне ваневропске, поморске и колонијалне интересе, док јој је европска политика била у другом плану. Совјетска Русија је због комунизма, била у једној врсти дистанце од стране других европских сила. Но Француска је у опасности од Немачке, покушала да са обе ове силе појединачно изгради систем повезивања где су резултати били осредњи (Локарно и совјетско-француски пакт). У Другом светском рату, Француска је већ после десет месеци ратовања била поражена и окупирана од Немачке, али је преко покрета генерала Де Гола настављен отпор у делу колонија, а након искрцавања савезника јуна 1944. Француска је ослобођена и последњу годину рата провела у фронталној борби против Немачке.

Након Другог светског рата, Француска се налази у новом поглављу своје историје. Она је изесно ослабљена, јер су на историјску позорницу

ступиле нове силе, или су пак појачале своју дотадашњу позицију – САД, Совјетска Русија, Кина. Ове силе су територијално највеће земље на свету и имају колосалне демографске, природно ресурсне капацитете – тзв. елементе тврде моћи, у чему превазилазе западноевропске силе, а међу њима и Француску.¹⁰⁷

Француска се у периоду Четврте републике нашла у ситуацији да води спољну, па и унутрашњу политику практично „у ходу“, без ширег стратешког концепта, одговарајући на честе и снажне краткорочне изазове. Сама структура политичког система Четврте републике подразумевала је слабе владе и њихове честе промене, одсуство снажне позиције председника републике. Овоме треба додати да је у кадровској структури тадашње партијске номенклатуре било више изванредних партијских лидера и парламентарца, али одсуство политичара истакнутог државничког формата, уз напомену да се током читавог овог периода Де Гол привремено повукао из јавног политичког живота земље. Како су комунисти постали парије у парламентарном животу земље, то је допунски утицало на распоућеност елите, међупартијске сарадње па чак и саме нације, а у исто време стварало изузетно нестабилне владе (пошто су редом формиране без по броју освојених мандата у парламенту веома јаке КПФ).

Главни изазов за Француску у доба Четврте републике (1946-1958) су били колонијални проблеми, нарочито два тешка и дуготрајна рата у Индокини (1946-1954) и Алжиру (почео 1954.). Овоме треба додати наглу промену у међународном поретку који је од мултиполарног, какав је без сумње био пре Другог светског рата, и где је Француска егзистирала као једна од светских сила (заједно са Немачком, САД, СССР, Британијом), након 1945. постао биполарни са две истакнуте суперсиле и њиховим војно-политичким блоковима. Француска је као и Велика Британија у овом периоду још увек располагала са колосалним колонијалним царством на свим меридијанима, где је Алжир, па и Магреб у целини, представљао на неки начин додатак француској националној територији („мала Француска“ на другој страни Медитерана), што је у целини ојачавало њен геополитички значај у односу на друге силе. Међутим, већ

¹⁰⁷ Професор Симеуновић сматра да Француска са друге стране захваљујући свом сталном месту у СБ ОУН, самосталном нуклерном оружју и заједно са Немачком водећем месту у креирању ЕУ, заузима место међу светским силама, чему би смо додали и остатке Француске заједнице и Франкофонију. Драган Симеуновић, *Нација и глобализација*, Зограф, Београд, 2009, стр. 97-103.

у овом периоду она је изгубила Сирију и Либан (1946), Индокину (1954), Мароко и Тунис (1956), а велики рат у Алжиру се распламсао, тако да је на крају Четврта република и пропала на питању Алжира.

У периоду Пете републике, за време Шарла Де Гола постављени су здравији темељи Француске као силе. Он је решио колонијална питања давањем права на независност, уз опстанак добровољне Француске заједнице народа као асоцијације суверених држава на културном, економском и у мањој мери војно-политичком плану. Алжир је такође добио независност. Де Гол је продубио организацију Европске економске заједнице, заједно са СР Немачком, Италијом и неким другим западноевропским државама. Добијено је самостално нуклеарно оружје и Француска је иступила из пуног састава НАТО. Де Гол је пошао од визије да биполарно сучељавање два идеолошка блока на челу са суперсилама, доводи Француску у ситуацију да буде потчињена англо-америчкој доминацији у оквиру НАТО, да губи прерогативе самосталне силе и сопствене безбедности, што је за њега и већину Француза неприхватљиво. Од атрибута светске силе Француска је задржала стално место у Савету безбедности, самостално нуклеарно оружје и остатке реформисане Заједнице народа.¹⁰⁸

Током седамдесетих и осамдесетих година, Француска је задржала главне постулате своје специфичне позиције у односу на тадашњи биполарни светски поредак. Заједно са СР Немачком она је била стуб ЕУ, али је у односу на Бон имала предност територијално више него дупло веће земље, војно супериорније, која има и атрибуте светске силе. Била је значајан фактор за респект и САД-у и СССР-у, а у Трећем свету је уживала престиж силе која је очувала утицај у односу на франкофонске земље, посебно у Африци, а у мањој мери и на другим континентима (пре свега на Блиском истоку, југоисточној Азији, Латинској Америци и Океанији).

Рушење Берлинског зида, распуштање Источног блока и нестанак СССР, представљао је велики изазов за Француску, коју је тада предводио Франсоа Митеран, вероватно њен најистакнутији председник након Де Гола. Поставити нову стратегију и место Француске у радикално измењеним околностима деведесетих није било једноставно, и то је био велики изазов и за Митерановог наследника Жака Ширака. Разумљиво је донекле да је

¹⁰⁸ Где је поред малих слабо насељених прекоморских поседа као несамосталних територија у поседу Француске, добровољно учествовао највећи део сада самосталних земаља – бивших француских колонија које су овде партиципирале из културних, економских, а у мањој мери и војно-безбедоносних, па и политичких разлога.

посебно Ширак у тренуцима након наглог прерастања светског система од биполарног, ка монополарном са само једном суперсилом САД, извесно приближио француску спољну политику Америци, али је у највећем задржао самосталну улогу Француске, што се најбоље могло видети од дистанце и осуде америчке агресије на Ирак 2003, задржавању стратешких односа са Русијом и низом других питања. Насупрот томе од доласка на место председника Републике Саркозија долази до фундаменталне промене у француској позицији у међународним односима, и то у периоду када међународни поредак све убрзаније прераста из монополарног ка мултиполарном.¹⁰⁹ Светска економска криза битно убрзава овај процес, и поставља се стога питање где ће бити будућност Француске у наступајућим глобалним процесима. Она има атрибуте велике силе, али не више тако значајне као у ранијим епохама која је могла самостално да представља изузетно битан фактор у међународним односима. Француске има више модела свог даљег позиционирања у међународним односима, и не постоји апсолутни консензус међу њеним најважнијим унутрашњополитичким чиниоцима око будућег одређења. Победа Оланда и социјалиста на председничким и парламентарним изборима 2012, те повлачење Саркозија из политике, и поделе у УМП странци, уз јачање антиглобалистичких странака изразите деснице (Марин Ле Пен) и крајње левице (Меланшон), указују на то да се Француска још није дефинитивно определила ка којој ће геополитичкој позицији већински тежити у будућности.

Кратак аналитички преглед француско-српских односа кроз историју

Ради се о два европска народа која су располагала са различитим демографским, културним, економским и војно-политичким могућностима и капацитетима. Француска је једна од највећих европских, па и светских сила, док је српски народ током историје доживљавао успоне и падове, имао своју државу и борио се током XIX и XX века, за уједињење и право на сопствени независни пут. У том је веома често имао Француску за своју савезницу и у сваком случају пријатељску силу. Са друге стране и сама Француска је у ова два века имала неуједначену позицију у међународним односима, добијала и губила поједине ратове, имала унутрашње кризе, током

¹⁰⁹ Где постоји и даље више великих сила, а где је Америка појединачно посматрано тренутно и даље водећа, али се међународна политика води са више великих актера и где је доминација САД радикално умањена, а у перспективи веома угрожена.

XIX века и неколико унутрашњих покушаја револуције. Француска, је уз чак три рестаурације монархије током XIX века, била и остала синоним за републиканско организовање државе и друштва, слободе и права појединца у политичкој сфери, зачетак социјалне државе. Француска је у исто време била колонијална и империјалистичка сила првог реда, организатор система савеза још од краја XIX века (Антанта), преуређења Европе и света након Првог светског рата, потресана антиколонијалним ратовима и политичком нестабилношћу након Другог светског рата, ојачана Де Головим концептом Пете Републике који је на снази све до данашњих дана.

Пре почетка XIX века два народа су имала мало директних контаката, што је делом резултат географске удаљености, слабих саобраћајних могућности средњовековне Европе и феудалне расцепканости тадашњих земаља. Ипак, српски средњовековни владари и племићке породице склапали су брачне везе са француским краљевским кућама и племићким породицама. Током турске најезде у југоисточну Европу, Француска је заузимала веома колебаљиву политику у прилог свехришћанских акција за њихово сузбијање. То је резултат и честих француских сукоба са Хабсбуршком монархијом, која је представљала великог ривала, што је посебно у теорији и пракси спровео канцелар и католички кардинала Ришеље у време Тридесетогодишњег верског рата у првој половини XVIII века.

Културни утицај Француске на Србе је био велики, нарочито на више слојеве становништва, без обзира што се ради о географски земљама које нису суседи и које не припадају истим гранама хришћанске цркве (католици и православци). Током XIX века у оквиру решавања Источног питања, Француска је имала један афирмативан став према постепеном ослобађању покорених хришћанских народа Балкана и Блиског истока у односу на Отоманску империју. Она није, попут Велике Британије била оптерећена константним ривалством према Русији, што би у конкретном решавању Источног питања, представљало отежавајућу компоненту подршци покореним хришћанским народима да се ослободе турског јарма. Наиме Британија, је за разлику од Француске, у конкретном решавању Источног питања, отежавала ослобађање покорених хришћанских и православних народа турског ропства, јер је у будућим слободним државама овог поднебља видела могућност пресудног руског утицаја. Далеко од тога да је Француска у потпуности прихватила концепт брзог и ефикасног ослобађања српског и других покорених народа од турске доминације, већ је пре била спремна да у сложеним дипломатским играма прихвати тај процес као етапни и постепен, у складу са својим текућим интересима. Међутим,

Француска није била спремна да се постави контра овог процеса и да готово безусловно подржава „болесника на Босфору“, као што је то британска политика чинила.

После Наполеонове епохе, која је окончана 1815. годином и Бечким конгресом, Француска је као поражена сила, са рестаурираним монархијским уређењем, покушавала постепено да поврати свој утицај у односу на савез великих победничких сила (тзв. Велика алијанса). Српски фактор се после два устанка и извојевања ограничене независности коју је постигао Милош Обреновић, окретао постепеном јачању своје државности, праћеног привредним и културним уздицањем. Везе са Француском, су у почетку биле културне, потом привредне, а с постепеним јачањем Француске током следећих година појачала се политичка и војна сарадња. Тако је први министар војске кнежевине Србије био Француз Иполит Монден. Ла Мартинијев путопис о српском патриотизму (посебно Теле кула), као и других француских ствараоца, одјекивао је широм хришћанске Европе. Као што су Де Лакроове слике грчке патње под Турцима и Бајронови списи о грчком устанку помогли државотворним напорима Грка да формирају 1829. независну државу и пробију блокаду енглеске политике према Источном питању, тако су и ове везе Срба са француским пријатељима и њиховом културом помогли у савлађивању сличних блокада. Ипак у оба случаја пресудну помоћ ослобађању православних народа Балкана дала је руска политика и њене армије.¹¹⁰

Француска се није мешала војно против Турске да би помогла у решавању Источног питања у корист балканских хришћана. Чак се у једном тренутку током Кримског рата нашла на страни Турске, заједно са Британијом и Сардинијом, а против Русије. Истина, Француска је после оружаног успеха коалиције на јужном Криму, прихватила примирје и помогла Русији на мировном уговору у Паризу да прође из овог сукоба што безболније 1856. Међутим, својом политиком током највећег дела XIX века након 1815. она није спутавала решавање Источног питања. Приликом турско-српских инцидената 1862. и потоњих преговора помогла је да кнез Михајло добије успешне концесије (прво 1862. исељавање турског становништва из преосталих градова – база у Србији, а потом 1867. и њихово потпуно напуштање и предају у пун суверенитет

¹¹⁰ То су ефикасне војне интервенције Русије против Турске и помоћ устанцима балканских православних хришћана као што је то било 1828-29 и 1876-78, што је конкретно помогло њиховом етапном ослобађању.

Србији, рачунајући и Калемегдан). На Берлинском конгресу 1878. иако са битно редукованим утицајем након пораза из 1871, положила се и кључно помогла да Србија добије веће проширење на југу, конкретно град Врање. Приликом више ратних сукоба Црне Горе са Турском успешно је посредовала заједно са Русијом и неким других силама у корист црногорских и херцеговачих Срба. Нарочито је кнез Данило развијао стратешки добре односе Црне Горе са Француском, док је потом књаз (од 1910. краљ) Никола у својој владавини дужом од пола века поред традиционалног ослоњања превасходно на Русију, имао одличне односе и са неким другим силама укључујући и Француску (ту су и Италија, повремено чак и Аустро-Угарска).

Након Берлинског конгреса 1878. године у Србији доминантан политички утицај на краља Милана и официјелну власт, постаје аустро-угарски. То траје до приближно 1890. године, када паралелно са абдикацијом краља Милана долази до постепеног слабљења аустроугарског утицаја. Томе је посебно доринело у спољнополитичком домену формирање Антанте – француско-руски савез који својом привлачношћу утицаја ове две силе на српски национ, појачано делује на отварање званичне Србије ка приближавању овим силама. Променом династије 1903. године, Србија се придружује у спољнополитичкој оријентацији другој српској држави – Црној Гори, која је дотле била претежно окренута ка Антанти. Француски финансијски капитал је био доминантан у Србији још од осамдесетих година XIX века, као и француска култура, што је све заједно поспешило политичко ослањање званичног Београда ка Антанти од 1903. године. Финансијски капитал Француске је тако почетком XX века учествовао са преко 80 % свог страног капитала и инвестиција у Србији.

Још је можда био већи утицај Француске током XIX века у културном плану на српске просторе. Културни утицај Француске, као и утицај идеја француске политичке и друштвене мисли је био евидентан у континуитету, мада је по правилу био израженији међу вишим и образованијим слојевима српског становништва. Француска култура је брже и раније продирала у српске крајеве ван турске власти, нарочито у Војводини и Хрватској, међутим у новоослобођеној од Турака Србији тај је утицај већ током прве половине XIX века био изразит. Ослобођена Србија је брзо упијала француски културни, али и идејни утицај. Идеје француске револуције, идеје једнакости, либерализма и правде су биле веома пријемчиве и на овим просторима. Француски језик, култура, прихватани су од виших слојева становништва у Србији, а затим опонашани и од нижих. Кључни моменат

је било школовање и студирање најелитнијег дела српске интелигенције у Паризу и Француској. Са друге стране Срби су после збацивања вишевековних окова турског азијатског ропства и примитивности која им је на тај начин била наметана, просто упијали европске тековине. Француска култура као доминантна и европска била је упијана на српским просторима у новоослобођеној Србији баш зато што су Срби, уколико би се изразили по Јунговој терминологији, сачували свој европски архетип и под азијатским ропством, а Француска и француска култура је доживљавана као нешто најквалитетније у тој Европи, али и нешто што је пријатељско, што није туђе и освајачко.

Након Првог светског рата француска култура се борила за утицај у западним просторима Краљевине Југославије, у Хрватској и Словенији, где је традиционално било доминантно упориште немачке и средњоевропске цивилизације.

Уочи Првог светског рата Француска је дипломатски, економски и војним материјалом помагала Србију и Црну Гору. То је посебно било драгоцено у периоду Балканских ратова и у самом Првом светском рату.

Први светски рат и заједничка ратна епопеја Француза и Срба, учврстили су и додатно искалили већ формирано пријатељство два народа, свакако неједнака по својим ресурсима и могућностима, али повезана заједничким искуствима, пријатељством и савезништвом. Француска помоћ и сарадња са Србијом и српским фактором у целини током Првог светског рата, знатно је допринела крајњем војно-политичком успеху Срба у овом светском сукобу. Октобарска револуција и стварање СССР, лишило је званични Београд све до Другог светског рата свог великог традиционалног савезника на истоку, тако да Француска добија још већи значај. Тако у међуратном периоду, у нешто друкчијим околностима (Срби у заједничкој држави са другим Јужним Словенима, а Француска као доминантна европска континентална сила), две државе јачају већ традиционално савезништво и пријатељство које је заједничким пактом, Малом Антантом и Балканским споразумом позитивноправно учвршћено. Повезаност две државе и њихових народа је у овом периоду било на врхунцу, у односу на читаву дотадашњу историју. То је нарочито долазило до изражаја у периоду до убиства краља Александра у Марсеју октобра 1934. Након тога политичко вођство Југославије је због јачања сила Осовине, почело да води неутралнију политику у односу на велике силе.

У Другом светском рату две државе и два народа поново су се нашли на истој зарађеној страни. После тешких жртава које су поднели, народи Француске и Југославије на крају овог крвавог рата повратили су своју државност и слободу и нашли се поново на победничкој страни, али сада са различитим политичким унутрашњим уређењима. Та промена унутрашњег политичког уређења у случају Југославије била је повезана и са несхватањем суштине традиционалног француско-српског пријатељства од стране југословенске политичке врхушке, пре свега код самог Тита. Ипак то се није показало пресудним да угрози опстанак макар неких нити француско-југословенског пријатељства, које витално наставља да опстаје током послератних година и поред неких несугласица (које су међутим настајале искључиво на релацији два политичка руководства). После сукоба ФНР Југославије са Информбироом долази до побољшања односа званичног Београда са три Западне силе (САД, Британија, Француска). Југославија је почев од 1949. године остваривала интензивну сарадњу на политичком, војном и економском плану са Француском, као и са другим Западним силама, али је посебно са Французима била изражена квалитетна сарадња и у домену културе. Током педесетих година сарадња у оквиру културе се додатно развија, док су политички односи ишли спором, али ипак узлазном линијом, упркос препрекама које су постојале, највише по питању југословенских антиколонијалних ставова. Како су за званичну Француску, колонијални проблеми у пракси постајали све већи, тако се и југословенско престројавање ка идеологији антиколонијализма (у укупном правцу формирања покрета несврстаности), показало као највећи горући проблем билатералних односа Париза и Београда.

Криза званичних француско-југословенских односа у контексту Алжирског проблема распламсала се након Суецке кризе у јесен 1956. године. Односи две земље су се нешто примирили у периоду доласка на власт Де Гола и формирања Пете Републике, али су поново добили ново, негативно убрзање од средине 1959. када је у полузваничну посету Београду дошао Ферхат Абас председник Привремене алжирске владе са седиштем у Каиру.¹¹¹ Најзад од признавање *де јуре* независног Алжира

¹¹¹ О доласку Ферхата Абаса у Београд 1959. више у Драган Петровић, «Односи Француске и Југославије у контексту Алжирског рата: година 1959.», у *Српско-француски односи 1904-2004*, Друштво за културну сарадњу Србија –Француска, Архив Србије, Београд, 2004. стр. 133-148.

од јесени 1961, везано за прво заседање несврстаних у Београду, односи две земље се додатно погоршавају, што је кулминирало међусобним привременим повлачењем амбасадора у пролеће 1962. године.¹¹² Након завршетка алжирске драме и добијања пуне независности Алжира јула 1962, званични односи две земље се побољшавају и враћају на ранији колосек.¹¹³ Истина све до краја владавине Де Гола они нису више били онако срдачни ни интензивни, као што је то период од пре алжирског заплета. Током седамдесетих година односи две земље су у узлазном правцу, мада се сумарно може констатовати да Тито није посебно вредновао односе са Француском, у односу на целокупну претходну историју релација две земље. Прво, Тито је водио дисконтинуитет политике и на унутрашњем и спољнополитичком правцу у односу на Краљевину Југославију и пре тога Србију. Његова политика је била „слаба Србија јака Југославија“, а односи са Француском су били део „великосрпске традиције“, која се није посебно уклапала у његов стратешки политички концепт. Тито је своју политику базирао на еквидистанци према блоковима, иако је заправо одржавао посебно коректне односе са суперсилама. Ипак у седамдесетим годинама у односу на претходну деценију, југословенско-француски односи су имали узлазни карактер. Посебно је порастао значај Француске због чињенице да је она имала водећу улогу у Европској економској заједници.

Током осамдесетих година, СФРЈ је после Титове смрти на један флексибилнији начин приступила међународним односима, али се њена позиција све више компликовала из најмање два разлога. Први је, стални пораст унутрашњо-политичке и социјалне напетости, као последице неадекватног политичког система, који није могао квалитетно да функционише у посттитоистичко време. Устав из 1974. показао се као неадекватно политичко решење, пошто је отежавао функционисање јединствене државе и подстицао даљи развој сепаратизама, пре свега у северозападном делу земље. Са друге стране, део политичке елите, пре свега Словеније и Хрватске, није био задовољан ни *statusom quo*, у

¹¹² О односима ФНР Југославије и Француске у контексту Алжирског рата у Драган Петровић, *Француско-југословенски односи у време Алжирског рата 1952-1964*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.

¹¹³ О завршетку ратног сукоба, прекиду дипломатских односа на нивоу амбасадора, и поновном успостављању тих односа током 1962, у Драган Петровић, *Француско-југословенски односи у време Алжирског рата 1952-1964*, 2009, на странама 324-339.

(кон)федерализованој Југославији, већ се залагао за распад заједничке државе. Други велики разлог слабљења позиције СФРЈ у међународним односима, је попуштање напетости међу блоковима, нарочито од Горбачовљевог доласка на власт у СССР. СФРЈ је све мање била важна као међублоковска држава, што се посебно могло видети након периода 1989-1991, када је дошло до распуштања Источног блока и чак до постепеног урушавања СССР. Западне силе, пре свега уједињена Немачка, као и САД нису показале интереса за опстанак Југославије, што је све заједно са порастом унутрашњих тензија довело до оружаних сукоба и чак грађанског рата. Са друге стране, председник Француске је у периоду од 1981. до 1995. био Франсоа Митеран, можда насамосталнији и најодважнији шеф Пете Републике након Де Гола. У осамдесетим годинама, односи две земље су подигнути на нешто виши ниво него у претходној деценији, мада је спољнотрговински биланс свих ових деценија заостајао рецимо за спољнотрговинском разменом Југославије и СР Немачке. У економском погледу Југославија је редовно више увозила из Француске него обрнуто. У Француској је у националној структури радника на привременом раду из Југославије, било несразмерно више Срба, него што је то случај са југословенским гастабајтерима у другим деловима Европе и света. Културни односи две земље задржали су висок ниво.

Распламсавање конфликта у СФРЈ почетком деведесетих, што је временом прерасло у грађански рат, Француска је дочекала са далеко неутралнијим ставом у односу на друге велике силе Запада. Митеран је чак можда више био наклоњен српској страни него осталим зараћеним у југословенском конфликту. Међутим, од како је 1995. председничку функцију преузео Ширак, став званичне Француске се лагано, али ипак приметно мења на српску штету. Врхунац је био током 1999. године, када је Француска, иако својим статусом није директно интегрисана под команду НАТО, ипак била укључена у агресију Атлантског пакта предвођеног САД, против СР Југославије. То ће остати дугорочно велика мрља на светлој нововековној традицији пријатељства два народа – француског и српског.

Након октобарских промена у Србији (СР Југославији), односи две земље се извесно приближавају. У том правцу, посебну улогу заузима нови председник СРЈ Војислав Коштуница, који је уживао посебне симпатије француске политике. Он је после смрти Ђинђића, и нових парламентарних избора крајем 2003, постао нови премијер Србије и то у два следећа мандата, све до средине 2008. Током периода до 2006. односи

две земље су били у узлазној линији. Француска је подржавала територијални интегритет Србије и Црне Горе, односно није имала посебног разумевања за потенцијално црногорско отцепљење. Када је у питању положај Косова и Метохије, она је подржавала преговарачки процес између Београда и Приштине, без априорног наметања решења, где би се дошло до компромисног резултата преговора. Међутим унутрашњи заплет односа у владајућој странци УМП и нагли политички успон Николе Саркозија од друге половине 2006. године, условио је и промену става званичне Француске према косовском питању и уопште према Србима.¹¹⁴ Када је пролећа 2007. године Саркози изабран за председника Француске, и посебно од постављења Кушнера за министра спољних послова, званични Париз фундаментално мења свој однос према Србима и посебно према питању Косова и Метохије. Питање Косова и Метохије, је управо у том периоду добило на актуелности у међународним односима, пошто је део међународне заједнице, пре свега САД и Британија, покренули решавање његовог статуса уз помоћ финског дипломате Ахтисарија, са унапред припремљеним решењем, крајње неповољним по српску страну. Већи део француске политичке сцене је наклоњен или макар неутралан по питању односа према Србима, али је министар спољних послова Кушнер, уз делом председника Саркозија, у највећем утицао да званични Париз, по питању Косова и Метохије, и у мањој мери других важних српских интереса, заузме проамерички став што је резултирало и *de jure* признавањем независности Косова фебруара 2008. године.

Чињеница је да у двовековном односу Француске и Срба постоји један континуитет пријатељства и често савезништва, који је само делом уздрман у периоду када је Тито у време Алжирског питања, заузео непријатељски став по овом, за Французе тада, веома важном питању. Истина, Тито је владао диктаторски, и иначе ни најмање није био наклоњен Србима, па његове одлуке по питању односа са Француском, не би смеле да се доводе у контекст са српским традиционалним симпатијама према Французима. Постојање Друге Југославије, у којој српски фактор није имао примарног утицаја на спољну политику СФРЈ,

¹¹⁴ У том унутрашњеполитичком заплету тадашњи премијер Доменик Де Вилпен, који је имао симпатија за српску страну и заузимао друкчију геополитичку поставку од Саркозија, је поражен од струје Николе Саркозија у владајућој УМП. Више у Драган Петровић, Савремени свет 2006-2008, НСПМ, 2008, део «Француска политика и Косовско питање», стр. 47-63.

направио је прекид континуитета одржавања савезништва српско-француског. Након распада СФРЈ и грађанског рата деведесетих Француска је била више наклоњена од других западних сила Србима. Истина то се нешто мање односи на период Ширака, а више на период када је председник био Митеран.¹¹⁵ Са друге стране, у савременим званичним француско-српским односима, када је министар спољних послова био Кушнер, стиче се утисак да су то практично најхладнији односи, бар кад је у питању француска страна, у посматрана два века традиције. Смена Кушнера, потоњи пораз на председничким изборима Саркозија и његово повлачење из активне политике, као и престојавање на политичкој сцени Француске, где јачају политичке странке и лидери који су више наклоњени српском питању, уливају благи оптимизам у перспективе тих односа у предстојећој будућности.

¹¹⁵ О француско-српским односима у периоду деведесетих година XX века у Драган Петровић, *Француско-српски односи 1800-2010*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010, стр. 212-258.

IV

Друштвени положај Француске

У овом поглављу анализираће се структура главних друштвених показатеља Француске.

По политичком уређењу Француска је република, а по облику власти парламентарна демократија. Административно је подељена на матичну земљу (обухвата 22 региона и 96 департмана) и четири прекоморска департмана (Гваделуп, Мартиник, Гвајана и Ренион), пет прекоморских заједница (Француска Полинезија, Валис и Фитина, Сен Пјер и Микелон и Северне и антарктичке француске земље) и једну територијалну заједницу *generis*: Нова Каледонија.

Привреда

По економској развијености Француска спада међу најразвијеније земље Европе и света. Релативно висок друштвени бруто производ по глави становника, добија додатно на значају када имамо у виду њену величину и број становника. Заправо оно што разликује међусобно високоразвијене земље је њихова величина и значај, па тако Француска захваљујући укупним својим параметрима тврде и меке моћи заузима важно место међу великим силама.

Француска је високо развијена индустријско-аграрна земља. Слабија ставка француске привреде је енергетика, међутим, она се добрим делом надомешћује изградњом нуклеарки, али и увозом разноврсних енергената. Француска располаже са извесним рудама (гвоздена руда, боксит, калијева со и др.)¹¹⁶.

Француска је водећи произвођач пољопривредних производа у ЕУ (испред Немачке) и други највећи светски произвођач (иза САД). Њени најважнији пољопривредни производи су житарице, вино, млеко и шећерна репа. Уз то развијено је сточарство, где је она четврта у Европи по површини

¹¹⁶ Раде Давидовић, *Регионална географија Европе*, Универзитет у Новом Саду, Природно математички факултет, Нови Сад, 2004, стр. 91.

територије под шумама (после Русије, Шведске и Финске). У пољопривреди и шумарству запослено је близу 8 % активног становништва (пре 45 година, било је дупло више). На мале поседе до 10 ха отпада 57 % свих пољопривредних поседа, а на велике поседе веће од 59 ха, око 4 %, а остало су средње величине. Французи су велики произвођачи вина, пошто располажу са квалитетним сортама грозђа и вина.

По вредности аграрне производње највише се истиче принос различитих цереалија (око трећине читаве агро продукције годишње), на воће и поврће долази око 23 %, на индустријско биље око 15 % и на продукцију вина око 29 %.¹¹⁷ Приближна годишња производња најважнијих пољопривредних култура у Француској у последњој деценији је пшенице око 40 милиона тона, ражи око 10 милиона тона, овса око 15 милиона тона, шећерне репе преко 30 милиона тона, кромпира преко шест милиона тона, парадајза око девет милиона квинтала, шаргарепе око шест милиона квинтала, јабука близу двадесет милиона квинтала, бресака око пет милиона квинтала, јагода око милион квинтала, пасуља око 3 милиона квинтала и др.¹¹⁸

Уколико анализирамо распрострањеност узгајања култура на француској националној територији видећемо да се пшеница гаји претежно у северозападним областима, где су и највиши приноси по хектару, потом у западним атлантским областима јужно од Бретање, и најзад у Лорену. Тако су највиши приноси по хектару у административним регионима Пикардије, Норд Па д Кале, Париској регији (Ил д Франс), Централној регији и највећим деловима Шампање, Бургоње и Нормандије. Далеко мањи приноси су у Аквитанији, Лорену, Поатјеу и Пеј д Лоар.

Шећерна репа се масовно узгаја у региону Норд д Кале, Пикардији, Шампањи, Арденима, делу Париске регије. Систематско и масовно гајење поврћа се спроводи у регијама Норд Па д Кале, делу приморске Нормандије уз Кале, Пикардији, Париској регији и области око Орлеана (департман Лоаре), департман Пеј д Лоаре, ширем ушћу Роне и на крајњем југу области Пиринеј Оријен. Најзад систематско узгајање воћа и грозђа се спроводи на читавом медитеранском приморју сем Корзике, као и ушћу и доњем току Роне, где су услови климатски и могућности наводњавања одлични. Томе треба додати и површине пољопривредне,

¹¹⁷ *La géographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. p. 88.

¹¹⁸ *La géographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. p. 88.

велике плантаже и винограде који се налазе на југозападу, од Бордоа до Тулуза, дакле у источној Аквитанији и департману Тарн е Гарон.¹¹⁹

Уколико посматрамо француски примарни сектор у целини, дакле целокупну пољопривреду и њену распрострањеност на територији читаве зеље можемо доћи до закључка да сточарство доминира у ширим просторима око Централног масива, читавом простору Армориканске регије, у источном делу земље и у највећем делу Нормандије, као и на планинама Алпа и Пиринеја. У Пикардији, Шампањи, Париском басену (Ил д Франс регион), и у већим деловима Бургоње и регији Центра, где је и понајквалитетније земљиште за обраду, доминирају интензивно узгајање цереалија, индустријског биља, поврћа. Комбинована пољопривреда са сточарством и аграром преовлађује у области Норд Па д Кале, департману Ардени, континенталном делу високе Нормандије, обронцима Алпа и Пиринеја, укључујући и планински део Провансе, северном делу Алзаса, око Поатјеа и делу Аквитаније. Најзад области које су се специјализовале на производњи воћа, појединих врста поврћа и виноградарства су у целокупном приморју Медитерана (и Корзика), делу Аквитаније и ушћу Жиронде.

Када је у питању индустрија, развијене гране данас су прехрамбене индустрија, аеронаутика, наменска индустрија, хемијска и петрохемијска, аутомобилска индустрија, металургија и електроника, биотехнологија.

У последњој деценији, деценији и по, водећа индустријска предузећа Француске су Рено (аутомобилска индустрија), ПСА-Пежо-Цитроен (аутомобилска индустрија), Тоталфина (петролеј), Алкател (електорника), Сент-Гобен (амбалажа), Роне-Пулен (хемијска индустрија), Мишелин (пнеуматика), Унисор (металургија). Последњуих година, још неколико индустријских предузећа се пробија у врх француске привреде. Међутим, француска индустрија у протеклих неколико деценија, има неке заједничке трендове са положајем индустрије у свету. Долази до смањења укупног броја запослених, како у индустрији као грани привреде Француске у целини, тако најчешће и по појединим привредним гранама. У великим градовима долази углавном до сеобе индустрије на периферију и субурбане области око градова, а у исто време се оснивају индустријске, а некад и велике индустријске зоне у окружењу градова.

¹¹⁹ *La geographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. p. 89.

Текстилна индустрија је доживела преполовљивање запослених у току последње четири деценије, са испод 200 000 запослених, у односу на преко 400 000. Њене највеће зоне су у Лорену и ширем региону Лиона, као и околина Лила на северу. Кад је у питању алуминијумска индустрија, налазишта ове руде су углавном на југу према Шпанији, и у региону Алпа, док су центри индустрије добијања алуминијума на северу регион Норд Па Д Кале, и Алзас.

Када је у питању аутомобилска индустрија, форсира се принцип децентрализације, али је у принципу сконцентрисана у северним и средишњим областима земље (сем Бретање) готово равномерно, док је нема у јужном делу. Најпознатији центри Реноа су Лимож, Лион, Анонеј, Батиј, Ла Баз, Дуал, регион око Авра, регион око Кана, Клеон, Флин, Бурж и др. Пежо и Ситроен, имају највеће центре производње у Лорену, Валенсиену уз границу са Белгијом, широј околини Париза, Л Ману, Ла Рошелу. Производња гума је развијена у Клерном Ферану и Париској регији. Бордо и Мец имају развијену производњу допунске опреме за аутомобиле.¹²⁰

Када су у питању бродоградилшта, њихова производња посматрано по тонажи се смањује почевши од средине седамдесетих година, Приближан однос производње за француске потребе и за извоз је посматрано по тонажи прилично изједначен. Највећа бродоградилшта су Авр, Сен Назар-Нант, и Булоњ на мору.

Француска је у оквиру биотехнологије рангирана на треће место у Европи, иза Немачке и Велике Британије, са око 400 биотехнолошких компанија.

Француска је друга у свету по производњи нуклеране енергије. Нуклеарке су готово правилно распоређене по територији Француске. Углавном се налазе на обали океана (Нормандија и области према Северном мору и Ла Маншу) и на обалама река.¹²¹

Такође Електрисите Д Франс је међу водећим компанијама у свету по производњи електричне енергије. Експлоатација угља у Француској има дугу традицију, али се од почетка деведесетих затворио ланац рудника у реиону Норд Па Д Кале, где се пре тога два и по века експлоатисао. Угаљ се још експлоатише у Лорену и у мањим налазиштима Централног

¹²⁰ *La géographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. p. 105.

¹²¹ *La géographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. pp. 98-99.

масива. Ако се посматра структура енергетске потрошње Француске од седамдесетих година, постоји стална тенденција повећавања удела нуклеарне енергије све до последње деценије. Нешто се повећава у последњој деценији удео нафте и гаса. Француска је још од нафтног шока почетком седамдесетих, плански прешла на нуклеарну енергију као један од главних видова супститута за енергетски проблем.

Са енергетског аспекта Француска располаже извесним ресурсима, али се не може рећи да је њима богата. Напротив, они су такви да је она далеко од тога да са њима задовољи макар и већи део својих потреба. У том правцу се француска економска и политичка елита определила за пре свега коришћење нуклеарне енергије, што поред предности, пружа и вишеструке ризике. Удео нуклеарне енергије у енергетској структури земље је растао током деценија седамдесетих, осамдесетих и деведесетих и у једном тренутку је достигао и више од две трећине. Када је у питању гас, нафта и угаљ, њихов удео се смањило још од периода велике нафтне кризе почетком седамдесетих. Француска из сопствених извора и производње успева да задовољи око трећине потреба у нафти, и још мањи удео сопствене продукције гаса, па је у том правцу окренута увозу за подмирење сопствених потреба и потрошње.

Када је у питању терцијални сектор, дакле сектор услуга, он је сходно савременим тенденцијама у свету, све развијенији и запошљава све већи удео запослених у привреди. Развијени су банкарство и сектор осигурања, саобраћајна инфраструктура, туризам, где је Француска по броју туриста избила на прво место у свету. Ту су и трговина, спољна и унутрашња, систем образовања. Сектор Информатике који заузима учешће од око 6 % у БДП, више доприноси расту привреде данас него аутомобилска индустрија и енергетика заједно. Трендови указују на то да ће Француска и даље бити једно од најатрактивнијих светских тржишта за мобилну телефонију, сателитску опрему, оптичка влакна, интернет услуге, ВОЛП, ИПТВ и др.¹²²

У 2011. години Француска је била друга на листи водећих инвеститора у свету, а трећа на листи прималаца страних директних инвестиција.¹²³ Бруто друштвени производ остварен у тој години је 2.214 милијарди \$, што је по том показатељу десета земља у свету. Неколико година пре тога

¹²² <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=56&p=1&pp=0&>.

¹²³ http://unctad.org/en/docs/wir2010_presentation_en.pdf.

Француска је била и боље пласирана, али је престижу земље БРИК, захваљујући њиховим колосалним капацитетима и показатељима тзв. тврде моћи (величина територије, број становника, природни ресурси, војна моћ, економска моћ). Друштвени бруто производ по становнику за 2011. годину је износио 35 000 \$. Стопа раста у тој години је износила 1,7 %, инфлација 2 %, а незапосленост 9,1 % (следеће 2012. достигла је око 10 %). Стопа раста индустријске производње 2011. године је била 3,7 %.

У структури запослених француске привреде доминира терцијални сектор са нешто преко 70 %. Следи индустријски сектор са око једне четвртине свих запослених у привреди, да би у пољопривредном сектору преостало још свега око 4 % запослених.¹²⁴ Оваква структура запослених је иначе карактеристична за високо развијене земље. Оно што је специфично можда за француско друштво и привреду, је велики напор државе да из интереса државног разлога, што више пољопривредника задржи да и даље живи и ствара на селу. Наиме, за разлику од већине западноевропских земаља, Француска није густо насељена, и у исто време располаже са великом територијом. Мали преостали удео пољопривредног становништва, као и оног становништва које још увек живи на селу, а ради у урбаним срединама, настањује већ добрим делом опустеле области у унутрашњости, ван важних саобраћајница и градских центара, што је важан фактор у оквиру националне безбедности и државног интереса. Стога француска држава дотира своју пољопривреду на различите начине, руководећи се између осталог, и интересом да задржи постојећи преостали део популације на селу, и уз то да располаже са сопственим изворима и производњом хране.

Уколико посматрамо француску националну територију са аспекта размештаја три привредна сектора, видећемо да примарни сектор (пољопривреда), а то је више од 20 % запослених у овој области, има највећу распрострањеност у Централном масиву и континенталном делу Аквитаније, делу Бретање и Нормандијском побрђу, као и у читавој регији Базна Нормандија (сем департмана Кана, где је доминантна пољопривреда и терцијални сектор заједно, због развијености туризма, поморства и других области услуга). Терцијални сектор је доминантан у

¹²⁴ О подацима за актуелну привреду Француске погледати за индустрију, инвестиције, стручни и научни сектор у привреди: <http://www.industrie.gouv.fr/>.

<http://investissement-avenir.gouvernement.fr/content/commissariat-g%C3%A9n%C3%A9ral-%C3%A0-l'investissement> <http://www.invest-in-france.org/fr/pourquoi-la-france/competences-qualifications-talents.html>.

највећем делу медитеранском приморја (негде углавном ван Азурне обале и Марсеја заједно са пољопривредном делатношћу) и Париском басену. Читав преостали приобални део атлантске области Француске, континентална Прованса, и регије Поатје и Лимусен, су простори где доминирају пољопривредни и терцијални сектор у структури запослених и изворима прихода. Насупрот томе северни и североисточни делови земље, као и регије Центар, Франш Комт, Бургоњ, Рон д Алп, горњи ток Роне су делом (са пољопривредом или терцијалним сектором) или чак већински индустријски простори. Од тога индустријска делатност је као самостална доминантна у регији Франш Комт, департаманима Норд, Мец, Оиз, Еур, Обе, Лион.

Структура француске привреде по секторима се нешто спорије мењала у односу на друге западноевропске и високоразвијене земље света. Тако је почетком XX века тек нешто мање од половине свих запослених у Француској, још увек радило у пољопривреди. Средином тридесетих, то је још увек било тек нешто мање од 40 %, да би почетком педесетих у пољопривредној делатности остваривало своју егзистенцију близу 30 % Француза. Међутим, 1962. године тај удео је спао на свега 21 %, године 1968. то је већ било свега 15,7 %, а 1975. само 10,1 %, године 1982. на свега 8,4 % и данас око 4 %. У том правцу држава широким субвенцијама покушава да задржи пољопривреднике у том сектору. Истина значајно је већи удео у укупном становништву земље, људи који раде у другим секторима привреде, а живе на селу, или се још чешће баве комбинованим делатностима (на пример раде у фабрикама или администрацији, а раде земљу или држе стоку, макар у оквиру окућнице). Када је у питању секундаран сектор – индустрија, интересантно је да је у њему од почетка XX века па све до иза Другог светског рата било константно запослено око 30 % радно активног становништва. Током шездесетих тај удео се приближио до 40 %, да би се потом осамдесетих свео на око једне трећине (33 % свих запослених у привреди), деведесетих опао на око 25 %, и сада износи близу 20 %. Са друге стране терцијални сектор се од око 25 % почетком XX века, повећао на око 50 % седамдесетих, близу 60 % осамдесетих, 70 % деведесетих, и сада износи око 75 %.¹²⁵ Из претходног можемо закључити да француска привреда није имала тако драстичне осцилације попут многих земаља у транзицији из источне и југоисточне Европе, или земаља у развоју. Она је задржала

¹²⁵ *La géographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. Pp. 83-86.

стабилан примарни сектор доста дуго, док секундарни сектор никада није био изузетно доминантан, а и сада има задовољавајући удео запослених. Терцијални сектор је у порасту током читавог последњег века и то је један дугорочан процес. Француска индустрија постоји и данас, она је због технолошког напретка и компјутеризације са евидентним смањењем удела запослених у читавој привреди, али то је један контролисан процес, који није последица непланске и стихијске деиндустријализације какве смо могли видети последњих неколико деценија у трећем свету и у последње две деценије у постсоцијалистичким земљама, а у мањој мери и у низу капиталистичких земаља. Пољопривреда француска је задржала своју извесну снагу, и са драстично смањеним бројем стално запослених у том сектору, на основу њене механизације и савремених метода узгајања.

Француска привреда успева и данас да у светским размерама партиципира у производњи неких важних производа на запажен начин. Тако у производњи вина она заузима традиционално прво место са око 37 % светске производње. У производњи парфема такође заузима прво место у свету са око 38 % светске продукције. У производњи сирева она заузима друго место у свету са око 20 % светске производње. У производњи намештаја је на трећем месту са око 6 % светске производње. У производњи аутомобила је на петом месту са око 6,5 % светске производње; У производњи керамике за санитарije је на четвртном месту у свету, по производњи медикамената на петом месту, по производњи лекова на петом месту, у информатици на петом и др.¹²⁶

Године 2011. вредност француског извоза је била 578,4 милијарди \$, а вредност увоза 684,6 милијарди \$. Водеће робе у извозу су машине и транспортна опрема, авиони, хемијски и фармацеутски производи, гвожђе и челик, пиће и храна (вина, сир, кондиторски производи). У том правцу најважнији партнери у извозу су земље ЕУ (више од 50 %)- Следе САД (5,9 %), Швајцарска (3 %), Кина (2,4 %), Руска Федерација (1,5%) и Алжир (1,5 %).

Водеће робе у увозу су минерална горива и уља, машине и опрема, моторна возила, електрични производи и опрема, електронски производи и опрема, авио летелице, хемијски и фармацеутски производи. Најважнији партнери у увозу су ЕУ (око 60,3 %) укупног увоза, а остали важни партнери су Кина са 7,8 %, САД са 6,4 %, Руска Федерација са 2,4 %, и Швајцарска са 2,5 %.¹²⁷

¹²⁶ *La géographie de la France*, Nathan, Paris, 2003. p. 127.

¹²⁷ <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=56&p=1&pp=0&>

Саобраћај

Саобраћај спада у важне привредне гране Француске. Имајући у обзир величину територије земље, њену повезаност са бројним суседима, поморски и ваздушни транспорт, цевоводе.

Највећи број француских домаћинстава располаже са аутомобилом или неким другим друмским превозним средством. У том правцу земља је испресецана развијеном мрежом путева, укључујући и оне најквалитетније ауто-путеве. Мрежа ауто-путева повезује све најважније центре и веће градове у земљи.

Важну револуцију у савременом саобраћају земље одиграо је нови брзи воз ТГВ. Француска је располагала са развијеним железничким саобраћајем који је почетком деведестих располагао са 31800 км дужине пруга, од чега 14200 км су електрифициране. Међутим маја 1991. године је пуштен у саобраћај нови воз ТГВ који је убрзо достигао дужину од преко 5000 км и почео због својих великих брзина да изтискује традиционалну железницу. За сада ТГВ железница повезује само најважније привредне центре земље.

Када је у питању ваздушни саобраћај за близу сто аеродрома у употреби за цивилни саобраћај Француска је међу рекордерима у Европи. Међутим на париске аеродроме отпада чак око 58 % транспорта путника и чак 85 % транспорта терета. Следе знатно иза аеродроми у Ници, Марсеју, Лиону, Тузлузу, Бордоу, Милузу и др.

Речни саобраћај је развијен, где посебно место чини систем канала који повезује Рајну са Сеном. У Француској је пловно за саобраћај око 8500 км река и 4500 км канала. Речна флота је, иако нешто мања него претходних година, развијена, разноврсна и добро опремљена.

Новине, јавно мњење

Француска има велику традицију када је у питању издавање новина. У савремености међутим, тиражи њених водећих штампаних издања заостају за оним сличним у Британији, а делом и у односу према Немачкој. Дневне новине националног значаја у Француској су Л Монд који је близак владајућим круговима и припада начелно политичком центру опредељења. Следи Л Фигаро који је близак десници и Либерасион – близак левици. Истичу се још Л Паризиен, Франс суар, а од дневних националних новина треба споменути Лекип који излази у великом тиражу, али је у потпуности посвећен спорту. Специфичност

савремене Француске је висок тираж регионалних дневних новина. Тако се у Бретањи и суседним регионима атлантског централног приморја највише чита Уестфранс; у јужним обалима атлантског приобаља Суд-уест; у широј области Лиона лист Прогрес; у регији око средње Роне и Гренобла Л Дафин либрере; у области око Калеа и Денкерка Ла вуа ду норд; у области Тура и Поатјеа Ла нувел републике ди центр уест и др. Истакнути недељници су Франс димонш, Лекспрес, Фигаро магазин, Иси Пари, Л нувел обсерватр, Пелерин магазин, Л пуен, Ла ви, Л евенеман, док је спортски недељник Пари мач, један од најтиражнијих. Изузетно велики тираж имају женски часописи попут Фем актуел, Прима, потом нешто мање продавани су Максим Моде траво, Вуаси и др. Појавом интернет издања већине наведених дневних и периодичних издања, драстично се смањио тираж продаје њихових штампаних издања.

Када су у питању телевизије најутицајнији су ТВ Француске 1,2 и 3 канал, потом М6, Канал +, ТВ5, Арт и РФО. На основу анализе јавног мњења дошло се до закључка да су најгледанији канали ТВ Француске први канал, са нешто око 30 % гледалаца, следи други и трећи програм исте телевизије са по око 20 % сваки, док М6 има нешто преко 10 %. ТВ5 и Арт имају по око 4 % и тд. Када је у питању радио најслушанији су РТЛ са око 12 %, Франс интер са око 10 %, Еуропе 1 са око 8 % и др.¹²⁸

Оружане снаге Француске

Француске оружане снаге располажу са конвенционалним и нуклеарним оружјем.

Француска се након Суецке кризе 1956. окренула самосталној позицију у међународним односима. Суочена са постепеним губитком моћи светске силе након Другог светског рата, она је избегавала да се учврсти у оквиру Западног блока, покушавајући да нађе самостално место у међународним односима. Тражњење „трећег пута“ се показало прилично ефикасно од конституисања Пете републике, оличено у формирању Европске економске заједнице, напуштањем колонијалних ратова и реформисањем Француске заједнице, односно постепеним процесом деколонизације са очувањем извесних добровољних веза са бившим колонијама. Посебно је значајно било добијање самосталног нуклеарног оружја почевши од почетка 1960. године, када је извршена прва нуклеарна проба у Сахари.

¹²⁸ France, Le Documentation française, Ministère des Affaires étrangères, Paris, 2005, p. 137.

Француска је још у време Четврте републике убрзано развијала самостално нуклерано оружје, што је био и један од подстицајних елемената тражења самосталне безбедносне улоге, односно напуштања пуног чланства у НАТО закључно са 1966. годином у оквиру укупне Де Голове концепције. Предпоставља се да Француска има око 350 активних нуклеарних глава, што је, после Русије, САД и Кине (400) сврстава на четврто место у свету. Русија и САД имају несразмерно већу нуклеарну моћ од осталих сила (по око 2000 са договорима о даљњем смањењу), док међусобна разлика у нуклеарној моћи Кине, Француске и Британије није посебно велика. Када су у питању нуклеарне пробе, Француска је са 210 до сада остварених на трећем месту, иза САД (1057), Русије, то јест СССР (715), а испред Кине (46).¹²⁹

У јуну 1995. године француски председник Жак Ширак је, у контексту ограничења нуклеарног наоружања у свету, одобрио спровођење последње француске кампање нуклеарних проба у Пацифику, у циљу „допуне научних и техничких података, пре дефинитивног преласка на симулације“. Француске нуклеарне пробе престале су 27. јануара 1996. године.¹³⁰

Када је у питању конвенционално наоружање француска располаже са развијеним снагама у свим родовима војске. Тако је почетком 2005. године у њеним армијама служило око 455 000 људи, разврстаних у копнене снаге (167 000 људи), ваздухопловство (око 70 000 људи), морнарицу (око 55 000 људи), жандармерију (100 000) и пратеће снаге (64 000), што је укупно око 455 000 људи.¹³¹

¹²⁹ Драган Петровић, Богдан Стојановић, *Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)*, Пешић и синови; Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2012. стр. 179-180.

¹³⁰ Serge Sur, *Relations internationales*, Montchrestien, Paris, 2006, „Dissuasion nucléaire“, а) Partenaires, 1. Puissances nucléaires, p. 475.

¹³¹ *France*, Le Documentation française, Ministre des Affaires étrangères, Paris, 2005, p. 197.

Француска унутрашња политичка сцена

Француска политика је без обзира на све осцилације и промене у периоду Пете Републике (коју је установио Де Гол и још увек важећи Устав из 1958), задржала у извесном делу та обележја како на унутрашњополитичкој сцени, тако и у спољној политици. Доминантна улога функције председника републике у полупредседничком систему Француске, давала је посебно место шефу државе у одређивању политике земље. Ипак, Де Гол, Помпиду, Жискар Дестен, Митеран и Ширак задржали су у оквиру својих председничких мандата главне постулате карактеристичне политике Пете републике, истина извесно модификоване у датом временском периоду, имајући у виду све околности окружења и времена. Озбиљан дисконтинуитет у том правцу представља свакако мандат председника Саркозија, који у председничку палату долази након мајских избора 2007. и остаје до краја мандата 2012. када је поражен од социјалисте Франсоа Оланда и потом се повлачи од активног бављења политиком.

Нарочито је за време Саркозијевог председничког мандата био видљив искорак од традиционалне политике на спољнополитичкој равни, узимајући у обзир да је за министра спољних послова именован Бернар Кушнер. Кушнер, који иначе није припадао владајућој странци десног центра (УМП), која је номинални наследник деголистичке традиције, већ је по опредељењу левичар, ангажован је био од стране Саркозија на престижно место министра спољних послова још 2007. године, када је на том месту наследио Дуста Блазиа. Саркози је од почетка наступио са платформом већег приближавања неолибералном концепту англосаксонског типа вођења економије и друштва, што традиционално има мало симпатизера на тлу Француске. Француска има огромну традицију социјалне државе и солидарности на националном нивоу. Тако је рецимо 1997. Године, државни трошкови износили чак 46,1 % општег друштвеног производа, а из тих трошкова знатан део припада социјалним припадностима у различитим облицима. Разлоге овоме можемо тражити у француској историји, где је нарочито у њеном новијем делу, језгро политичког система била држава благостања, изграђенија више и дубље него у већини других европских

држава. Један од разлога је такође и реална снага француске левице, нарочито у периоду од тридесетих година када је Народни фронт увео снажне елементе социјалне државе, па све до данашњих дана.¹³² Та традиција је настављена после Другог светског рата када је КПФ, социјалисти, леви радикали и остале левичарске партије и организације имале великог утицаја у парламенту, давале председнике републике и премијере. Радници су временом добили могућност извесног одлучивања и управљања привредних предузећа, што је посебно изражено након победе социјалистичке левице на изборима 1981. када је предузето низ радикалних мера, пре свега национализација банкарског система и осигуравајућих друштава, чиме су се прошириле могућности мешања државе у управљање привредом и расподели дохотка. Политиколог Вучина Васовић сматра да је „држава благостања помогла да се групе незадовољника интегришу у капиталистички систем производње и у друштво.“¹³³

У спољној политици показао је још од почетка концепцијску спремност већег прибложавања ка САД у односу на било ког претходног председника Пете Републике. По низу важних спољнополитичких питања он се приклонио Вашингтону, што се посебно видело по питањима статуса Косова и Метохије, односа према Ирану, а у нешто мањој мери и позицији према низу питања на Блиском истоку. Међутим Саркози, је током последње три године свог петогодишњег председничког мандата, некад и супротно прокламованим постулатима „у ходу“, односно прагматској дневној политици, показао велику флексибилност, па је више пута одступао од раније прокламованих начела и изненађивао многе својим смелим потезима. Чинило се да су управо ови прагматски потези у ходу, омогућавали Саркозију да избегне препреке и кризе као последице својих начелних политичких ставова које је у недефинисаној форми излагао у предизборној кампањи и првих месеци од доласка на власт.

Тако је Саркози, који је показао неубичајену наклоност неолиберализму и тзв. „Вашингтонском консензусу“ за једног француског политичара, у вођењу економске политике када је у питању предизборна кампања и сам почетак председничког мандата, веома брзо и активно реаговао на велику

¹³² Политиколог Вучина Васовић наводи да је у периоду владавине Народног фронта предузимано више мера социјалне политике од социјалног осигурања преко гарантованих годишњих одмора до минималне зараде. Вучина Васовић, *Савремене демократије*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 477.

¹³³ Вучина Васовић, *Савремене демократије*, Службени гласник, Београд, 2006, стр. 477.

финансијску кризу насталу од ране јесени 2008, која заправо означава и практични и теоретски крах неолиберализма. Наиме, Саркози као председник републике и страначки првак чија партија држи власт у парламенту и влади, реагује „у ходу“ покушавајући са извесним успехом да се окрене социјалним мерама, одрицањем од елемената ортодоксног неолиберализма и прибегава већем утицају државе и тзв. државном капитализму. Истина та концепција није ни до краја испоштована ни формулисана, француска влада и власт у целини ће током читавог трогодишњег периода све до краја мандата, комбиновати низ мера од којих би неке могле да се окарактеришу мање или више блиске државном капитализму, прожете уступцима низа социјалних питања, па чак до чисто неолибералних подухвата. Запослени у бројним гранама привреде су се у више наврата одлучивали за серије штрајкова, од којих су посебно снажни били они током јесени 2007, и посебно када је у јесен 2010. године наметан нови Закон о раду.

У спољнополитичком правцу, Саркози је многе изненадио када је у септембру 2008. предложио да Русија и ЕУ образују јединствени привредни простор као институционалну целину. Улазак Француске у потпуности под команду НАТО-а почетком 2009. године била је одлука Саркозија која је изненадила многе у свету, док је он у више наврата амортизовао тај моменат стратешком сарадњом са Русијом. Тако је још у априлу 2008. заједно са Ангелом Меркел на заседању НАТО-а у Букурешту, успео да изблокира тежње Вашингтона да се Украјина и Грузија приближе овом савезу. Приликом сукоба на Кавказу у августу 2008. посредовао је код руског руководства да се обуставе ратни сукоби, и постигне примирје које је фактички уважило победу руског оружја, иако су Руси тиме одустали од потпуног свргнућа Сакашвилија. Продаја од стране Француске носача хеликоптера и патролних бродова, типа „Мистрал“ руској морнарици шокирала је Американце. Крајем лета 2010. уследио је тројни сусрет на врху лидера Русије, Француске и Немачке и представљени амбициозни планови стратешке сарадње. Са друге стране, за Лисабонски самит НАТО, ни Француска ни друге важне европске силе, нису постављале посебне услове Американцима за даље вођење алијансе. У исто време Француска заједно са Британијом склапа споразум о заједничком организовању кооперације више родова војске.

Дакле сумарно посматрано Саркози је сарађивао са великим светским силама, чинио уступке и Американцима и Русима, али се стиче утисак да је највише због поновног увођења Француске у пуни састав НАТО-а

померио битно спољнополитички тег ове силе ка Вашингтону. Са друге стране, у односу на српски фактор, није било никаквог већег разумевања, француска званична политика се још у периоду преваге утицаја Саркозија у односу на његове опоненте у УМП, а пре свега у односу на бившег премијера Доменика де Вилпена и бившег председника Ширака крајем 2006. и почетком 2007. године у важним цртама окренула америчкој политици на Балкану. Потоњи избор Бернара Кушнера на месту министра спољних послова дефинитивно је одредио даљи ток догађаја у односу на српско питање.

Током пет година вршења председничке функције Николе Саркозија, дошло је до битног опадања његове популарности у земљи. Крах неолиберализма у Америци и свету, погодио је индиректно, путем ширења светске економске кризе и Француску, а изнад свега политичку позицију самог Саркозија, упркос свим његовим накнадним потезима „у ходу“ да се умање негативне последице кризе. Иако Француска није доживела негативне последице кризе као пре свега САД и Британија, што је и последица друкчијег устројства њене привреде и друштва, очигледан је био удар на стандард француских грађана и снагу привреде. Нарочито су се показале непопуларне мере које је предузела влада по питању сужавања социјалних привилегија становништва, где је долазило више пута до већ спомињаних социјалних протеста.

Каква је ситуација у економији Француске свакако показује и стање запослености. Број незапослених је у тренутку ступања Саркозија на власт, дакле средином 2007. био по подацима које је предочио Л Монд око 2,4 милиона, од чега око 1,9 милиона оних који немају никакав посао током месеца (дакле ради се о тотално незапосленима, у односу на око пола милиона који имају делимичан и повремен хонорисан посао). Четири године касније, по истим подацима Монда у Француској има 4,1 милиона незапослених, од којих је око 2,7 милиона без икаквог посла.¹³⁴

Однос Саркозија и премијера Франсоа Филона временом се у више наврата затезао. Филон је упркос подређеној улози коју има председник владе у односу на шефа државе по француском Уставу, успео да се својим утицајем у јавности и политичком животу земље, али и падом реномеа самог Саркозија, постепено избори за партнерски однос. Филон је на

¹³⁴ http://www.lemonde.fr/politique/article/2011/07/28/chomage-cinq-annes-d-annonces-cinq-ans-d-insucces_1553863_823448.html.

крају успео да се наметне као једини премијер у читавом трајању петогодишњег председничког мандата Саркозија.

Дебакл који је владајућа УМП доживела на регионалним изборима у пролеће 2010. године, додатно је уздрмао престиж председника државе. Како су регионални избори у Француској били генерална, а у исто време и последња проба пред парламентарне и председничке изборе 2012. године, медији су се тада бавили анализом односа снага партија по областима земље и структури бирачког тела. Тако је Партија социјалиста освојила на регионалним изборима 2010. власт у чак 51 кантону, а УМП у 31 од укупно 102. Посматрано регионално, левица је победила у јужним и централним областима земље, као и у Бретањи и на крајњем северозападу. УМП је претежно освојио локалне изборе у западним областима (укључујући целу Нормандију), североистоку земље, и областима уз границу са Италијом – алпски део.¹³⁵ У четири кантоналне области које чине Париз, УМП је добио само област Високе Сене, а остале три добија левица (Париз град, Вал де Марн и Сен Сен Дени).

Бројне су биле и различите афере током последњих година везано за Саркозија и владајућу структуру. У самом партији УМП широко је одјекнуло у јавности процесуирање бившег председника владе Доменика де Вилпена, који слови за љутог ривала Николи Саркозију, већ дуго низ година. Судски процес де Вилпен је добио, што је, уз чињеницу да се стиче утисак у јавности да иза читавог процеса као констуркције стоји лично Саркози, добило посебан епилог у домаћим и међународним круговима. Овome треба додати низ других афера које је имао Саркози. Посебну пажњу заслужује обелодањивање Пакистанског случаја, који говори о тешкој корупцији на највишим нивоима средином деведесетих везано за отуђивање средстава које су потом коришћена у предизборној кампањи за Едуарда Баладира, а за који се везује име Николе Саркозија.¹³⁶ О мањим аферама, попут оних у вези са политичком каријером Саркозијевог сина,¹³⁷ сумњивим контактима са представницима крупног капитала (домаћег и

¹³⁵ Le Figaro, 18. X 2010, „Les cantonales, répétition générale avant 2012“.

¹³⁶ <http://www.liberation.fr/politiques/01012309716-karachi-un-ex-de-la-dgse-evoque-une-intervention-de-l-elysee>.

¹³⁷ Том приликом је био изложен критици не само свих опозиционих актера на политичкој сцени Француске. У тој, као и у многим другим приликама у оштрини критике према актуелном председнику Француске истакао се, иначе умерени лидер партије политичког центра Демократски покрет Франсоа Бајру.

страног)¹³⁸ или инцидентима које повремено у јавности прави актуелни председник, овде не треба посебно говорити, али све то у целини умањивало његов, ионако озбиљно уздрман престиж. Општи тадашњи став опозиције, али и значајног дела јавног мњења земље можемо сагледати у изјави лидера Демократског покрета Франсоа Бајруа који је након афере када је влада била умешана приликом утаје пореза најбогатије Францускиње Лилијан Бетанкур следеће: „Влада је све слабија због скандала у који су умешани људи који у њено име спроводе реформе“.¹³⁹ Сеголен Ројал једна од челника Партије социјалиста изјављује тада да је „демократија у Француској доживела у пракси своје тешке тренутке и бедно стање због Николе Саркозија“.¹⁴⁰

Стога је реконструкција француске владе извршена у новембру 2010. године, била и генерална поставка тима који треба да поправи стање у земљи и да обезбеди повољнији имиџ власти пред кључне изборне борбе почетком 2012. године.

У оквиру те реконструкције владе, најважнији моменат је био смена министра спољних послова Бернара Кушнера, кога је на том месту заменила Алоа Мари из владајуће странке. Она је у ранијим сазивима влада заузимала места министра одбране, правде и унутрашњих послова, тако да спада у утицајније политичаре на француској политичкој сцени. Смена Кушнера представљала је тада реално охрабрење за Србију, јер он ни као личност, ни као политичар, није нагињао српским интересима. Напротив, он је био један од ретких савремених политичара Француске који је својим потезима улазио често у директну конфротацију са српским националним интересима, било да се радило о Републици Српској, ратовима на простору бивше СФРЈ, на Косову, односно приликом НАТО бомбардовања СР Југославије. У исто време целокупан мандат Кушнера пратило је и низ афера. Многе од њих су наведене у

¹³⁸ Пример супруге министра рада Верта која је саветовала наследницу «Лореала» Лилијан Бетанкур, која опет као најбогатија Францускиња избегава преко веза у влади да плаћа порез држави. Салве критика су се у јавности усмериле према Саркозију који је стао иза министра Верта. Афера је избила у јавности средином 2010. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/Svet/730084/Finansijska+afera+trese+Francusku.html>.

¹³⁹ <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/Svet/730084/Finansijska+afera+trese+Francusku.html>.

¹⁴⁰ <http://www.lefigaro.fr/politique/2010/12/19/01002-20101219ARTFIG00183-royal-lance-desirs-d-avenir-dans-la-campagne.php>.

књизи „Свет је само г. К“, која је 2009. године у Француској штампана у изузетно великом тиражу. Она прати критике Кушнерове политике и његовог држања пре свега у Африци, на подручју Балкана, у Босни и Херцеговини и на Косову.¹⁴¹ У том правцу је смена Кушнера био капиталан догађај за покушај поправљања званичних српско-француских односа. Нова министарка спољних послова Алое-Мари је угледна политичарка савремене Француске која је раније обављала функције више министарских места у влади – од министра унутрашњих послова, одбране, правде. Однос нове министарке спољних послова ничим до тада није био оптерећен према српском питању, напротив постојале су индиције да би он убудуће чак могао бити позитиван. Међутим, већ почетком 2011. године, Алое-Мари је смењена због гаџа око начелне подршке режиму у Тунису уочи и на почетку „Арапског пролећа“, па је на њено место постављен прекаљени политичар и дипломата Ален Жипе. Жипе је већ заузимао у својој богатој политичкој каријери и место премијера и министра спољних послова. Тако је током 1993. године преузео место министра спољних послова Француске у јеку трајања кризе у Босни и Херцеговини, где се одликовао извесно строжим односом према српској страни у односу на његовог претходника на том месту из редова социјалиста. Како је то био период кохабитације, јер је председник државе и главни креатор спољне политике био социјалиста Франсоа Митеран, а владу од 1993. преузела десница на челу са Едуаром Баладиром, Жипе је своје ставове морао да усаглашава са председником републике, а у мањој мери и са премијером.¹⁴² Са друге стране, велике силе, попут Француске тешко мењају у бити своје важне одлуке према мањим земљама, тако да је тешко претпоставити неки озбиљан заокрет према српском питању, што се показало и по питању Косова и Метохије.¹⁴³ Чини се да је у последњих годину дана нова влада Србије на

¹⁴¹ Књигу је објавила престижна издавачка кућа „Фајард“ једна од најреномиранијих у Француској. Pierre Réan, *Le monde selon K.*, Fayard, Paris, 2009. Пиер Пеан аутор књиге, тако посвећује два поглавља односу Кушнера према Србима, и то четврто, (иначе квантитативно највеће) које се бави догађајима у Босни и Херцеговини (“Sus aux Serbes?”; стр. 69-105) и седмо које је посвећено догађајима и улози Кушнера на Косову (“Kosovo: la récompense” str. 153-160).

¹⁴² О држању Жипеа у Југословенској кризи на месту министра спољних послова више у Драган Петровић, Француско-југословенски односи 1800-2010, ИМПП, 2010, стр. 236-253.

¹⁴³ http://glassrbije.org/index.php?option=com_content&task=view&id=75467&Itemid=27.

челу са Дачићем, својом политиком према Косову и Метохији, коју је подредила апстрактним и неизвесним ЕУ интеграцијама, добрим делом проиграла промене у међународном окружењу настале са јављањем мултипоралирзма, где свакако треба рачунати и промене у Француској, након смерне Саркозија и доласка Оланда

Када је у питању владајућа партија УМП, постављање на место челног човека странке дотадашњег шефа посланичког клуба у националном парламенту Жан Франсоа Копеа током новембра месеца 2010. године, представља наговештај будућих промена у оквиру ове странке. Истина, почетком децембра Копе је изјавио како је један од његових главних циљева као «патрона УМП» (заправо генералног секретара, како звучи званичан назив номиналног шефа странке) припрема «реизбора Саркозија 2012. године».¹⁴⁴ Уобичајено је у пракси председничких избора, а тако је готово увек био случај и у Француској, да се актуелни председник након првог освојеног мандата кандидује и за други, и да у томе има пуну подршку своје партије, па се овако нешто начелно може и очекивати. Са друге стране, популарност Саркозија је драматично опала од тренутка његовог избора од пре четири године. Новинар Фигароа приметио је тада и низ концепцијских разлика између Копеа и Саркозија, међутим, странка је тада подржала већински кандидатуру Саркозија за председника 2012 године, а «за 2017. ће бити неки други кандидат» како закључује тада Копе.¹⁴⁵

Саркози је у предизборној кампањи указао да без обзира на очити пад стандарда и пораст незапослености, да Француска није још у тешкој ситуацији када је реч о незапослености, упоређујући се са једном Шпанијом где је реч о око 20 % становништва које тражи посао, а у Ирској се ради о око 13,7 % радне популације. У односу на њих Француска има близу 10 % незапослених, и спада по том показатељу међу просечне земље чланице ЕУ.¹⁴⁶ Саркози тада, уочи почетка кампање, наводи да ће бити дато око 500 милиона еура као помоћ да се обезбеде нова радна места за незапослене, међутим то ни изблиза не може решити проблем, који је последица кризе и лошег стања француске привреде у последњих неколико година. Поред тога што је податак од око 10 % читаве радне

¹⁴⁴ Le Figaro, 10. XII 2010, „Copé veut lancer la campagne pour la réélection de Sarkozy“.

¹⁴⁵ Le Figaro, 10. XII 2010, Sarkozy-Copé : la lune de miel après la défiance.

¹⁴⁶ http://www.lemonde.fr/politique/article/2011/07/28/chomage-cinq-annes-d-annonces-cinq-ans-d-insucces_1553863_823448.html.

популације незапослено, томе треба додати да је чак једна четвртина свих млађих од 25 година (а који не студирају) незапослено, што је апсолутни неславни рекорд у земљи у протеклим деценијама. Такође, још од 1999. године, није било толико незапослених у земљи. Након пораза УМП на председничким и парламентарним изборима средином 2012. странка од јесени доживљава унутрашње поделе, одвајање једног мањег крила из ње, али и унутрашњу поделу на две велике фракције са неизвесном будућношћу.

Посебно место у француском парламентарном спектру има странка Демократски покрет чији је лидер Франсоа Бајру. Бајру је до средине 2007. предводио центристичку странку УДФ која је на претходне парламентарне изборе изашла у коалицији са владајућом УМП. Бајру је на председничким изборима маја 2007. представљао највеће изненађење када је освојио треће место са чак 18,7 % изашлих бирача. Он је потом формирао Демократски покрет у који је прешао значајан део представника УДФ и од тада представља значајну опозициону партију у земљи. Међутим, политички систем Француске није посебно наклоњен мањим странкама, па је на изборима за председника Бајру 2012. добио два пута мање гласова, а његова странка на парламентарним изборима није имала посебног успеха.

Када је у питању француска левица, ван владајућих структура Партије социјалиста, у њој изванредан углед има антиглобалиста и следбеник Митеранове визије Жан Пјер Шевенман, истакнути француски политичар, који се у својој концепцији залаже за засебну улогу Француске у међународним односима, укључујући и извесну дистанцу у односу на англо-америчку политику и који је формирао самосталан Покрет за републику и грађане.¹⁴⁷ Међутим, убедљиво највећи резултат на левици, ван Партије социјалиста је постигао Меланшон, лидер изразите левнице, антиглобалистичке и чак антиамеричке у наступу, који је на председничким изборима 2012. постигао одличан резултат и четврто место, иза Оланда, Саркозија и Ле Пенове, са око 11 % добијених изашлих бирача.

Стање у француском друштву и на политичкој сцени је такво да се солидне перспективе предвиђају Националном фронту и његовој новој лидерки Марин Ле Пен. Инстистирање на идентитету Француза, залагање за традиционалне вредности и критика имиграционе политике, заједно са све већим таласом незадовољства утицајима глобализације додатно афирмишу Национални фронт. Марина Ле Пен је 10 децембра

¹⁴⁷ <http://www.francesoir.fr/fiche/jean-pierre-chevenement-98235.html>.

2010. један део Париза где доминирају муслимани (четврт Goutte d'Or, односно у буквалном преводу на српски Кап злата), прогласила „окупираним“ што је изазвало различите одјеке у јавности, са једне стране пораст угледа и утицаја у бирачком телу деснице¹⁴⁸ а са друге стране и судску тужбу, која ће 2013. донети до одузимања њеног имунитета као посланице Европског парламента у Стразбуру.¹⁴⁹ Француски аналитичари се углавном слажу да је део изборног успеха Саркозија из 2007. године у односу на тадашњег бледог противкандидата левице, гђу. Сеголен Ројал, извојевао присвајајући у мекшем облику део антиемигрантског концепта Националног фронта. У том смислу, Монд наводи да статистичка истраживања показују да више од половине симпатизера УМП данас подржава наступе Марине Ле Пен.¹⁵⁰ Штампa блиска левици критикује Марин. Тако «Либерасион» сматра изузетно неприхватљивим њене изјаве дате на митингу Националног фронта одржаног 10 децембра у Лиону о томе да муслимански део популације, пре свега мигранти «представљају варијанту окупације Француске».¹⁵¹

Међутим, Марин Ле Пен током читаве календарске 2010. и 2011. године окривљује владајућу странку и владу за «покушај фаворизовања ислама у Француској», «увођење зара у Француску» и чак за «покушај исламизирања Француза».¹⁵² Истраживања показују да је Марин извесно скочила у очима француског бирачког тела у односу на позицију њеног оца као водећег политичара НФ, па нека сондирања показују да чак 43 % Француза показује симпатије за њу, док проценат подршке Ле Пену није прелазео 35 %. На председничким изборима 2012. она је постигла одличан резултат, треће место, и око 19 % добијених гласова.

Бивши премијер Доменик Де Вилпен је формирао свој покрет Република солидарности (République solidaire), који се заснива на неодогилистичким постулатима када је у питању спољна политика. У односу на унутрашњо-политички контекст он прихвата одређене

¹⁴⁸ Le Monde, 18 XII 2010, *Dominique Reynié: „en 2012. le rusque FN est bien réel“*.

¹⁴⁹ <http://blogs.telegraph.co.uk/news/danielhannan/100224380/meps-vote-to-have-marine-le-pen-prosecuted/> ; <http://www.france24.com/en/20130702-european-parliament-vote-lift-immunity-french-far-right-fn-le-pen>.

¹⁵⁰ Le Monde, 15 XII 2010, *54 % des sympathisants UMP approuvent les propos de Marine Le Pen*.

¹⁵¹ <http://www.liberation.fr/politiques/01012309702-2010-l-annee-du-point-godwin>.

¹⁵² Le Monde, 13 XII 2010, *PS est UMP, Face au piège de Marine Le Pene*.

елементе социјалне правде који би га могли сврстаги уз леви центар. Тако у разради тог концепта полази од социјалне помоћи за младе Французе између 18 и 25 година, који су без посла и који би примали по око 850 еу месечно у прелазном периоду до запослења.¹⁵³

Социјалисти су међусобно подељени у неколико фракција, где поред шефа странке, госпође Орби, постоји јак утицај Строс-Кана и посебно Сеголен Ројал, а од победе на председничким изборима најјачи је утицај Франсоа Оланда. Међутим тешко је претпоставити да те интерне поделе у Партији социјалиста могу да угрозе јединство странке, која полако преузима иницијативу у односу на владајућу УМП. Афера Строс Кана поводом наводне оптужбе за силовање собарице у Њујорку, је закључно са летом 2011. завршена и истакнути политичар се, истина нешто окрњеног угледа, враћа у политичку арену. Имајући у обзир доста скроман доказни материјал његове тужитељке, на основу чега је и ослобођен оптужбе, поставља се питање да ли је то заиста био спонтани инцидент, или одређени интереси стоје иза читавог случаја. Не улазећи у шпекулације око тога, може се констатовати да је заменик Строс Кана на месту в.д. председника ММФ био прво Американац Џон Липски, током пролећа, а да када је француска држава одредила његову сталну замену то заправо била политичка одлука. Наиме Кристин Лагард која је заузела ово престижно место је по занимању правник, а по политичком опредељењу, сушта супротност силом прилика смењеном Кану. Док се Кан залагао за смањење улоге долара као међународног средства плаћања, спремајући му за замену алтернативне могућности плаћања, што би био велики политички и економски ударац за САД, Лагард се школовала и радила у Америци више од две деценије (па чак носи младалачки надимак «мала Американка»). Дакле, не улазећи у анализе шта се заиста крије иза случаја Строс Кана у вези оптужбе за силовање собарице у Њујорку, јасно је да су највећи добитници због тога Американци (замењен је са места шефа ММФ, а на то место је дошла Лагардова, која им

¹⁵³ <http://www.francesoir.fr/actualite/politique/2012-dominique-villepin-presente-son-projet-seul-91616.html> То би изискивало економски напор државе од око 30 милијарди еу, али би помогло да млади део нације, који је најзаступљенији међу незапосленима, стане на ноге и правилно се усмери у даљој професионалној каријери и животном путу, укључујући и зачеће породице, те смањење демографских проблема нације, посебно кад је у питању слабији наталитет белог становништва. Тиме би се умањила и демографска диспропорција, пошто између осталог и због већег наталитета, имигрантски потомци представљају све већи удео у становништву земље, посебно у великим градовима.

више одговара од Строс Кана) и Никола Саркози који је због елиминисања Строс Кана, слично како је 2007. елиминисан Доменик ле Вилпен, имао лакши задатак на изборима.

Због специфичности изборног система у Француској кад су у питању парламентарни избори, у парламент углавном улазе представници две најјаче странке. Тако рецимо Национални фронт, центриста Бајру, Мешелон и други нису у њему на адекватан начин представљени и немају ни приближно број посланика, у односу на пропорционалан удео у бирачком телу. Ипак рецимо Национални фронт је успео да уђе у парламент, што представља нову потврду јачања ове странке од како ју је преузела Марин Ле Пен.

Председник Француске Оланд успева да се одржи на челу земље без посебног пада популарности након прве године председничког мандата. Између осталог, у великој афери корупције везано за министра Каизака, Оланд је издејствовао транспарентност свих чланова владе у правцу изношења у јавности њихове имовине са којом располажу.¹⁵⁴ Тако министар спољних послова Лорен Фабијус, има највећу имовину од преко шест милиона еу, што је прилично изненадило ширу јавност, имајући у обзир да се ради о представнику социјалистичке партије. Са друге стране Оланд је прву годину на месту председника Француске завршио без изразитих гафова, али и без посебно значајних успеха. Растуће опорезивање богатих наишло је на шире симпатије у јавности, али са друге стране неки изразито имућни Французи су због тога напустили земљу, да би избегли плаћање високих пореза на растућу добит. У међународним односима, Француска је поцртала своју нешто независнију улогу у оквиру ЕУ у односу на Брисел и Берлин, док је у планетарним односима у неким случајевима се солидарисала са САД (Сирија, неки случајеви у Африци), а у неким случајевима показала већу самосталност (Авганистан, Ирак и нека друга питања). Чини се да владајућа структура на челу са Оландом, још није до краја развила своју спољнополитичку стратегију по свим питањима и да се у овој првој години устезала од великих промена.

¹⁵⁴ <http://www.balkanmagazin.net/novosti-i-politika/cid128-62863/imovinska-transparentnost-francuskih-ministara>.

VI

Француска на раскршћу – спољнополитичка позиција

У овом поглављу је анализирана спољнополитичка позиција Француске у међународном окружењу, у свету који се убрзано мења и где ова велика европска и још увек по неким показатељима и светска сила, покушава да нађе своје место. Потом следи анализа унутрашњополитичке и друштвене ситуације у земљи, која још увек нема консензус око свог даљег пута када су у питању најважнији политички актери.

Промене у геополитичком окружењу

Савремени свет, улази постепено у нову епоху, пошто је у току процес његовог преласка од монополарног ка мултиполаризму. Од зачетака процеса светске модернизације која траје практично од почетка Новог Века и великих географских открића развија се процес повезивања планете («згушњавање времена“ посебно простора највише захваљујући техницистичком напретку који је делом оличен у глобализацији, тј. прерастању света у ‘глобално село’»). У том временском периоду од око половине миленијума долази и до развоја капитализма као светског друштвено-економског уређења који је тек у последњем столећу добио (привремену?) конкуренцију у виду социјалистичког уређења. У међународним односима је током читавог посматраног периода постојао извешан баланс, али и стална борба за примат међу великим силама. Успостављени баланс се заснивао на односу снага великих сила, односно мултиполаризму њихове моћи, јер ни једна од њих није била толико снажна да освоји светску доминацију. Насупрот томе управо крајем XX века, САД су успеле да обезбеде за извесно време апсолутну светску доминацију са аспекта силе и моћи којом располажу у односу на остале конкуренте. Преузимање апсолутне доминације у међународним односима, који су привремено доспели у стање монополарности је зачето рушењем Источног блока, и посебно распадом СССР крајем 1991. године. Процес светске глобализације има за последицу повезивање и све већу међузависност савременог света. Тако настанак и развој светске

економске кризе 2008, без обзира што свој епицентар има у САД, и неким другим најважнијим западним земљама, последице шири практично на читав свет.

Данас, дакле у другој половини 2013. године, потпуно је јасно да је епоха монополаризма завршена и да се поново обнавља мултиполаризам. Овај процес је још у потпуности не завршен и он се развија захваљујући постепеном слабљењу реалне моћи САД и јачањем више других светских сила, пре свега земаља тзв. БРИК-а. Овоме треба додати да се и важне европске силе, те Јапан и неке друге регионалне силе, постепено извлаче у односу на америчку политичко-економско-културну доминацију. Економска криза, има за једну од најважнијих последица, убрзавање процеса преласка монополарног ка мултиполарном свету, захваљујући чињеници да је епицентар и највеће поседице кризе управо у САД, Британији и неким другим западним земљама.

У периоду након Другог светског рата, свет је највеће геополитичке промене доживео у периоду краја осамдесетих и почетком деведесетих година. Тада је дошло до нестанка Источног војно-политичког блока, урушавања СССР, и прерастање биполарног светског поретка у монополарни, са предоминантним утицајем САД као једине суперсиле. Управо у последњих неколико година долази до убрзавања процеса преласка монополарног светског поретка у мултиполарни, односно када поред још увек појединачно најјачих САД, постоје и друге велике силе, попут Кине, Русије, Европске уније као целине и посебно посматрано неколико великих сила које је чине, попут Немачке и Француске, на другим континентима утицајни су још Индија, Бразил, Јапан и др. Дакле сведоци смо новог великог заплета у међународним односима, односно низа процеса који доводе до осетне промене снага у међународном окружењу. Најважнији догађаји и процеси у међународном окружењу, који наговештавају прелазак монополарног светског поретка ка мултиполарном су:

- Крах неолибералног система у теорији и пракси. Када је у питању теоретски крах неолиберализма, најтеже последице носе САД (и Британија) имајући у виду да је то био најважнији елемент њихове «меке моћи». Исте земље су на тај начин погођене и са аспекта фактора «тврде» моћи, пошто су претрпеле, и даље ће трпети најзначајније економске губитке услед економске кризе која је захватила потом читав свет, али је свој нуклеус, структурални узрок имала и има управо у овим земљама.

Након настанка велике економске кризе и краха неолибералног система још од почетка јесени 2008. долази до додатног убрзавања неких важних и већ започетих процеса у савременом свету. Са једне стране свет се убрзано налази у процесу преласка из монополарног (са доминацијом САД, што се зачело у тренутку распада Варшавског уговора и СССР) ка мултиполарном светском поретку (где се више сила јавља као доминантне у свету, поред САД то су и Русија, Кина, Индија, Бразил или тзв. БРИК; потом ЕУ у целини, међутим због разуђености интереса њених чланица и још до краја недефинисане позиције ове интеграционе организације, издвајају се Немачка, Француска, и неке друге силе у оквиру ње). Велика светска економска криза је највише погодила сами центар светског привредног система,¹⁵⁵ а пре свега САД, потом Британију и неке друге важне западноевропске земље, Јапан, Канаду, Аустралију и др. У том смислу светска економска криза погађа САД и то двоструко: са аспекта умањења тзв. «меке моћи», пошто је неолиберализам био превасходно везан као идеолошко оружје самих САД, и са аспекта «тврде моћи» пошто су услед структуралне погођености пре свега највише саме привреде САД и њених најближих савезника попут Британије, практичан губитак економије ових земаља далеко већи него других великих сила. У том правцу се убрзава процес преласка монополаризма ка мултиполаризму, односно и поред чињенице да је светска економска криза на овај или онај начин погодила практично цео свет, управо су превасходно САД и његови најближи савезници тиме највише погођени. Уосталом по Валенштајновој терминологији, светски привредно-политички систем који је конституисан у протеклим деценијама, свој центар има у САД и делом у неким другим најразвијенијим западним земљама, које су за разлику од полупериферије и периферије (светског система), имале највеће користи од функционисања мондијалног неолиберализма, управо сада највише и трпе од његовог рушења.¹⁵⁶ Посебан удар за економију САД и њихов престиж у свету представља постепени губитак позиције долара као светске валуте плаћања. Поједине светске регије већ имају своје валуте

¹⁵⁵ Видети Емануел Валенштајн, *Савремени светски систем*, Београд, 1997.

¹⁵⁶ Овом фактору треба додати и низ других мање значајних елемената и процеса који доводе до слабења снаге САД. То су процеси унутрашњеполитичке и друштвене природе, као што је постепена промена етничко-расног састава САД, заоштравање противречности америчког друштва, опадање ефикасности образовног система што се само делимично годинама надоместује увозом хиљада стручњака из других делова света и др.

као опште прихваћено платежно средство које у тим просторима потискује долар, попут земаља ЕУ – еуро, на постсовјетском простору, посебно на простору обједињеном Царинском унијом, то ће бити заједничка валута или руска рубља, у Кини и Јапану, то су све више њихове националне валуте. Слично томе је случај са Швајцарском (швајцарски франак), Британијом (фунта) и др. На овај начин САД су све више у хендикепу да своје економске проблеме и неравнотеже компензују штампањем долара без покрића где инфлаторни токови погађају највише друге земље. Лошој економској позицији САД значајно доприноси и њен колосалан спољнотрговински дефицит.

Услед пораста значаја ресурса у светској економији XXI века, велике земље БРИК добијају нови замајац у свом развоју, док пре свега европске земље, Јапан, а у извесној, нешто мање израженој мери, и САД доживљавају додатне проблеме, и посебну мотивацију за борбу ка остатку важних светских ресурса. «Вашингтонски консензус», престаје бити општеприхваћен у свету као образац економског делања и све више земаља тражи алтернативне путеве вођења економског система. Поново се даје важност националној и регионалној економији.

• Други важан фактор који утиче на померање монополарног светског поретка ка мултиполаризму је постепен раст других великих сила. То се нарочито односи на Кину, где читав пацифички макрорегион, а то се нарочито односи на источну азијску обалу, постаје нови центар светске привреде, уместо до садашњег (северо)атлантског басена. Кина расте економски у континуитету у протеклих неколико деценија и управо у следећим годинама премаша Америку по већини важних економских показатеља. Са друге стране, Русија управо у последњој деценији успева да надокнади свој заостатак из деведесетих (када је на неолибералним начелима земљу очајно водио Јељцин и екипа «младих неолиберала»). На тај начин Русија и захваљујући својој величини, атрибутима светске силе (наоружање пре свега нуклеарно, стална чланица Савета безбедности, систем интеграција и војно политичких савеза), и колосалним природним ресурсима (највећим у већини најбитнијих параметара на Планети), поново постаје један од најважнијих фактора у међународним односима. То је посебно везано за неколико важних догађаја и процеса на постсовјетском простору последњих година. Лета 2008. Русија је однела важну ратну победу на Кавказу чиме је озбиљно уздрман Сакашвилијев режим у Грузији и осигурана независност Абхазије и Јужне Осетије те удаљен концепт приближавања НАТО Закавказју. Победа

Јануковича на председничким изборима у Украјини представља пораз проамеричких снага у овој, иза Русије најважнијој земљи постсовјетског простора и јачање интегративних токова између Кијева и Москве. За сада је за предпоставити приступања у неком облику Украјине бесцаринској економској унији коју већ чине Русија, Белорусија и Казахстан, односно оживљавању Заједничког економског простора који је још раније формиран и који чини заједно са овим земљама и Украјина.¹⁵⁷

Са друге стране Русија, Белорусија и Казахстан су формирали независно од Заједничког економског простора наддржавну творевину (за сада се назива Царински савез), још хомогенију интеграцију по угледу на ЕУ која има следећи редослед корака обједињавања: царинска унија, јединствено тржиште, заједничка валута, политички и војно-безбедносни савез. Лондонски *Тајмс* је почетом марта 2010. донео уводнички текст који се односи на интеграционе, наддржавне процесе који су започеле ове земље, са тенденцијом да се у њих укључи и Украјина.¹⁵⁸ Међутим, то се за сада није још десило у пуном обиму, пошто званични Кијев лавира између ЕУ и Царинског савеза. Ипак Украјина је 2013. добила статус посматрача у оквиру Царинске уније.

Овде можемо посматрати Европску унију која упркос институционалној надоградњи путем усвајања модификоване верзије Лисабонског споразума има низ структуралних проблема и неизвесности. Будућност ЕУ није до краја извесна, односно у ком правцу ће даље тећи њен развој. Да ли ће то бити у правцу сегментирања саме уније као *de facto* процеса. Односно да ли ће услед неједнакости интереса и могућности низа земаља и региона ЕУ долазити до груписања њених чланица према различитим основама. Пример је рецимо, током ове прве деценије XXI века, која је за нама, груписање на тзв. «Стару Европу» и «Нову Европу», што је свакако подела која ће бити актуелна и надаље. Она читава језгро земаља старих чланица ЕУ које су у исто време и економско-политички мотор њеног развоја и усмеравања, попут Немачке и Француске, а у нешто мањој мери ту је и

¹⁵⁷ Даљи развој заједничког економског простора је од краја 2004. замрзнут, односно овај институционални облик повезивања четири земље је таворио, што је главни разлог стварања економске уније у међувремену између Русије, Казахстана и Белорусије.

¹⁵⁸ Наведени чланак у лондонском *Тајмсу* је интегрално преведен и објављен на украјинском језику у кијевским дневницима «Унион» и «Главпорт», – «Москва хоче встановити повний контроль над Україною и повернути ии до рубловної зони ЕМІ», од 11. марта 2010.

Италија.¹⁵⁹ Ове земље, а то се пре свега односи на Немачку и Француску, воде самосталну политику у односу на Вашингтон, што није случај са добрим делом земаља источне Европе. Ту је и однос према Русији, где Берлин и Париз, али и Рим, виде ову силу као стратешког партнера и чак савезника, што свакако није случај са политиком Британије и дела нових чланица ЕУ из источне Европе, које по тим питањима често сарађују са Вашингтоном. Са друге стране, савремена ЕУ након светске кризе, и сама улази у кризне економске позиције, где се група земаља налази на ивици банкрота, попут Грчке, али и неких других јужних и источних земаља чланица, као што су Португалија, балтичке земље, Пољска, Ирска, Бугарска, Румунија, потенцијално чак и тако крупна земља као што је Шпанија и др. Попут примера Грчке оне често траже од Немачке, Француске и других сила «Старе Европе» да их финансијски подрже, заправо у односу на стварну економску ситуацију чак спасавају, што оне не гледају са задовољством. У том правцу Србија, са својом економијом у дубоким фазама кризе, тешко да може бити подстрек земаљама ЕУ да је привлаче у своју орбиту.¹⁶⁰

Овome треба додати као важно питање у даљем путу ЕУ различито виђење њених чланица о статусу и улози НАТО. Док Немачка, и Француска пре свега, сматрају да је ово све више превазиђен савез и да би морао у највећем бар да редефинише своју садашњу позицију и правац деловања, низ других земаља, пре свега источне Европе, га сматра још увек неопходним. Још од Сент Малоа траје изградња самосталних европских оружаних снага, што је и даље стратешко опредељење пре свега Немачке и Француске, без обзира да ли се овај пројекат макар у почетној фази посматра као сепаратан у оквиру НАТО или чак паралелно са НАТО, дакле ван њега. Да не спомињемо традиционалан евроскептицизам рецимо британске политике, потом проблеме у придобијању бирачког тела чланица ЕУ за даље евроинтегративне форме, о чему говори врло скроман биланс резултата досадашњих референдума по том питању, у низу европских земаља. Постоје и велике разлике по питању даљег проширивања ЕУ међу самим њеним

¹⁵⁹ О положају Француске у савременом свету у периоду његовог преласка из монополарног ка мултиполарном у Драган Петровић, *Ка мултиполарном светском поретку*, Пешић и синови, Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2010, стр. 99-101, 116-117 и 146-148.

¹⁶⁰ Са друге стране и ЕУ поставља Србији као предуслов тешке задатке, од којих би евентуално онај у вези Косова био са аспекта српских националних и државних интереса неприхватљив.

чланицама, што посебно долази до изражаја када су у питању неки врло конкретни кандидати попут рецимо Турске и др. Дакле иако се ЕУ све више профилише у институционалном смислу једне целине, велике противречности у испољавању интереса њених чланица остају. Садашња економска криза показује рањивост ЕУ, како у смислу њеног практичног превазилажења, а можда још више по питању постизања консензуса чланица око даљих стратешких праваца.

У следећем петогодишњем периоду, је за очекивати да се у оквиру укупних светских трендова, наставе њихови основни правци. Тако ће вероватно земље БРИК-а, а пре свега Кина, па и Индија, наставити убрзани макроекономски раст и повећање свог удела у светској економији. Русија такође може очекивати даљу стабилнизацију свих важнијих показатеља друштвеног и економског развоја. Западне земље, а пре свега САД се суочавају са мноштвом изазова и проблема, укључујући и даље, лагано смањење сопствене партиципације у светској економији, демографски проблем, питање ресурса и др. Економски центар света ће се полако селити из атлантског макрорегиона ка пацифичком, где ће посебан значај добити азијско-пацифичка област у чијем је средишту Кина. Русија у тим токовима има значајно место, што се у мањој мери и сасвим индиректно односи и на остатак постсовјетског простора. Односно постсовјетски простор ван Русије, ће своју позицију озбиљног актера на светској сцени, моћи имати само у контексту својих интегративних и других веза са самом Русијом.

Посебно је значајан однос између земаља ЕУ и Русије. Земље ЕУ представљају светско стециште знања и капитала, али су у исто време веома дефицитарне са ресурсима. Са друге стране, најближи и најјефтинији ресурси могу доћи управо из Русије и других земаља постсовјетског простора које се интеграционо обједињују око званичне Москве. У том правцу постоји спрега интереса између Русије и земаља ЕУ, где посебно треба апострофирати њене континенталне силе, попут Немачке, Француске па и Италије, које предњаче у привредној сарадњи са Русијом. То се не односи само на енергенте, већ и на већину руда метала и неметала, а у следећим деценијама ће све више добијати на значају руски ресурси планетарног значаја попут: чисте воде; дрвета јер су највећа пространства Русије под шумом, нарочито четинарском; квалитетног земљишта за обраду – чернозема којим руски простори обилују и др. Свему томе треба додати и заједнички интерес Русије и ЕУ око низа других питања, попут безбедности, нарочито у борби против различитих

облика тероризма, шверца дроге, илегалних миграната и др. Русија, не само да је део Европе у географском смислу (близу половине «старог континента»), већ је и важан део њене цивилизације и историје.¹⁶¹

У том правцу САД покушавају да угрозе природан савез и сарадњу земаља ЕУ и Русије, највише користећи инструменте НАТО савеза, те својим пресудним и директним утицајем на земље источне Европе, то јест, како их још називају «Новом Европом». Земље «Нове Европе» су на моменте под већим утицајем политике САД него оне из ЕУ која се креира из центра у Бриселу. Постављање ракетног штита је у исто време и у америчком геополитичком интересу раздвајања Русије и земаља «Старе Европе».

Из свега наведеног закључујемо да велика економска криза има за последицу отежавање економског развоја и просперитета практично целе Планете, с тиме да њене последице неће све регије и земље ни приближно поднети. У геополитичком смислу она убрзава процес прелажења монополарног светског система ка мултиполарном. Земље БРИК ће у будућности имати убрзанији напредак него већина других земаља, узимајући у обзир повољне елементе комбинације «тврде моћи» са којима располажу. Ове пространством и бројем становника велике земље, у исто време располажу и са колосалним природним ресурсима, економијама у успону, и до сада су се показале прилично имуне на негативне последице глобализације које су посебно погађале мале земље у транзицији. Повезивање ових земаља, заједно са низом интегративних процеса превасходно на постсовјетском простору на чијем је челу Русија представља у исто време нови моменат у савременом свету, где су у интеграционим токовима до сада највећу иницијативу имале управо западне земље. Са друге стране западне земље још увек имају осетну предност у поседовању и усавршавању високих технологија. Земље БРИК, укључујући и Русију заостају за најразвијенијим западним силама, посебно у односу на САД по питању поседовања, примене и усавршавања високих технологија. Русија, на пример иако има изразито повољни квантум спољнотрговинске размене са светом (у просеку око два и по пута номинално више извози него што увози) у структури сопственог изоза има недопустиво висок удео за једну светску силу полупрерађевина и сировина. Јасно је да би њихова додатна обрада са високоразвијеним технологијама дала већи економски добитак, а у исто време би се земље

¹⁶¹ Драган Петровић, *Русија и Европа*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.

попут рецимо Јапана или Британије, које су дефицитарне природним ресурсима а које постижу одличне резултате у продаји финалних производа, на међународној подели рада и свтском тржишту надвисиле и део њиховог екстра профита припао Русији. Кина, Индија, Бразил имају осетан заостатак у односу на најразвијеније западне земље у технолошком смислу, јер су стартовале са различитих историјских позиција и последњих деценија успевају да нешто смање то заостајање, са даљим перспективама приближавања, а где би опет захваљујући својим колосалним елементима тзв. «тврде моћи» и високом мотивацијом читавог друштва успеле да угрозе економско-војну, па и политичку хегемонију Запада. Кина се чак налази у прилици да већ у следећој деценији постане водећа економска сила света, посматрано у бруто износу. У случају Русије, СССР се као суперсила налазио веома високо котиран у достигнутом нивоу технолошког развоја, далеко већим него друге земље БРИК. Међутим, распад земље, кризне деведесете године довеле су до заостајања Русије у односу на водеће западне силе по питању развоја и примене високих технологија, па се у последњој деценији чини напор да се у односу на њих поново «ухвати корак», где су постигнути тек извесни резултати. Стога Москва у својој спољнотрговинској платформи покушава да нађе додатан начин сарадње са западним земљама, или макар са неким од њих, где би се у оквиру међусобне размене остварило и добијање конкретне подршке за технолошко сустизање водећих светских сила. Међусобна размена земаља БРИК, земаља постсовјетског простора даје извесне резултате у том правцу, али ипак недовољне да се изврши радикалан преокрет у сустизању најразвијенијих западних земаља у технолошком нивоу и поседовању, примени и усавршавању високих технологија. Француска у оваквој ситуацији може да оствари низ својих геополитичких интереса, пре свега у области економије, безбедности и др. Како је Русија у политичкој равни од наразвијенијих западних сила најближа Немачкој и Француској, то даје могућност француској политици да у перспективи сарадње са Русијом, укључујући и размену технологија, оствари своје адекватне економске, па и политичке и војне интересе.

Спољнополитичка позиција Француске

Француска се у међународном окружењу данас налази као једна од потенцијално ретких сила која још увек може да рачуна да располаже

оним елементима тврде и меке моћи који би јој гарантовали колико-толико самосталан пут и начин одлучивања. Величина њене територије од око 560 000 км кв, је чини најпространијом државом на европском континту ван постсовјетског простора, где су од ње веће Русија као најпространија земља света, и Украјина, која Француску минимално премашује у површини. Ваневропски свет располаже у просеку са нешто пространијим државама, али и ту Француска спада у ред великих (али не и колосалних) држава. По броју становника од 64 милиона, она спада у ред највећих у Европи, и међу већим у свету. Истина као и код већине других европских народа природни прираштај је доста скроман, а додатан проблем представљају бројни потомци емиграната са ваневропских подручја, претежно Африке и Азије (Арапи и црнци углавном) чији је тачан проценат тешко утврдити, али се процењује на преко 10 %, са тенденцијом даљег скока због високог наталитета, као и због механичког прираштаја (усељавања).¹⁶² Густина насељености није велика (нешто преко 100 становника на км кв) за појмове западне и средње Европе, те је Француска једна од ретких земаља тог подручја које су не пренасељене. Француска је 1914. године имала 39 милиона становника, приближно толико и на крају Другог светског рата. Следећих деценија број становника је бележио пораст, па је тако 1960. било око 45 милиона становника, 1970. већ нешто преко 50 милиона, 1980. близу 55 милиона, 1990. око 57 милиона, 2000. нешто мање од 60 милиона, и данас близу 64 милиона.¹⁶³ Образовна структура становништва је веома висока, карактеристична за најразвијеније земље света. Када се посматра структура запослених у француском друштву последњих деценија може се запазити да је удео запослених у пољопривреди опао са 6,5 % 1985. године, на свега нешто преко 3 % данас. Удео службеника се повећао од око 26 % 1985. на близу 30 % данас, с тиме да се удео радника смањио од 31 % 1985. на свега 24 % данас. Удео представника управљачких структура, самосталних занимања и уметника се смањио од нешто преко 7 % на око 5,5 %, а интелектуалан слој се повећао, и то виших интелектуалних занимања са 8,4 % у 1985. на 14 % данас. Удео ниже котираних интелектуалних занимања се такође повећао од 18 % на 22

¹⁶² То дугорочно може бити велики демографски проблем, па чак прерасти и у посебан проблем читаве земље. Диспаритет између наталитета Француза, односно европеидног становништва, и потомака миграната је очит, а у париском и лионском региону посебно изражен.

¹⁶³ *L'état de la France*, édition 2009-2010, Découverte, 2009, p.19.

%.¹⁶⁴ У целини, то су тенденције и у осталим развијеним земљама, где долази до сталног смањења запослених у примарном и секундарном сектору, а до повећавања запослених у терцијалном сектору.¹⁶⁵

Друштвени бруто производ, односно производ по становнику је врло висок, карактеристичан за богате земље (2009. око 29 000 еу)¹⁶⁶. Главни спољнотрговински партнер је Немачка, са којом Француска има највећи извоз и највећи увоз.¹⁶⁷

Када су у питању улагања у одбрану, Француска улаже 3,18 % свог друштвеног бруто производа за ове намене, а илустрације ради САД улажу 4,18 %, Русија 2,64 %, Велика Британија 1,38 %, Кина 1,75 % (сви подаци за 2006. годину).¹⁶⁸

Распоред становништва у земљи је такође повољан, пошто је она равномерно насељена, нема посебно изражених предела који су слабо насељени, а посматрано по националној структури етнички Французи су већина на највећем делу национане територије.

Када су у питању природни ресурси, огромна предност земље је њена повољна морфометријска (рељефна) структура, педолошки покривач и излаз на два важна морска правца, те изузетно повољан климатски фактор.

Француска има извесна налазишта руда и угља, али она нису ни изблиза довољна за потребе привреде, тако да је упућена на увоз важних енергената и значајног дела руда метала и неметала, дрвета и др.

На почетку друге деценије XXI века, Француска се налази у свету који је прилично хаотичан, са великим превирањима и недореченостима. Монополарни светски поредак је у процесу преласка ка мултиполарном,

¹⁶⁴ *L'état de la France*, édition 2009-2010, Découverte, 2009, pp 86-87.

¹⁶⁵ Укупно је запослено у пољопривреди 2,9 %, у секундарном сектору 21,7% (од чега на грађевинарство отпада 7 %) и у терцијалном сектору 75 %. <http://www.pks.rs/PrivredauFrancuskoj/tabid/3659/language/sr-Latn-CS/Default.aspx>

¹⁶⁶ <http://www.pks.rs/PrivredauFrancuskoj/tabid/3659/language/sr-Latn-CS/Default.aspx> такође у *L'Annee strategique 2006, analyse des enjeux internationaux*, Sous la direction de Pascal Boniface, Dalloz, Paris, 2006. p. 124.

¹⁶⁷ *L'Annee strategique 2006, analyse des enjeux internationaux*, Sous la direction de Pascal Boniface, Dalloz, Paris, 2006. p. 124.

¹⁶⁸ Сви подаци из *L'Annee strategique 2006, analyse des enjeux internationaux*, Sous la direction de Pascal Boniface, Dalloz, Paris, 2006. p. 124.

центар светске привреде се такође лагано сели са северног Атлантика ка северном Пацифику и то посебно Далеком истоку, земље БРИК имају перспективу, а САД се иако у силазној путањи у односу на најближе ривале, и даље налазе на челу као водећа планетарна сила. Велику важност добијају земље које имају капиталне планетарне ресурсе, али са друге стране, огроман значај је у поседовању и стварању нових технологија, где су САД и водеће западне силе у предности. Концепт Европске уније се показао у много чему као успешан, чинило се током низа протеклих година да је незаменљив, али последњих неколико година улази у веома озбиљне кризе, из чега је неизвесно како ће се наставити.

Француска испред себе има неколико стратегија сопствених поставки у односу на међународно окружење. Међутим, чак и кад би се поставила једна од тих опција као званично стратешко опредељење земље, она не би била коначна, јер се са једне стране ситуација у свету мења стално, у чему нас упућују до садашња искуства. Тако и у само неколико последњих година, смо сведоци таквих измена „у ходу“, већ постављених стратегија, уколико би се у међународном окружењу ситуација битно изменила. Тако је и бивши председник Никола Саркози који је био дошао на место шефа државе са својим опредељењем приближавања ка САД и спремношћу већег прихватања неолибералног концепта од било ког његовог предходника на челу Пете републике, је моментално реаговао у правцу битне корекције своје концепције када је у међународним односима следећих година дошло до осетних промена. Такође, већ донета спољнополитичка стратегија се може променити у случају озбиљне измене унутрашњеполитичке ситуације у земљи. Иако је Франсоа Оланд дошао на место новог председника Француске, а Партија социјалиста има већину у влади и премијера, промене у односу на претходни петогодишњи период када је председник био Саркози, су евидентне, али не и посебно изражене. На унутрашњем плану се приступа извесним потезима социјалне државе, супрото неолибералним постулатима, пошто се уводи растући порези са висином прихода, извесне мере редистрибуције дохотка у корист сиромашнијих слојева. У спољној политици су постигнуте тек минималне корекције Саркоијеве проглобалситичке политике, који је између осталог увео Француску и у пуно чланство НАТО почетком 2009. У овој години од како је дошло до промене власти у Паризу, Француска је нешто више нагласила свој самосвојан поглед у односу на Немачку у оквиру ЕУ, где се Оланд на моменте противи мерама штедње и економској концепцији коју форсира

Ангела Меркел и Немачка. Са друге стране у односу на Америку се са једне стране повлачи француски контингент из Авганистана, а са друге стране заједно сарађује у односу на питање сиријске кризе. Чини се да после тектонске промене француске спољнополитичке концепције у време Саркозија, када се земља више примакла Америци и НАТО, да се под Оландом и социјалистима не може очекивати континуитет пуни те политике, али ни претеране измене, које би ишле даље од извесног приближавања традиционалној оси Пете републике. Са друге стране промене у међународном окружењу дају могућност Француској, да се у предстојећим годинама постави у односу на измењене околности у свету који иде ка мултиполаризму, и где Француска може да се постави у складу са својим стратешким интересима.

Из ових примера можемо видети да се спољнополитичка стратегија не доноси, чак и кад је у питању једна велика сила као Француска, као коначно зацртана категорија усмеравања земље у међународним односима за наредни период, већ више као једна оквирна одредница даљих праваца кретања, која се успешно може променити у оном степену, који би даља измена околности налагала као сврсисходно. Наравно, ту је веома важан однос снага на унутрашњо-политичкој сцени, који ће те аргументе извагати и на основу више интереса донети одлуку даљег усмеравања „државног брода“.

У том правцу, се чини да је због сложености међународне позиције, као и саме унутрашњо-политичке ситуације у Француској, тешко за предпоставити да се у овим околностима, једна стратегија може издвојити као коначно прихватљива и непромењива у следећем низу година.¹⁶⁹

Дакле и поред постојећег тренда извесне деиндустријализације западних земаља протеклих година, где због нижих цена радне снаге и еколошких фактора, долази до пресељења на нове меридијане читавих

¹⁶⁹ У традицији француске Пете републике је обичај да се на приближно петогодишњем периоду одржи процедура креирања оквирне спољнополитичке стратегије земље. У том процесу учествују шире друштвене групе, укључујући и парламентарне политичке странке, невладине организације и удружења, у њега су укључени истакнути дипломативетерани од којих један најчешће има формално предводничку улогу. Тако је од тренутка доласка на власт Саркозија ту процедуру формално предводио бивши министар спољних послова Ибер Ведрин, а у оквиру општих праваца вођења спољнополитичке стратегије за следећи период између осталог је забележено и да се према силама у спону, попут земаља БРИК, а посебно према Русији и Кини треба спровести политика уважавања и сарадње, нарочито када су у питању њихови природни ресурси.

грana и делова индустрије, секундарни сектор у целини, а посебно индустрија игра и даље изузетно важну улогу у привредном и свеукупном развоју сваке земље, а посебно великих сила. У том правцу за Француску је изузетно важно да долази до континуираног и несметаног увоза нафте и гаса, руда метала и неметала који су неопходни њеној индустрији и привреди у целини. Француска има уз себе, Француску заједницу народа и Франкофонију. То су међународне организације, пре свега културног карактера, али оне имају и привредни значај (у мањој мери и војни и политички). Међу тим земљама, нема важнијих извозника нафте и гаса, осим Алжира, који има извесне резерве гаса, и још неколико земаља које извозе енергенте у мањем обиму (Габон нафту). Могућности ових земаља за извоз руда су знатно веће, али ни то не може да задовољи дугорочније потребе Француске за квалитетним, поузданим, континуираним и не претерано скупим увозом ових природних ресурса, којима треба додати и дрво, поједине прехранбене производе којима је дефицитарна Француска и још неке ресурсе. У том правцу, а на то смо већ напред скренули пажњу, најлогичнији извор снабдевања би била Русија и друге земље постсовјетског простора, које су иначе са њом у различитим облицима интеграционих процеса. Систем цеговода (нафтовода и гасовода пре свега) који повезују западну и средњу Европу, са земљама извозницима енергената на постсовјетском простору, а пре свега са Русијом, је изванредно разгранат и изграђен, па је то у исто време веома повољан правац и извор снабдевања за Французе. Такође други облици саобраћаја су изванредно повезани са Русијом и постсовјетским простором, пре свега железнички који је повољан за транспорт терета копненим путем и поморски и унутрашњеводени¹⁷⁰ саобраћај, који су посебно важни за транспорт великих количина терета. Француска у односу на Русију, имајући у виду њен географски положај, има и традиционално безбедоносни интерес, без обзира што су релације између Берлина и Париза постале већ дуго веома пријатељске. Према Русији Француска може имати и интерес стратешке сарадње по питању велике заинтересованости руске стране, да макар смањи свој заостатак у односу на најразвијеније западне економије по питању развијености технологије. Нарочито је Русија током деведесетих година „изгубила корак“ са водећим западним силама, и уколико би Француска у размени са Русијом

¹⁷⁰ Систем који чине речни, језерски и каналски, међусобно повезани, често и са поморским правцима.

нашла интерес да јој уступи део технолошких сазнања, то би руској страни много значило. А са друге стране и сама Француска има одређене гране, посебно у војној индустрији, које су заинтересоване за размену технолошких достигнућа са Русима.

Француска евентуалну стратешку сарадњу са Русијом може да развија као посебну целину, или комбиновано са већ успостављеним стратешким односима са Немачком. Тада би линија Париз-Берлин-Москва представљала моћну Евроазијску осовину, која чак и да не пледира на светско лидерство, већ само на интерну интресну допунску сарадњу у областима од међусобне користи, може представљати снагу коалиције која би се респектовала и на планетарном нивоу. Чињеница је да би ова осовина, или пак ако хоћемо и потенцијално нова Антанта, представљала за Француску повољност у смислу задржавања постојећег савеза са Немачком отелотвореном кроз ЕУ, а са друге стране добијање моћног и великог савезника на истоку, који садржи у потребним количинама планетране природне ресурсе, који су преко потребни Французима, као и Немцима. Питање је шта би у том случају било са ЕУ. Да ли би ЕУ могла да направи неки специјални споразум са Русијом, или чак интеграционим процесима које предводи Русија. Јасно је да би највећи планетарни противник овакве стратешке сарадње, била англоамеричка коалиција, која би не само изгубила добрим делом пресудни утицај и постојеће савезнике у Западној Европи, већ би њен важан ривал Русија, оваквом коалицијом битно ојачала. Независно од односа Француске према Русији, руско-немачки односи су за оба партнера изузетно битни, и чак уздигнути на стратешки ниво. Са друге стране америчка (и британска) политика све чине што им је у моћи да осујете, или макар ослабе наведену релацију. Америчка политика има веома разноврсне мере притиска и блокирања западноевропских сила, да се њихова интересна сарадња са Русијом, не претвори у алијансу. У том правцу, веома важан инструмент је НАТО савез, који одузима земљама чланицама део суверенитета у безбедоносном смислу, тако да се он пребацује на централно тело Атлантског пакта, и делом, чак и на саму Америку. Са друге стране иако је НАТО наднационално тело, ипак га у целини чини збир воља и политичких одлука његових чланица. Француски председник Саркози је добио подршку дела естабилишмента да укључи Француску у потпуности у оквиру НАТО-а почетком 2009. са образложењем да се као пуноправан члан може деловати и одређивати укупна политика алијансе. Иако бар још од 2003. постоји незадовољство

Немачке и неких других чланица Северноатлантског пакта односима у савезу, као и самом улогом и позицијом пакта, последњи његов самит у Лисабону потврдио је доминацију Америке у њему.

Друго важно оружје у америчком притиску на западноевропске силе у погледу њиховог даљег приближавања Русији је позиција земаља тзв. Нове Европе, које су изузетно блиске са САД и под пресудним утицајем Вашингтона.

Не постоји институционализована или било која званична форма организовања и идентификације земаља тзв. Нове Европе. Ради се о општем називу за углавном бивше социјалистичке државе из источне и југоисточне Европе, које су последње две деценије прихватиле транзициону улогу, тзв “Вашингтонски консензус” економске реформе, односно неолибералне постулате и америчку доминацију. Дакле, иако је највећи део њих и формално постао чланицама Европске уније, ове земље са својим друштвима у транзицији, које су прихватиле амерички рецепт реформи (Вашингтонски консензус и шок терапија) доживеле економске проблеме, раслојавање и презадуженост, посредовање и надзор ММФ, те редовно већу везаност за Вашингтон него за политичке центре тзв. Старе Европе – Берлин и Париз, па чак и Брисели или Стразбур, као персонификацију средишта ЕУ. Док се тзв. Стара Европа, а пре свега најјаче силе које је чине Немачка и Француска, а у мањој мери и Италија и Шпанија, односи према ЕУ као новом облику еманципације у односу на САД, задржавајући при том и ниво сопственог државног интегритета и суверености, земље Нове Европе постају полузависне слабе државе са великим утицајем САД и када је ЕУ у питању, превасходно заинтересоване за примање средстава од различитих фондова ЕУ. Ту долази до друге диференцијације земаља ЕУ која је новијег датума, на оне које финансирају заједничке фондове и вуку привредно напред, а то је пре свега Немачка, и у мањој мери Француска и још неке, и оне бројније које примају средства ЕУ на различити начине, или се чак попут Грчке, Ирске, Португала и других налазе пред банкротом.

Док силе тзв. Старе Европе са Русијом и интеграционим облицима постсовјетског простора чији је центар Москва, развијају стратешку сарадњу која има пре свега интересну основу у привреди, а потенцијално и у безбедности, режими Нове Европе на сугестију и доминацију Вашингтона и Лондона у Русији виде противника са којим није посебно пожељна сарадња иако то често противречи стварним интересима тих земаља. Док пре свега Немачка и Француска траже могућности самосталног или макар

аутономног безбедносног обрасца и превазилажење нових подела у Европи по узору на Хладни рат, државице, боље рећи режими Нове Европе, под пресудним утицајем Вашингтона сматрају НАТО одличним обликом безбедности, а потенцијални ракетни штит који Вашингтон намерава да инсталира према истоку континента, неопходност у том правцу, или макар један од многих захтева Америке који требају испунити. У најужем смислу земље Нове Европе се сматрају као оне које имају традиционално лоше односе са Русијом, а већи утицај и интерес према САД него према силама Старе Европе – Немачкој и Француској. То су пре свега у најужем смислу Пољска, балтичке државе Естонија, Летонија и Литванија, мада се у најширем смислу ту могу сматрати практично све слабе државе источне и југоисточне Европе.

Ако би смо анализирали и тражили интересе који повезују Русију и Немачку, односно Русију и Француску, видећемо да је таквих фактора више. Немачка је економски и демографски најјача европска земља ван Русије, има низ подударних привредних интереса са Русијом. Немачкој су неопходни руски ресурси попут руда метала и неметала, и изнад свега енергенти. И Русија има најважније привредне интересе у сарадњи са Немачком, одакле очекује да добије и дифузију нових технологија које су јој неопходне да сустигне западне силе у развоју индустрије. У спољној трговини Немачка је главни партнер Русији.

Француска је земља, која је традиционално у dobrим односима са Русијом. Од Антанте крајем XIX и почетком XX века, чија је окосница био руско-француски савез, преко међуратног војнополитичког пакта између Француске и СССР 1935. (коме нису могле да буду препреке ни идеолошке разлике), до Де Голове визије Европе „од Атлантика до Урала“, преко Саркозијевог предлога о заједничком европском економском простору у који би спадала и Русија заједно са ЕУ, званични (и незванични) Париз је увек у Русији видео свог могућег савезника или макар изузетно важног потенцијалног стратешког сарадника.

У структури политичких странака у Немачкој и Француској постоји различито опредељење како према САД, тако и према Русији. У Немачкој је левица (социјалдемократи) мање наклоњена САД, а има више разумевања према Русији (пример бивши канцелар Герхард Шредер). Насупрот томе, десница задржава коректне и чак пријатељске односе према Русији, али је више окренута ка САД, чему најбољи пример даје садашњи канцелар Ангела Меркел. У Француској су и деголисти и левица

традиционално у добрим односима са Русијом. Стручњак из области међународног права Смиља Аврамов наводи да је покушај америчке политике да преко организације Трилатерале покуша да очврсне своју доминацију у свету дала извесне резултате у неким деловима света, рачунајући Немачку, пре свега од стране крупног капитала. „Француска елита, насупрот томе, са неповерењем је гледала на овај подухват. Јака деголистичка традиција и традиционално укореењен антиамериканизам дошли су до пуног изражаја.“¹⁷¹ Аврамов у свом другом делу *Опус деи*, наводи да је Жак Ширак иако формално настављач деголистичке традиције био под утицајем католичке идеје, и чинио уступке америчкој политици у више праваца.¹⁷²

Међутим Никола Саркози одступа од постулата деголизма и од његовог доласка на власт постоји приближавање Француске Америци, као никад до сада у историји Пете Републике. Најближи Русији су тренутно Национални фронт, изразита иначе антиглобалистичка левица на челу са Меланшоном, центриста Франсоа Бајруа, а тек потом водеће две странке деголисти и левица. Дакле начелно у Француској Русија има подршку различитих политичких групација, а најмање јој је наклоњен мондијалистички део друштва, без обзира да ли се ради о сорошевској „левици“ или неолибералној „десници“. Са друге стране две водеће странке у Француској, тренутно владајућа Партија социјалиста, и странка деснице, која је сада у низу унутрашњих подела УМП, имају коректан однос, спреман на сарадњу са Русијом, али у принципу још неразрађене до краја и неодлучне геополитичке визије даљњег места Француске у средњем року.

Западна и средња Европа, а пре свега Немачка и Француска су светско стециште знања и капитала, а Русија и постсовјетски простор на чијим интеграционим облицима је Москва на челу, је стециште светских ресурса, али и индустријске производње, која је истина последњих пар деценија добила додатни технолошки заостатак у односу на водеће западне земље. Ове земље, а пре свега Русија и Немачка су привредно упућене једна на другу, укључујући и међусобна колосална тржишта. Са друге стране постоји и геополитички интерес сарадње, пре свега у безбедоносној сфери осигурања Старог континента и превазилажења

¹⁷¹ Смиља Аврамов, *Трилатерална комисија*, допуњено издање, Академија за дипломатију и безбедност, Игам, Београд, 2008, стр. 37.

¹⁷² Смиља Аврамов, *Опус деи*, Академија за дипломатију и безбедност, Игам, Београд, 2008, стр. 109.

подела и конфронтација на њему, где је пре свега кичма договора између Русије и Немачке, док је позиција Француске, такође веома важна.

Остале европске земље су неједнаких ставова по овим питањима. Британија је свакако увек уз САД, а ту су најчешће и земље Нове Европе у најужем смислу, попут Пољске, три прибалтичке земље, које су због свог традиционалног анимозитета према Русији скептичне према свакој политици у којој се она фаворизује, а ове државе су често неповерљиве и према Немачкој, и виде англосаксонске силе као највеће савезнике. Друге државе ЕУ се опредељују по овим питањима са мање страсти и одређености и некад немају до краја прецизиран став.

САД не гледају благонаклоно на приближавање Русије и Старе Европе, Кисинџер је рекао да “је ноћна мора Америке савез између Русије и Немачке”. САД покушавају на сваки начин да омету природни интерес приближавања сила Старе Европе и Русије, и покушавају да са својом доминацијом у источној Европи и марионетским, нестабилним режимима у виду тзв Нове Европе блокирају тај процес. Ракетни штит који се намерава инсталирати у источној и југоисточној Европи има тај циљ, односно да буде зид између Русије и западноевропских сила.

Француска је традиционално непослушна и супротстављена америчкој хегемонији у Европи, али и свету као целини, нарочито у зонама традиционалног франкофонског утицаја као што је западна, северна и екваторијална Африка, Карибско подручје, Квебек, јужни Пацифик, неке области Индијског океана, Блиског истока и др. За време председника Ширака француска политика према САД је наступала у овом правцу, али са умереним интензитетом и без директног и наглог супротстављања, око за Американце важних међународних питања. Хенри Кисинџер незадовољно критикује француску политику према САД 2003. године: «.. Овакво надмено понашање, које се може толерисати када велика опасност одређује границе игре, прети да поткопа сарадњу последњег уточишта на које француски лидери још рачунају од када је отпор САД-еу постао стандардна оперативна процедура у многим савременим питањима. Политика тражења европског идентитета оспоравањем САД најбоље функционише када јој само једна страна прибегава. Да су се САД систематски светиле, што ће пре или касније бити случај, напетости са Европском унијом, и још више унутар ње, могле би постати више него драматичне.... Француски министар спољних послова Ибер Ведрин није оставио места сумњи да је, по његовом мишљењу, циљ остваривања

европског идентитета смањивање доминације САД.»¹⁷³ У томе је био најдаље спреман да иде бивши француски премијер Доминик де Вилепен, али се ситуација фундаментално изменила победом Саркозија у председничкој трци 2007. године, када је Де Вилепен утицај битно ослабио. Француска нема економску снагу као Немачка, па делом ни такав колосални демографски потенцијал, али има место сталног члана у Савету безбедности ОУН, нуклеарно оружје, Француску заједницу и Франкофонију као добровољне и демократски устројене асоцијације, које не доводе у питање француско лидерство у њима.¹⁷⁴ Питање је како ће Француска даље градити своје односе према Немачкој, као стубу ЕУ, и европске политике у целини («Стара Европа» којој су веома блиске и две крупне државе Западне Европе медитеранског подручја - Италија и Шпанија).¹⁷⁵ У сваком случају Француска ће традиционално за САД и англо-саксонску политику, представљати извесну опозицију у Европи, са утицајем и у другим деловима света. Француска је успела последњих година да значајно побољша свој демографски прираст, који је један од водећих у западној Европи, на супрот претходних око век и по, када је био међу најмањим.¹⁷⁶ Поред тога француска економија има спор, али латентан пораст, а Француска има доста коректне односе са другим центрима моћи и цивилизацијама ван англосаксонског, традиционално ривалског света - са Немачком, источноевропским земљама у транзицији, посебно добре са Русијом, Кином, Индијом, релативно коректне са исламским светом и др. У периоду Саркозија, где је посебно значајна фигура био министар спољних послова Кушнер, званична Француска се примакла Америци, као никада пре тога у целокупном периоду историје Пете републике. Са друге стране, Саркози се сусрео са страховитим ударом светске економске кризе, пропашћу концепта неолибералзма који је као нико пре њега покушао да промовише у Француској. Мора се признати да је Саркози „у ходу“ покушавао да помири противречности између свог идеолошког опредељења и стварности,

¹⁷³ Хенри Кисинџер *Европа у антиамериканизму*, у *Ка царству добра или апокалипси?*, Филип Вишњић, Београд, 2003, цитат, стр. 181-182; такође о односима савремене Европе и САД видети у *Европа или Америка*, о будућности Запада — избор и превод Алекса Буха, Службени лист СЦГ, Београд, 2003; такође у Balibar Etienne L. *Europe L. Amerique la guerre, reflexions sur la meditation europeenne*, Editions la decouverte, Paris, 2003, p. 190.

¹⁷⁴ Noutchie Nike Jackson, *Civilisation de la Francophonie*, CLE international, 2003.

¹⁷⁵ Thierry de Monbrial *Ouense ans qui boulevarserent le monde*, Dunod, Paris, 2003.

¹⁷⁶ *Geografique France*, Paris, 2005, III „Demographie“.

прагматским приступом дневној политици. Тако његов идеолошки однос умањења значаја стартешке сарадње са Русијом, је у пракси доживео ударце управо у даљем јачању ове земље, посебно руској оружаном победи на Кавказу лета 2008. и преокрету у Украјини почетком 2010. године. Са друге стране, појава Димитрија Медведева са концептом омекшавања односа према Западу, погодовала је Саркозијевом „поправку курса“ и враћању значаја односа са Русијом, на онај ниво какав је био уобичајен код свих председника Пете републике.

Након победе Оланда и доласка на власт социјалиста, за ових око годину дана дошло је до мањих промена у француској политици, како на унутрашњем плану, тако и у међународним односима. На унутрашњем плану, Оланд, и социјалистичка влада подстичу промене у оквиру привредне прерасподеле, на различите начине. Прогресивни порези у односу на имовински и приходни годишњи цензус су изузетно порасли, што има за план прерасподелу богатства у име сиромашнијих слојева, заправо повећавање степена социјалне правде у датим условима. Такви потези су дали извесне резултате, како позитивне у правцу намера законодаваца, али и у негативном правцу, бежања дела капиталиста у иностранство, да би избегли високе опорезујуће стопе. Овим потезима социјалисти на власти су добили додатне симпатије сиромашнијих слојева, укључујући имигранте, део популације нефранцуског порекла која данас живи у земљи. Оланд и социјалисти на власти одбијају да примене у пракси неолибералне мере које им препоручује ММФ, али и Ангела Меркел у виду штедње, замрзавања плата, што свакако не би покренуло привредну активност.

Оланд и у спољној политици одбија да прихвати на нивоу ЕУ од Немачке и Меркелове, сугерисан модел штедње, смањења привредних активности, У односу на САД Париз показује нешто мање попустљивости за сада, у односу на епоху када су француско кормило водили Саркозуи и Кушнер.

Оланд и социјалисти су прихватили кад је у питању Северноатлантска алијанса *status quo*, односно „конвертирање“ потеза у односу на НАТО, где се прихвата наслеђено од Саркозија стање пуноправног чланства. Став француског јавног мњења по овом питању је подељен, али чини се да није оштро конфронтан. Наиме, добар део Француза сматра да би за њихову земљу било повољније да имају издвојен положај у односу на НАТО, што би са једне стране била потврда чињенице да је Француска велика сила са засебним оружаним снагама које јој гарантују безбедност,

посебно имајући у виду њено самостално нуклеарно оружје. Са друге стране, таква позиција даје Француској већу маневарску позицију у односу на политику НАТО, коју углавном креира Америка, а то је и већа шанса да се избегне учешће у оним бројним и непопуларним ратовима који се воде претежно из геополитичких интереса Вашингтона, као што је то био случај рата у Ираку. Овде посебно Француска зазире од потенцијалних кризних жаришта на постсовјетском простору, Балкану и Блиском истоку, а то су све простори где се амерички и француски национални и државни интереси, углавном не подударају.

Левица у Француској није посебно заинтересована за пунопрвно чланство у НАТО-у, иако се може констатовати да нема јединствен став о томе. У оквиру антиглобалистичких удружења и покрета, која редовно имају критичан став према Вашингтону, однос према Атлантском пакту је изразито негативан, посебно кад је у питању четвртопласирани председнички кандидат са избора 2012. Меланшон (добрио око 13 % бирача). Најважнија странка левице, Покрет социјалиста има уздржан став према НАТО, који у сваком случају није афирмативан, али ни посебно негативан. Социјалистичка странка је једна од две најјаче странке у земљи, има низ фракција у свом саставу и више истакнутих личности. Лидер странке, иначе ћерка чувеног Жака Де Лора, госпођа Орби има уздржан став према Северноатлантском пакту, и није била одушевљена Саркозијевим потезом уласка државе у пуноправно чланство Алијансе почетком 2009. Доменик Строс Кан, који је пре свега финансијски стручњак, али и озбиљан кандидат за учешће у председничкој кампањи, није се посебно изјашњавао по овом питању, али је за претпоставити да је његов став приближно сличан одржавању *status quo*, какав је Француска по том питању имала више од три деценије, односно издвојено место ван пуног чланства при Алијанси, које ипак дозвољава могућност сарадње по низу питања, где Париз задржава свој пуни субјективитет. Међутим, пошто је Саркози већ „прешао Рубикон“ дакле увео земљу у пуно чланство НАТО тешко је очекивати у односу на постојеће стање било какву промену од стране владајућих социјалиста, што се односи и на председника Оланда.

Када је у питању лидер центриста Франсоа Бајру, његов став је ближи традиционалној у односу на НАТО позицији коју је заузимала Пета република, дакле уска сарадња, посебно у конвенционалној области, али издвојена команда, дакле одсуство пуног чланства. Најзад лидерка Националног фронта Марин Ле Пен, као трећепласирана на председничким изборима 2012. је против чланства Француске у НАТО структурама,

укључујући чак и напуштање оног вида сарадње какво је постојало након Де Голових промена 1966. године. Заправо Национални фронт је изричито против било каквог чланства Француске при НАТО структурама. Лидер нове странке, Република солидарности, и бивши премијер Доменик Де Вилпен, је такође као и лидери левице и Бајру, за одржавање раније позиције Француске која је била ван пуног чланства у НАТО-у, али задржала извесне облике сарадње са овим пактом.

Уколико би смо сажели ставове главних политичких странака и њихових лидера у Француској у односу на НАТО, готово сви важнији политичари и странке су претежно за традиционални концепт Пете републике, а то је делимично чланство и кооперација, без пуног чланства и повиновања јединственој НАТО команди, посебно кад је у питању нуклеарно наоружање. Постојеће стање пуног чланства Француске у НАТО је дакле изнуђено и нема већинску подршку у земљи, али је тешко предпоставити да се оно лако може променити, осим у случају након битне промене власти на следећим изборима. Кад кажемо битне, то значи да је УМП странка у превирању и поделама, Саркози је напустио политичку сцену, а само се за Национални фронт и левицу Меланшона може рећи да се одлучно противе и до краја чланству Француске у НАТО, и то у било каквом виду.

У француском друштву поред Саркозија дугорочан став спремности да се буде пуноправан члан Северноатлантског пакта имају пре свега представници крупног капитала – домаћег и оног англоамеричког који послују у Француској, неолиберални кругови и релативно малобројни, али медијски веома утицајни представници неолевицарских проглобалистичких интелектуалних кругова. Уопште већина медија у Француској је под утицајем крупног капитала, и његових напред набројаних савезника, што даје сасвим другу слику односа снага у друштву, у односн на ону која је репрезентована у бирачком телу по овом питању односа према НАТО-у. Најзад, када су у питању саме оружане снаге Француске, добар део је за аутономно место земље у безбедоносним питањима, али не треба заборавити ни утилитаризам значајног дела официрског кора и службеника министарства одбране, који у сарадњи и припадности НАТО-оу виде могућност доградње сопствене каријере и допунске зараде. Наиме, пуноправно чланство у НАТО даје додатне могућности француским официрима и запосленима у министарству одбране те земље, да учествују у бројним телима Алијансе, што је у пракси веома добро плаћен посао или хонорар.

Са друге стране, када је већ Саркози 2009. године увео Француску у пуно чланство НАТО пакта, сем у случају Националног фронта и његове лидерке, споменуте опозиционе странке и њихови лидери, за које смо већ навели да нису били за улазак у пуноправно чланство Алијансе, у случају свог доласка на власт, морају бити врло опрезни приступу овом питању, јер је увек много теже променити постојећи *status quo*, а то је сад пуно чланство у пакту. Дакле, садашње пуноправно чланство Француске у оквиру НАТО-а може бити врло велика препрека у потенцијалном опредељивању неких нових будућих потенцијалних власти, да се постепено све више окрећу осовини са Немачком и можда Русији, а да се у исто време извесно удаље од Англо-американаца, а пре свега самих САД. У Француској, након што је Де Гол дефинисао главне постулате спољне политике Пете републике још током шездесетих година, његови наследници су водили врло суптилну политику и били спремни само на минималне промене. Међутим, након наглих Саркозијевих крупних измена практично саме суштине деголизма и постулата Пете републике, врло је могуће да ће и потоњи председници и политичари на власти бити спремни на само мање промене, уколико се што због налета развоја ситуације у окружењу, а што због структуре личности, не нађе нови лидер који би такође био спреман на веће подухвате и промене. Чини се, анализирајући структуру потенцијалних будућих председничких кандидата и лидера политичких странака, да само Марин Ле Пен и Меланшон представљају те личности које би биле спремне на радикалније промене, наравно уколико се уопште нађу у могућности да буде у владајућим структурама. Поред њих Доменик де Вилепен и Франсоа Бајру су спремни на промене, али не тако потенцијално тектонске у односу на садашње стање, за које би били спремни Ле Пенова и Меланшон.

Постоји хипотетичка могућност, дакле стратешка опција, да Француска задржи и чак можда продуби своју постојећу позицију америчког савезника и пуноправног члана НАТО. Ту политичку опцију и стратегију у постојећој структури француских странака и лидера, међутим, након повлачења Саркозија, и пре тога Кушнера из активне политике, практично нико више отворено не заступа. Које би предности могле бити за Француску у том случају, или макар за онај део Француза који би био спреман да подрже ову политичку опцију. Пре свега то је ослонац на САД, силу са којом је Француска током своје историје била у различитим позицијама, од савезника, до ривалства и чак притајеног непријатељства. Саму Америку

Французи више доживљавају као додатак и продужетак традиционалне енглеске, односно англосаксонске моћи и политике, истина у извесно модификованом стању. У односу на Енглезе и саму Британију, Француска је имала вишевековно искуство ривалитета, укључујући и бројне ратове, од којих су најпознатији стогодишњи рат и Седмогодишњи рат, као и дугогодишњи ратни сукоб у време Наполеона Бонапарте. Међутим, у XX веку, у оба светска рата, Француска и Велика Британија су биле на истој страни против Немаца. То исто важи и за САД. Током Четврте републике, постојало је извесно ривалство према англосаксонским силама у Француској, али због тешких изазова које је земља имала, у крајњој нужди се повремено ослањала на Америку, па и Британију. У односу на Британију је чак постојао концепт ослонца као стратешког савезника, где је још рачуната и СР Немачка, али након Суецке кризе у јесен 1956. године, политике Париза и Лондона, (у првој деценији након Другог светског рата прилично блиске по више питања, а нарочито колонијалних), сада се раздвајају и то највише по питању даљег односа према Америци. За Британију то остаје највећи савезник са којим се развија специјални статус, који заправо помаже Лондону, да лакше преброди свој страховити пад снаге и утицаја у међународним односима након брзог губитка Империје и многих прерогатива светске моћи. Насупрот томе, Француска посебно од доласка Де Гола на власт (1958) и ударања темеља Пете републике заузима извесно ривалски однос према Вашингтону и тражи своје посебно место у безбедоносном систему света, паралелно са НАТО-ом, а од 1966. дефинитивно и ван чланства у њему.

Присталице овакве спољнополитичке концепције Француске, правдају приближавање Америци и Британији и учвршћивањем даље позиције у НАТО-у као могућности борбе за ресурсе у следећим деценијама XXI века, по угледу на колонијалне ратове и на интервенцију у Либији 2011. године¹⁷⁷. Наиме у страху од долазеће неизвесности следећих деценија када светска моћ са обода северног Атлантика прелази на Далеки исток и ободу Пацифика, присталице мондијализма, америчког империјализма, који су иначе релативно малобројни у француском друштву и најчешће део панмондијалне елите, виде могућност своје земље као тесног савезника англосаксонских сила и НАТО. У перспективи тако хомогенизовани и

¹⁷⁷ Више о француској улози у нападу на Либију у Слободан Јанковић «Либијска криза и њене последице», Међународна политика, ИМПП; Београд, 2011. Вол. 62, бр. 1142, стр. 30-51.

милитаризовани Запад, где би Француска имала своје место уз Америку и Британију и са «панциром» НАТО савеза, који би са оружјем у рукама, као светски арбитар, у борби хомогенизованог Запада за ресурсе, могао да их отима од земаља Трећег света, штити Запад од претећих миграција, силом и пресудним утицајем у светским организацијама парира узлазној моћи сила БРИК. Присталице овакве идеје указују да је још увек Америка и Западна Европа светско стециште капитала и знања, високих технологија које, уз војни комплекс САД и НАТО у целини, може успорити или чак привремено пролонгирати промене у планетарном односу снага. Француска би на тај начин била сила од угледа у хомогенизованом Западу, где би се политичким и војним притисцима и предношћу над осталим светским центрима моћи, могла издејствовати и економска предност за све чланице западне коалиције.

Француска би на тај начин лакше очувала своје место у светском систему, што је у односу на могућности у другим стратегијама, а посебно у односу на ону напред изложену (савез са Русијом и Немачком) веома дискутабилно. Зашто би Француска рецимо, заједно са Америком и НАТО-ом серијом војно-политичких притисака и пресудном улогом у међународним организацијама које начелно треба да заступају интересе свих својих чланица (дакле у најмању руку ванстатуртарним злоупотребима), долазила до ресурса и утицаја, када то може да постигне мирним путем кроз стратешку сарадњу са Немачком и Русијом. Друго, учешће у војним коалицијама против трећих земаља широм света, представља у перспективи све веће технолошке доступности оружја за масовно уништење, огроман ризик да различите екстремне групе, могу да их у знак одмазде употребе и на територији водећих сила интервентних коалиција. Ту се простор Француске чини за њих далеко доступнијим, од рецимо простора САД, па и Британије, који се ипак налазе географски нешто издвојенији, а француски проблем је и бројан удео становништва мигрантског порекла и углавном исламске вероисповести. Са друге стране у оквиру таквог политичког опредељења да Француска буде тесан савезник Англо-Американаца и узоран члан НАТО-а, тешко је предвидљива у будућности доминантна стратегија Вашингтона, односно да ли ће то бити мултикултурализам и неолиберализам који традиционално пропагирају демократе, или пак нека од варијанти доминације WASP-а, за коју се залажу републиканци. Уколико би то била солуција пропагирања модификованих остатака неолиберализма и мултикултурализма на планетарном нивоу, а све ради увећавања профита крупног капитала који стоји иза тога, то би у француском случају значило наставак мултикултурне идеологије која би у перспективи убрзала процес

промене етничко-религијске структуре Француске, где би етнички европеидни хришћани Французи постали статистички мањина за неколико генерација. Већ сада у неколико области Француске, а пре свега у Париском басену, Лиону, Марсеју и неким другим регијама, потомци миграната из Трећег света представљају по питању броја новорођених готово половину популације, са тенденцијом даљег раста.

Насупрот томе постоји солуција чувања националне суверености Француске са свим оним што она чини, а то је самостално нуклеарно оружје и моћно конвенционално наоружање довољно за чување сопствене суверености, стално место у Савету безбедности ОУН, привредни и политички «петерац» француске политике који чини задржавање Француске заједнице и Франкофоније, уз ојачавање те своје практично самосталне планетарне позиције извесним лабавијим обликом стратешког повезивања са Немачком и Русијом, што је концепт са више подваријанти. Посебно атрактивна за обичног бирача у Француској би се могла чинити она са опстанком неког облика стратешког повезивања и интеграција «елитног клуба» земаља ЕУ, где би природну основицу чинио савез Берлин-Париз, али без јаким наднационалних тела, уз посебно партнерство са Русијом и земљама постсовјетског простора окупљених у коалицијама око Русије (дакле лабава солуција савеза суверених сила Париз-Берлин-Москва) – та би солуција омогућавала посматрано из ове перспективе вероватно већи маневарски простор Париза, скопчан са мање ризика и неизвесности од солуције утапања у НАТО и хомогенизовану западну коалицију са центром око САД. Светска економска криза, крах неолиберализма, учинило је додатно мање привлачну солуцију утапања у НАТО и савеза са Америком. Насупрот томе, управо у том периоду Саркози увлачи Француску у пуно чланство у НАТО-у, а по прототипу рата у Либији, и у шему будућих наступања коалиције широм планете у борби за (отимање) ресурсе, који постају све значајнији елеменат светске геополитике XXI века.

Ово су две крајње и међусобно супротстављене стратешке опције, које у једном случају је поставио Никола Саркози, а у другом сасвим супротном презентују Национални фронт и Марин Ле Пен и у модификованом облику антиглобалистичка левица предвођена Меланшоном. Чини се да Оланд наставља уз битне модификације, поправке и корекције да води наслеђени француски брод у једном мирнијем правцу од Саркозијеве поставке, али да није спреман да поставља питање фундамената те политике. Једном речју, и макар за сада, Оланд ће нешто одмаћи од Вашингтона и глобализма опасно

приближен француски брод који је ту усмерио Саркози, али неће смети и желети да изврши неке фундаменталне измене.

Остали водећи политичари Француске и водеће политичке странке и покрети заступају неке од подваријанти ових стратешких опција, које се налазе у широкој лепези између наведена два екстремна пола. Некад то нису ни до краја јасно дефинисане платформе, већ више општи ставови према одређеним питањима међународне политике и потенцијалног места Француске у свету. Већина осталих важних лидера у француској политици, има «заокружене ставове» о спољнополитичкој концепцији, где се истрајава на опстанку ЕУ и посебном месту Француске у њој, на задржавању посебног места суверене Француске у свету, паралелно са сувереним или придруженим чланством у НАТО (слично позицији коју је Француска имала од 1966. када је била практично ван Северноатлантског пакта, али задржала одређене области сарадње са њим) и стратешком сарадњом са Русијом и силама БРИК која није посебно институционално разрађена. Дакле стиче се утисак да би у будућности потенцијални избор за новог председника или премијера Француске од стране представника једне од две фракције наследнице УМП, центристе Бајруа или Доменика Де Вилпена представљало извесно додатно кориговање постојеће концепције Оланда (која је заправо концепција кориговања Саркозијеве стратегије) и практично у највећем враћање на изворне позиције Пете републике какве је поставио Де Гол, а касније рецимо развијао Митеран. При томе остаје неизвесно на који начин би се у пракси Француска одредила према садашњем стању потпуног чланства у НАТО, на који начин би се та позиција модификовала и како би се даље организовала ЕУ, а како (и да ли уопште институционално) извршило извесно продубљавање односа са Русијом.

Аргумент у прилогу опстајања Француске у блоку са САД и НАТО-ом, би могао да буде и чињеница да Америка, Британија и њихови западни савезници, контролишу међународне финансијске токове, берзе и преко долара обезбеђују себи велике материјалне и иматеријалне добитке у привредној области, што се опет делом прелива и у политичку добит. Структура и бит савремене економије неолибералног типа је заправо у битном смањењу производне делатности и стварање великих финансијских добитака преко берзи, креирања новца и његових различитих деривата, улагања краткорочних новчаних позајмица следећи логику капитала, али пре свега оног шпекулативног, где се свеукупно могу остварити енормни номинални добици, а са друге стране и губици. Користећи синтезу политичког утицаја, доминације у међународним монетарним и другим

телима, те улажући новац у треће земље, финансије англосаксонских сила остварују енормне добитке у различитим областима света, где поједине земље у кратком року доживљавају праву привредну пустош и презадуживање које требају исплаћивати чак будуће генерације. У исто време се преко инструмената наметнуте шок терапије, тзв. Вашингтонског консензуса, пре свега на подручју земаља у транзицији, извлачи од стране развијених земаља на различите начине тзв. «екстра профит»: - 1- Откупом предузећа и других некретнина, 2. Увлачењем тих држава у дужничко ропство, 3. Коришћењем јефтине радне снаге у тим земаљама и одређивањем ниских еколошких стандарда где се сели индустрија развијених западних земаља. 4. Овладавањем банкарским сектором тих земаља што је један од предуслова стављања у однос зависности њихових економија; Дакле Француска би у тој повлашћеној улози могла да издејствује значајна финансијска средства из политички и економски подређених земаља у транзицији и Трећег света. Овоме треба додати да би захваљујући тешњим односима са САД могла да добије и повлашћен положај у међународним економским и политичким телима где Америка има доминантан утицај, попут ММФ, Светске банке, СТО и других.

Дакле уколико би смо резимирали стратешке опције које стоје пред Француском, могли би смо да издвојимо неколико модела.

1. Задржавање у највећем некадашње опције Николе Саркозија, која подразумева дисконтинуитет са до садашњом политиком Пете републике и деголизма, а то је пуно чланство у НАТО-у, блискост са САД, развој ЕУ где је важно партнерство са Немачком, уз одржавање посебних стратешких облика сарадње са Русијом, али што је фактор који је значајно умањен напред наведеним приоритетима. Ово је опција коју након повлачења Саркозија и Кушнера из активне политике не заступа у отвореном виду ни један истакнути политичар нити политичка странка у Француској, а актуелни председник Франсоа Оланд и Партија социјалиста на власти, су извршили извесне корекције ове политике након првих годину дана на челу земље у правцу извесног приближавања традиционалној политици Пете републике, али како ствари стоје нису спремни да иду на осетније промене. У том правцу је за предпоставити да ће се до краја њиховог мандата «Саркозијево наслеђе» битно истопити, али неће бити доведено у питање у фундаменталном виду.

2. Кориговање садашње позиције и приближавање ранијим позицијама Пете републике, а то је већи акценат на самосталној независној позицији у

систему безбедности, која подразумева неку од опција од придруженог чланства НАТО-у са самосталним нуклеарним оружјем, до кооперације са НАТО-ом где би Француска била готово као самосталан субјекат, али у сваком случају у тесној вези са Алијансом. Самостална позиција силе у међународним односима је додатно наглашена сталним чланством у СБ ОУН, поседовањем самосталног нуклеарног оружја, вођством у Франкофонији. Овде је акценат на вођству при ЕУ заједно са Немачком, а у перспективи би се поред еура развијале и самосталне европске оружане снаге где би Француска имала значајно место, а однос тих снага према НАТО-у би био у оквиру сарадње. Према осталим субјектима у међународним односима се приступа са аспекта суверености и свести да је Француска респектабилна сила, а да у исто време може развити у различитом домену интересну сарадњу са више светских фактора, од којих би значајна била Америка пре свега у области безбедности, док је са Русијом могућ стратешки споразум у области привреде, али и у другим доменима. Овој стратешкој опцији као визији су блиски Доменик Де Вилпен, и делом Франсоа Бајру. Прелаз између прве и друге опције заступају како ствари стоје, наследници у оквиру две фракције УМП, а за предпоставити и неки истакнути политичари и представници фракција у оквиру Партије социјалиста, попут рецимо госпође Обри.

3. Ова опција би била радикално друкчија од прве коју је дефинисао Саркози. То је опција изласка из НАТО-а или у мекшој варијанти самосталан облик организације безбедности, појачан стратешком сарадњом са заједничким европским снагама, са тек неком од могућих опција координације са Северноатлантским пактом по питањима од заједничког интереса, што све не би требало да угрози самосталну позицију Француске у домену одбране. У односу на ЕУ задржати само онај ниво сарадње и интеграција који не подразумева снажна (или чак никаква?) наднационална тела. Остаје стратешки савез са Немачком који полази од заједничких интереса две силе, а са друге стране подстиче се сарадња са силама БРИК, где је посебно значајна Русија (привредно, али и безбедносно и чак политички), што би могло да се потенцијално преточи и у неки од стратешких уговора у зависности од развоја међународних односа и укупне ситуације у земљи. То у крајњој линији, не искључује у перспективи чак ни могућност неких од облика интересне стратешке сарадње Француске, Немачке и Русије, као и других земаља које би у том случају могле са њима да сарађују, по питањима од заједничког интереса. На унутрашњем плану рестриктиван однос према имигрантима, те спровођење привредне

политике сличне концепту државног капитализма, са могућностима уплива појединих елемената социјалне државе.

Контуре овог концепта наговештава лидерка Националног фронта Марин Ле Пен, а у спољнополитичком смислу, у битно модификованој варијанти и изразита, иначе антиглобалистичка левица коју предводи Меланшон.

Француска и друге земље – анализа

У овом поглављу анализираће се однос Француске са другим земљама. Прво ће се анализирати однос Француске са својим суседима – Немачком, Великом Британијом, Италијом, Шпанијом, Белгијом, Швајцарском, Луксембургом. Потом ће се посматрати однос са другим великим европским земљама као што је Русија, а затим сасвим у општим цртама и однос са неким другим европским земљама. Потом следи однос са САД, Кином, као светским силама, а потом и преглед односа са неким значајнијим земљама у свету. Даће се и преглед односа у најопштијим цртама са земљама француске културне заједнице, Франкофонијом.

Француска и Немачка

Француска се на својим североисточним границама граничи са Немачком. Када је дошло до поделе претходно под Карлом Великим нагло проширене Франачке државе Верденским уговором 843. године, од њених делова су се формирале три нове земље -Француска, Немачка и Италија. Међутим, сем ове историјске секвенце Француска и Немачка нису имали дотле много историјских додира. Док је Француска у значајном делу Старог века била у саставу Римског царства, Немачка је била ван њега. Док се Француска током следећих столећа у феудалној Европи налазила у колико-толико интегрисаној краљевини, немачке земље ће углавном остати расцепкане без јаке централне власти.

У време верских ратова у Европи током XVI и XVII века немачке земље ће се наћи у самом епицентру ових сукоба, пошто су лутеранци-протестанти били веома бројни, а страна интервенција против њих (и за њих) у Немачкој бити један од разлога за Тридесетогодишњи рат 1618-1648. Са друге стране Француска ће огромном већином остати католичка,

иако се унутрашњи заплет са хугенотима наставља све до укидања Нантског едикта од стране Луја XIV 1685. године. У Тридесетогодишњи рат француски канцелар Ришеље (иначе католички кардинал) уводи земљу на страни протестантске лиге из интереса државног разлога, што је на крају помогло постизању Вестфалског мировног уговора 1648. који заправо значи успех протестаната, али и даљу расцепкатност Немачке, без јаке централне власти.

Француска је током следећег периода дужег од два века имала на својим североисточним границама расцепкану Немачку фактички без централне власти, што је у конкретним односима снага у Европи подразумевало да само Прусија представља значајну силу са тог простора. Са Прусијом се Француска посебно у периоду Наполеонових ратова неколико пута сукобљавала у оквиру међусобних ратова вишечланих коалиција. Међутим, за Француску од средине XIX века постаје све већи проблем нарасла снага Прусије, која постепено уједињује око себе расцепкане немачке државице. Најзад у француско-пруском (немачком) сукобу 1870-1871. Француска је поражена, и између осталог морала је Немцима да преда Алзас и Лорен, те да плати ратну штету. Нашавши се на својим североисточним границама са вишеструко од себе војно, економски, демографски јачом силом, Француска очајнички покушава да реализује реванш, тражећи при том савезнике. Избор у Европи тог времена је био ограничен, велике силе светског значаја су биле још само Британија и Русија. Британија је традиционално играла улогу балансера у европским пословима и избегавала да улази у априорне савезе, већ је покушавала да одржава равнотежу снага. Са друге стране републиканској Француској у идеолошком смислу монархистичка Русија јесте била потенцијални и значајни геополитички савезник, али су постојала извесна подозрења руских конзервативних кругова, као и значајни напори Берлина да одржи Тројецарски савез у којем су биле и Русија и Аустро-Угарска, на чему је истрајавао Бизмарк. После одласка Бизмарка са функције канцелара, и нарочито од доласка на немачки престо Кајзера Виљема II, Русија и Француска се убрзаније приближавају и формирају савез, зачетак Антанте. Пре тога Берлин и Беч су већ формирали чврст савез, коме се ускоро прикључује Италија, а њему стреме и неке друге мање земље. Заоштреност између Централних сила и француско-руског савеза се повећава током деведестих година XIX века и нарочито почетком XX века. Немачко-француско ривалство и непријатељство је

потрајало и надаље, све до Првог светског рата, када се додатно разбуктало за време вишегодишњег крвавог сукоба.

Након 1918. Француска као земља победница и као сила која је стајала на очувању Версајског поретка и даље је свог главног противника видела управо у Немачкој. Све до доласка нациста на власт у Немачкој версајски систем је функционисао како – тако, а самим тим и привремена француска хегемонија у Европи.

Међутим, након 1933. године, иницијатива све убрзаније прелази на страну Немачке, док француска дипломатија води све уздржанију политику. Почетак Другог светског рата и обнова непријатељства неодољиво су подсећала на искуства из првог светског рата, само што је прави фронтални рат на западу почео тек у мају 1940. и муњевито вођен завршен је победом немачке и капитулацијом Француске.

Поражена Француска је окупирана, сем две петине њене територије на југу, где је формирана марионетска Вишијевска власт. Ипак власти у Вишију су контролисале две важне преостале полуге моћи: француске колоније, где је посебно важан Магреб, и француску морнарицу. Са друге стране покрет генерала Де Гола је наставио борбу против сила Осовине заједно са Британијом у делу француских колонија, пре свега у Екваторијалној Африци, а временом су му се прикључивале и неке друге колоније.

Од октобра 1942. и десанта Англо-америчких снага у Северну Африку, практично све француске колоније су уз Де Гола, посебно и стога јер је већ новембра 1942. Немачка окупирала територију Вишијевске Француске. Након отварања Другог фронта у Европи, искрцавањем савезника у Нормандији јуна 1944. ослобођена је земља од Немаца већ до краја лета, а Алзас и Лорен до краја јесени. Француске снаге су узеле запаженог учешћа и у завршним месецима рата на страни антифашистичке коалиције на немачком тлу.

Након Другог светског рата Француска је добила да управља својом окупационом зоном на тлу Немачке. Савезна република Немачка је настала уједињењем америчке, британске и француске окупационе зоне Немачке.

Француско-немачки односи су управо у периоду након Другог светског рата доживели нагло преображење, напредак и приближавање. То је нарочито дошло до изражаја у оквиру концепта формирања Европске економске заједнице, где су Париз и Бон били његови носиоци.

Од настанка Пете републике 1958. и поновног доласка на власт Де Гола односи две земље се убрзано развијају. Једно време је био у оптицају и концепт Евро-Африке где се рачунало да би реформисан однос Француске са њеним колонијама могао да поспеши тражење Трећег пута у Европи, независно од блоковских подела, чему су тежили заједно и Париз и Бон. Наиме земље ЕЕЗ, а пре свега Француска и СР Немачка су посматране по економским терминима, стециште знања и капитала, док су у дефициту са природним ресурсима. Француске колоније посебно из Западне и Екваторијалне Африке, као и Магреб, а пре свега Алжир, су били географски релативно близу земљама ЕЕЗ, и у исто време богати ресурсима. Међутим, рат у Алжиру добрим делом је скршио реализацију ових планова. Са друге стране Француска је дошла до самосталног нуклеарног оружја, где је и СР Немачка доста очекивала од тог подухвата, иако се сама због новије прошлости одрекла могућности да располаже са нуклераним наоружањем.¹⁷⁸

Од прерастања ЕЕЗ у Европску унију, увођењем заједничке валуте еуро, европски пројекат на чијем су челу Немачка и Француска добија на замаху. Са друге стране када су у питању сами француско-немачки односи ту долази до извесних промена након уједињења Немачке. Дотле је без обзира на економски пораст СР Немачке, Француска у овом водећем дуету европских интеграција била јачи партнер. Митеран је планирао да захваљујући специјалном статусу који Париз има са Москвом и Горбачовим током друге половине осамдесетих, надмоћношћу коју Француска има у односу на СР Немачку, успева да парира порасту америчке улоге у свету која је била евидента са слабљењем социјализма. Такође прилично агресиван англосаксонски неолиберални приступ који су промовисали Реган и Маргарет Тачер још од почетка осамдесетих, није одговарао француском социјалном и културном миљеу и његовим традицијама. Међутим, почетком деведесетих тотални колапс на Истоку, распад СССР, уједињење Немачке и ратови на екс југословенском простору, дали су нови моменат у француско-немачким односима. Француски политиколог и дипломата Жорж Анри-Суту указује да је то узроковало одређену узнемиреност са француске стране и пораст подозрења према свом североисточном суседу, мада је концепт Уније настављен, готово са несмањеним ентузијазмом. Чак, постоје значајни кругови у Француској, који сматрају да опстанак заједничке ЕУ на неки

¹⁷⁸ О овоме више у Жорж Анри-Суу, *Неизвестан савез*, Клио, Београд, 2001.

начин ограничава Немачку у правцу самосталне политике која би користила њену нараслу економску моћ и у политичке, па и војне сврхе. Саркози је био председник који је не само у читавој Петој републици био од свих француских државника највише наклоњен Америци, већ је изузетно форсирао сарадњу и разумевање са Немачком. Већ Оланд за ових више од годину дана свог председничког мандата показује у правцу креирања ЕУ и партнерства са Немачком више индивидуалности. Он се чак супротставља концепту штедње Ангеле Меркел и даје предност социјалним мерама које одударају од канцеларкиног плана изласка из кризе на нивоу ЕУ, који заправо (концепт штедње Ангеле Меркел) у себи носе низ, само модификованих неолибералних постулата.

Француско-немачки односи дакле кроз историју су се мењали, али су у нововековној епохи, укључујући и прву половину XX века, имали изразито конфротирајући карактер. О томе најбоље сведочи чињеница да су од 1870-1945. ове две земље три пута ратовале (од чега два пута у оба светска рата), и провеле у међусобним ратним дејствима око једанаест година (1870-1871; 1914-1918; 1939-1945). Француско-немачки сукоб је заправо био вероватно и главна парадигма која је утицала на покретање оба светска рата. Са друге стране након Другог светског рата долази до приближавања и чак успостављања историјског партнерства две силе, што је нарочито видљиво по питању њиховог вођства и креирања ЕУ. Иако је Немачка јачи партнер у оквиру ЕУ, Француска за разлику од ње још увек има три елемента који је чине и светском силом: Самостално нуклеарно оружје; стално место у СБ ОУН са правом вета; Преостале и реформисане прекоморске територије, Француску заједницу и Франкофонију.

Француска и Велика Британија

Однос Француске и Велике Британије је један од најсложенијих историјских и политичких релација великих сила. Док је однос Француске и Немачке кроз историју, посебно новију био прилично конфликтан, а савременост две силе у партнерском и чак пријатељском тону, релације између Француске и Британије су доста сложеније. Историјски Французи и Енглези су имали више епоха непријатељстава током читавог Средњег века, потом у највећем и Новог века, док су у Савременој историји ти односи чешће били савезнички.

Током Средњег века енглески утицај у Француској је био евидентан на различите начине, а највише због тога што су енглески великаши и владари

путем наследства долазили у посед територија на француском тлу. Тако након распада Франачке државе, територију Француске нападају Нормани, па Карло III бива принуђен да преда 911. године вођи Викинга Ролону северни дао Француске, који ће постати познат по именом Нормандија. Незадовољни влашћу династије Каролинга, скуп црквених феудалаца 987. године за краља проглашава Хуга Капета (987-996), који оснива династију Капета која влада Француском до 1328. године, мада фактички власт ове династије престаје тек 1848. године, јер потоње династије, династија Валоа и династија Бурбона, чине потомци династије Капета.

Године 1066. нормандијски војвода Вилијам I креће у поход против Енглеске и тако постаје краљ Енглеске победом над последњим англо-саксонским краљем Харолдом II у бици код Хастингста. Енглеска тиме постаје присутна на Француском тлу, што ће бити увод у рат који ће букнути када гроф анжујски Хенри, будући краљ Хенри II енглески, женидбом преотме Аквитанију Француској. Након великих ратних победа које је остварила Француска под вођством Филипа II Огиста (1180-1223), рат ће бити завршен 1259. године када је потписан мировни споразум у Паризу између Луја IX (1226-1270) и Хенрија III енглеског по коме Француска добија Нормандију, Бретању, Турен, Мен и Поату, а Енглеска задржава власт у Аквитанији. Мир између ова два краљевства потрајаће до 1328. године када француски краљ Карло IV (1322-1328 г) умире без деце. Енглески краљ Едвард III који је био унук Карлу IV, почиње да оспорава титулу Филипу VI (1328-1350), оснивачу династије Валоа, пошто је он само његов братанац. Тако 1337. године почиње Стогодишњи рат Француске против Енглеске окупацијом Аквитаније од стране Филипа VI. Стогодишњи рат није био непрекидан рат већ серија ратова током које је краљ Енглеске Хенри VI чак и постао 1422. године краљ Француске, али чији се исход нагло променио 1429. године захваљујући општем народном устанку под вођством Јованке Орлеанке. Због великог утицаја који је имала на народне масе, Јованка Орлеанка је била издата од стране дела француске власти (легенда оптужује краља Шарла VII Победника (1422-1461), а потом и спаљена као јеретик 1431. године. Стогодишњи рат је завршен 1453. године, када је Енглеска прогнана са територије Француске задржавши само град Кале.¹⁷⁹ Сам град Кале пао је у Француске руке тек 1559. када га је освојио Анри II. Француско-енглески

¹⁷⁹ http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%98%D0%B0_%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%83%D1%81%D0%BA%D0%B5.

рат 1337-1453., као и серија претходних ратова против Енглеза на француском тлу, снажно се одразио на идентитет Француза, у чему значајну улогу игра управо појава Јованке Орлеанке. Са друге стране ривалство два народа које се делом задржало и до данашњих дана, упркос сарадњи и савезништву између њих у савременој историји, добрим делом потиче још из ових средњовековних времена.

Током нововековног периода, заправо Француска и Енглеска (Британија) су наставили углавном да буду љути ривали. Значајан Седмогодишњи рат 1756-1763. је добила на крају Британија, која је одузела Француској највећи део тадашњих колонија (на простору данашњих САД, у Индији и др.), да би већ у америчком рату за независност Французи поново били против Британаца. Врхунац сукоба забележен је у време Наполеонових ратова, где су Британци забележили две важне победе, поморску код Трафалгера, и ону коначну заједно са широм коалицијом европских сила код Ватерлоа 1815. где се истакао Велингтон.

Занимљиво је да од тада Британци и Французи више нису никад ратовали једни против других. Напротив, у Кримском коалиционом рату против Русије 1853-1856, као и у оба светска рата ратовали су на истој страни. Међутим ствари у њиховим односима нису биле тако једноставне. Обе силе су током XIX века и почетка XX-ог знатно прошириле своја колонијална царства. Од друге половине XX века међутим, њих у индустријском и војном погледу почињу да сустижу и прстижу друге силе Европе и света – САД, Немачка, Русија пре свега. После заједничког наступа у Кримском рату, где их нису руководили ни заједнички циљеви, Француска се извесно приближава Русији, док Британија управо у Русима види свог главног геополитичког противника у борби за светску моћ. У време немачко-француског рата званични Лондон се држи по страни. Међутим када је током осамдесетих година Бизмарк желео поново да нападне Француску, дипломатским каналима супротставили су му се и Британија и Русија. Британија и Француска су имале низ противречних интереса у завршници поделе светског колонијалног плена, нарочито по питању Судана у Африци, где умало деведесетих година XX века није дошло до директног сукоба две земље и у Азији, по питању Сијама. Како је Француска попустила по питању Судана, а у случају Сијама је постигнут билатерални договор о томе да ова земља остане формално независна, као тампон зона између француске Индокине са једне стране и британских Малаје и Бурме. Опасност од нарастајуће улоге Немачке која је развијала експанзију, ратну

морнарицу и потраживање за поновном расподелом колонија, изазvalo је британску политику да се договори са Француском, па је 1904. склопљен међусобни споразум, који у ствари представља на неки начин надоградњу Антанте коју су конституисали почетком деведесетих Француска и Русија. Међутим, на основу архивске дипломатске грађе, јасно је да је Британија била прилично резервисана у погледу спремности да буде сигурни члан Антанте. Британци су до последњег тренутка тајно преговарали са Немачком, и чак су у правцу покушаја обзудавања немачких апетита нуђене португалске и белгијске колоније (без знања и сагласности ових земаља). Суштина договора са Француском је за Британију била у томе да стварно помогне Париз, ако би се нашао у директној претњи од стране Немачке, што је искључивало такву спремност ако би то било везано за неке друге земље, на пример Србију, или чак и Русију. Иако је Британија и са Русијом склопила споразум 1907. о подели зоне утицаја и контроле Ирана и неких других питања, британско-руски односи и даље су, пре свега геополитички били ривалски и чак недобронамерни. Тако Русија није реално могла да рачуна на сигурну подршку Лондона у случају заоштравања прилика у међународним односима.

Стварни договор француско-британски се највише односио о заједничком садејству две флоте, с тиме да је британска углавном патролирала Северним морем, а француска дала акценат на Средоземље. У обе Мароканске кризе 1906. и 1911. Британија је стала уз Француску, и зато се Немачка оба пута повукла. То није био случај у Анексионој кризи 1908-1909, кризи у вези Балканских ратова 1912-1913. када је чак Британија подржавала противсрпске снаге и деловала заједно са дипломатијама Аустро-Угарске, Немачке и Италије да се онемогући Србији пуни добитак након својих војних победа, као и да Црна Гора не добије Скадар.

У самој јулској кризи 1914. британска политика се држала прилично неодређено, што је потакло уосталом Немачку да крене у војну авантуру. Међутим, како је немачка армија у намери да лакше оствари агресију на северну Француску и сам Париз напала неутралну Белгију, која је геостратешки изузетно битна за сигурност Британије, званични Лондон је потом објавио Немцима рат.

Током самог трајања Првог светског рата, Британија и Француска су се реално зближиле, пошто је британски експедициони корпус

учествовао четири ратне године на западном фронту, раме уз раме са француским армијама. Након Другог светског рата међутим Британија је у односу на Версајски систем, који је пре свега бранила Француска, заузела један прилично уздржан однос. Британија је наставила своју традиционалну политику балансера и одржавања равнотеже снага. Максималну подршку коју је у тим околностима могла да понуди Французима је Локарно споразум, којим је гарантовала француске и белгијске границе према Немачкој. У питања гаранције граница у источној Европи, није хтела да улази, па је Француска склопила низ савеза и читав концепт подршке у источној и југоисточној Европи Версајском систему. То је пре свега Мала антанта, као и низ билатералних споразума и пактова са источноевропским земљама средње и мање величине, као што су Југославија, Румунија, Чехословачка, Пољска, Грчка. Британија је током двадесетих година играла сложenu игру у односу на европска питања, и посебно у односу на Француску. Међутим када је Хитлер дошао на власт у Немачкој, британска политика је наставила да лавира између великих европских сила, настављајући према Француској уздржану и даље прилично неискрену политику. Наиме за Француску је главна опасност долазила и као таква била евидентирана од Немачке, и ту је постојала прилично јака константа. Кад је у питању Британија за њу је главна опасност у геополитичком смислу долазила од Совјетске Русије као што је то раније била царска Русија. Отуда Француска и Британија су имали прилично неуједначену политику у међуратном периоду, чак и касније, када је постало јасно да је Хитлер и нацизам, огромна опасност за мир у Европи. Чак и тада је британска политика покушавала више да усмери агресију Хитлера на исток, на Русију, него што се трудила да се одупре наумима нациста.

Са друге стране мора се признати да су у овом периоду и неки француски политичари оклевали да се активније Париз ангажује на заустављању немачког експанзионизма, а то се пре свега односи на Лавала, који је имао сасвим друкчију концепцију од својих претходника, када је током 1935. и 1936. као председник владе одбио да постигнутом француско-совјетском пакту да допуну у области војног анекса – конкретизације потенцијалне војне акције. Међутим, ван тога, британски владајући политичари су били ти који су разводњавали потенцијалну акцију и активност западних демократија да се формира антинацистички блок.

Комадање Чехословачке у јесен 1938. и Минхенски самит, највише иду на одговорност Чемберлена и владајућих британских политичара,

док се са француске стране Далајде и владајући естабилишмент, на неки начин пасивно помирио са немогућношћу да самостално нешто више учине. Истина могла је Француска, што се у одређеним тренуцима и разматрало, да у складу са француско-совјетским пактом помогне Чехословачкој, али су и у тим солуцијама, Пољаци одбили да дају пролаз совјетским армијама.

Након Хитлерове окупације читаве Чешке и нестанка Чехословачке државе у марту 1939. премијер Невин Чемберлен и британска владајућа политика у целини су почели припреме за рат, који је и за њих у том тренутку постао неизбежан. Од тада, британско-француска алијанса се држала далеко отпорније, тако да су приликом немачке агресије на Пољску 1 септембра, већ 3 септембра заједно Хитлеру објавили рат. Од тог тренутка британско-француски савез је водио борбу против Немачке, која је са војничког аспекта била прилично неуспешна. Сама Немачка је успела да покори све земље које су се нашле на страни западних савезника, а већину је сама нападала, попут Пољске, Данске, Норвешке, Луксембурга, Холандије, Белгије, и на крају је капитулирала 18. јуна 1940. и сама Француска. Британски експедициони корпус у Француској је био далеко малобројнији него у Првом светском рату, пошто Британци нису имали општу војну обавезу. Након изненадне предаје белгијског краља Леополда и његовог потписа капитулације, Немци су окружили крајем маја британске снаге и део француских код Денкерка, након чега су у највећем поморском евакуацијом оне пребачене у Британију. То је убрзало крах француског фронта, а Британија није могла да одвоји додатне ваздухопловне снаге, испод за сопствену одбрану потребних, двадесет и пет ескадрила ловаца, на упорне француске захтеве.

У читавом том сумарном крају британско-француске коалиције, светла тачка је био генерал Де Гол: Он је одбио да призна капитулацију пребацивши се у Британију где ће са својим присталицама, углавном из појединих француских колонија, наставити са Британцима антифашистичку борбу.

Једна од мрља у савременим француско-британским односима јесу повремени оружани сукоби британских снага са француским снагама лојалним Вишију у периоду 1940-1942. Ту нарочито долази до изражаја потапање француске средоземне флоте од стране британске морнарице лета 1940. у западном Средоземљу, да, како тврде Британци, она не би доспела у руке сила Осовине. Следило је бомбардовање Гибралтара од стране француске авијације, а потом и напад на Дакар и његово

бомбардовање од стране британских снага. Британци су заједно са снагама Де Гола (Слободни Французи) напали и освојили француску Сирију и Либан током пролећа 1941, а потом су британске снаге заузеле најсевернији део Мадагаскара, као и француске луке у Индији. Најзад у октобру 1942. приликом англо-америчког десанта на француски Магреб, француска војска је у почетку пружила изванредан отпор, пре него што се предала на читавом овом подручју. То је био и знак да силе Осовине окупирају Вишијевску Француску новембра 1942. године.

Де Гол је тесно сарађивао са Британцима и после и са Американцима, али су на његовој релацији са британским вођством све више долазили до изражаја неспоразуми. Он се оштро супротстављао британском провизрном давању независности Сирији и Либану 1941, што Французи нису ни признали. Нарочито се Де Гол супротставио покушају западних савезника, посебно Британаца да се генерал Жорж покуша именовати за вођу француских снага у Северној Африци, где је почела да делује у Француска привремена влада.

Одуговлачење Американаца и Британаца да се раније формира Други фронт, такође није било по вољи Де Голу и Французима уопште. Међутим када је Други фронт отоврен јуна 1944. заједничком борбом ослобођена је Француска већ до краја лета.

Након Другог светског рата Француска и Британија су тесно сарађивале у периоду до Суецке кризе септембра 1956. пошто су имали низ заједничких интереса. То се одражавало пре свега у покушају да се што дуже задрже постојећа колонијална царства и отклањању комунистичког притиска на Западу и средњу Европу. Након Суецке кризе, када су две силе заједно са Израелом спровеле десант на Суец, који је потом осуђен у ОУН како од Москве, тако (на велико изненађење) и од Вашингтона, Француска и Британија извлаче различите закључке и надаље крећу различитим путевима у својим спољнополитичким концепцијама. Британија се након смене Идна, већ под Макмиланом више окреће Америци, и у уској сарадњи са њом као суперсилом покушава да из тих „специјалних односа“ остане при врху светске политике. Уз помоћ САД Британија је ускоро дошла и до свог нуклеарног оружја. Супротно томе Париз се окреће самосталном деловању, заокупљен окончању Алжирског рата, стицању самосталног нуклеарног оружја, изградњи заједно са СР Немачком Европске економске заједнице, којој се придружују и друге земље.

Де Гол је током шездесетих година дошао у сукоб са америчком политиком, а односи са Британијом су били добрим делом под утицајем тих релација, имајући у виду стратешку блискост америчко-британске алијансе и политику Лондона о „специјалним везама“ са Вашингтоном. Као резултат тога је потпуно истискивање Британије из француског концепта Европске економске заједнице, односно Де Гол није дозвољавао да се Велика Британија прими у ЕЕЗ. Након Де Гола, председник Помпиду се сложио са проширењем ЕЕЗ, када је и Британија из Зоне слободне трговине ЕФТА примљена у ЕЕЗ, заједно са Данском и Ирском. Велика Британија је традиционално у историји била окренута више светским морима и својим бројним прекоморским поседима, а у односу на европски континент играла улогу балансера, односно одржавање равнотеже снага. Ту издвојеност у односу на европске прилике она је манифестовала и након Другог светског рата. Британија је након постепеног губитка колонија, ипак учврстила своје специјалне везе са Вашингтоном и на тај начин, а захваљујући и задржавању односа у Комонвелту и након деколонизације, и даље имала велику везаност за светска мора и ваневропски свет. Њен улазак у ЕЕЗ је био један нови моменат, који ипак никад није постао суштинско опредељење британске политике, већ само један од вектора њене спољнополитичке оријентације.

Британско-француски односи се делом периодично побољшавају и у зависности од кретања француско-америчких односа. Након промена у свету почетком деведесетих, прерастањем светског поретка у монополарни, утицај САД, а самим тим и Британије је порастао, што се одразило и на француско-британске односе. Почетком председничког мандата Николе Саркозија ти односи су подигнути на још виши ниво, када је и донета одлука о повратку Француске у пуно чланство у оквиру НАТО, и посебно о специјалној војној сарадњи француско-британској.

Међутим, готово упоредо, од настанка светске економске кризе и паралелно са тим убрзавањем процеса прерастања светског поретка ка мултиполарном и Француска се више залаже за своје самосталније место у међународним односима.

Француско-британски (енглески) односи, као релације две суседне европске силе, су током историје варирали: током Средњег и Новог века били су углавном ривалски, са честим сукобима за предност у (Западној) Европи и за колонијалне поседе; Након Наполеона и Бечког конгреса 1815. они су лишени ратних сукобљавања, и најчешће, а посебно у XX веку су често савезнички и пријатељски. У перспективи ће бити вероватно да

француско-британски односи задрже одређени квалитет и интензитет, али ће добрим делом зависити од укупне геополитичке позиције коју Француска буде заузела, пре свега у односу на Русију, Немачку и САД. У случају веће сарадње и везивања Француске са Русијом, а делом и са Немачком, умањиваће се значај француско-америчких односа, а самим тим трпеће и квалитет и интензитет француско-британских односа. У случају да Француска задржи стратешке односе са САД, и односи са Лондоном ће бити врло присни.

Француска и Италија

Југозападни сусед Француске је кад је бар у питању историја Старог и раног дела Средњег века значајан због заједничких веза. Римљани су овладали Галијом, а првобитна Франачка држава Карла Великог се Верденским споразумом поделила на три дела, од чега је северна Италија постала самосталан субјекат. У културном смислу, постојало је током историје извесно прожимање Француза са северном Италијом, иако је током већег дела средњег, (а потом преко Аустрије) и Новог века, ту доминирао немачки политички и културни утицај. Народност француска се стварала у дугачком периоду синтезом и прожимањем келтског становништва, латинизације и римске управе дуже од пола миленијума; потом продора и настањивања на овим просторима германских племена (Франци, Бургунди, Алемани, Визиготи, Вандали) који су се населили углавном на просторима данашње источне Француске (V век); потом досељавања у северне пределе око Нормандије Нормана (XI век) и других, мањих миграторних кретања. У том правцу је латинизација и романизација Галије била веома важан процес, по чему су и Французи и Италијани данас припадници романске групе народа, које између осталог повезује и сличан језик. Ипак, овде се може навести, да је за односе два народа било важно и то, да се у географском смислу, између њих налазе Алпи, највећи и највиши планински ланац у Европи. Чак и на приморском правцу, уз Медитеран, на граничном додиру два народа, обронци Алпа се спуштају практично до самог мора, па је непосредан додир између Италијана и Француза због тога трпео одређена саобраћајна осујећења, значајно већа, него кад је у питању рецимо физичкогеографска граница између Француске и Белгије.

Током зрелог и позног Средњег века утицај италијанских поморских држава у Средоземљу је био наглашен, али је после открића Новог света и турског освајања Блиског истока, он значајно смањен. Ипак културни

утицај преко Ренесансе имао је уплив и на Француску. Чињеница да је седиште папе био Рим давао је додатан значај Италији, посебно ако узмемо у обзир да је утицај хришћанства био веома велики у Средњем веку. Управо је француски краљ Филип Лепи заузео Папску државу, а папу протерао у изгнанство у Авињон у XIV веку.

Расцепканост политичка и државна Апенинског полуострва давала је прилике суседним силама да се мешају и врше утицај, укључујући поред Хабсбуршке монахије и немачког утицаја у целини, као и утицај Француске. У епохи Наполеонових ратова освојена је и контролисана Италија, посебно северни део, где је између осталог укинута и Млетачка република. Након Бечког конгреса 1815. утицај Аустрије на северну Италију је посебно изражен. Француска се у следећим деценијама опорављала од претходног пораза, те повећавала свој утицај на северну Италију. Посебно су развијени интересни односи са Пијемонтом, што ће довести до директног заједничког учешћа у рату против Аустрије и директно мешање Француске у пројекту италијанског уједињења. Истина Француска Луја Наполеона подржавала је непосредно само прву фазу уједињења, сведену на северну Италију, када је за то добила као договорену компензацију Ницу и Савоју. Уступање ове две покрајине ће са друге стране изазивати одређене фрустрације међу италијанским националистима што ће се протегнути и на даље историјске догађаје, све до Другог светског рата.

Међутим, ситуација се након италијанског уједињења битно изменила у односу на период када је започео овај процес подршком Француске. Италијани су до краја успешно реализовали овај пројекат, између осталог уједињењем и са јужним делом земље, потом уз помоћ Прусије побеђена је и Аустрија па је припојена територија Венецијанске области, да би напослетку 1870. био припојен и Рим. Како је Француска поражена и ослабљена у рату са уједињеном Немачком 1871, то се однос снага у Европи после тога радикално изменио. Ослабљена и прилично изолована политички Француска се нашла поред свог североисточног суседа уједињене и снажније демографски, војно и економски Немачке и на југоистоку са уједињеном и оснаженом, те веома амбициозном Италијом. У Италији је постојала и поред оствареног уједињења, снажна жеља за проширењем земље на североистоку, у односу на Аустро-Угарску, кад су у питању неке граничне области где су живели Италијани, али и на област Далмације, где је словенско становништво било далеко бројније. Италијански експанзионизам је са друге стране посматрао Француску као ослабљену велику силу, која је добила две раније италијанске области Ницу и Савоју. Поред тога Италијани су

постали веома фрустрирани када је 1882. Француска заузела Тунис, за који је Италија била веома заинтересована. То је изазвало велико незадовољство Италијана, и убрзало њихову одлуку да се придруже савезу Централних сила, чији су постали трећи члан, поред Немачке и Аустро-Угарске.

Велики демографски прираштај у Италији резултирао је у том периоду значајном миграцијом у обе Америке (Северну и Латинску), као и француски Магреб (Тунис, Алжир и након 1906. у Мароко).

Италија је калкулисала почетком Првог светског рата, и на крају се преломила да уђе у мају 1915. у ратни сукоб на страни Антанте. Међутим, непосредни ратни допринос Италије није био на нивоу очекивања савезника, иако је био веома значајан у прилично изједначеном односу снага Централних сила и Антанте, нарочито након Револуције у Русији.

Након Првог светског рата претензије Италије ка ширењу територије и добијању нових колонија, нарочито након доласка Мусолинија и фашиста на власт, су доводили до сталног притиска према Француској. Француска је морала да штити Југославију пре свега од италијанског притиска. Званични Париз је калкулисао у односу на Рим, покушавајући да га придобије и одвоји од ревизионистичке Немачке. Мусолинијев предлог о директоријуму четири силе које би требало да воде главну поитику у Европи (Британија, Француска, Италија, Немачка), у Паризу и Лондону није директно одбијен, али је са унетим клаузулама у општи договор, фактички обесмислио Мусолинијеве тежње да се легализује промена граница у Европи, и дезавуише Версајски систем.

У Италији су све више расли апетити према Француској, и то не само у Тунису и другим колонијама, већ и према корекцији границе, пре свега по питању Нице, Савоје и Корзике. Слично искуству из Првог светског рата, Италија је и почетком Другог светског рата прогласила неутралност, да би јуна 1940. када се Француска нашла у изузетно тешкој војној ситуацији због дубоког продора немачких армија, где је између осталог изгубљен и Париз, поднела ултиматум Французима, а потом и објавила рат. Иако су Французи одвојили само скромне снаге на алпском фронту према Италији, током кратких ратних дејстава у јуну месецу пре него што је Француска капитулирала, италијанске далеко бројније армије нису успеле да изврше запажен продор.

Када је након операције Торч октобра 1942. у северној Африци дошло до окупације Вишијевске Француске од стране Осовине, значајне италијанске снаге су пребачене у јужну Француску. Међутим, већ у

септембру 1943. Италија капитулира, што је довело до повлачења ових трупа са тла Француске.

Након окончања Другог светског рата, једина промена француских граница је била према Италији, где је у области Алпа дошло до минималне корекције у корист Француске. Однос две земље је у послератном периоду побољшаван стално. То је нарочито дошло до изражаја приликом формирања Заједнице за угљ и челик и Римског споразума 1957. који су чиниле Француска, СР Немачка, Италија и три земље Бенелукса. Ова Заједница је убрзо прерасла у Европску економску заједницу, где су поред водеће улоге Француске и СР Немачке највећи утицај имале Италија, и након проширења почетком седамдесетих и Велика Британија. Овакав распоред снага је остао и даље и поред сталних проширења ЕЕЗ, односно ЕУ, где је једина измена уследила уласком Шпаније која је такође добила у пракси значајан утицај, што се уосталом види и из броја посланика које чланице дају за заједнички парламент у Стразбуру. У економској сарадњи, Италија је значајан партнер Француској. Везано за стратегију Средоземне иницијативе коју је промовисао бивши председник Саркози, а то је читава једна геополитичка опција у Француској, Италија игра посебно важну улогу. То се односи и на француску концепцију у оквиру ЕУ, где је такође Италија значајна земља, потом за концепцију образовања европских оружаних снага (варијанте са или ван НАТО). У свим тим стратегијама за Париз, њен југоисточни сусед је значајан фактор.

Француска и Шпанија

Односи две суседне романске земље су били током историје условљени и чињеницом да између њих постоји природна географска граница у облику високих Пиринеја. У том правцу, веома рано се између две државе формирала граница која није доживљавала промене, нити је било значајних тежњи са обе стране да до било каквих промена у том правцу и долази.

У раном Средњем веку након заузимања Пиринејског полуострва од стране арабљанске најезде, Карло Мартел, франачки владар поразио је Арабљане код Поатјеа 732. године, и тако спречио исламски продор у западну Европу и Француску. Француска је повремено помагала и у сваком случају симпатисала процес Реконквисте у Шпанији, нарочито у његовој раној фази.

Када је дошло до уједињења Шпаније у XV веку, са једне стране прво уједињења Кастиље и Арагона, а са друге стране заузећем Гранаде, Шпанија постаје значајна сила тадашње Европе. Томе у прилог је ишло и освајање Латинске Америке (сем Бразила који је освојила Португалија, Гвајана и Карибских острва које су заузеле западноевропске силе укључујући и Француску), па је Карло V постао најмоћнији европски владар. Француска је у том периоду, и уопште у XVI и XVII веку ратовала са Шпанијом. Постојао је страх у Француској да ће изданци Хабсбуршке породице који су владали и Шпанијом, окружити и угрозити Француску, па је тако у Тридесетогодишњем рату, канцелар Ришеље, иначе католички кардинал, увео Французе у рат на страни протестантске лиге против католика, из државног разлога (*raison detat*).

Након тога односи две суседне земље су се извесно примирили, аналогно великом опадању утицаја Шпаније у тадашњој Европи, њеној постепеној издвојености од европских коалиција и ратова. Тако се Шпанија у преосталој епохи Новог века, али и у Савременој историји нашла ван најзначајнијих европских и светских догађаја. Изузетак је донекле грађански рат у Шпанији 1936-1939. где су владајуће структуре у Француској, са знатно више симпатије јавног мњења, били окренути ка успеху републиканских снага.

У периоду владавине Франциска Франка када је Шпанија била по страни од главних европских политичких и друштвених токова, шпанско-француски односи су били на скромном нивоу. Након Франка, и посебно након уласка Шпаније у ЕУ, односи Париза и Мадрида се подижу на знатно виши ниво, где је дошло до пораста економске сарадње. Велики број Француза одлази на одмор у Шпанију, а Мадрид игра значајну улогу у оквиру ЕУ. Последњих година долази до пораста економске кризе у Шпанији, што се поклапа и са општим трендом кризе у ЕУ.

Француска и Белгија

Две суседне земље неједнаке величине и моћи, али сличног нивоа стандарда посматрано по становнику, имају, бар што се тиче јужног дела Белгије, и исто етничко становништво, језик и већинску религију. Отуда је јужни део Белгије, заправо део француског националног и културног бића, што није случај са његовим северним делом, где живе Фламанди сродни Холанђанима.

У време Тридесетогодишњег рата и уопште у оквиру сукоба које су Холанђани имали у свом националном и верском ослобођењу од шпанске власти, француска политика их је подржавала и чак повремено ратовала са Шпанцима. У резону државног разлога који је званичном Паризу налагао да подржава протестантске снаге у борби против Хабсбурговаца свуда по Европи, крије се страх од опстанка и безбедности француске државе у односу на ову владајућу католичку кућу која је контролисала низ земаља у окружењу Француске (поред Аустрије, у то време XVI и XVII век њен изданак био је и на престолу Шпаније, која је опет држала у свом поседу и велику Низоземску-Холандију у коју је улаузио и простор данашње Белгије).

У периоду Наполеонових ратова освојен је и данашњи простор Белгије и био у саставу Француске 1797-1815, а на Бечком конгресу 1815. створена је велика Холандија, која је обухватала и данашњу Белгију и Луксембург.

У Белгијској револуцији 1830. године подигнутој у Бриселу, проглашава се независна Белгија од Холандије, што је признато у међународним круговима закључно са конференцијом следеће године у Лондону. Ова етнички сложена држава састављена од Француза на југу и Фламанаца (Холанђана) на северу који су сви већински католици (за разлику од државе Холандије где су протестанти већина), развијала се економски у следећим деценијама, све до Првог светског рата. Француски језик је имао превагу као званични, а Белгија је успела да заузме велику површину афричке колоније Конго, богате рудама. Белгија и Француска су тесно сарађивале, међутим посебан интерес за сувереност независне Белгије имала је управо Велика Британија којој је то одговарало пре свега из геостратешких разлога своје безбедности.

У оба светска рата Белгија је била жртва немачке агресије и окупирана, и оба пута је на њеној страни ратовала Француска. Након Првог светског рата Белгија је проширена на рачун Немачке добивши два града са околином, са већинским немачким становништвом. Француска и Белгија имају присне односе све до данашњих дана. У трвењима унутрашње природе између Фламанаца и Валонаца, Француска јасно има симпатије за своје сународнике који говоре француски, али у исто време подржава начелно опстанак јединствене белгијске државе.

Француска и Швајцарска

Иако је Швајцарска имала извесне одлике државности још у Средњем веку, тек на крају Тридесетогодишњег рата се и формално одвојила од

Светог Немачког царства. Организација њених кантона је била тако постављена да је неутрализовала, или макар смањивала трвења због верских разлика насталих у време Реформације. Наполеон је заузео Швајцарску и припојио Француској као сателитску земљу 1798. После Бечког конгреса 1815. Швајцарској су припојена три нова кантона на западу – Женева, Во и Нештател, већински насељена Французима. Унутрашње расправе и поделе око даљњег типа уређења земље, укључујући и трвења између протестантских и католичких кантона, окончана су 1848. када држава добија федерално уређење. Швајцарска је после Бечког конгреса остала два века неутрална. Истина у Првом светском рату, становништво које говори немачки је више симпатисало Немачку, а оно које говори француски, Француску у овом сукобу, али то није довело у питање мир у земљи. Швајцарска као развијена и просперитетна земља, развија своју привредну сарадњу са Француском, али остаје ван било каквих интеграционих процеса као статусно неутрална земља, рачунајући и ЕУ.

Француска и Луксембург

Мала државица Луксембург кроз Средњи век више је била везана за немачку конфедерацију држава, односно за Свето Римско немачко царство. У време Наполеонових ратова припало је Француској, а од 1815. до 1830. било је у саставу Холандије, према одлуци Бечког конгреса. Потом је био у саставу Белгије, да би се постепено одвајао и формално 1867. потврђена му је независност.

Луј Бонапарта као француски владар, покушавао је да међународним путем у време уједињења Немачке, издејствује као компензацију од Бизмарка, припајање Француској државице Луксембург, али је то наишло на кацеларово одбијање.

У оба светска рата Луксембург је, као и Белгија, био освојен од стране Немачке. Након Другог светског рата Луксембург улази заједно са Француском и још четири друге земље, међу осниваче претече ЕЕЗ 1957. Римским споразумом. Луксембург је све до данашњих дана један од поборника ЕУ и на његовој територији се налази неколико централних институција Уније. Односи Француске и Луксембурга су веома добри. Између осталог француски је један од три службена језика ове земље.

Русија и Француска

Ово су две земље са традиционално веома пријатељским односима. Геополитичка позиција Француске и Русије у основи је односа између земље западног дела Европе (Француска) и Русије као најисточније земље старог континента. Ово су и две историјски највеће европске државе (истина независна Украјина од 1992. године је нешто пространија од Француске). Односи између две државе су у основи формирани после Наполеонових ратова, а изузетно пријатељски су постали од Париског мира 1856. године. У средњем веку ове две земље су биле међусобно веома удаљене и са мало контаката. Нововековна Русија је полако развијала односе са Француском, имајући у виду да су први прави контакти засновани током XVI и XVII века у оквиру трговачких односа и дипломатских мисија. Русија Романових од половине XVIII века са појачаним интересом за Европу и са припојеном источном Украјином, има интензивније контакте и са Француском када је предводи Луј XIV. Швајцарац француске националности Франсоа Лефор је био велики лични пријатељ Петра Великог и снажно утицао на многе његове политичке и друштвене ставове у оквиру појачаног окретања Западној Европи.¹⁸⁰ „На свом другом путовању у Западну Европу (1717), Петар има намеру да закључи савез са Француском, али регент Орлеански одбија предлог. Савез са Француском остаје Петрова неостварена жеља до краја живота.“¹⁸¹ Током XVIII века, Русија је потпуно прихваћена у оквиру концерна великих европских сила и учествује у више ратова на континенту у различитим коалицијама. У седмогодишњем рату (1756-1763) она учествује на страни Француске против Прусије и Енглеске, али у неким другим сукобима током овог века није на француској страни. За време Наполеонових ратова Француска и Русија су се више пута сукобљавале. Руси су на крају однели кључну победу над великим императором и 1815. били најутицајнија победничка сила на Бечком конгресу.

У периоду Прве и Друге рестаурације у Француској званични Париз је споро, али упорно стицао своје позиције у Европи којом је доминирала Русија у оквиру Свете алијансе. Кључни преокрет настаје за време Луја Бонапарте који је предводио Француску у оквиру Кримског рата против Русије и то заједно са Британијом, Турском и Сардинијом. Француска је помогла да се мир потпише без тоталног руског пораза и на Париском

¹⁸⁰ Драгољуб Живојиновић, *Успон Европе (1450-1789)*, СЛЈ, Београд 1995, стр. 283.

¹⁸¹ *Ibidem*, стр. 411.

миру 1856. ублажила услове примирја према Русији. Одатле датира појачавање симпатија између две велике силе, где ће врхунац бити постигнут у последњем делу XIX века. Наиме, суочен са немачком опасношћу Луј Бонапарта све наклоњеније посматра Русију и од ње чак индиректно очекује помоћ уочи кључног сукоба са Бизмарком. У периоду од 1871. приближавање две силе је све извесније, али то кочи Бизмарк вештом политиком према Русији, не дозвољавајући да се противречности између Аустро-Угарске и званичног Санкт Петербурга додатно заостравају. Силаском Бизмарка са власти у Немачкој 1890. долази до грешака у немачкој спољној политици где се напушта Тројецарски савез и обазривост и респект према Русији, што брзо доводи до формирања француско-руског савеза (Антанте) у периоду до 1892. године. Четврт века до Првог светског рата (приближно од 1889. до 1914. године), представља период најинтензивнијих савезничких односа између две земље. Они су вишеслојни, укључујући и финансијску подршку француског капитала Русији. Током Првог светског рата две велике силе су се бориле на страни Антанте све до изласка Русије из сукоба сепаратно, непуну годину пре краја рата (Брест-Литовски споразум). После неуспеле стране војне интервенције у Русији, где учествују и француске трупе, бројна руска емиграција („белих“) долази у Француску, највише у Париз. Француска је у Источној Европи изградила прави систем савеза и оснажених држава средње величине (тзв. „санитарни кордон“), који је имао за циљ да држи на дистанци совјетску Русију као и поражену Немачку. Француска је признала *de jure* Совјетски савез 28. октобра 1924, иако је још од посете вође радикала-социјалиста Ериа Русији у септембру 1922. године, постојала нека врста *de facto* признања.¹⁸² Од тренутка јачања нацистичке Немачке долази до убрзаног приближавања француске Треће Републике и совјетске Русије. Врхунац те сарадње је француско-совјетски уговор из 1935. године, који је предвиђао међусобну сарадњу у области заједничке безбедности коју евентуално могу да угрозе неке друге силе.¹⁸³ Иако је француски премијер Лавал водио неискрену политику према СССР и у уговору постојала клаузула да Друштво народа треба претходно да дâ сагласност о „неизазваној агресији“ треће силе, овај уговор две силе је представљао реалну брану пред будућом

¹⁸² Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцига*, Службени лист Југославије, Београд 1995, стр. 215.

¹⁸³ Чедомир Попов, *Од Версаја до Данцига*, 1995, стр. 305.

потенцијалном агресијом у Европи. То се односило пре свега на потенцијалну агресију Немачке на саме силе потписнице уговора, али и на заштиту Чехословачке и других земаља које су имале своје посебне уговоре са Француском или СССР.¹⁸⁴

Сумарно гледано СССР (односно царска Русија у протеклом периоду), имао је реалне интересе да се удружи са Француском, баш као и сама Француска, против евентуалне немачке опасности. Немачка је доминирала Средњом Европом, а свака од великих сила – Француска и Русија (СССР) имале су интереса да се подржавају у односу на немачку опасност и географски обухвате потенцијалног противника и ривала са обадве стране света – са запада и истока. То је основа француско-руске сарадње у периоду од Париског мира 1856. до краја Другог светског рата 1945. године (и после је ова солуција савезништва задржана у плановима многих политичких и војних вођа две земље, али са мањим интензитетом, имајући у виду пре свега подељеност Немачке). Де Гол је стога веома респектовао СССР, или како је он волео да каже Русију, а и Никита Хрушчов је избегавао да се залаже за независност Алжира већ је остављао могућност да остане у специјалном статусу у оквиру Француске.

Издазак Француске из НАТО подржали су у СССР, а став према Француској је увек био издвојен позитивно у односу на англосаксонске силе у руским односима према Западу. Француска традиционално зазире од претеране англосаксонске доминације и угрожавања својих интереса у свету, те стога Русију види као противтег у европском и светском односу снага. После распада СССР, односи Русије и Француске су поново срдачни, а у периоду председника Путина они добијају обресе стратешког партнерства у који је укључена и Немачка у време канцеларског мандата Герхарда Шредера. То је нарочито дошло до изражаја у солидарности три силе у односу на англосаксонску агресију на Ирак. „Стара Европа“, коју чине пре свега Немачка и Француска, има реалног стратешког партнера у Путиновој Русији. Чак и у време кризе председничких избора у Украјини, Русија је најкоректније односе према својим интересима по том питању, имала управо у Француској од великих сила Запада (Немачка је имала тек нешто оштрији став, који се и као такав не може поредити са директним ангажманом логистичке подршке Јушченку од стране интересних група англосаксонских сила, којима треба додати Пољску и Литванију).

¹⁸⁴ Драган Петровић, Русија и Европа, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.

Две земље су и у историји имале углавном пријатељске и савезничке односе, нарочито после Кримског рата 1856. године. У времену Наполеонових ратова две земље су се међусобно уважавале (односи Наполеона и Александра I), имале стратешку сарадњу, али су повремено и ратовале, што је на крају довело и до пада Наполеона 1815. године, после његове одлуке да на врхунцу моћи 1812. године и неприкосновене владавине над Европом нападне и Русију. Француска је после Париског мира 1856. године, сама суочена са ојачалом Прусијом која је етапно остваривала пројекат уједињене Немачке, управо у Русији видела пресудног савезника за свој опстанак као велике силе. Отуда су у следећих век и по Француска и Русија (потом СССР у појединим етапама), биле у латентним односима стратешког савезништва (Антанта, потом пакт о сарадњи Француске и СССР средином тридесетих година XX века и поред идеолошких супротности) или макар прећутног пријатељства. Де Голова спољна политика у време конституисања Пете републике била је управо руковођена жељом да се у СССР-у не гледа идеолошка разлика, већ геополитички савезник или просто „La Russie“.

После слома СССР, савремена Русија и даље у Француској види важног партнера у Западној Европи. Председник Путин и Жак Ширак су по том питању остварили важну сарадњу. Сигурно је да би у оквиру унутрашњег политичког заплета који је постојао у Француској последњих година, Русији највише одговарао пораст утицаја неких аутентичних деголиста, Марин Ле Пен, антиглобалистичке левице Меланшона, странке Доменика де Вилепена или Франсоа Бајруа. Са друге стране и у оквиру француске левице, па и изразите деснице, постоје веома нијансирани спољнополитички концепти, од којих део који се односи на Русију није још до краја конципиран. То начелно важи и за даљу спољнополитичку праксу странке УМП која је евидентно подељена и у кризи. Владајући социјалисти и председник Оланд одржавају наизглед коректне односе са Русијом.

У сваком случају међусобни интереси Француске и Русије су веома значајни и стратешког су нивоа, тако да не треба очекивати веће осцилације када су у питању поједине промене њихових извршних власти. Економска сарадња две земље је развијена, али она нема ону димензију као руско-немачки привредни односи. Разлог за то можемо тражити у нешто слабијој моћи француске привреде у односу на немачку која је најјача у Европи, а са друге стране у већој могућности Француске да највећи део потребних ресурса увезе из Трећег света, и то највише из земаља француске заједнице. И поред тога, Француска и Русија имају

огроман међусобни привредни интерес: Француска за увоз руских ресурса, нарочито енергената, а Русија у могућности набавке производа француске софистициране индустрије; и једна и друга земља могу међусобно да се допуњују у области наоружања.

Француска има велику важност за Русију и због своје посебне улоге у оквиру ЕУ, чему треба додати и Заједницу франкофонских земаља, претежно бивших колонија које одржавају интензивне контакте у области економије, културе и безбедности. Русија, са друге стране за Француску много значи и као предводник интеграција на постсовјетском простору, посебно имајући у виду Царинску унију, али и ШОС и посебно БРИКС који имају планетарни значај. Поред добровољне француске франкофонске Заједнице коју чине суверене државе, Француска Република располаже и низом департмана у свету који су саставни део националне територије и имају своје представнике у Парламенту у Паризу, чиме се подиже њен значај и утицај и на другим континентима. Најзад би требало подсетити да су обе државе стални чланови Савета безбедности ОУН и да поседују самостално нуклеарно оружје.

Претпостављамо да ће се без обзира на даљи развој унутарполитичких односа у две земље, степен сарадње између Француске и Русије одржати на нивоу стратешког партнерства.

Француска и САД

Ово је једна од најсложенијих релација у међународним односима савременог света, али и савремене историје након Другог светског рата. Француска је као колонијална сила успела да освоји значајне поседе на простору Северне Америке, и обе Америке посматрано у целини. Тај опсег је био највећи управо уочи Седмогодишњег рата са Британијом (1756-1763), када је поред доброг дела Канаде, поседован и читав средишњи део данашњих САД, од Мексичког залива, путем широких простора око реке Мисисипи, све до Канаде и севера Северноамеричког континента. Међутим, за разлику од Британаца, француска колонизација је била далеко малобројнија што се тиче самих досељеника. Поред Квебека и других области источне Канаде, они су били још бројни у Луизијани, док у другим областима нису представљали етничку већину која би имала капацитет да очува свој језик и културу као доминанту у регији.

Након пораза Француске у Седмогодишњем рату она је сачувала само мање поседе на америчком континенту као целини, а у Северној Америци

је задржала два острва уз Канаду – Сен Пјер и Микелон. Међутим, током Амричког рата за независност Француска је симпатисала и на различите анчиен помагала борбу побуњених колонија за независност, што је, кад су формиране САД помогло у правцу развијања односа две земље. У току рата 1812. између САД и Британије, Наполеонова Француска је подржавала Америку, али без могућности за већу помоћ.

Током следећих деценија XIX века није било запаженијих сарадњи и додира две земље. САД нису биле толико јаке да би се мешале у европску политику, док је Француска била заокупљена догађајима у Европи. Када је у последњим деценијама тог века ушла у све захуктанију борбу за колоније, то се није више односило на два америчка континента, где је борба за колоније одавно завршена, и где су САД иступиле са Монровом доктрином. Ипак Француска је задржала своје поседе, укључујући пре свега оне у латинској Америци од којих су најважнији Француска Гвајана, потом Гваделуп и Мартиник, уз већ споменуте уз обале Канаде Сен Пјер и Микелон.

Крајем XIX и почетком XX века, две земље су нешто више упућене једна другој из неколико разлога. Прво, САД су знатно повећале свој укупни значај, пре свега због енормног економског јачања, а са друге стране победом у рату са Шпанијом, добили су као посед Филипине и Пуерторико. Савезу између Русије и Француске, приближила се Британија, која је формално и ступила у Антанту 1904-1907. САД као блиске Британији, су на овај начин извесно приближене догађајима у Европи.

Током Првог светског рата, САД су се додатно приближиле догађајима и ратним збивањима у Европи, Француска је од њих узимала војне и друге кредите. Када су САД ушле у ратни сукоб 1917. то је веома помогло победи снага Антанте. Амерички војници су дошли у завршној години рата на тле Француске и значајно допринели победи савезника.

Након склапања Версајског мировног уговора, где је утицај америчког председника Вилсона био веома запажен, и формирања Лиге народа, САД се поново повлаче у изолационистичку политику у односу на европске догађаје. Долазак нациста на власт у Немачкој и пораст заоштрениости на европском континенту, скренули су пажњу Америчанаца, који још увек нису били спремни да се посебно заинтересују за очување мира у Европи.

Ипак победа на више председничких избора у САД Френклина Рузвелта, посебно она трећа уочи почетка Другог светског рата, охрабрили су западне демократије, Британију и Француску, које су на тај начин лакше могле

очекивати веће уплитање Вашингтона у европске послове. Међутим, Рузвелт није могао да, супротно ставу већинског јавног мњења у САД, које је било за дистанцу у односу на нови рат у Европи, да уведе земљу директно у ратни сукоб против фашистичких сила, али је давао помоћ на различите начине посебно Британији, а делом и Француској. Француска се у недељама свог војног слома крајем маја и током јуна 1940, преко својих званичника у неколико наврата директно радиом обраћала Америци и Рузвелту молећи помоћ.¹⁸⁵ Све то је лагано припремало терен у САД ка постепеном укључивању и подршци ове силе Британији током друге половине 1940. и посебно у 1941. години. Америка је са симпатијама пратила појаву наставка отпора генерала Де Гола и Слободних Француза.

Током 1942. године Америка је ступила у борбу са Јапаном, да би операцијом Торч октобра те године, заједно са британским снагама се искрцала у француској Северној Африци и уз помоћ Слободних Француза, брзо скршила краткотрајни отпор Вишију оданих снага. Искрцавањем у Нормандији и отварањем Другог фронта јуна 1944. године, поново се амерички трупе, налазе на тлу Француске, и поново доприносе њеном ослобађању, заједно са трупама Слободних Француза и британским армијама.

Након Другог светског рата у периоду Четврте републике (1946-1958) Француска се нашла у ситуацији перманентних криза, добрим делом условљених нестабилним политичким системом са честим променама влада због немогућности успостављања стабилних већина владајућих коалиција, са низом колонијалних ратова, од којих су посебно тешки у Индокини (1946-1954) и у Алжиру (1954-1962). На унутрашњем плану нестабилна економија, са тешким последицама санирања ратних штета, масовних досељавања колона и јаком комунистичком партијом, која иако доминантна у парламенту је била изван свих влада након 1946. године. У овом периоду сарадња и чак у неким стварима зависност од САД је била посебно изражена. САД су помагале Француску у колонијалном рату у Индокини, а са друге стране захваљујући Маршаловом плану и кредитима утицајне на економском домену, чему треба додати и хегемону позицију Вашингтона у НАТО пакту.

Међутим, од формирања Четврте републике и доласка на власт Де Гола ситуација у француско-америчким односима се битно мења. Де Гол јача

¹⁸⁵ Винстон Черчил, *Други светски рат*, мемоари, Том Други, Њихов најлепши тренутак, поглавље « Пад Француске ».

општу позицију Француске, где убрзо долази до сукоба интереса са Вашингтоном по низу питања. Америчка политика „отворених врата“ заправо подржава процесе деколонизација европских сила, да би се на место њиховог утицаја, остварио сопствени, као доминирајући. То је посебно дошло до изражаја у вези Алжирског рата. Друго, Де Гол није могао да прихвати да је захваљујући блоковској подели Европе, Француска заточеник у западном свету иза гвоздене завесе, а у исто време и ту подређена Англо-америчкој хегемонији. Француска је тежила да стекне, што је убрзо постигла по доласку Де Гола на власт 1960, самостално нуклеарно оружје. Француска је тежила да се отргне хегемонији англосаксонских сила, и замци блоковске поделе света, и у том правцу је са СР Немачком, Италијом и другим европским партнерима развијала концепт економске заједнице. У том правцу Де Гол није желео ту да прими Британију, коју је сматрао експонентом америчке политике.

Сукоб са САД се развио током шездесетих година, када је Де Гол извео Француску из пуног чланства у НАТО, и чак покушао да доведе у питање позицију долара, као светског средства плаћања, оптуживши га, да нема више златно покриће, у ком правцу је повукао француске девизне резерве из америчких банака.

Након Де Гола француско-амерички односи се постепено стабилизују, али они све до краја владавине Митерана остају прилично резервисани и на моменте хладни.

Ширак се нешто приближио америчкој политици у односу на свог претходника задржавши при томе ипак нешто од традиционалног ривалства. Најзад, Саркози се као председник изузетно примакао америчкој политици, нарочито у време кад је министар спољних послова био Кушнер. Са постепеним развијањем мултиполарних тенденција у свету, нарочито од настанак светске економске кризе, и краха неолиберализма, што је највише погодило САД, Француска суптилније води своју политику у односу на Вашингтон, посебно од доласка на место председника Оланда уместо Саркозија. Пензионисањем Саркозија, УМП странка, као наследник неодолиста, заузима постепено део од њених старих позиција у светској политици, а самим тим и већ дистанцу према САД.

Билатеранли економски односи две земље је солидна и износи око 6 % увоза и извоза Француске. У САД послује преко француских предузећа више од 600 000 Француза, док је Француска пети по снази инвеститор у америчку привреду. Посебно је развијена научна и истраживачка сарадња.¹⁸⁶

¹⁸⁶ France, *La documentation Française*, Ministère des Affaires étrangères, Paris, 2005, p. 210.

Француска и Канада

Француска је још током XVI века успоставила своје прве насеобине у Канади, што се ширило током следећа два века. Врхунац француског утицаја у Канади, баш као и у читавом северноамеричком континенту, се одиграо до почетка Седмогодишњег рата са Британијом. Након њега, Француска губи све своје поседе у Канади, али остаје релативно бројно франкофонско становништво, посебно у провинцији Квебек. Након пораза Британије у односу на америчку побуну и рату за независност тринаест колонија источне обале закључно са 1783. годином, у Канаду прелази преко 50 000 британских лојалиста, што је битно ојачало демографску снагу енглеског језичког становништва. Франкофонско становништво Квебека и у мањој мери других источних провинција данашње Канаде (пре свега Новог Бранзвика) је сачувало своју већину закључно са образовањем Канаде као једне административне целине и добијањем статуса доминиона 1867. Француска је након 1763. морала да третира Канаду као територију која је припадала британском колонијалном царству, истина од 1867. са статусом доминиона. Од како је добила статус доминиона, Канада има ограничену могућност комуникације са другим земљама у међународним односима. У Првом светском рату, Канада као британски доминион се нашла на истој зараћеној страни са Француском. Године 1931. нешто је ојачана сувереност Канаде, у оквиру задржаног положаја британског доминиона. У периоду шездесетих година Де Гол је посетио Канаду и Квебек, и ојачао осећања француског идентитета франкофонског становништва. Од 1982. године сувереност Канаде је битно ојачана, а њене везе са Британијом су сведене на готово формалан однос.¹⁸⁷

Канада је тесно повезана са САД, док је Француска посебно заинтересова за положај Квебека и уопште француског становништва у Канади.

Француска и Кина

Француска је на територији Кине имала један свој посед, факторију у луци Куангчоуван, коју су предали након Другог светског рата. Француска је заједно са другим колонијалним силама вршила притисак на Кину од друге половине XIX века и учествовала у неколико наврата у казним мерама, као што је то било након Боксерског устанка. Француска је држала у југоисточној Азији Индокину, а лука Куангчоуван

¹⁸⁷ Кенет Мекног, *Историја Канаде*, Филип Вишњић, Београд, 2003.

се наслања географски и геостратешки (поред острва Хајнан) на Тонкиншки залив.

Током међуратног периода и унутрашњег грађанског рата и револуције који су трајали у Кини, Француска се није директно мешала у те сукобе, мада је, као и друге европске колонијалне силе, одржавала коректне односе са Чанг Кај Шеком. Французи су са друге стране имали проблема и у самој Индокини, везано за неколико устанака и поркета отпора који су помагали између осталих и индокинешки комунисти. У Другом светском рату, и Француска и Кина су се нашле на страни антифашистичке коалиције, с тиме да су имале на свом тлу великих проблема: Француска је окупирана од 1940. до 1944, а Кина је нападнута од Јапана који јој је окупирао велики део територије.

Након Другог светског рата, Француска је на Далеком истоку била заокупљена ратом у Индокини 1946-1954, где су нове власти комунистичке Кине отоворено помагале вијетнамски антиколонијални покрет. Односи две земље су се поправили након Женевог споразума 1954, али су и даље били оптерећени идеолошким разликама и унутрашњим уређењем. Кина Мао Це Тунга је била прилично нетрпељива у својој идеологији према „империјалистичким силама и буржоаским земљама“, док је са друге стране у дипломатским односима ипак временом развијала прагматизам.

Од доласка на власт Дјен Сјао Пинга, и отварања привредно Кине према иностранству, долази до побољшавања односа две силе.

У савременим односима, Кина је сучељена према САД на глобалном нивоу, и више цени ону власт у Паризу, која заступа самосталнију политику. У том правцу у Пекингу улазак Француске 2009. под Саркозијем у пуно чланство у оквиру НАТО сигурно није могло бити праћено са задовољством.

Француска и Јапан

Током Новог века француски морепловци су успоставили трговачке односе са Јапаном. Француска је на Далеком истоку била везана само посредно, пошто се учврстила превасходно у југоисточној Азији (Индокина и поседовање луке Куангчоу у југоисточној Кини) док у области Океаније њени поседи су прилично удаљени од зона интересовања Јапана током XIX века. Након Првог светског рата утицај Јапана расте, као и његова заинтересованост за поседанање области и упоришта у југоисточној Азији и Кини, превасходно за Холандску источну Индију (Индонезију), потом и за

Француску Индокину. Након капитулације Француске 1940. расте притисак Јапана на владу у Вишију да даје уступке у Индокини. Јапан је потом успео да поседне Индокину, али је задржао део француске администрације, тако да током овог рата, није дошло до директне конфротације јапанских и француских армија, пошто је у тренутку капитулације Јапана, читава Индокина, као и лука Куангчоу у југоисточној Кини била под јапанским поседом. Након Другог светског рата Француска је поново у потпуности посела Индокину, што је довело до осмогодишњег антиколонијалног рата.

Након Другог светског рата односи Француске и Јапана су имали прилично уједначене односе, без већих трзавица. Привредна сарадња постоји, истина она није нарочито истакнута у привредним показатељима две земље, посебно ако се посматра билатерална трговинска размена. Француска је десети по снази инвеститор у савремену јапанску привреду.¹⁸⁸

Француска и земље Француске заједнице

Француска је Уставом Пете републике донешеним 1958. године, реформисала своје колоније и зависне територије из Француске Уније у Француску заједницу. Суштинска разлика је у томе што Француска заједница на далеко демократичнији начин третира колоније и зависне територије од Устава Четврте републике, како је дефинисана Француска Унија. Сем самих департмана, где је спадао и Алжир, и који су сматрани саставним делом националне територије и нису имали право на референдум ка самоопредељењу, остале колоније, посебно оне у (црној) Африци, су добиле право да се изјасне референдумом да ли желе да остану још (неко време) у оквиру Француске заједнице као зависне територије, али са великом аутономијом која обухвата све области, сем спољне политике и одбране, које до даљњег спадају у домен метрополе.

Том приликом на референдумима, све тадашње француске колоније у Африци су се изјасниле за даљњи опстанак у оквиру Француске заједнице, сем Гвинеје, која је одмах добила независност. Две године касније сходно договору, и остале дотадашње француске колоније из црне Африке су добиле пуну независност, али су прихватиле да као суверене земље остану у добровољној Француској заједници, која је имала низ области сарадње и координације, од економије до одбране. У том

¹⁸⁸ France, La documentation Française, Ministère des Affaires étrangères, Paris, 2005, p. 211.

прелазном периоду шездесетих и седамдесетих у Француској заједници су паралелно бивствовали као чланови и суверене државе бивше колоније, и преостале колоније и зависне територије.

Паралелно са постојањем Француске заједнице, образована је Франкофонија, међународна сарадња и повезивање земаља са франкофонском културом. Поред бивших колонија у њу су укључене и земље које су биле у саставу других колонијалних сила, попут Египта, али и колоније сила које користе француски као званичан, или један од званичних језика, попут белгијских поседа – Заир, Руанда, Бурунди. Најзад у статусу придружених земаља налазе се Грчка, Република Македонија, Андора и Албанија, а у статусу посматрача чак дванаест земаља (Србија, Јерменија, Словачка, Босна и Херцеговина, Грузија, Аустрија, Мађарска, Литванија, Пољска, Чешка, Словенија, Србија).

Француско – српски савремени односи и перспективе

Признавање од стране званичног Париза независности Косова 2008, по концепту америчке политике, покварило је озбиљно односе Србије и Француске последњих неколико година. У том правцу посебну улогу је одиграо министар спољних послова Бернар Кушнер, чије ће укупно политичко деловање у кризама на јужнословенском простору, остати упамћено као нешто што изузетно одудара од традиционалног француско-српског пријатељства.

Смена Кушнера са места министра спољних послова почетком јесени 2010. представља реално охрабрење за Србију, јер је он био један од ретких савремених политичара Француске који је својим потезима улазио често у директну конфротацију са српским националним интересима, било да се радило о Републици Српској, ратовима у целини на простору экс Југославије, нарочито по питању Косова и Метохије, укључујући и бомбардовање СРЈ 1999.

У исто време целокупан мандат Кушнера пратило је и низ афера. Многе од њих су наведене у књизи „Свет је само К“, која је 2009. године у Француској штампана у изузетно великом тиражу. Она прати критике Кушнерове политике и његово држање пре свега у Африци, на подручју Балкана, у Босни и Херцеговини и на Косову.¹⁸⁹ Пиер Пеан аутор књиге, тако посвећује

¹⁸⁹ Књигу је објавила престижна издавачка кућа „Фајард“ једна од најреномиранијих у Француској. Pierre Péan, *Le monde selon K.*, Fayard, Paris, 2009.

два поглављу односу Кушнера према Србима, и то четврто, (иначе квантитативно највеће) које се бави догађајима у Босни и Херцеговини („Sus aux Serbes?“, стр. 69-105) и седмо које је посвећено догађајима и улози Кушнера на Косову („Kosovo: la récompense“ стр. 153-160).

Аутор наводи да је Кушнер својим деловањем дао значајан допринос покушају медијске сатанизације Срба где их је требало приказати блиским нацистима у поступку и размишљањима. Са друге стране аутор констатује један од парадокса да су управо Срби били ти који су за време Другог светског рата стравично страдали од нациста. Поред тога он указује да су добар део оптужби против Срба исконструисане, у чему је учествовао и Кушнер, што је била практично најважнија улога у његовој каријери.¹⁹⁰

Када је у питању афера са трговином органа отетих Срба на Косову од половине 1999. године, и током 2000-те, незаобилазна је улога, па и одговорност самог Кушнера пошто је вршио улогу међународног управљача за КиМ. Улога Кушнера у заташкавању стравичног случаја трговине органа отетих Срба од стране УЧК, паралелно са његовом одговорношћу као међународног управитеља на Косову и Метохији за низ нерасветљених злочина и погрома над српском популацијом додатно га оптерећују и као лекара и дипломату, али и као човека. Његово држање поводом најновијих оптужујућих закључака међународно делегираног истражитеља на овом случају Дика Мартија према лидерима УЧК током 2011. године, као и снимање скандалозног албанско-француског филма на ову тему само са замењеним улогама жртве и целата, што је опет повезано са Кушнером, представља додатану оптужницу за овог контраверзног лекара и дипломату.

Стога смена Кушнера у другој половини 2010. године, и потоњи пораз председника Саркозија и његово повлачење са политичке сцене у Француској (дефинитивно?), паралелно са показивањем симпатија према српском фактору појединих француских актуелних политичара, указују да на дужи рок посматрано француско-српски односи могу имати далеко бољу перспективу. У том правцу, веома је пожељно, да се и у српском друштву и политичкој сцени, појача свест о дугорочности француско-српског пријатељства, и да је Француска, од свих западних сила традиционално највише наклоњена Србима. Наравно у те односе у континуитету треба улагати, а пропусти у појединим периодима се потом

¹⁹⁰ Pierre Péan, *Le monde selon K.*, Fayard, Paris, 2009. p. 70.

враћају као бумеранг. То је случај са кризом француско-српских односа последњих година проузроковане и лошијом сликом у делу француских медија о улози Срба у ратовима деведесетих. Томе треба додати и недовољно расветљену улогу српског фактора у француском јавном мњењу и колективном памћењу поводом Титове антифранцуске политике у вези Алжира.

На актуелној француској политичкој сцени, можемо закључити на основу до садашњих искустава односа према српском фактору (која су добрим делом само изјаве у медијима), да су посебно наклоњени Србима нова лидерка Националног фронта Марин ле Пен, потом искусан политичар и лидер Покрета за републику и грађане Жан Пјер-Шевенман, лидер Демократског покрета центриста Франсоа Бајру, и Доминик де Вилпен бивши премијер из владајуће УМП, који сада има засебну политичку странку Република солидарност. Када је у питању левица и владајућа Партија социјалиста ту однос према српском фактору није посебно дефинисан и чини се да владајућа администрација заузима један уздржан став, уз напомену да се косовска политика претходне администрације у начелу наставља. Истина у том правцу, реално узмицање нове српске владе на челу са Ивицом Дачићем која је у преговорима са Приштином учинила много на *de facto* признању фантомске државе Косово, а све у прилог „европских интеграција“, отежава могућност да се смена владајуће администрације у Паризу 2012. макар покуша делом искористити.

Када су у питању политичке странке, њихов утицај у извршној власти преко Националне скупштине, формирању владе и одређивању премијера, је ипак мањи него што је моћ Председника републике. Две најјаче политичке странке – УМП, и Партија социјалиста немају према српском питању посебно изграђен став за који би смо могли да кажемо да је на било који начин изузетан, он у неком документу званичном није ни дефинисан. Заправо, у пракси персонална решења могу да одлуче каква ће политика бити Председника Републике, премијера и владе. Јасно је да досадашња пријатељска традиција два народа може да има свој значај, али са друге стране ова традиција је од 1995. битно окрњена, да би од 2007. званични односи две државе дошли на ниске гране, нарочито од фебруара 2008. године.

Важан фактор који ће одређивати позицију званичне француске политике је њена укупна спољнополитичка стратегија. Дошли смо до

закључка, што је та политика самосталнија у односу на Америку и глобалистичке токове да би могла бити ближа српским интересима. Дакле или у оквиру деголистичке традиције кад је у питању десница, или пак кад је у питању левица – у извесној критици неолиберализма. Деголистичка политика посебно обраћа пажњу у односима са Србима на савезничку традицију, а левичарски притуп који је критичан према неолиберализму и негативним ефектима глобализма, поштује позицију Србије која је највећа жртва последњих пар деценија политике неолиберализма и апологета неосорошевских постулата.

Српски фактор има у Француској могућност да оствари квалитетну сарадњу на Западу, у сваком случају далеко бољу него када су у питању САД и Британија, а при очекиваном развоју ситуације, повољнију и у односу на Немачку. Француска је велика сила и она ће свакако покушати да задржи своје позиције на Балкану, где је српски фактор важан. Следећи интерес у Медитерану, француска политика ће посебну пажњу посветити и Црној Гори која се налази у специфичној геополитичкој позицији. Ова традиционално српска земља, доживљава покушај мењања етнонационалног идентитета, што се све намеће споља од стране англоамеричке политике. Овај пројекат је неизвесан и поред успеха који је концепт независне Црне Горе доживео последњих година разбијањем заједничке државе са Србијом, и можда још више покушајем негације свог српског идентитета. Република Српска је учврстила своју позицију посебног ентитета у оквиру Босне и Херцеговине, што јој се покушава одузети током низа последњих година од стране муслиманских политичара и англоамеричке политике, наспрот Дејтонском концепту. Француска се показала више наклоњена опстанку Републике Српске у односу на неке друге западне центре моћи. По питању Косова и Метохије српска страна ће вероватно наставити да брани свој интегритет, где је могућност сарадње са званичном Француском у остварењу макар основних права српске стране, отежано признавањем Косова као независног од стране званичног Париза фебруара 2008. Српска страна треба да покуша да уз сва ограничења која по том питању постоје у односу на политике две земље, дође до ублажавања француске подршке концепту независног Косова, и да уз помоћ руске стране, утиче на Париз, да се покуша наћи компромис по овом питању. Известан успех у привлачењу Француске званичне политике ка уважавању и чак подршци основним српским интересима је могуће извести, уколико се у самој Француској нађу на власти снаге које би се извесно дистанцирале од америчке хегемоније и биле спремне да воде самосталну политику у свету.

То би било лакше извести и уколико би се Француска што више приближила Русији, а у исто време Србија и српске земље избориле за самостално вођење своје политике и за консолидацију друштва и државе, у односу на садашње тешко стање у којем се налази Србија. Србија и српски народ у целини, треба да негује своје традиционално пријатељство са Француском, имајући у обзир све тешкоће и неизвесности са којима ће се наћи у будућности где су практично отворене све опције као могуће. Са друге стране и Француској је значајно да на Балкану задржи свог савезника, српски народ, који је и сам традиционално симптише, као пријатељску силу. Србији је значајан економски опоравак чиме би она у једном рационалном и у сваком случају прорачунатом свету међународних односа, могла да као стабилан привредни субјект, у будућности ојача своје позиције и лакше се избори за очување егзистенцијалних питања српског народа на Балкану.

Србија са друге стране, мора дугорочније да ради, колико је то у њеном домену, на грађењу стратешки добрих односа са оним великим силама, које се могу сматрати пријатељским, где имајући укупно нововековно искуство и геополитичке факторе, свакако спада Француска.

Привредни односи две земље би могли да се подигну на ниво који би поспешило интересе сарадње и у другим областима. Култура је област која је кроз историју одиграла важан мост између два народа. Далеко је већи уплив француске културе у српским земљама него обрнуто, али је и ту изванредан, макар минималан реципротитет постојао и у српском је интересу да се развије. Француска култура, као једна од најважнијих националних култура у оквиру светске цивилизацијске баштине, такође је угрожена мондијализацијом и тежњама унификације и стварања глобалне културе са предоминантним уделом американизма. Организација франкофонских земаља обухвата Француску и практично све њене бивше колоније, али и друге земље у Европи и свету. Добро је што је за сада Србија добила статус посматрача у Франкофонији, а временом може да пледира и на позицију придруженог члана, те на тај начин ојача своју позицију у односу на Француску и франкофонске земље у свету. У исто време то би могло корисно да се одрази на културни развој српског становништва, посебно елите имајући у обзир значај француске културе, њено традиционално утемељење на овим просторима и позитиван геополитички аспект који је Србима доносила. То би такође помогло слабљењу стега притиска, који на српски народ спроводи мондијална и наметнута америчка (суб)култура.

VII

Завршно поглавље

У овом кратком завршном делу постоје две подцелине. Једна је покушај предвиђања даљег тока кретања најважнијих праваца спољнополитичких и унутрашњополитичких односа Француске и окружења. Друга подцелина је закључак рада.

Предвиђања

Научна прогноза спада у највиши и најнеизвеснији ниво научног сазнања у оквиру рангирања научног циља. У том случају веома је тешко предвидети чак и основне правце даљих кретања друштвених и политичких токова у Француској. Са друге стране можда је лакше кренути од предвиђања оних, мање спорних и неизвесних макроправаца у светској привреди и друштвеним кретањима који су прогнозирани у следећим годинама. Свет се након релативно краћег периода изразитог монополаризма у светским токовима, где је САД након нестанка Источног блока и распада СССР егзистирала као једина светска сила, нашао у процесу преласка ка мултиполарном поретку, где паралелно постоји више светских сила и где је Америка појединачно посматрано и даље најјача, али не може више да самостално одлучује о најважнијим питањима планете. У следећим годинама, рецимо у следеће две деценије доћи ће до потпуног успостављања мултиполаризма, где ће чак Кина по неким параметрима престићи Америку. Центар светске економије ће се померити са северног Атлантика на северни Пацифик и то посебно на област Далеког истока и Кину. Земље БРИК ће захваљујући својим колосалним природним ресурсима и колико-толико пристизању водећих западних сила у технолошком развоју, успети да се попењу на (Кина), или око самог врха светске пирамиде моћи и утицаја. Русија ће добити улогу балансера утицаја између супротстављених центара моћи које са једне стране представља Кина, а са друге САД. Улога Европске уније при томе постаје доста маглопита, нејасно је да ли ће она, и у ком обиму задржати правац даљих интеграција. Да ли ће се институционално или

ванинституционално поделити на „елитни клуб“, или како га још називају „Стара Европа“, или ће он егзистирати у оквиру постојећих правних оквира остаје да се види у перспективи, али је вероватно да ће одлука Француске о свом даљем односу и политици према и у оквиру ЕУ бити веома важна за њену даљу судбину.

Чињеница је да ће током XXI века енормно порасти значај природних ресурса, и то не само енергенета и практично свих важнијих руда метала и неметала, а посебно до тада не претерано важних ресурса попут чисте питке воде, дрвета и шума, обрадивог земљишта, простора за живот. У том правцу је јасно да западна и средња Европа имају најближи, најјефтинији, најсигурнији и најперспективнији извор ових ресурса у квантитету планетарне резерве првог реда, управо на простору Русије и других земаља постсовјетског простора које су у различитим интеграционим процесима у чијем је центру Русија. У том правцу званична Француска ће се вероватно одредити за неки од облика стратешке сарадње са Русијом, али то ће добрим делом зависити од оне стратешке опције своје будућности која ће бити изабрана као најважнија. Дакле, могуће су генерално посматрано три стратегијске опције са више других подваријанти. Једна је продубљивање сарадње са Америком и чланством у НАТО учествовати у доминантној политици планетарног нивоа, користећи са једне стране политичку доминацију у светским организацијама типа ММФ, СТО, Светске банке, светским берзама. Поред тога учествовати преко НАТО у низу коалиционих ратова за освајање утицаја на одређеним подручјима, нападе на „недемократске режиме“ иза којих се крије огољени колонијални и неоколонијални интерес. Јасно је да би ова стратешка опција имала доста тешкоћа на унутрашњо-политичком плану, и да би се одржавање овакве власти могло остварити по рецепту који је рецимо својевремено довео Саркозија на власт, а то је спрега домаћег и страног крупног капитала, пресудан утицај у медијима или чак власништво над највећим делом важних медија, а није искључена ни повремена елиминација важних политичких опонената путем поспешених или чак креираних афера (попут суђења Де Вилпену, и случај Строс Кана).

Друга хипотетичка опција би била она о задржавању основних постулата неодолизма и Пете републике у целини, која подразумева углавном ослонац на сопствене снаге, развој ЕУ са Немачком као главним партнером, али такву Унију која неће угрозити суверенитет чланица, те афирмативан став и стратешку сарадњу по низу питања од заједничког интереса са силама и на Западу, као и на Истоку (стратешки облик

сарадње са САД по питању безбедности и привреде, стратешка сарадња са Русијом по сличним питањима и др.). Ова стратегија оживљава у области безбедности са враћањем Француске у издвојену позицију у оквиру НАТО, где она није пуноправан члан, већ има посебан статус нарочито у области нуклеарног наоружања. Са друге стране Француска би у оквиру ове опције била заинтересована за развијање концепта засебних европских оружаних снага, у почетку у оквиру, а потом вероватно и ван директних НАТО структура.

Трећа, у односу на садашњу ситуацију радикално друкчија опција, је она не само ван НАТО, већ и са веома редуцираном ЕУ где Француска задржава само оне ингеренције заједничке које јој одговарају и не угрожавају суверенитет. Постојала би тада опција појачавања сарадње стратешке са Русијом, и чак би постојала хипотетичка могућност у изузетном случају продубљавања односа на релацији Париз-Берлин и Москва. Од свих садашњих значајних политичара елементе ове опције наговештава као могућу једино Марин Ле Пен и Национални фронт, као и екстремна левица Меленшона. Не усуђујемо се да прогнозирамо која ће од ових опција, или чак нека од хибридних подопција заиста се остварити у будућности у пракси, јер то зависи и од даљег развоја ситуације у свету и међународних околности, али и од низа унутрашњо-политичких догађаја у Француској и кретањима у њеном друштву и посебно политичкој елити. У том правцу, важна карика су следећи председнички и парламентарни избори пролећа 2017, али свакако не одлучујућа и не коначна. По том питању ипак чини се да је најважније ко ће ући у председничку палату имајући у виду значај функције председника у политичком систему Француске.

Међутим, ван ових пројекција и хипотетичких праваца даљњег позиционирања Француске може се констатовати да анализом географских, економских, социолошких, политиколошких и уопште геополитичких фактора, ова сила са прилично самопоуздања може гледати на будућност. Изванредан географски положај и други физичкогеографски фактори (практично најповољнији у Западној и Средњој Европи), позитиван природни прираштај становништва, у пространој земљи која није пренасељена, са веома повољним економским параметрима и пресеком њеног друштва које је у свему изнад просечних европских трендова, са јаким конвенционалним и нуклеарним оружјем, без правих протвника на својим границама, Француска доста самоуверено може посматрати своју будућност. Истина, и она има неколико слабијих тачака на које њени политичари и

елита морају обратити пажњу: прво, то је структура њеног становништва, где постоји тренд повећавања удела становништва нефранцуског порекла, а често и неевропског. Тај тренд је посебно захватио Париз, Марсеј, Лион и друге велике градове у земљи. Поред механичког прираштаја овог дела популације, оно има и далеко већи природни прираштај. Сами локални сепаратизми у Француској, ван овог питања нису посебно изражени, али ипак постоје. То је случај Корзике, потом у мањом мери и француског дела Баскије, а у западним областима Бретањи и Вандеји је већинско становништво келтског порекла које има и свој аутохтони језик, али не показује за сада посебну заинтересованост за еманципацију од Француске. У том правцу је јасно да ови локални сепаратизми, немају ту снагу да угрожавају француски интегритет, али да би у контексту даљег потенцијалног заоштравања питања бројних имиграната, и та питања могла хипотетички и на дуже стазе да добију на динамици.

Други уочљив проблем Француске су енергенти, којима је она дефицитарна, што за сада успева да надомести коришћењем бројних нуклеарних централа и увозом течних енергената из Русије, Алжира и са Блиског истока. Француска истина као мало коај друга сила, у исто време покушава да пронађе што ефектније алтернативне изворе енергије (од ветрењача и соларне енергије, преко коришћења енергије плиме и осеке и других извора енергије). Прекоморски поседе које Француска још увек поседује, углавном немају развијене покрете за независност, што не мора тако остати и у будућности (пример Нове Каледоније). Иако француско друштво има мање наглашене социјалне разлике од рецимо англосаксонских друштава, и развијен систем социјалне правде традиционално, и овде је продор неолибералне економије и раслојавање донело погубне последице у социјалној сфери последњих пар деценија. У том правцу и француско друштво и држава у себи састоји одређене проблеме, којима треба додати проблеме у окружењу и глобална питања, која ће временом све више погађати и Француску.

Закључак

Француска је најпространија западноевропска земља, са изузето повољним географским положајем и физичко-географским факторима, широким излазом и на Атлантик, и на Медитеран. Она је једна од ретких западноевропских и средњоевропских земаља која није пренасељена.

Француска је и данас заједно са Немачком креатор политике ЕУ, поред тога што је задржала и неколико прерогатива светске силе. Ипак у свету који улази у епоху мултиполарног поретка, све већи значај имају земље БРИК, које пре свега захваљујући својим параметрима тзв. тврде моћи, постепено повећавају свој утицај. Природни ресурси са којима између осталог располажу, чине их све перспективнијим у савременом глобализованом свету. Са друге стране Француска се издваја од осталих земаља Западне и Средње Европе, са низом изузетно престижних фактора: величина територије, географски положај, физичко-географски фактори, изостанак пренасељености, изостанак већих територијалних спорова са суседима, развијена привреда и стандард становништва, културна супермација и велико цивилизацијско и историјско наслеђе, француски као светски језик комуникације, прекоморске територије, популарност Франкофоније и др.

Француска је током своје историје заузимала важно место у европској и светској историји, без обзира на повремене амплитуде и падове до којих је долазило. Француска је како кроз историју тако и у савремено доба имала у односу на већину других европских држава привилегован положај захваљујући више географских, историјских и културних фактора од којих би смо издвојили следеће: повољан географски положај и друге физичко-географске факторе; посматрано историјски релативно рано заокруживање приближно данашњег опсега националне територије; изостанак већих конфликта и подела у структури становништва; изостанак дужих периода под влашћу туђина кроз историју; наглашено висок стандард и остварен цивилизацијски и културни ниво нације;

заузимање позиције једне од водећих светских сила у последњем миленијуму.

За национални идентитет много значи свест о вођењу и на крају победи над Енглеском у Стогодишњем рату (1337-1453) који је за Французе имао националноослободилачки карактер с обзиром да се водио сво време на територији Француске. Из тог доба датира један од највећих националних митова везан за Јованку Орлеанку, њено херојство и подвиге. Током Новог века Француска је добила још неке додатне повољности за развој националне државе, идентитета и статуса силе. Верски ратови јесу погодили земљу, али нису срушили национално јединство и поред погрома и протеривања протестаната. Са друге стране овакав епилог додатно је утицао на накнадно слабљење утицаја религије, као код ретко које друге католичке земље у Европи. Продори ваневропских освајача на тло Европе, нису погађали Француску, што због географског положаја, тако и због успешних одбрана самих Француза када су те опасности постајале конкретне (победа код Поатјеа 732 над Арапима и Маврима). Француска је историјски уживала све благодети као Средоземна земља, а након открића Новог света и као сила која има излаз на Атлантук. За разлику од Британије, Холандије и Португалије које су постале поморске и колонијалне силе, и са друге стране Русије и Немачке¹⁹¹ које су егзистирале као снажне копнене силе, са јаком копненом војском, Француска је историјски посматрано имала и статус поморске и копнене силе готово паралелно.

У периоду XVII и XVIII века Француска је била једна од најважнијих европских сила у оквиру бројних сукоба различитих коалиција за територије и престиж. Земља је остварила свој врхунац за време владавине Луја XIV. Буржоаска револуција из 1789. доводи до фундаменталних друштвених промена у земљи следећих година које се преносе на читаву Европу, али отвара и спољнополитичке сукобе. Наполеон Бонапарта представља феномен у француској историји, пошто се у његово време земља домогла европске хегемоније, а у исто време се шире идеје јакобинаца, и воде стални ратови по Европи. Његов пораз је означио крај једне краткотрајне и бурне епохе, али и цементирање подређеног положаја Француске у Европи током следећих неколико деценија. Француска до краја прве половине XIX века наставља да јача,

¹⁹¹ Пре уједињења Немачке 1870. можемо рећи немачких земаља у целини, где су посебно истакнуте биле Прусија, Баварска, Аустрија.

да би Луј Наполеон поново повео спољнополитичку позицију земље ка европском врху. Његов пораз 1870-71. од Прусије и уједињене Немачке, створио је нову позицију у Европи, где је Француска постала подређена доминацији Немачке.

Француска је од 1871. до 1914. успела да мобилише све своје снаге за реванш у односу на од себе у практично свим елементима моћи супериорнију Немачку, а пре свега склопи војно политички савез Антанту са Русијом, коме је тежила и Британија. У том периоду довршено је и формирање колосалног француског колонијалног царства на свим континентима, а посебно јаког у Африци и Индокини. У тешком и крвавом Првом светском рату, Француска је уз велике жртве на крају изашла као победник, заједно са својим савезницима, па је у односу на поражену Немачку добила назад покрајине Алзас и Лорен, део њених колонија и повраћај изгубљене моћи у међународном окружењу, што је све обележено Версајским мировним уговором 1919.

Период између два светска рата је последњи такав у историји у којем је Француска макар номинално, била водећа сила у европском поретку, а који је формиран Версајским мировним уговором 1919. године. За одбрану Версајског поретка нарочито од новог подизања Немачке, Француска није могла да рачуна на сигурну подршку ниједне велике силе, пошто је због револуције Совјетска Русија изашла из концепта капиталистичких сила и држана од њих по страни; САД су одмах после Версаја ступиле у изолационистичку позицију према Европи, а Велика Британија није била спремна да сем по питању Локарно гаранција следи француску политику на континенту. У том контексту се Француска ослањала на низ средњих и мањих држава у источној и југоисточној Европи, а пре свега на Малу антанту и Балкански споразум. Међутим, услед наглог јачања Немачке под нацистима, Француска обнавља са Совјетском Русијом војни пакт у коме сем Чехословачке није било других мањих савезничких земаља које би му пришле. Разлог је њихов страх од Немачке, дистанца Британије у виду спремности да се супротстави Немачкој, због тога што је Лондон свог највећег противника традиционално видео у Русији. Поред тога долази до убрзаног приближавања фашистичке Италије Хитлеру. Епилог је био узмицање и саме Француске у односу на немачке притиске и експанзију, што је између осталог довело до низа уступака Хитлеру, као што је припајање Аустрије и постепено комадање и потом нестанак Чехословачке 1938-39.

Други светски рат у који је ушла Француска заједно са Британијом против Немачке за њу се релативно брзо и неславно завршио средином

1940. после серије пораза, у којој је Хитлер успео да заузме већи део западне и средње Европе, а Трећу републику натера на капитулацију. Ипак генерал Де Гол је наставио антифашистичку борбу, чему су се од јесени 1942. придружиле и француске снаге у осталим колонијама, првенствено у Северној Африци. Најзад од јуна 1944. године долази до искрцавања савезника заједно са трупама Де Гола, који су заједно са ослободилачким покретом који је дотле деловао у Француској успели да ослободе земљу, а потом у следећих годину дана и заврше светски рат.

Након Другог светског рата почиње нова епоха у француској историји, која је Четврту републику обележила са више великих криза и опхрвавањем раније моћи. Највећи проблеми су били ратови у колонијама, посебно у Индокини (1946-1954), док је рат у Алжиру (1954-1962) представљао сукоб у којем су Французи сматрали да бране део своје националне територије, али који се искомпликовао и на крају довео до пада Четврте републике, када се 1958. генерал Де Гол вратио на чело државе. Формирана је тада Пета република са снажнијим политичким системом и већом улогом председника, демократски је извршена трансформација, а потом и потпуна деколонизација Француске Уније, да би потом и Алжир добио независност.

Давање независности Алжиру умањило је геополитичку позицију Француске, која је у претходном периоду од готово век и по, могла да рачуна да и на другој обали Медитерана располаже са „резервном отацбином“ као додатно важном приликом ратних сукоба. Де Гол извлачи потом земљу из пуног чланства у НАТО пакту, пошто је геополитички тумачио да биполарни идеолошки сукоб на Исток и Запад доноси Француској не само директно учешће у хладном рату, већ и подређеност у оквиру Западног савеза хегемонији и интересима Англо-Американаца. Током седамдесетих и осамдесетих година Француска је наставила свој развој на основним постулатима Пете републике, а то је једна врста независне политике у односу на блокове. Након нестанка Источног блока, Француска током следећег периода покушава да нађе своје место у монополарном светском поретку, задржавајући своје државне интересе и независан положај у међународним односима. Такође за разлику од англосаксонских земаља, француско друштво је показало традиционално већу пријемчивост за социјалну правду и солидарност. Међутим, од избора Николе Саркозија за председника државе маја 2007. долази до великог заокрета у политици званичног Париза како према споља, где је дошло до уласка у пуно чланство НАТО 2009 и до приближавања Америци (супротно традицији Пете републике), а на

унутрашњем плану до увођења извесних елемената неолиберализма. Крах светског неолиберализма од септембра 2008, паралелно са убрзавањем процеса преласка монополарног светског поретка ка мултиполаризму, утицало је да и Саркозијева политика коригује свој почетни ентузијазам у завођењу неолиберализма и наглог приближавања САД-у.

Након пораза Саркозија на председничким изборима 2012. и поделама у УМП, победи Оланда и социјалиста, али и изванредних резултата Марин Ле Пен и Мешелона, чини се да и даље остају у будућности отворене могућности позиционирања Француске у свету који све више улази у епоху мултиполаризма.

Издвајају се три главне стратешке опције са више нијансираних подваријанти. Прва би била управо она, коју је супротно главним постулатима Пете републике трасирао сам Саркози у свом председничком мандату, а то је пуно чланство у НАТО, близак однос са САД. Француска би у тој стратешкој опцији извучила посебан добитак од овакве међународне позиције, пошто би тако хомогенизована и повезана коалиција западних сила, могла да војно-политичким притисцима према другим земљама, реализује за себе добитке, што би укључивало и ратне сукобе по узору на напад на Либију 2011. године или претње којима је изложен и споља Асадов режим у Сирији. Поред тога из међународних организација попут ММФ, СТО, Светске банке, би се путем пресудног утицаја западних сила извучиле посебне погодности. Са друге стране, остаје питање како ће Француска само на овај начин, чак и не улазећи у питања да је он врло неетичан и у највећем у супротности са њеним историјским вредностима, моћи да надомести главни проблем њене привреде у будућности, а то је све већи дефицит енергената, руда метала и неметала, дрвета и др. Ову стратешку опцију у Француској, уз подршку англосаксонских сила, НАТО-а, заступа добар део крупног капитала и виших слојева становништва, а од политичара након пораза Николе Саркозија тренутно нема истакнутих фигура.

Друга солуција је традиционална политика Пете републике, која полази од самосталне улоге Француске у међународним односима, укључујући и прерогативе светске силе (стално место у Савету безбедности ОУН, самостално нуклеарно оружје, Француска заједница и Франкофонија, сарадња бивших колонија, садашњих полузависних и зависних територија и земаља са јаким франконфонским цивилизацијским утицајем). Европска унија, а посебно савез са Немачком, би остала важна опција, али са наглашавањем суверенитета држава чланица и са пре свега економским и безбедоносним доменом удруживања. У том случају постојала би вероватно

могућност временом институционалне или ванинституционалне поделе ЕУ на елитни клуб и остале. Поспешивало би се стварање европских оружаних снага које би биле у неком облику сарадње са НАТО-ом. Ову опцију, подржавају највише неодолистичке снаге у Француској, крило левице које је блиско Митерановом наслеђу, центристи.

Трећа опција је радикална измена постојећег стања и она се заснива на потпуној дистанци у односу на НАТО и минималној спремности за наставак кооперације у ЕУ, задржавајући при томе сувереност земље и пренос на Брисел само оних прерогатива који директно одговарају Француској. Поред наглашавања сопствене суверености у међународним односима, наглашава се спремност стратешке сарадње са Немачком, и оставља могућност успостављања привредне, а можда и безбедносне стратешке сарадње са Русијом. Носилац ове политичке опције је Национални фронт, и његова лидерка Марин Ле Пен, а чини се и лидер антиглобалистичке левице Меленшон.

Резиме

Научна монографија „Геополитика Француске“ се мултидисциплинарним приступом (географски, политиколошки, историјски, економски и социолошки) бави једном од најважнијих европских и светских сила. Ван постсовјетског простора, то је најпространија европска држава, са изузетно повољним географским положајем и физичко-географским факторима као што је пре свега морфометријска структура рељефа и клима, широк излаз на Атлант и на Медитеран. Француска има задовољавајућу структуру тла, природна богатства и хидрографски потенцијал. Она нешто слабије стоји са енергетским потенцијалом, због чега се делом одлучила и за изградњу система нуклеарки. Посебна погодност Француске је и то, што је она једна од ретких западноевропских земаља која није пренасељена. На пример пространа је као данашње Велика Британија и Италија заједно, док све три ове велике земље имају приближно подједнак број становника данас (по преко 60 милиона).

Током историје Француска је већ од епохе зрелог Средњег века представљала једну од водећих европских сила, да би након окончања Стогодишњег рата и прогона енглеске војске са свог тла средином XV века њен утицај почео додатно да расте. Након Великих географских открића она постаје једна од водећих европских поморских и колонијалних сила. Верски ратови између католика и протестаната у XVI-XVII веку погодили су и Француску, али епилог ових сукоба на унутрашњем плану није донео у коначном билансу подељеност нације, због победе католика и егзодуса протестаната. Француска је из Тридесетогодишњег рата 1648. изашла додатно ојачана, и у следећа два века се налази у самом врху борбе за примат међу европским силама, повремено успевајући да преузме и улогу самог хегемона. Француска буржоаска револуција 1789. и потоњи период Наполеонове власти, довели су Француску у улогу војно-политичког хегемона и чак освајача највећег дела Европе све до 1815. године.

У следећем периоду дужем од пола века Француска се уздизала, да би 1871. године доживела тежак пораз од уједињене Немачке. Противречности

француско-немачке су се наставиле и добрим делом утицале у правцу настанка два светска ратна сукоба, где се Француска оба пута нашла, истина уз огромне жртве, на победничкој страни. У време биполарне поделе света, Француска је под Де Голом трасирала свој самостални идентитет и систем безбедност, истина у ширем смислу у оквиру Запада, решила колонијалне проблеме и била један од стубова изградње Европске економске заједнице.

Француска је данас заједно са Немачком предводник у креирању и управљању Европске Уније. Француска је задржала неке елементе светске силе, попут самосталног нуклеарног оружја, сталног места члана Савета безбедности ОУН и прекоморске департмане и Франкофонију. У области културе Французи су дали изузетан допринос светској цивилизацији, а град Париз је неформална културна престоница планете.

Иако је Француска део западне цивилизације, а од 2009. поново и пуноправан члан НАТО, остаје неизвесно да ли ће, и у којој мери у будућности она заузети самосталнију улогу у односу на англосаксонске силе у свету који све брже иде ка мултиполаризму. Те поделе о будућој геополитичкој позицији Француске у мултиполарном свету постоје и на унутрашњо-политичкој сцени земље: на условно речено проглобалистичке снаге, и оне које су за самосталнију улогу Француске у међународним односима, односно за већи савез и приближавање са Немачком и евентуално Русијом и чак другим земљама БРИК. По питању енергената и природних ресурса Француска, као и Немачка су упућене на стратешку сарадњу са Русијом.

Библиографија

Књиге, енциклопедије, уџбеници

- Аврамов Смиља, *Трилатерална комисија*, допуњено издање, Академија за дипломатију и безбедност, Игам, Београд, 2008,
- Аврамов Смиља, *Опус деи*, Академија за дипломатију и безбедност, Игам, Београд, 2009.
- Бабурин Сергеј, *Свет империја*, територија државе и светски поредак, Пресинг, Београд 2009;
- Balibar Etienne *L Europe L. Amerique la guerre*, reflexions sur la meditation europeenne, Editions la decouverte, Paris, 2003,
- Baylis John, and Steve Smith, eds, *The Globalization of World Politics*, 2 ed, New York: Oxford University Press, 2002;
- Becker Jean-Jacques, avec la collaboration de Pascal Ory, *Crises et alternances 1974-2000*, nouvel histoire de la France contemporaine, éditions du Seuil, Paris 2002;
- Berstein Serge, Milza Pierre, *Histoire du XX siecle*, Le monde entre guerre et paix 1945-1973, tome 2, Hatier, Paris, 1996.
- *Britannica Atlas*, Enycloppedia Britanica, London, 1996.
- Бродел Фернан, *Списи о историји*, Српска књижевна задруга, Београд, 1992.
- Valenstein Imanuel, *Geopolitics and Geoculture*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
- Валенштајн Емануел, *Савремени светски систем*, Београд, 1997.
- Васовић Вучина, *Савремене демократије*, Службени гласник, Београд, 2006, Одељак трећи, „Француски полупрезиденцијализам“, стр. 431-574.

- Védrine Hubert, Dialogue avec Dominique Moisi, *Les cartes de la France a l'heure de la mondialisation*, Fayard,
- Волков Николай Василевич, *Франција и социјалистическе стране Европе*, Международные отношения, Москва, 1971.
- Geneviève Brame, *Chez vous en France*, La documentation Française, Paris, 2006.
- Geographique France, Paris, 2005,
- Вольф, М. Б., Клут, В.С., Статистический справочник по экономической географии стран капиталистического мира, Москва.
- Давидовић Раде, *Регионална географија Европе*, Универзитет у Новом Саду, 2004.
- Daniel Jean *De Gaulle et l'Algerie*, Avant propos de Jean Lacouture, Seuil, L'histoire immediate, Paris 1986
- Де Гол Шарл, „Мемоари I, II и III, (период Другог светског рата 1939-45)“, Београд 1968;
- De Gaulle, Charles, *Memoires d'espoire*, tome I, *Le renouveau 1958-1962*, Plon, Paris 1970;
- De Villepin Dominique, *Un autre monde*, l'Herne, Paris, 2003.
- Дел Вал Александар, *Исламизам и САД, завера против Европе*, Службени лист СРЈ; Београд, 1997.
- Димитријевић Војин и Стојановић Радослав, *Међународни односи*, Службени лист СР Југославије, Београд, 2000.
- Димитријевић Душко, *Реформа Савета безбедности ОУН*, ИМПП; Београд, 2009.
- Duroselle Jean-Baptiste, *Histoire diplomatique de 1919. à nos jours*, Edition Dalloz, Paris 1993; - *Европа или Америка*, о будућности Запада — избор и превод Алекса Буха, Службени лист СЦГ, Београд, 2003;
- Gouèzel Guy, *La France*, Mummerly + Frey, Vilo, Paris.
- Живојиновић Драгољуб, *Успон Европе (1450-1789)*, СЛЈ, Београд 1995
- Јанев Игор, *УН и међународне финансијске и економске организације*, Институт за политичке студије, Београд, 2004.
- Јањевић Милутин, *Спољна политика Европске уније*, Службени гласник, Београд, 2007;

- Juland Jean-Josern, *La Geographie française, pour les nuls*, First editions, Paris, 2006.
- *Ка царству добра или апокалипси?*, Филип Вишњић, Београд, 2003,
- Кегли, Чарлс В. Р. Виткоф Јр и Јуџин Р *Светска политика*, Тренд и трансформација, Центар за студије ЈЕ, ФПН и Дипломатска академија, Београд 2004,
- Кенеди Пол, *Успон и пад великих сила*, ЦИД, Подгорица и Службени лист СРЈ Београд, 1997.
- Кенеди Пол, *Припреме за XXI век*, Службени лист СРЈ, Београд, 1997.
- Кисинџер Хенри, *Дипломатија*, I и II књига, Верзалпрес, Београд, 1997;
- Кнежевић Милош *Моћ Запада*, Мали Немо, Београд, 2004.
- Кнежевић Милош, Буџак Горан, Петровић Драган, *Савремени председнички системи*, Институт за политичке студије, Београд, 2005; део Трећи, Петровић Драган, посебно поглавље „Француски председнички систем“, стр. 190-245.
- *La geographie de la France*, Nathan, Paris, 2003.
- Лефевр Жорж, Путас Х. Шарл, Бомон Морис, *Историја Француске*, књига друга, «Од 1774. до наших дана», Издавачко предузеће Просвета, Београд, 1961,
- *L'Annee strategique 2006, analyse des enjeux internationaux*, Sous la direction de Pascal Boniface, Dalloz, Paris, 2006.
- *L'état de la France, Edition 2009-2010*, societe, culture, economie, politique, territoires, Union europeenne, La decouverte, Paris 2009,
- Леонард Дик, *Водич кроз Европску унију*, Народна књига Алфа, Београда, 2004;
- Лушков Јуриј, *Обнављање историје – човечанство у XXI веку и будућност Русије*, Завет, Београд, 2003;
- Манџер Егон, *Монополарни светски поредак, о социоекономској доминацији САД*, Досије, Београд, 2003.
- Marenches Oskrent, *Dans le secret des princes*, Stock, Paris, 1986.
- Marseille Jacques, *Empire colonial et capitalisme français*, Histoire d'un divorce, Albin Michel, Paris 1989;

- Martinet Gilles *Les Cles de la V Republique, De Gaulle, Pompidou, Giscard d Estaing, Mitterrand, Chirac*, Editions du seuil, Paris 2002
- *Mediterranee: Integration ou eclatement: Aspect culturel, economiques, juridiques et politiques*, ISPROM, Publisud, Paris, 1990;
- Mendes-France Pierre, *Regard sur la V Reublique 1958-1978*, Entretiens avec Francois Lanzenberg, Fayard, Paris 1983;
- *На ивици. Живети са глобалним капитализмом*, Зборник, приредили Вил Хатон и Ентони Гиденс, Плато, Београд, 2003.
- Нарочница Наталија, *Русија и Руси у светској историји*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.
- Noutchie Nike Jackson *Civilisation de la Francophonie*, CLE international, 2003.
- *Општа енциклопедија Ларус*, том 3, Географија, Историја, Индустрија и техника, Вук Караџић, Београд, 1973.
- Peyrefitte Alaine de L academie Francaise *Cest De Gaulle*, editions de fallois Fayard, Paris 1987.
- Réan Pierre, *Le monde selon K.*, Fayard, Paris, 2009.
- Пероа Едуар, Дусе Роже, Латреј Андре, *Историја Француске*, књига прва «Од најстаријих времена до 1774», Издавачко предузеће Просвета, Београд, 1961.
- Петровић Драган, *Културна политика француско-југословенских односа 1949-1959*, Институт за политичке студије, Београд, 2006;
- Петровић Драган, *Савремени свет 2006-2008*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2008;
- Петровић Драган, Николић Јасмина, *Српски народ и велике силе – културно историјски процеси*, Прометеј Нови Сад и Институт за политичке студије Београд, Нови Сад, 2008.
- Петровић Драган, *Француско-југословенски односи у време Алжирског рата 1952-1964*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.
- Петровић Драган, *Русија и Европа*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.
- Петровић Драган, *Ка мултиполарном светском поретку*, Пешић и синови, Центар за развој међунаордне сарадње, Београд, 2010,

- Петровић Драган, *Француско-српски односи 1800-2010*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011;
- Петровић Драган, *Француска на раскршћу*, Институт за међународну политику и привреду; Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2011.
- Петровић Драган, Ђукановић Драган, *Стубови спољне политике Србије: ЕУ, Русија, САД и Кина*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012.
- Петровић Драган, Стојановић Богдан, *Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)*, Пешић и синови; Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2012.
- Петровић Драган, *Геополитика Средоземља*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2012.
- Попов Чедомир, *Од Версаја до Даница*, Службени лист Југославије, Београд 1995
- Потемкин, *Историја дипломатије*, I до III, Београд, 1947.
- Првуловић Владимир, *Компаративни политички системи*, Мегатренд, Београд, 2002,
- Пудар Момчило, *Америка против себе и света*, Филип Вишњић, Београд, 2007.
- Ракочевић Живојин, *Геополитичко финансијски лавиринт, прилог критици англосаксонске геополитике*, Самиздат copy right, Београд, 2001.
- Рамоне Игнацио *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1998.
- Raymon Aron, *La Révolution introuvable. Réflexions sur les événements de mai*, Paris: Fayard, 1968
- Raymon Aron, *République impériale. Les États-unis dans le monde (1945–1972)*, Paris: Calmann-Lévy, 1973.
- Raymon Aron (editorials from *L'Express*), with preface by Jean-Claude Casanova, *De Giscard à Mitterrand: 1977-1983*, Paris: Éditions de Fallois, 2005.
- Rene Arnaud, *La Deuxième République et le Second Empire*, Librairie Hachette, Paris, 1929.

- Renouvin Pierre, *Histoire des relations internationales*, tome sixième, Le XIX siècle II, de 1871. a 1914. La nagée de L'Europe, Librairie Hachette, Paris, 1959.
- Робертс Џон, *Европа 1880-1940*, Клио, Београд 2002,
- Rousset Marc, *La nouvelle Europe: Paris-Berlin-Moscou*, Le continent paneuropeen face au choc des civilisations, P Godefroy de Bouillon, Paris, 2009;
- Roussel Eric, *Georges Pompidou, 1911-1974*, Paris, 1974.
- Россия 1913. год. Статистическо-домументални справочник Санкт-Петербург, 1995,
- Shoelcher Victor, *Des colonies Françaises, Abolition immédiate de l'esclavage*, éditions du C.T.H.S, Paris 1998;
- Симеуновић Драган, *Нација и глобализација*, Зограф, Београд, 2009,
- Симић Драган, *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
- Симић Драган, *Наука о безбедности*, Факултет политичких наука, Београд, 2001.
- Sur Serge, *Relations internationales*, Montchrestien, Paris, 2006
- Суту Жорж-Анри, *Неуизвестан савез*, историја Европске заједнице, Клио, Београд, 2001.,
- Thierry de Monbrial *Oцense ans qui boulevarserent le monde*, Dunod, Paris, 2003.
- The *The Barcelona Process: The Europe-Mediterranean partnership-2001 review*, Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2001.
- *The European Union and the Mediterranean: The Mediterranean's European Challenge*, Vol. V. European Documentation and Reserach Centre, University of Malta, 2004;
- Фуше Мишел, *Европска политика*, Стубови културе, Београд, 2000.
- Carmoy Guy, *The foreign policiey of France 1944-1968*, The university of Chicago press, Chicago-London, 1970;
- Chevallier Jean-Jacques, Conac Gerard, *Histoire des institutions et des regimes politiques de la France de 1789. a nos jours*, Dalloz, 8-e edition, Paris, 1991.

- Conte Arthur, *Les Présidents de la V République*, Le Pré aux clercs, Paris, 1986.
- Черчил Винстон, *Други светски рат*, мемоари (I –VI), Просвета, Београд, 1964.
- World history Atlas, *Mapping the human jourey*, Jeremy Black, a Dorling Kindersley book, London, 2005.

Чланци у научним зборницима и научним часописима

- Алексић-Пејковић Љиљана, „Attachement de la Serbie à la France et au bloc de l'Entente“, у: *Југословенско-француски односи*, Београд, 1990.
- Allison Roy, “Russian security engagement with the European Union”, in: Roy Allison, Margot Light and Stephen White, *Putin's Russia and the Enlarged Europe*,
- Байков Назип, „Нефтџ и газ в мире.Год 2030“, *Международная жизнь*, Москва, н. 4, 2010,
- Батаковић Душан, „La France et la Vielle Serbie“, у : *Југословенско-француски односи*, Београд, 1990.
- Бжежински Збигњев у «Америка у дилемама», *Национални интерес, часопис за национална и државна питања*, Институт за политичке студије, II 2006, пренето из Los Angeles Times од 11. октобра 2005, Београд.
- Bjelajac Mile, “Influence française sur L'Armee yougoslave entre deux guerres mondiales“, *Revue Historique des Armes*, 4/1995, Paris, pp. 41-49;
- Bjelajac Mile, „L'alliance franco-serbe: concordance et controverses historiographiques Serbe et Française“, dans le *Etudes Danubiennes*, Tome XXIII, Numerod 1-2 Annee 2007, pp 211-224;
- Gnesotto Nicole, *Eu Security and Defence Policy, The First five years, 1999-2004*, Cyril Foster Lecture, Oxford, 2008. Council of the EU;
- Dimić Ljubodrag, „Influence culturelle française dans le Royaume de Yougoslavie“, *Српско-француски односи 1904-2004*, Београд, 2005, стр. 57-72.
- Emerson Michael, Tassinari Fabrizio and Vahl Marius, “Thinking ahead for Europe A New Agreement between the EU and Russia: Why, what and when?”, *CEPS Policy Brief*, No. 103, 2006.
- Живанов Сава, *Русија и раскол Европе*, односи између европских сила пред Први светски рат, од Берлинског конгреса до почетка рата (1878-1914.),

- Службени лист СЦГ, 2005,
- Јанковић Слободан «Либијска криза и њене последице», Међународна политика, ИМПП; Београд, 2011. Вол. 62, бр. 1142, стр. 30-51.
 - Лопандић Душко, «Европска унија у новом међународном окружењу», Међународни проблеми, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008;
 - Мекног Кенет, *Историја Канаде*, Филип Вишњић, Београд, 2003.
 - Орлић Д., «Операционализација безбедносне политике Европске уније», Међународни проблеми, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2006;
 - Петровић Драган, анализа и научна критика књига „Jean-Marie Colombani “Tous Américains? Le monde après le 11 septembre 2001”, Fajard Paris 2002 и Jean Baudrillard “Power inferno”, Galilee Paris 2002, *Политичка ревија*, 2004, бр. 2, стр. 415-422.
 - Петровић Драган, «Односи Француске и Југославије у контексту Алжирског рата: година 1959.», у *Српско-француски односи 1904-2004*, Друштво за културну сарадњу Србија –Француска, Архив Србије, Београд, 2004. стр. 133-148.
 - Петровић Драган, „Корзика“, Земља и људи, Српско географско друштво, Београд, Свеска бр. 56, 2006, стр. 83-88.
 - Петровић Драган, „Азурна обала“, Земља и људи, Српско географско друштво, Београд, Свеска бр. 61, 2011, стр. 79-86
 - Попов Чедомир, «Французи и српска револуција 1804-1815», у: *Европа и српска револуција 1804-1815*, Платонеум, Нови Сад, 2004.
 - Castellan Georges, „Aux origines de l'établissement des relations diplomatiques entre la France et la Serbie“, у: *Југословенско-француски односи*, Београд, 1990.

Résumé

La monographie scientifique «La Géopolitique de la France» avec son approche multidisciplinaire (géographique, politique, historique, économique et sociologique) traite l'une des plus importantes puissances européennes et mondiales. En dehors de l'espace post-soviétique, c'est le plus vaste l'état européen, avec une position géographique et des facteurs physiques et géographiques très favorables, tels que la structure morphométrique du relief et du climat et un large accès sur l'Atlantique et la Méditerranée. La structure du sol français, ses ressources naturelles et son potentiel hydrographique sont satisfaisants. Quant à son potentiel énergétique, il est un peu plus faible, la raison pour laquelle elle a opté pour la construction du système de centrales nucléaires. L'avantage particulier de la France est d'être un des rares pays occidentaux qui n'est pas surpeuplé. Par exemple, elle est vaste comme le Royaume-Uni et l'Italie ensemble, et tous ces trois grands pays ont approximativement le même nombre d'habitants (plus de 60 millions chacun).

À travers l'histoire, et déjà à partir de l'époque du bas Moyen Age, la France représentait l'une des principales puissances européennes. À la fin de la guerre de Cent Ans et après la persécution de l'armée anglaise de son sol au milieu du xve siècle, l'influence française accroitra davantage. Après les Grandes découvertes géographiques, elle devient l'une des principales puissances coloniales et maritimes en Europe. Les guerres de religions entre les catholiques et les protestantes aux XVIe et XVIIe siècles ont frappé la France aussi, mais dû à la victoire des catholiques et à l'exode des protestants, l'épilogue de ces conflits dans son bilan final n'a pas eu pour le résultat, sur le plan intérieur, la division de la nation. La France est sortie encore plus renforcée de la guerre de Trente Ans en 1648 et, dans les deux siècles suivants elle se trouve au top de la lutte pour la primauté entre les puissances européennes, réussissant de temps à autre à reprendre le rôle de l'hégémon elle-même. La Révolution française en 1789 et la période postérieure de règne de Napoléon, ont donné à la France le rôle de l'hégémon militaire et

politique et même celui du conquéreur de la plus grande partie de l'Europe jusqu'à 1815.

Dans la période plus longue d'un demi-siècle qui en suit, la France a connu une progression forte. Ensuite elle a subi un grave défit de la part de l'Allemagne unifiée. Les contradictions franco-allemandes se sont poursuivies et ont en grande partie eu l'impact sur le commencement de deux conflits de guerres mondiales, où la France s'est retrouvée les deux fois, avec les victimes trop importants, à la côté gagnante. À l'heure de la division bipolaire du monde, la France sous De Gaulle, a tracé dans un contexte plus large et dans le cadre occidental, son identité indépendante et le système de sécurité, a résolu des problèmes coloniaux et a été un des piliers dans la construction de la Communauté économique européenne.

Aujourd'hui, la France est avec l'Allemagne le leader dans la conception et la gestion de l'Union européenne. La France a conservé certains éléments de la puissance mondiale, tels que l'arme nucléaire indépendante, la place du membre permanent au Conseil de sécurité de l'ONU, les départements outre-mer et la Francophonie. Dans le domaine culturel, les Français ont donné une contribution extraordinaire à la civilisation mondiale et la ville de Paris est la capitale culturelle informelle de la planète.

Bien que la France fasse partie de la civilisation occidentale et qu'elle soit de nouveau membre de plein droit de l'OTAN à partir de 2009, il est incertain que la France prenne et dans quel mesure le rôle plus indépendant par rapport aux puissances anglo-saxonnes, dans le monde qui va plus vite vers le multipolarisme. Ces divisions sur la position géopolitique future de la France, dans le monde multipolaire, existent aussi sur la scène politique intérieure du pays sur : les forces pro-globaliste, et celles qui sont pour un rôle plus indépendant de la France dans les relations internationales, à savoir pour une plus grande alliance et l'approchement avec l'Allemagne, éventuellement avec la Russie et même avec les autres pays du BRIC. Concernant la question de l'énergie et des ressources naturelles la France comme l'Allemagne, est amenée à la coopération stratégique avec la Russie.

Summary

By applying a multidisciplinary approach (geographic, political science, historical, economic and sociological) the scientific monograph „Francuska na raskršću“ (France at the Crossroads) studies one of the most important European and world powers. Beyond the post-Soviet space, it is the biggest European state with a very favourable geographic location and physical-geographic factors such as, above all, morphometric structure of relief and climate and a broad access to the Atlantic and the Mediterranean Seas. France has a satisfactory soil structure, natural resources and water potential. Its energy potential is somewhat smaller and that was partly the reason for building nuclear power plants. One of special advantages of France is that it is one of few West European countries which is not overpopulated. E.g., its area is almost as big as are the areas of the present Great Britain and Italy together, while all these three countries have approximately the equal number of inhabitants (60 million each).

During its history, France has become one of the leading European powers since the mid-Middle Ages. After the end of the Hindered Years' War and expulsion of the English army from its territory in the mid-15th century its influence had started to grow additionally. After the Big Geographical Discoveries, it became one of the leading European naval and colonial powers. The European Wars of Religion between Catholics and Protestants in XVI and XVII century also struck France, but it finally did not lead to division of the nation within the country because Catholics won and Protestants escaped from France. In 1648, the Thirty Years' War was over making France stronger and in the next two centuries, it fought for primacy with the European powers. It occasionally managed to take over the role of the hegemon itself. France's Bourgeois Revolution in 1789 and then the period when Napoleon was in power made this country become a military-political hegemon and even conqueror of the majority part of Europe all until 1815.

In the next period, which lasted more than 50 years, France rose, while in 1871 it was strongly defeated by the unified Germany. The contradictions between those two countries went on leading to the two world conflicts. Both times, although with numerous casualties, it was a winner with other countries of the coalition. At the time of the bipolar division of the world when de Gaulle led the country France traced its independent identity and security system, although in a broader sense within the West; it settled its colonial problems and was one of the pillars in building of the European Economic Community.

Today, together with Germany, France is the leader in the establishment and running of the European Union. It has retained some elements of a great power such as its own nuclear weapons, permanent membership in the OUN Security Council, Overseas Departments and Francophony. In the field of culture, France has made a great contribution to the world civilisation, while the city of Paris is an informal cultural capital of the planet.

Although France is a part of the Western civilisation and since 2009 it has taken full NATO membership again it remains uncertain whether and to what extent it will take a more independent role in the future considering that the Anglo-Saxon powers in the world are increasingly moving fast towards multipolarity. Those divisions in the future geopolitical position of France in the multipolar world are also present on the internal political scene of the country. Conditionally speaking, there are Pro Globalists and those who advocate a more independent role of France in international relations, or actually its closer alliance and approaching closer to Germany or possibly Russia and even other BRIC countries. As for energy and natural sources, France and Germany are directed to establish strategic co-operation with Russia.

Научна биографија др Драгана Петровића

Др Драган Петровић (Београд 1964), дипломирао је на четири факултета у оквиру државног Универзитета у Београду, на којима је претходно паралелно студирао и то: на Економском (1999), на Социологији (2000), на Историји (2000) и на Политичким наукама (2002). Завршио је Постдипломске студије на Географском факултету у Београду, на одсеку Економска географија и одбранио магистарску тезу «Развој и размештај индустрије Београда у XIX и XX веку» 2003. године. Завршио је Постдипломске студије на Факултету политичких наука у Београду, одсек Међународни односи и одбранио је магистарску тезу «Француско – југословенски односи у време Алжирског рата 1952-1964.» 2008. године. Докторирао је на Природно математичком факултету у Новом Саду, област Политичка географија 2007. године са темом дисертације «Русија на почетку XXI века – геополитичка анализа». Стално је запослен у Институту за међународну политику и привреду у Београду, као Виши научни – сарадник, где се поред целине међународних односа бави посебно Русијом и постсовјетским простором као примарном облашћу, а потом и Француском. Пре тога више година радио у Институту за политичке студије где се бавио политичким системом (домаћим и међународним), међународним политичким односима и политичком, економском и културном историјом.

Био је коаутор више од двадесет међународних научних зборника, а објавио је и преко шездесет научних и стручних радова у домаћим научним часописима. Аутор је и дванаест лексикографских енциклопедијских одредница. До сада је објавио двадесет шест књига, од чега двадесет пет научних монографија и једну збирку стручних чланака (шеснаест као самосталан аутор и десет као коаутор са по још једним или два аутора). То су: «Демократска модернизација у Србији», (2005) коаутор, издавач Институт за политичке студије; «Савремени председнички системи», (2005)

коаутор, издавач ИПС; «Заједничка држава Србије и Црне Горе», (2006), коаутор, издавач ИПС; «Културна политика француско – југословенских односа 1949-1959.», (2006.), издавач ИПС; «Историју индустрије Београда», развој и размештај индустрије Београда у XIX и XX веку, у две књиге (први том до 1941. и други до 2006.) у издању Српског географског друштва (2006); «Нови Устав и савремена Србија», (2007), издавач ИПС; «Демографска обележја савремене Русије». (2007.), издавач Српско географско друштво; «Промене политичког система Србије», (2007.), коаутор, издавач Хектор принт; «Русија на почетку XXI века» (2007.), издавачи Прометеј из Новог Сада и Институт за политичке студије из Београда; «Српске политичке странке», (2007.) издавач ИПС; «Савремени свет 2006-2008.», збирку стручних радова из међународних односа, издавач Нова српска политичка мисао (2008); «Српски народ и велике силе – културно историјски процеси», коаутор, чији је издавач Прометеј из Новог Сада у суиздаваштву са Институтом за политичке студије (2008.); «Геополитика постсовјетског простора» у издању Прометеја из Новог Сада и Института за међународну политику и привреду из Београда (2008); «Француско – југословенски односи у време Алжирског рата 1952-1964», у издаваштву Института за међународну политику и привреду (2009.); «Геополитика савремене Украјине», коаутор, у издаваштву Института за међународну политику и привреду (2009.); «Геополитика Закавказја» коаутор, издавач Институт за међународну политику и привреду ИМПП, (2010); «Председнички избори у Украјини 2010», издавач ИМПП (2010); «Српске политичке странке», друго допуњено и проширено издање, издавачи Култура полиса и Хектор принт (2010); «Дунавска стратегија од визије до остварења», коаутор, издавач ИМПП (2010); «Русија и Европа», издавач ИМПП (2010); «Интеграциони процеси на постсовјетском простору», издавачи Пешић и синови и Култура полиса (2010); «Ка мултиполарном светском поретку», издавачи Пешић и синови и Центар за међународне односе (2010); «Француско-српски односи 1800-2010» у издаваштву ИМПП.(2011), „Француска на раскршћу“, издавачи ИМПП и Центар за развој међународне сарадње, 2011; „Стубови спољне политике Србије, ЕУ, САД, Русија, Кина“, коаутор, ИМПП, 2012; „Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)“, коаутор, Пешић и синови и Центар за развој међународне сарадње, 2012. «Геополитика Средоземља», ИМПП, 2012. Геополитика Француске је Петровићева двадесет и осма књига (осамнаеста самостална). У припреми за објављивање су научне монографије “Глобална монетарна криза и нови геополитички и

финансијски односи у свету“ (коаутор) и «Геополитика Балкана» у издаваштву ИМПП.

Аутор је поглавља «Россия и Балканы – историческое наследие и современные отношения, у научној монографији *Выстраивая добрососедство, Россия на пространствах Европы*, у издању Руске академије наука, Москва, 2013.

Ангажован је на изради велике енциклопедије српског народа пројекта САНУ, део привредна историја, где је члан редакције и аутор већег броја одредница. Подпредседник је Друштва за привредну историју Србије. Члан је научног савета међународног научног часописа „Међународни проблеми“ и издавачког савета научно-издавачке куће „Култура полиса“. Заменик је уредника и члан уредништва научног часописа „Међународна политика“ и стручног часописа „Ревизија за безбедност“. Ангажован је и на два међународна научна пројекта (са Руском академијом наука и са Словачком при ЕУ). Говори француски језик, а користи се енглеским и руским.

www.petrovicdragan.com

Француска, физичко-географска карта

Административна регионализација Француске
 France, La documentation Française ministère des Affaires étrangères,
 Paris, 2005

Административна регионализација Француске
 France, La documentation Française ministère des Affaires étrangères, Paris, 2005

La population des 20 plus grandes villes de France et de leur « agglomération urbaine »

	Ville	Aire urbaine
Paris	2 147 857	11 274 743
Marseille	807 071	1 516 340
Lyon	453 187	1 648 216
Toulouse	398 423	964 797
Nice	345 892	933 080
Nantes	277 728	711 120
Strasbourg	267 051	612 104
Montpellier	229 055	459 916
Lille	219 597	1 143 125
Bordeaux	218 948	925 253
Rennes	212 494	521 188
Le Havre	193 259	296 773
Reims	191 325	291 735
Saint-Étienne	183 522	321 703
Toulon	166 442	564 823
Angers	156 327	332 624
Brest	156 217	303 484
Grenoble	156 203	514 559
Dijon	153 813	326 631
Le Mans	150 605	293 159

Source : INSEE (recensement de la population 2004).

*Број становника 20 највећих градова француске (градови са околином)
Извор: Genevieve Brate, Chez vous en France, la documentation Française,
Paris 2006*

Француске регионалне новине – дневна и периодична издања
Извор: Genevieve Brame, Chez vous en France, la documentation
Française, Paris 2006

Проглас генерала Де Гола 18. јуна 1940. године, којим позива Французе да не признају капитулацију земље и на наставак борбе против фашистичког окупатора

Индекс

А

Абас Ферхат, један од лидера ажирског покрета ФЛН против француских власти, први председник Привремене алжирске владе у Каиру – 152.

Аврамов Смиља – 197.

Алое Мари, политичарка УМП – 173.

Анри II, француски краљ XVI – 215.

Асад Башар-Ал, председник Сирије – 253.

Ахтисари Марти, фински политичар – 155.

Б

Бајрон Џорџ, енглески песник почетком XIX века – 149.

Бајру Франсоа, лидер Покрета за демократију – 99.

Баладир Едуар, политичар деснице и председник владе Пете републике – 99.

Бекер Жан-Жак, научни радник и стручњак из области међународних односа и савремене историје – 94

Бетанкур Лилијан, финансијски магнат – 173.

Бизмарк Ото Фон, пруски и немачки канцелар, ујединитељ Немачке закључно са 1870, владао до 1890. – 71.

Бидо Жорж, политичар Четврте и почетком Пете републике, лидер странке деснице МРП – 86.

Блази Дуст, министар спољних послова 2006-2007. – 168.

Блум Леон, државник Треће републике, лидер социјалиста између два светска рата, блока званог Народни фронт – 80.

Бонапарта Луј Наполеон – француски државник и император, владао од 1848. до 1870. – 49.

Брант Вили, канцелар и лидер немачке левице шездесетих и седамдесетих година XX века – 92.

Бријан Аристид, француски политичар, министар спољних послова за време Треће републике – 80.

Бурбони, француска средњовековна династија – 215.

Бургиба Хагиб – председник Туниса – 119.

В

Валенштајн Емануел, социолог – 103

Валоа, француска средњовековна династија – 215.

Васовић Вучина, политиколог – 18.

Ведрин Ибер – политичар левице и министар спољних послова Пете републике – 96.

Вилијам I, нормандијски владар у XI веку – 215.

Вилсон Вудро, председник САД у периоду 1913-1921 - 234

Виљем II Кајзер, немачки цар – 211.

Волтер Франсоа Мари, француски филозоф и књижевник XVIII века – 109.

Г

Гајар Феликс, француски

политичар IV и почетка V Републике – 121.

Ги Моле, лидер социјалиста СФИО и председник владе у време Четврте републике – 86.

Горбачов Михаил – 93.

Греви Жил, француски председник 1879-1887, - 116.

Д

Давидовић Раде, српски географ – 23.

Даладје Едуар, француски политичар Треће републике – 80.

Дачић Ивица, политичар у Србији, социјалиста – 175.

Дебре Реже, политичар и дипломата Пете републике – 94.

Дебре Мишел, политичар и премијер Пете републике – 124.

Де Вилпен Доменик, премијер и министар спољних послова од почетка двехиљадитих до 2007, основао Републику солидарности чији је лидер – 95.

Де Гол Шарл – 11

Де Лакро, сликар XIX века – 149.

Делбос Ивон – политичар и министар спољних послова у време Треће републике – 81.

Делор Жак, политичар и

дипломата током Пете републике – 101.

Дестен Жискар, председник Француске од 1974. до 1981. – 92.

Дик Марти – 241.

Ђ

Ђинђић Зоран – 154.

Е

Едвард III, енглески владар у Средњем веку – 215.

Ерв Морин, лидер Новог центра – 99.

Ерио Едуар, политичар III републике – 230.

Ж

Жипе Ален, политичар и дипломата УМП, министар спољних послова и бивши премијер – 174.

Жорж, француски генерал у Северној Африци за време Другог светског рата – 220.

Жуод, француски генерал у време Алжирског рата – 132.

З

Зелер, француски генерал у време Алжирског рата – 132.

Ј

Јанукович Виктор, председник Украјине и лидер Партије региона – 184.

Јељцин Борис – 183.

Јунг Карл Густав, психоаналитар, утемељивач посебног правца између органицистичких и бихевиористичких школа, - 151.

Јушченко Виктор, лидер странке Наша Украјина, био председник Украјине 2005-2010.- 231.

К

Каизак, француски политичар, социјалиста – 179.

Капети, француска средњовековна династија – 215.

Капет Хуго, француски владар – 215.

Карађорђевић Александар, краљ Југославије – 151.

Карло Велики – франачки владар – 222.

Карло Мартел – франачки владар у VIII веку – 225

Карло III, француски средњовековни владар – 215.

Карло IV, француски владар у XIV веку – 215.

Карло V, шпански владар у XVI веку – 226.

Каролинзи, француска средњовековна династија – 215.

Кенеди Џон, председник САД – 129.

Кисинџер Хенри – 198

Кокто Жан – 58.

Кол Хелмут, немачки канцелар – 101.

Конт Артур, француски политиколог – 117.

Копе Жан Франсоа, политичар, шеф УМП од 2010. – 175.

Коти Рене, француски председник 1954-1958. – 117.

Коштуница Војислав – 154.

Кув Де Мурвил, француски политичар V Републике – 121.

Кушнер Бернар, министар спољних послова од 2007 до 2010. – 15

И

Идн Ентони, британски политичар, конзервативац, био премијер средином педесетих година, а пре тога више пута министар у периоду од средине тридесетих до друге половине педесетих година XX века - 88

Л

Лавал Пјер, француски државник и политичар Треће републике, због колаборације са немачким окупатором током Другог светског рата осуђен и стрељан – 80.

Лагард Кристин, нови председник ММФ – 178.

Ла Мартини, француски путописац из XIX века – 149.

Леополд, краљ Белгије уочи и за време Другог светског рата – 219.

Леже Феран, француски сликар – 58.

Ле Пен Марин – 11.

Лефор Франсоа, Швајцарац из XVIII века, пријатељ Петра Великог – 229.

Липски Џон, амерички економиста и дипломата – 178.

Луј IX, владао у XIII веку – 215.

Луј XIV, француски краљ, владао на размеђу XVII и XVIII века – 45.

М

Макмилан Харолд, лабуриста, био је премијер и министар током педесетих и шездесетих година XX века – 88.

Мак Маон, француски председник 1873-1879 – 116.

Маси Жакес, француски генерал у време Алжирског рата - 129

Мао Це Тунг, председник Кине – 238.

Медведев Дмитриј – 200.

Меланшон Жан-Лик, француски политичар, лидер изразите деснице – 12.

Мендес Франс, француски политичар IV и почетка V републике, леви радикал – 118.

Меркел Ангела, канцеларка Немачке – 95.

Митеран Франсоа, лидер Партије социјалиста и председник републике 1981-1995. – 11.

Мишел Едмонд, политичар, деголиста у време Пете републике – 130.

Монден Иполит, француски пуковник и министар војни Кнежевине Србије средином XIX века – 149.

Моне Жан, политичар Четврте републике функционер МРП, један од оснивача ЕЕЗ – 100.

Мусолини Бенито – 77.

Н

Наполеон Бонапарта, француски војсковођа и император на размеђу XVIII и XIX века – 46.

Насер Гамар Абдел, египатски председник – 121.

О

Обреновић Милош – 149.

Обреновић Михајло – 149.

Обреновић Милан – 150.

Оланд Франсоа, актуелни француски председник, социјалиста – 15.

Орби Мартина, генерални секретар Партије социјалиста – 178.

Ориол Винсент, француски председник 1947-1954. – 117.

Орлеанка Јованка, легендарна личност у Стогодишњем рату, постала француска хероина, ухваћена и спаљена од Енглеза средином XV века – 66.

Орлеански војвода, француски владар почетком XVIII века – 229.

П

Паолио Пасавел, вођа побуне на Корзици у XVIII веку – 68.

Пеан Пјер, француски политиколог и публициста – 164.

Пејрфит Ален, политичар и публициста IV и V републике – 136.

Петровић Данило, кнез Црне Горе 1850-1860. – 150.

Петровић Никола, кнез и краљ Црне Горе 1860-1918. – 150.

Пино, француски политичар IV и почетка V Републике – 121.

Пикасо Пабло, шпански сликар – 58.

Плевен, француски политичар IV и почетка V Републике – 125.

Поенкаре Рејмон, француски државник и политичар Треће републике – 80.

Помпиду Жорж, политичар деголиста, председник владе, а потом председник републике од 1969 до 1973. – 92.

Првуловић Владимир, српски политиколог и социолог – 149.

Путин Владимир – 95.

Р

Реган Роналд, председник САД – 243.

Ришеље Арман Жан Ди Плеси, француски канцелар и католички кардинал из XVII века, увео Француску у Тридесетогодишњи рат на страни европске протестантске коалиције против католичке коалиције коју су предводили Хабсбурзи, због тзв. државног разлога – 67.

Ројал Сеголен, француска политичарка, социјалиста – 173.

Ролан, вођа викига у X веку – 215.

Романови, руска царска династија, владала од почетка XVII века до 1917. године – 89.

Романов Петар Велики, руски цар, 229.

Романов Александар I, руски цар, владао 1801-1825. – 232.

Рузвелт Френклин, председник САД – 234.

С

Сакашвили Михаил – 183.

Салан, француски генерал у време Алжирског рата – 132.

Саркози Никола, председник Француске од 2007-2012, – 11.

Сегиран Катарина – 54.

Сеголен Ројал, функционер Партије социјалиста – 156.

Секу Туре Ахмед, председник Гвинеје – 126.

Стаљин – 91.

Строс Кан Доменик, високи функционер Партије социјалиста, бивши председник ММФ – 178.

Сустел, француски политичар IV и почетка V Републике – 130.

Суту Жорж Анри, стручњак из области међународних односа – 94.

Т

Тачер Маргарет, премијер Велике Британије осамдесетих година XX века – 213.

Тито Јосип Броз – 121.

Тјер Луј Адолф, француски председник 1871-1873. – 116.

Ф

Филип Август, француски краљ у XIII веку -45

Филип II Огист, француски краљ у XIII веку – 215.

Филип IV Лепи, француски краљ у XIV веку – 66.

Филип VI, француски краљ у XIV веку – 215.

Филон Франсоа, председник владе од 2007, члан владајуће УМП – 171

Фор Едгар, француски политичар IV и почетка V републике – 120.

Франко Франциско – шпански диктатор – 226.

Х

Хабсбург, аустријска царска династија – 67.

Харолд II, владар Енглеске XI век – 215.

Хенри II, енглески владар – 215.

Хенри VI, енглески владар у Средњем веку .- 215.

Хитлер Адолф – 79.

Хоенштауфовци, немачка династија у Средњем веку, владала конфедералним Римско-немачким царством које је обухватало данашњу Немачку, Аустрију и северну Италију – 66.

Хрушчов Никита – 91.

Ц

Цезар Гај Јулие – 66.

Ч

Чанг Кај Шек – 238.

Чемберлен Невил, британски премијер, уочи и на почетку Другог светског рата, конзервативац – 219.

Ш

Шал, француски генерал у Алжиру – 129

Шарло VII Победник, француски краљ у X веку – 215.

Шевенман Жан Пјер, политичар левице током Пете републике – 176.

Ширак Жак, неодеголиста, председник републике 1995-2007. – 95.

Шмит Хелмут, канцелар СР Немачке седамдесетих година, социјалдемократа – 100.

Шредер Герхард, канцелар и лидер социјалдемократа Немачке – 95.

Шуман Роберт, политичар Четврте републике функционер МРП, један од оснивача ЕЕЗ – 100.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327::911.3(44)

ПЕТРОВИЋ, Драган, 1964-

Геополитика Француске / Драган Петровић. -
Београд : Институт за међународну политику и
привреду, 2013 (Београд : Желнид). - 286 стр.
: илустр. ; 25 cm

Тираж 300. - Научна биографија Др Драгана
Петровића: стр. 269-271. - Прилог: стр.
273-278. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија: стр.
257-264. - Résumé, Summary. - Регистар.

ISBN 978-86-7067-186-7

а) Геополитика - Француска
COBISS.SR-ID 199882252

ISBN 978-96-7067-186-7

9 788670 671867